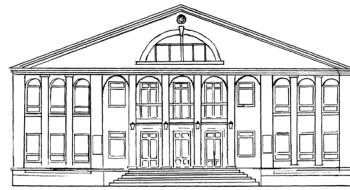

Держава та регіони

Серія: ПРАВО
2024 р., № 1 (83) том 2

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: **О. В. Машенко**,
доктор юридичних наук, доктор економічних наук,
професор

Головний редактор:

П. С. Покагась, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління,
професор, перший проректор, Класичний приватний університет

Редакційна колегія:

О. Ю. Синявська, доктор юридичних наук, професор, Харківський
національний університет внутрішніх справ

А. М. Апаров, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
та методи викладання правознавства, Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

М. М. Бліхар, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційно-
го та міжнародного права, Національний університет «Львівська політехніка»

М. Л. Шелухін, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
та публічного адміністрування, Маріупольський державний університет

А. В. Хрідочкін, доктор юридичних наук, кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін, Дніпровський гуманітарний
університет

Г. О. Блінова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністра-
тивного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський держав-
ний університет внутрішніх справ

Szabó Andrea (Сабо Андреа), доктор наук, професор, завідувач кафедри
митної та фінансової діяльності факультету правоохоронної діяльності,
Університет публічної служби (Угорська Республіка)

Л. Г. Удовика, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії
і теорії держави та права, Запорізький національний університет

О. П. Гетманець, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6,
Харківський національний університет внутрішніх справ

В. В. Шаблистий, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування, Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

П. В. Хряпінський, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
публічного права Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний
технічний університет «Дніпровська політехніка»

Відповідальний редактор: **С. В. Белькова**

Редактори: **С. В. Старкова**

Технічний редактор: **А. С. Лаптєва**

Дизайнер обкладинки: **Я. В. Зоська**

ISSN 1813-338X

виходить щоквартально

Журнал включено до Переліку наукових
фахових видань України (категорія «Б»)
з юридичних наук (спеціальності: 081. Право,
293. Міжнародне право) відповідно до Наказу
МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації
Серія KB № 14176-3147 ПР від 24.04.2008 р.

Видавництво та друк – Видавничий дім
«Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
28 лютого 2024 р., протокол № 6

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні обов'язкове посилання
на видання: Держава та регіони. Серія: ПРАВО. –
2024. – № 1 (83) том 2.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: (0612) 220-58-42, +38 050-810-87-82
Телефон/факс: (0612) 63-99-73.

Здано до набору 12.02.2024.

Підписано до друку 29.02.2024.

Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 рр.
Замовлення № 0624/423.

ЗМІСТ

<i>І. В. Попов</i> ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ	4
<i>Ю. А. Волкова</i> РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	9
<i>D. V. Velykodnyi</i> THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF CRIME PREVENTION BY THE PROSECUTOR'S OFFICES OF UKRAINE.....	17
<i>О. В. Шира</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	23
<i>М. С. Кулик</i> СУБ'ЄКТИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК УЧАСНИКИ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	29
<i>М. Ю. Віхляєв</i> ІНСТИТУТ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ТА НЕДОЛІКИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ.....	36
<i>Ю. П. Свиначенко, О. О. Шкута</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДІЗНАННЯ І ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА.....	42
<i>О. Г. Журавльов</i> ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	47
<i>К. М. Куркова, Л. І. Луценко-Миськів</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	53
<i>Т. В. Блащук, Д. О. Придатко</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ДО МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТІВ ТА СУДУ.....	59
<i>В. В. Драгунов</i> ЗДІЙСНЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ВИКЛЮЧНО НА ПІДСТАВАХ ТА ВІДПОВІДНО ДО ПРОЦЕДУРИ, ВСТАНОВЛЕНОЇ ЗАКОНОМ: СТАНДАРТИ, СФОРМОВАНІ ЄСПЛ.....	66
<i>А. В. Боровик, О. В. Лавренюк</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСКОРДОННИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ.....	71
<i>О. В. Драган, В. В. Галунько, І. Л. Бородін</i> ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ	77
<i>А. А. Радчук</i> ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	81
<i>Л. М. Силенко</i> МІСЦЕ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	86
<i>В. В. Пилип</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	90
<i>Г. М. Стріяшко, А. В. Замрига</i> ФУНКЦІЇ ДЕПАРТАМЕНТУ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	97
<i>Б. В. Білий</i> АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ ТА УЧАСТЬ В ОСТАННІХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	104
<i>М. М. Зінорук</i> БЕЗПЕКОВИЙ ДИСКУРС В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	109
<i>Б. М. Семенко</i> СУЧАСНІ ТРЕНДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ: ДОСВІД КРАЇН ЄС.....	118
<i>В. В. Тильчик, В. В. Галунько, І. О. Харь</i> ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ЕКОНОМІЧНІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРАХ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ.....	124
<i>В. С. Бойков</i> ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ: АНТИЧНА ЕПОХА ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.....	130
<i>Р. І. Коваленко</i> ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	136
<i>О. С. Форостян</i> ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	142
<i>О. П. Огурицов</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВІЙНИ, З ТОЧКИ ЗОРУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	148
<i>М. В. Купцов</i> ПРО ОКРЕМІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ.....	154
<i>В. А. Мазійчук</i> СПЕЦІАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЯК УМОВА НАБУТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІ.....	160

CONTENTS

<i>Popov I. V.</i> THE PRINCIPLE OF OPENNESS IN THE ACTIVITIES OF SUBJECTS PUBLIC SERVICE: COMPONENT ELEMENTS AND REALIZATION.....	4
<i>Volkova Yu. A.</i> REGULATION OF ADVERTISING ACTIVITIES IN THE DIGITAL ERA: ECTHR PRACTICE AND FOREIGN EXPERIENCE.....	9
<i>D. V. Velykodnyi</i> THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF CRIME PREVENTION BY THE PROSECUTOR'S OFFICES OF UKRAINE.....	17
<i>Shyra O. V.</i> ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE LAW INSTITUTE IN THE REPUBLIC OF POLAND: A POSITIVE EXPERIENCE FOR UKRAINE.....	23
<i>Kulyk M. S.</i> PUBLIC AUTHORITIES AS PARTICIPANTS IN THE CIRCULATION OF FIREARMS AMONG CIVILIANS IN UKRAINE.....	29
<i>Vikhliaiev M. Yu.</i> THE INSTITUTE OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF CIVIL SERVANTS: DEBATABLE ISSUES OF BRANCH AFFILIATION AND SHORTCOMINGS IN LEGAL REGULATION.....	36
<i>Svynarenko Yu. P., Shkuta O. O.</i> PECULIARITIES OF THE INTERACTION OF OPERATIONAL UNITS WITH THE BODIES OF INQUIRY AND PRE-TRIAL INVESTIGATION.....	42
<i>Zhuravlov O. H.</i> CONCEPTS AND SIGNS OF THE PRINCIPLES OF CRIMINAL PROCEEDINGS.....	47
<i>Kurkova K. M., Lutsenko-Myskiv L. I.</i> LEGAL REGULATION OF THE REHABILITATION OF MILITARY SERVANTS.....	53
<i>Blashchuk T. V., Prydatko D. O.</i> SPECIFICS OF ACCESS TO MEDICAL INFORMATION BY LAW ENFORCEMENT AGENCIES, LAWYERS, AND COURTS.....	59
<i>Drahunov V. V.</i> DETENTION EXCLUSIVELY ON THE GROUNDS AND IN ACCORDANCE WITH THE PROCEDURE ESTABLISHED BY LAW: STANDARDS FORMED BY THE ECTHR.....	66
<i>Borovyk A. V., Lavreniuk O. V.</i> CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF CROSS-BORDER AND TRANSNATIONAL CRIMES.....	71
<i>Drahan O. V., Halunko V. V., Borodin I. L.</i> POWERS OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS IN THE FIELD OF FIREARMS CIRCULATION AMONG CIVILIANS.....	77
<i>Radchuk A. A.</i> THE CONCEPT AND CONTENT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROVISION OF THE RIGHTS OF MILITARY SERVANTS.....	81
<i>Silenko L. M.</i> THE PLACE OF RITUAL SERVICES IN THE SYSTEM OF PUBLIC SERVICES.....	86
<i>Pylyp V. V.</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN THE SPHERE OF LAW ENFORCEMENT POLICY OF THE STATE.....	90
<i>Striashko H. M., Zamryha A. V.</i> FUNCTIONS OF THE DEPARTMENT OF INTERNATIONAL POLICE COOPERATION.....	97
<i>Bilyi B. V.</i> ADMINISTRATIVE PROCEDURES IN THE FIELD OF MOBILIZATION AND PARTICIPATION IN LAST LOCAL GOVERNMENT BODIES.....	104
<i>Zinoruk M. M.</i> SECURITY DISCOURSE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE STATE SECURITY POLICY OF UKRAINE.....	109
<i>Semenko B. M.</i> CURRENT TRENDS IN LEGAL REGULATION OF TAXATION: EXPERIENCE OF THE EU COUNTRIES.....	118
<i>Tylchuk V. V., Halunko V. V., Khar I. O.</i> LAW ENFORCEMENT AGENCIES AS SUBJECTS OF SHAPING THE SECURITY ENVIRONMENT IN THE ECONOMIC AND INFORMATION SPHERES IN THE CONTEXT OF THE FIGHT AGAINST CORRUPTION.....	124
<i>Boikov V. S.</i> THE GENESIS OF THE LEGAL REGULATION OF THE CONTRACTUAL MARRIAGE RELATIONSHIPS: THE ANCIENT ERA AND THE MIDDLE AGES.....	130
<i>Kovalenko R. I.</i> PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL SECURITY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE.....	136
<i>Forostian O. S.</i> ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....	142
<i>Ogurtsov O. P.</i> PECULIARITIES OF THE PROTECTION OF CIVIL RIGHTS DURING WARTIME: AN ADMINISTRATIVE LAW PERSPECTIVE.....	148
<i>Kuptsov M. V.</i> ON INDIVIDUAL STAGES OF DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTION OF PUBLIC PROCUREMENT IN UKRAINE.....	154
<i>Maziichuk V. A.</i> SPECIAL CHECK AS A CONDITION OF ACQUISITION LEGAL STATUS OF A JUDGE.....	160

І. В. Попов,

здобувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0009-0000-6956-6393

ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті запропонований теоретико-нормативний аналіз принципу відкритості у системі функціонування публічної служби. Наведено позиції вітчизняних учених стосовно змісту та значення принципу відкритості, нормативний аналіз закріплення принципу відкритості, проведено їх порівняльний аналіз. Додатково проаналізовано європейські рекомендації стосовно розуміння функціонування відкритого уряду, відкритої держави та європейських підхід у розумінні принципів їх функціонування.

З'ясовано, що потреба у додатковому дослідженні принципу відкритості пояснюється неоднозначним нормативним підходом у його тлумаченні та закріпленні в межах нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів публічної служби. Визначено, що окрім принципу відкритості, схожими за значенням є принципи гласності, транспарентності, прозорості публічної служби.

Зроблено висновок про те, що відкритість у діяльності суб'єктів публічної служби є загальним принципом їхнього функціонування, який визначає: 1). повне передбачення внутрішнім законодавством положень, основ діяльності, переліку повноважень, структури, завдань та функцій з подальшою деталізацією (за необхідності) в положеннях підзаконних нормативно-правових актів; 2). доступ громадян до публічної служби, який може бути як активним – право бути суб'єктом публічної служби, так і пасивним – право звертатись до публічної служби, отримувати необхідну інформацію, отримувати послуги тощо; 3). звітність публічної служби перед громадянським суспільством у встановленому законом порядку. Встановлено, що гласність є одним з елементів відкритості та відображає аспект звітування про результати діяльності публічної служби перед громадськістю, а прозорість гарантує загальний підхід до функціонування публічної служби, яка повинна бути доступною та зрозумілою у своїй системі функціонування для громадян.

Ключові слова: публічна служба, принципи публічної служби, відкритість публічної служби, транспарентність публічної служби, відкритий уряд.

Вступ. Вимоги до сучасної публічної служби, яка існує у демократичних, незалежних, соціальних, правових державах, змістовно переглядаються та підвищуються, що свідчить про стрімкий розвиток правових систем та високий рівень усвідомлення громадянами свого беззаперечного значення у процесі управління державними справами. Відкритість публічної служби є комплексним поняттям, яке потребує додаткового вивчення та дослідження в контексті реалізації завдань суб'єктами публічної служби. В системі функціонування публічної служби відкритість по-різному тлумачиться ученими-правниками. До того ж, сучасні тенденції розвитку правових систем держав світу формують нову парадигму самого інституту публічної служби, що свідчить про потребу у додатковому аналізі основ її діяльності.

Варто відзначити також наявність наукової дискусії стосовно використання термінів «відкритість», «прозорість», «гласність» у діяльності публічної служби як принципів її функціонування, що посилює науковий інтерес до розкриття їх сутності і значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука адміністративного права містить вагомий частину напрацювань, які розкривають основні підходи, види, класифікацію, ознаки та систематизацію принципів діяльності публічної служби. Зважаючи на вузький предмет запропонованого дослідження, необхідно відзначити науковців, які в цілому присвячували свої роботи дослідженню функціонування та розвитку публічної служби. Зокрема, до таких учених відносяться В. Авер'янов, О. Андрійко,

В. Бевзенко, В. Галай, М. Карпа, І. Коліушко, Р. Мельник, О. Оболенський, Ю. Панейко, О. Петришин, Н. Янюк та ін.

Однак, вважаємо за необхідне додатково звернутись до проблематики розкриття принципу відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби з метою встановлення сутнісних ознак даного принципу та дослідження можливих складових елементів.

Метою статті є теоретичний та нормативний аналіз принципу відкритості у межах діяльності суб'єктів публічної служби з визначенням його складових елементів.

Наукова новизна публікації полягає у запропонованому та обґрунтованому підході нового бачення принципу відкритості у межах діяльності суб'єктів публічної служби.

Методи дослідження. При підготовці даної наукової статті було застосовано комплекс методів наукового пізнання, які сукупно дозволили сформулювати актуальні та обґрунтовані висновки. Зокрема, застосування методу аналізу та формально-юридичного методу дозволило повноцінно опрацювати систему наявної нормативно-правової бази, а також теоретичні підходи до визначення відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби; метод порівняння дозволив виявити сучасні тенденції розуміння відкритості у досліджуваному контексті. Окрім того, було застосовано прийоми індукції, дедукції, логіко-семантичний, порівняльно-правовий.

Виклад основного матеріалу. Дослідження значення принципу відкритості у діяльності суб'єктів публічної служби варто почати з наукових підходів в межах вітчизняної адміністративно-правової науки. Наприклад, М. Карпа відносить принцип відкритості до основних, тобто таких, які відображають основу здійснення публічної служби, її основні завдання та ознаки і закріплені у нормативно-правових актах (законах). Даний принцип авторка тлумачить як відкритість перед суспільством і зазначає, що як правило, у світовій практиці мається на увазі інформаційна відкритість про послуги, які надаються службами, їх фінансування, доступність усієї інформації громадянам і доступність цивільного контролю з боку суспільства [1]. З наведеного слідує, що відкритість не є однокомпонентною засадою, а включає в себе декілька аспектів реалізації та прояву.

Слід навести також позицію Мосори Л., відповідно до якої відкритість може виступати як певною якісною ознакою державної служби, так і відповідним принципом її функціонування.

Відкритість визначається як стан об'єкта, що характеризується доступністю його для усіх бажаючих. Науковиця додає, що часто на міжнародному рівні принцип відкритості ототожнюється із принципом прозорості, що пов'язано з етимологічним походженням двох зазначених категорій, хоча в Україні науковці стараються розрізняти відкритість від прозорості й наводять відповідну аргументацію. Деталізація «відкритості» призводить до того, що такий принцип може поєднуватись не тільки із прозорістю, але й із гласністю чи доступністю органів державної влади. Зокрема, це стосується таких понять, як: «відкритість інформації» (сполучено із прозорістю), «відкритість органу державної влади щодо прийняття управлінських рішень» (сполучено із доступністю), «відкритість адміністративного процесу» (сполучено з гласністю) [2, с. 465].

В. Нестерович також розрізняє принципи відкритості та прозорості у діяльності суб'єктів публічної служби, зазначаючи, що дотримання даних принципів для демократичного суспільства є ключовою передумовою утвердження демократії участі. Вони надають можливість громадянам та їх об'єднанням безперешкодно контактувати з посадовими та службовими особами цих органів, здійснювати спільно з ними заходи публічного характеру, а також використовувати публічну інформацію для більш ефективної участі в прийнятті органами державної влади нормативно-правових актів [3, с. 75].

Г. Терещук використовує етимологічно схожий іноземний варіант відкритості – транспарентність, зазначаючи при цьому, що за своєю суттю транспарентність як принцип діяльності органів публічної адміністрації є системною категорією, яка полягає в забезпеченні права кожного громадянина доступу до публічної інформації. Також науковець на підставі проведеного аналізу наукових підходів стверджує, що метою цього принципу є максимальне залучення громадськості до процесу управління органів публічної адміністрації, повна довіра та взаємодія у прийнятті управлінських рішень, що пояснюється тим, що Україна знаходиться в стані нестабільності економіки, низького рівня правового та соціального захисту; невідповідності прожиткового мінімуму ринковим цінам на товари та послуги і т. д. Люди зневірилися у свій захист зі сторони правоохоронних органів та сприяння органів публічної адміністрації. Тому, на думку, Г. Терещука, питання носить дійсно критичний характер і вже сьогодні потребує докорінних, свідомих змін, оскільки у демо-

кратичній державі реалізація принципу транспарентності органів публічної адміністрації є однією з важливих і невід'ємних складових державної інформаційної політики, стратегічна мета якої полягає в побудові відкритого інформаційного суспільства [4, с. 125-126].

Свого часу більш ґрунтовно досліджувала транспарентність В. Пилаєва, результативно виклавши свої міркування та надавши практичні рекомендації в ході дисертаційної роботи. Авторка вважає, що необхідним є введення в науковий обіг правової категорії «комплексний принцип транспарентності в діяльності органів виконавчої влади в Україні», який покликаний забезпечувати комунікацію органів виконавчої влади з населенням та створення шляхів (каналів) взаємопроникнення публічної інформації у суспільстві та соціальної інформації в секторі публічного управління, та доводить, що транспарентність є загальним принципом діяльності органів виконавчої влади, який включає в себе такі елементи: право доступу до публічної інформації, відкритість, прозорість, гласність, підзвітність, вимогу спрощення мови адміністрування [5, с. 6]. Науковиця пов'язує транспарентність з громадським критерієм участі, що може бути реалізовано шляхом інформування про діяльність суб'єктів влади (забезпечення реалізації права доступу до публічної інформації, висвітлення діяльності органів виконавчої влади ЗМІ, запровадження електронного врядування); реалізації механізму залучення громадян (заходи сприяння розвитку громадського суспільства, налагодження органами виконавчої влади зворотного зв'язку з громадськістю, застосування інструментів безпосередньої демократії, консультування органів виконавчої влади з громадськістю, впровадження електронної демократії); налагодження політичного діалогу; побудови партнерських відносин влади та суспільства [5, с. 13].

Необхідним є також проведення наукового аналізу тлумачення принципу гласності у діяльності суб'єктів публічної служби. Так, професор П. Любченко проводить цікаве дослідження гласності в контексті діяльності органів місцевого самоврядування, що цілком можна вважати застосовним для усієї системи суб'єктів публічної служби. Зокрема, науковець вказує, що гласність у сфері місцевого самоврядування слід розглядати у трьох аспектах: як принцип організації та діяльності органів та посадових осіб; як принцип взаємовідносин суб'єктів місцевого самоврядування з інститутами гро-

мадянського суспільства (об'єднаннями громадян, ЗМІ тощо); як принцип взаємовідносин муніципальних органів влади з людиною. Також дослідник вважає, що правове регулювання принципу гласності у сфері місцевого самоврядування має три рівні: закріплення гласності на рівні конституційних норм та міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; законів та підзаконних нормативно-правових актів [6, с. 91].

Наведене без додаткового аналізу може призвести до хибних уявлень про тотожність гласності та відкритості, оскільки в обох випадках мова ведеться про зв'язок суб'єктів владних повноважень (суб'єктів публічної служби) з представниками громадянського суспільства. Проте, на наш погляд подібні висновки не є обґрунтованими.

Гласність дійсно можна розглядати як засаду, що гарантує відкритість діяльності суб'єктів публічної служби. Наприклад, гласність можна розглядати з точки зору європейського підходу до формування відкритого врядування. Так, у своїй Рекомендації щодо відкритого уряду від 14 грудня 2017 року Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) звертає увагу на той факт, що країни все більше визнають роль відкритого уряду як каталізатора належного управління, демократії, довіри та інклюзивного зростання. Впровадження принципів відкритого уряду – прозорості, чесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін – змінює парадигму відносин між урядами та громадянами, роблячи їх більш динамічними, взаємовигідними та заснованими на взаємній довірі, що впливає на поглиблення та зміцнення демократичного управління. У Рекомендації пропонується країнам-членам розробити та реалізувати успішні стратегії та ініціативи відкритого уряду, що включає визначення чіткого, дієвого, заснованого на фактах і визнаного на міжнародному рівні розуміння того, що передбачає відкритий уряд, і яким ознакам така форма управління відповідає. Рекомендація також містить перелік термінології, ку пропонується визнати як універсальну та уніфіковану. Так, до ключових категорій належать:

- відкритий уряд: культура управління, яка сприяє принципам прозорості, чесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін у підтримці демократії та інклюзивного зростання;

- відкрита держава: коли виконавча, законодавча, судова влада, незалежні державні інституції та всі рівні влади – визнаючи свої відповідні

ролі, прерогативи та загальну незалежність відповідно до існуючих правових та інституційних рамок – співпрацюють, використовують синергію та діляться передовим досвідом між собою та іншими зацікавленими сторонами для сприяння прозорості, доброчесності, підзвітності та участі зацікавлених сторін у підтримці демократії та інклюзивного зростання;

– стратегія відкритого уряду: документ, який визначає порядок денний відкритого уряду, центрального уряду та/або будь-якого з його субнаціональних рівнів, а також окремої державної установи чи тематичної сфери, і який включає ключові ініціативи відкритого уряду разом з коротко-, середньо- та довгостроковими цілями та показниками;

– ініціативи відкритого уряду: дії, вжиті урядом або окремою державною установою для досягнення конкретних цілей у сфері відкритого уряду, починаючи від розробки законів і закінчуючи здійсненням конкретних заходів, таких як онлайн-консультації [7, с. 7].

Таким чином, даний рекомендаційний акт розмежовує поняття відкритості та прозорості, яку переважно ототожнюють з транспарентністю: прозорість вважається елементом відкритості. Що ж стосується гласності, то вона включає як громадську участь, так і елемент взаємодії в самій системі публічного управління, тобто і в системі публічної служби (між її суб'єктами).

Зарубіжні науковці, досліджуючи принципи відкритого уряду, наводять такий їх перелік: ефективної участі, що включає інформування, консультування, залучення та розширення можливостей громадян і соціальних організацій; прозорість і підзвітність, яка передбачає обов'язок уряду звітувати за всі свої дії та нести громадську відповідальність за свої дії та рішення; відкриті дані - відкриті, повні, первинні, своєчасні, доступні, придатні для машинної обробки, недискримінаційні, невласницькі, безліцензійні дані мають бути доступними та відповідати міжнародним стандартам публікації даних у Інтернеті; доступ до використання публічної інформації; доступність і простота у процесі реалізації повноважень та завдань; співпраця всередині системи та за її межами; недискримінації та інклюзивності [8].

Що стосується нормативного закріплення досліджуваних засад діяльності суб'єктів публічної служби слід зазначити наступне. Законом України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII положенням частини 1 статті 3 «Принципи діяльності Кабінету Міністрів України» передбачено, що діяльність Кабінету Міністрів України ґрунтується на принципах верховенства права, законності,

поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [9]. Положенням частини 1 статті 2 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI передбачено, що діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності [10]. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII положенням статті 4 передбачає, що державна служба здійснюється з дотриманням, зокрема, такого принципу, як прозорість, яку законодавець в даному випадку пропонує розуміти як відкритість інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України [11]. Більш повно розкрито зміст принципів відкритості та прозорості в межах положень Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. Так, положенням статті 9 закріплено, що поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку; забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом; може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом. Також визначається порядок оприлюднення нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції (обов'язкова публікація на веб-порталі центрального органу управління поліції), а також фіксується, що перед публікацією актів, що стосуються прав та свобод людини обов'язковим є громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України [12].

Висновки. Отже, на підставі проведеного аналізу теоретичних міркувань сучасних науковців, нормативного змісту положень окремих актів законодавства України та європейського підходу слід сформулювати висновок про те, що відкритість у діяльності суб'єктів публічної служби є загальним принципом їхнього функціонування, який визначає: 1). повне передбачення внутрішнім законодавством положень, основ діяльності, переліку повноважень, структури, завдань та функцій з подальшою деталізацією (за необ-

хідності) в положеннях підзаконних нормативно-правових актів; 2). доступ громадян до публічної служби, який може бути як активним – право бути суб'єктом публічної служби, так і пасивним – право звертатись до публічної служби, отримувати необхідну інформацію, отримувати послуги тощо; 3). звітність публічної служби перед громадянським суспільством у встановленому законом порядку. На наш погляд, саме гласність як один з елементів відкритості відображає аспект звітування про результати діяльності публічної служби перед громадськістю, тоді як прозорість гарантує загальний підхід до функціонування публічної служби, яка повинна бути доступною та зрозумілою у своїй системі функціонування для громадян.

Список використаної літератури:

1. Карпа М. Принципи здійснення публічної служби. *Науковий вісник*. 2010. Вип. 6. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26646/karpa.pdf>
2. Мосора Л. С. Відкритість як критерій оцінки якості функціонування державної служби. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53). С. 464–467.
3. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2. С. 67–77.
4. Терещук Г. А. Транспарентність в діяльності органів публічної адміністрації як один з ключових принципів. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 124–129.
5. Пилаєва В. М. Адміністративно-правові засади забезпечення транспарентності в діяльності органів виконавчої влади в Україні : автореф. на здобуття наук. ступеня к. ю. н. : 12.00.07. Харків, 2017. 19 с.
6. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 88–101.
7. OECD, *Recommendation of the Council on Open Government*, OECD/LEGAL/0438. *OECD Legal Instruments* : website. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
8. Caroline Burle, Laila Bellix, Jorge Machado. How about defining Open Government principles? *The Open Government Partnership* : website. URL: <https://www.opengovpartnership.org/stories/how-about-defining-open-government-principles/>
9. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794–VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 13. Ст. 222.
10. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166–VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 38. Ст. 385.
11. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

Popov I. V. The principle of openness in the activities of subjects public service: component elements and realization

The article offers a theoretical and normative analysis of the principle of openness in the system of public service functioning. The positions of Ukrainian scientists regarding the content and meaning of the principle of openness, a normative analysis of the consolidation of the principle of openness, and their comparative analysis are given. Recommendations regarding the understanding of the functioning of an open government, an open state, and European approaches in understanding the European principles of their functioning are additionally analyzed.

It was found that the need for additional research on the principle of openness is explained by an ambiguous normative approach to its interpretation and is fixed within the framework of legal acts regulating the activities of public service entities. It was determined that, in addition to the principle of openness, the principles of openness, transparency of public service are similar in meaning.

It was concluded that openness in the activities of public service entities is a general principle of their functioning, which determines: 1). full provision by internal legislation of the position, basis of activity, list of powers, structure, tasks and functions with further detailing (if necessary) in the provisions of subordinate regulatory legal acts; 2). citizens to the public service, which can be both active - the right to be a subject of public service, and passive - the right to contact the public service, receive the necessary information, receive services, etc.; 3). public service reporting to civil society in accordance with the procedure established by law. It was established that transparency is one of the elements of openness and reflects the aspect of reporting on the results of the public service to the public, and transparency provides a general approach to the functioning of the public service, which should be accessible and understandable in its system of functioning for citizens.

Key words: public service, principles of public service, openness of public service, transparency of public service, open government.

УДК 34:659

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.2>**Ю. А. Волкова**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права

ВНЗ «Київський університет ринкових відносин»

РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті досліджено практику ЄСПЛ та зарубіжний досвід регулювання рекламної діяльності у цифрову епоху. Вказано, що з різким зрушенням у поведінці споживачів та процвітанню цифрової комерції інтернет-реклама зробила великий стрибок вперед у своєму розвитку в останні роки. Однак, хоча ринок інтернет-реклами зростає, юридичні ризики, пов'язані з ним, також стають все більш помітними. У зв'язку з цим оприлюднення та впровадження адміністративних заходів щодо інтернет-реклами забезпечує правову основу для стандартизованого управління цією сферою.

Зроблено висновок, що будь-яке законодавство відстає від динамічного технологічного прогресу, особливо у таких галузях, як реклама, оскільки у цій сфері нові формати та платформи з'являються дуже швидко. Розвиток технологій у сфері реклами виходить за межі існуючого національного та міжнародного законодавства, а відповідно й нові форми реклами, які з'являються, потребують реагування та оптимального врегульовано законом. У зв'язку з наведеним варто згадати про Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)» та до деяких інших нормативно-правових актів, націлених на подолання проблем у рекламній сфері. У цьому контексті згадано про Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень *acquis* ЄС у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та до деяких інших законів, метою якого є удосконалення системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері реклами з урахуванням принципу технологічної нейтральності, а також виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами та імплементація норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень *acquis* ЄС у сфері аудіовізуальної реклами.

Ключові слова: реклама, рекламна діяльність, цифрові права особи, цифровізація, судова практика, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. З різким зрушенням у поведінці споживачів та процвітанню цифрової комерції інтернет-реклама зробила великий стрибок вперед у своєму розвитку в останні роки. Однак, хоча ринок інтернет-реклами зростає, юридичні ризики, пов'язані з ним, також стають все більш помітними. У зв'язку з цим оприлюднення та впровадження адміністративних заходів щодо інтернет-реклами забезпечує правову основу для стандартизованого управління цією сферою.

Метою статті є дослідження практики ЄСПЛ та зарубіжного досвіду регулювання рекламної діяльності у цифрову епоху.

Виклад основного матеріалу. Варто вказати, що поширеність інтернет-реклами вражає. Зокрема, з того часу, як у 1994 році в Інтернеті з'явилася перша банерна реклама [1], важливість цифрової реклами надзвичайно зросла і, за прогнозами, ще більше зросте в найближчому майбутньому.

Інтернет-реклама сьогодні фактично розглядається як один із ключових драйверів (європейської) цифрової економіки [2]. Паралельно з цим економічним значенням можливості та інструменти цифрової реклами розширилися далеко за межі традиційної банерної реклами і включають в себе такі форми, як мобільна реклама, обчислювальна реклама тощо.

Поява і зростання інтернет-реклами змінило рекламний ландшафт і ключових учасників цих правовідносин. До недавня загальна екосистема рекламного бізнесу включала: індустрію ЗМІ, яка фактично підтримувалася за рахунок доходів від реклами; рекламна індустрія, бізнес якої полягав у створенні, плануванні та виконанні рекламних кампаній для клієнтів; рекламодавці, які найняли рекламні агентства і витратили гроші на рекламні кампанії; споживачі, які були цільовою аудиторією реклами; та регулятори – суб'єкти владних повноважень, відповідальні за регулювання суспільних відносин у цій сфері. Утім, з ростом даних і прогресом в обчислювальних системах, сьогоднішнє створення, таргетинг і доставка рекламних повідомлень набувають абсолютно нових форм, процесів і маршрутів, і багато нових суб'єктів тепер беруть участь у рекламній екосистемі, що вимагає переосмислення та корегування всіх правовідносин, пов'язаних з рекламною індустрією.

Варто вказати, що на перших етапах розвитку інтернет-реклама обмежувалася «навмисними повідомленнями, розміщеними на сторонніх веб-сайтах, включаючи пошукові системи та каталоги, доступні через доступ до Інтернету» [3].

Однак з часом інструменти інтернет-реклами розширилися за межі початкових варіантів банерної реклами, що розміщується на сайтах. Зараз індустрія має у своєму розпорядженні численні формати, включаючи такі винаходи, як рекламні ігри, мобільна реклама та ретаргетована реклама. Всі вони характеризуються використанням Інтернету як засобу зв'язку зі споживачами.

Розглядаючи трансформації в рекламі за останні кілька десятиліть, зумовлені технологіями, дослідження, які проводилися у цій площині, виявили три основні фази еволюції онлайн-реклами, а саме: ранню фазу інтерактивної реклами, поточну фазу програмної реклами та фазу інтелектуальної реклами, яка пов'язується з появою технологій штучного інтелекту [4]. Ранній етап розвитку інтерактивної реклами відноситься до періоду, що почи-

нається з початку інтернет-реклами на початку 1990-х років, після чого розвивалися різноманітні форми інтернет-реклами з інтерактивністю, що відрізняло її від звичайної реклами, заснованої в основному на односторонній комунікації між рекламодавцями та споживачами.

Далі розпочався етап розвитку програмної реклами з технологією автоматизації реклами та алгоритмами, які забезпечують процес купівлі реклами, для автоматизації та оптимізації в режимі реального часу. Зокрема, ця друга фаза інтернет-реклами відрізнялася центральною роллю не тільки інтерактивності, але й автоматизації процесу купівлі та доставки реклами. Інтелектуальна реклама, яка є останнім етапом розвитку інтернет-реклами, може бути концептуалізована як автоматизована цифрова реклама, доповнена інноваційними технологіями штучного інтелекту. Ці технології включають різні застосування алгоритмів машинного навчання для того, щоб реклама безпосередньо реагувала на введення споживачів або оцінювала вподобання та потреби споживачів, показуючи їм гіперперсоналізовану рекламу або рекомендації щодо продуктів. Варто вказати, що у спеціальній літературі підкреслюється, що хоча застосування технологій штучного інтелекту в онлайн-рекламі значно підвищило ефективність доставки реклами, воно також вплинуло на структуру рекламної індустрії, змінило роль учасників цих правовідносин і ввело нових у цю сферу. Ключовим рушієм і основною силою поточної рекламної трансформації, як програмної, так і інтелектуальної реклами, є дані. Дані про споживачів дійсно вважаються новою валютою та силою в сучасній рекламній екосистемі [5].

Доцільно зазначити, що регулювання суспільних відносин у сфері реклами в Україні відбувається, в першу чергу, Законом України від 03.07.1996 № 270/96-ВР «Про рекламу», який визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами [6].

Статтею 7 згаданого закону визначено основні принципи реклами, зокрема такі як: законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди. Законом закріплено, що реклама не повинна підривати довіру суспільства до реклами та повинна відповідати принципам добросовісної конкуренції; реклама не повинна містити інформації або зображень,

які порушують етичні, гуманістичні, моральні норми, нехтують правилами пристойності; реклама повинна враховувати особливу чутливість дітей і не завдавати їм шкоди [6].

У законі також закріплено основні вимоги до реклами. Зокрема п. 10 ст. 8 Закону визначає, що розміщення реклами в мережі Інтернет на веб-сайті, інтернет-адреса (доменне ім'я, уніфікований локатор ресурсу (URL) або адреса інтернет-протоколу) якого відповідно до відомостей Всесвітньої організації інтелектуальної власності включена від України до національного переліку веб-сайтів, що викликають занепокоєння щодо дотримання прав інтелектуальної власності, забороняється [6].

Статтями 14 1, 14 2 та 14 3 визначаються умови розміщення реклами в онлайн-медіа, на платформах спільного доступу до відео та платформах спільного доступу до інформації, а також реклами з використанням електронних комунікацій [6].

Варто вказати, що в цілому регулювання рекламної сфери відбувається й за рахунок судової практики, зокрема практики ЄСПЛ. Доцільно зазначити, що розглядаючи питання реклами і свободи вираження поглядів, важливо почати зі статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [7], яка гарантує право на свободу вираження поглядів. Примітно, що Європейський суд з прав людини виніс численні рішення про те, чи є комерційна реклама та політична реклама здійсненням свободи вираження поглядів, і за яких обставин така реклама може бути обмежена.

Важливо зазначити, що ЄСПЛ вже досить давно вважає, що комерційна реклама є реалізацією права на свободу вираження поглядів. Розглядаючи питання про те, чи підпадає комерційна реклама під сферу застосування статті 10 Конвенції, Суд відхилив аргумент про те, що реклама не повинна «підпадати під сферу свободи вираження поглядів», і постановив, що стаття 10 Конвенції гарантує свободу вираження поглядів для «всіх», і «[не] змінюється [статті 10 ЄКПЛ] залежно від того, чи є переслідувана мета прибутковою чи ні» [8]. Важливо, що Суд підтвердив, що комерційна реклама є реалізацією права на свободу виразу поглядів, і є «засобом виявлення характеристик товарів і послуг» [8].

ЄСПЛ також розширив розуміння того, що він вважає комерційною рекламою, яка включає «підбурювання громадськості до придбання

певного товару» [9], спонукання до купівлі певного товару» [10], та «маркетинг продукту» [11]. Зокрема, комерційна реклама може бути обмежена, у зв'язку з цим важливо зазначити, що ЄСПЛ надає державам-членам Ради Європи «широку» свободу розсуду в регулюванні цього питання [12].

Проте варто підкреслити, що обмеження на комерційну рекламу «ретельно вивчаються» Судом, який прагне визначити, чи є заходи на національному рівні «виправданими в цілому і пропорційними» [8].

Варто зазначити, що ЄСПЛ вирішив низку нещодавніх справ щодо онлайн реклами, що демонструє, як Суд підходить до комерційної реклами, яка стрімко розвивається у зв'язку з розповсюдженням сучасних технологій. Так, у рішенні 2018 року у справі *Sekmadienis Ltd. v. Lithuania*, Суд розглянув справу про накладення на юридичну особу санкцій з боку суб'єкта владних повноважень. Суть справи стосувалася рекламної кампанії Вільнюської компанії з виробництва одягу, де в рекламі були представлені дві моделі з німбами, у тому числі модель без сорочки і з татуюваннями, з підписом: «Ісусе [і] Марія, що ви таке носили!» [12]. Після низки скарг Державна служба захисту прав споживачів Литви визнала, що реклама порушує Закон про рекламу (який забороняє рекламу, яка «порушує суспільну мораль»), вважаючи, що реклама «принижує» «святим символи християнства» і, ймовірно, «ображає почуття релігійних людей», і відповідно наклала на рекламодавця штраф.

Пізніше була подана заява до ЄСПЛ, в якій рекламодавець стверджував, що відбулося порушення його права на свободу вираження поглядів згідно зі статтею 10 Конвенції. Під час розгляду справи Суд вказав, що держави-члени Ради Європи мають «широку» свободу розсуду в регулюванні «висловлювань» у комерційних питаннях або рекламі.

Разом з тим, Суд переглянув рішення національних органів влади, постановила, що «не можуть бути прийняті» Судом докази та передумови притягнення до відповідальності, наведені як «доречні і достатні». Суд повторив, що свобода вираження поглядів також поширюється на ідеї, які «ображають, шокують або турбують», а релігійні особи повинні «терпіти і приймати заперечення, виказані іншими, своїх релігійних переконань і навіть поширення іншими доктрин ворожнечі до своєї віри» [11]. Ці принципи мають застосовуватися, навіть незва-

жаючи на те, що реклама має «комерційну мету, оскільки «не можна сказати, що вона є критикою релігійних ідей».

Таким чином, Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 10 Конвенції, оскільки владі «не вдалося встановити справедливий баланс» між захистом суспільної моралі та права релігійних людей та свобода вираження поглядів. Таким чином, Суд продемонстрував: суворий стандарт перевірки щодо втручання в комерційну свободу вираження поглядів, у тому числі і уявлення про те, що комерційна реклама може «шокувати, образити і потривожити» [12].

Наступним цікавим прикладом для розуміння підходу ЄСПЛ до комерційної реклами є рішення 2021 року у справі «Гачечиладзе проти Грузії». У цій справі ЄСПЛ розглянув рекламу в соціальних мережах. Зокрема справа стосувалася тбіліського виробника презервативів, які продавалися онлайн у Грузії та рекламувалися на сторінці бренду у Facebook [13].

У рекламі був представлений дизайн упаковки, який мав на меті зруйнувати стереотипи в Грузії про секс і сексуальність, і включав зображення відомої Грузинської православної церкви, а також посилання на християнське свято.

Заявниця подала заяву до ЄСПЛ, стверджуючи про порушення її права на свободу вираження поглядів. Першим питанням для ЄСПЛ було те, чи тільки реклама мала «комерційну мету», як стверджував грузинський уряд [13]. Суд у цій справі не погодився з твердженням, що реклама була виключно комерційною та постановив, що оспорювана реклама була частково спрямована на «сприяння громадській дискусії», зазначивши, що «мета» цієї дискусії полягала в тому, щоб допомогти зрозуміти статі і сексуальність. І таким чином, поле розсуду було «обов'язково вужчим», порівняно з ситуаціями «виключно комерційного мети». Суд у цій справі переглянув рішення національних судів і встановив, що суди не змогли належним чином пояснити, яким чином певні зображення можуть підпадати під визначення «неетична реклама» відповідно до національного Закону про рекламу. Суд застосував принцип, згідно з яким у «плюралістичному демократичному суспільстві» — ті, хто сповідує свою релігію має «терпіти і приймати заперечення іншими своїх релігійних переконань і навіть пропагування іншими вчень, ворожих їхній вірі» [13]. Таким чином, Суд постановив, що жодна з причин,

наведених національним судом, обґрунтованого втручання у свободу вираження поглядів заявника, немає нічого спільного із з порушенням статті 10 Конвенції, і що не було достатніх підстав для «обмеження поширення» у цьому випадку реклами.

Ще однією цікавою для нас справою є справа TIRP 24 AG проти Німеччини, де ЄСПЛ розглядає заборону на інтернет-рекламу азартних ігор [14]. У справі брав участь гамбурзький засновник компанії, яка стверджувала, що заборона на рекламу в інтернеті азартних ігор порушили її право на свободу вираження поглядів. Спочатку Суд повторив, що держави мають широку свободу розсуду в регулюванні висловлювань у комерційній рекламі, а також розглянули цілі заборони. Суд постановив, що цілі запобігання залежності від азартних ігор і забезпечення захисту неповнолітніх, були «безсумнівно дуже важливими цілями в загальних інтересах», і далі визнав, що азартні ігри, будучи «доступними в Інтернеті», можуть накладати «різні і більш значні ризики» порівняно з традиційними формами таких ігор. Таким чином, Суд постановив, що будь-яке втручання у право компанії-заявника на свободу вираження поглядів було «виправдано» як «необхідне в демократичному суспільстві», і не було у цій справі порушено Статтю 10 Конвенції [14].

Регулювання питань, пов'язаних із рекламною діяльністю, також віднесено до компетенції Ради Європи, яка визнає той факт, що особливості інтернет-реклами є її потенційний вплив на право на приватне життя згідно зі статтею 8 Конвенції, включаючи право на захист персональних даних [15]. Це пов'язано з тим, що інтернет-реклама може використовувати дані інструментів, таких як мікротаргетинг, де можна збирати персональні дані для участі в «сегментації та профілюванні користувачів», а також забезпечувати високу «персоналізованість» та цільову орієнтацію реклами [15]. Примітно, що ця реклама на основі даних може використовуватися як для комерційної, так і для політичної реклами. У той час як ЄСПЛ до цього часу не розглянув відповідність мікротаргетованої або персоналізованої реклами статті 8 Конвенції, будь-яка реклама повинна відповідати принципам, які ЄСПЛ заклав у своїй судовій практиці. У зв'язку з цим Велика палата ЄСПЛ прямо підтвердила, що право на «захист персональних даних» має «фундаментальне значення» для права особи на недоторканність приватного життя відповідно до статті 8 Конвенції [16].

Зокрема, Суд встановив низку принципів за статтею 8 Конвенції, які поширюються на право на захист персональних даних, у тому числі про те, що має бути відповідні гарантії запобігання будь-якому використанню персональних даних, які можуть бути несумісними з гарантіями цієї статті, і що «потреба в таких гарантіях більша там, де йдеться про захист персональних даних, які піддаються автоматичній обробці» [17].

Як вже було зазначено вище, крім практики ЄСПЛ, інші органи Ради Європи прийняли постанови та рекомендації з питань реклами, свободи вираження поглядів та недоторканності приватного життя, у тому числі Комітет міністрів і Парламентська асамблея.

Важливо зазначити, що Комітет міністрів підтвердив свою думку про те, що свобода вираження поглядів застосовується до «комерційної та політичної реклами, телепродажу» [18]. Крім того Комітетом міністрів було прийнято низку рекомендацій для держав-членів, зокрема щодо політичної реклами, комерційної реклами та реклама в Інтернеті.

Що стосується інтернет-реклами, Декларація Комітету міністрів 2019 року про фінансову стійкість якісної журналістики в цифрову епоху [19] включає в себе специфічні рекомендації для онлайн-платформ. Зокрема рекомендується онлайн-платформам покращувати «прозорість та нагляд за розміщенням реклами на своїх веб-сайтах», а також уникати «перенаправлення доходів від надійних джерел новин до джерел дезінформації та неправдивого контенту». Щодо реклами в Інтернеті та дітей, важливо відзначити Рекомендацію Комітету міністрів щодо керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі [20].

Рекомендація визнає, що реклама в Інтернеті становить «ризик заподіяння шкоди» дітям, і рекомендує державам-членам вжити заходів для забезпечення захисту дітей від «комерційної експлуатації в цифровому середовищі», у тому числі вимагаючи, щоб реклама та маркетинг щодо дітей «чітко виокремлюються для них як такі, які вимагають від усіх відповідних зацікавлених сторін обмежити обробку персональних даних дітей для комерційних цілей»; та захищати дітей від впливу форм реклами та маркетингу, що не відповідають їхньому віку [21].

Крім того, Комітет міністрів також встановив зобов'язання щодо Комітету зі штучного інтелекту (СНАІ) для вивчення законодавчої бази щодо штучного інтелекту, заснованої на стандартах Ради Європи [22].

При виконанні цього завдання Спеціальному комітету було доручено: враховувати стандарти Ради Європи, що стосуються проектування, розвитку та застосування цифрових технологій у сферах прав людини, демократії та верховенства права, зокрема на основі існуючих правових інструментів; враховувати відповідні існуючі універсальні та регіональні міжнародно-правові інструменти, роботу, проведену іншими органами Ради Європи, а також поточну роботу в інших міжнародних та регіональних організаціях; належним чином враховувати гендерну перспективу, будувати згуртовані суспільства та заохочувати та захищати права людей з інвалідністю при виконанні своїх завдань.

Варто вказати, що цікавим для нашого дослідження є досвід Китаю. Так, Адміністративні заходи щодо інтернет-реклами, які набули чинності 1 травня 2023 року (далі – Заходи), є тематичним доповненням до існуючого Закону про рекламу Китайської Народної Республіки (далі – «Закон про рекламу») та Закону про електронну комерцію Китайської Народної Республіки (далі – «Закон про електронну комерцію»). Нові ініціативи закріплюють значні зміни та доповнення у питанні регулювання рекламою у цифрову епоху.

Зокрема, комерційна рекламна діяльність, незалежно від їх форм, з метою прямого або непрямого просування товарів або послуг на території Китаю шляхом використання веб-сайтів, веб-сторінок, інтернет-додатків та інших інтернет-змійв, підпадає під дію Закону про рекламу.

У відповідності з Законом про рекламу основні учасники інтернет-реклами можуть бути визначені в наступних категоріях на основі їх ролей та функцій: рекламодавці: самі розробляють, виробляють або публікують рекламу або доручають іншим робити це для просування своїх товарів або послуг; рекламні агентства: доручають надавати рекламний дизайн, виробництво або агентські послуги; рекламні видавці: публікують рекламу через Інтернет для рекламодавців або рекламних агентств, довірених такими рекламодавцями; інтернет-провайтери інформаційних послуг: надають інформаційні послуги за допомогою Інтернету, але не беруть участі в рекламній діяльності в Інтернеті.

Варто вказати, що на відміну від традиційних засобів масової інформації, реклама в нових ЗМІ, як правило, підходить до своїх споживачів більш приховано. Інтернет-рекламодавці більш схильні приховувати свої комерційні наміри

та впливати на рішення споживачів за допомогою рекомендацій впливовими або відомими особами в соціальних мережах. Відповідно нові законодавчі ініціативи Китаю підкреслюють вимогу ідентифікації реклами, але й перераховують загальні типи «реклами м'якого продажу», такі як реклама у формі рейтингу, впровадження знань, обмін досвідом та оцінка споживання, до яких прикріплені посилання на покупки та інші способи онлайн покупки.

На додаток до чинних законів або правил, нові норми встановлюють більше обмежень та заборон, що стосуються реклами в Інтернеті: 1) попереднє схвалення, яке потрібне для оголошень про медичне лікування, фармацевтичні препарати, медичні вироби, пестициди, ветеринарні препарати, здорову їжу, рецептурні продукти харчування для спеціальних медичних цілей, які підлягають цензурі, як того вимагають закони та адміністративні правила; 2) заборони публікувати рекламу тютюну (включаючи електронні сигарети) за допомогою Інтернету; 3) захисту неповнолітніх: заборонено публікувати рекламу для лікування, фармацевтичних препаратів, здорової їжі, формули їжі для спеціальних медичних цілей, медичних виробів, косметики, алкоголю, косметології, а також реклами онлайн-ігор, які негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я неповнолітніх, в інтернет-медіа, таких як веб-сайти, веб-сторінки, інтернет-додатки та офіційні акаунти, орієнтовані на неповнолітніх.

Нові норми чітко закріплюють, що рекламодавці, рекламні агентства та видавці несуть відповідальність за перевірку рекламного вмісту за посиланнями наступного рівня, коли вони публікують інтернет-рекламу за такими посиланнями.

Вищезазначені положення, як правило, застосовуються до всіх рекламних тем. Крім того, на додаток до існуючих обов'язків, передбачених Законом про рекламу, Законом про електронну комерцію та Законом про боротьбу з недобросовісною конкуренцією, заходи додатково уточнюють відповідні обов'язки та зобов'язання кожного суб'єкта у сфері інтернет-реклами та передбачають штрафні санкції за порушення.

Висновки. Варто вказати, що будь-яке законодавство відстає від динамічного технологічного прогресу, особливо у таких галузях, як реклама, оскільки у цій сфері нові формати та платформи з'являються дуже швидко. Розвиток технологій у сфері реклами виходить

за межі існуючого національного та міжнародного законодавства, а відповідно й нові форми реклами, які з'являються, потребують реагування та оптимального врегульовано законом. У зв'язку з наведеним варто згадати про Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року)» та до деяких інших нормативно-правових актів, націлених на подолання проблем у рекламній сфері. У цьому контексті доцільно згадати про Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень acquis ЄС у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та до деяких інших законів, метою якого є удосконалення системи правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері реклами з урахуванням принципу технологічної нейтральності, а також виконання Україною зобов'язань перед європейськими партнерами та імплементація норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень acquis ЄС у сфері аудіовізуальної реклами.

Зміни, що ініціюються, мають гармонізувати положення Законів України «Про лікарські засоби», «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну», «Про фінансові послуги та фінансові компанії» зі змінами, які були внесені до Закону України «Про рекламу» Законом України «Про медіа» та набрали чинності 31 березня 2023 року. Ці кроки є важливими на шляху вступу України до Європейського Союзу, оскільки вони відповідають зобов'язанням, які Україна взяла на себе щодо імплементації у національне законодавство норм

Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесені Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року, тобто закріпити на рівні Закону оновлений комплекс правових норм у галузі реклами в аудіовізуальних медіа, який би відповідав європейським стандартам та сучасному рівню технологічного розвитку, спростив державне регулювання галузі, визначив ефективні та сучасні засади захисту прав споживачів на достовірну рекламу, а також законні механізми правової регуляції рекламного контенту незалежно від форм та засобів його поширення.

Список використаної літератури:

1. Singel R. Web Gives Birth to Banner Ads URL: <https://www.wired.com/2010/10/1027hotwired-banner-ads/>.
2. Digital Advertising, a Key Driver for the European Digital Economy, 2015, IAB, URL: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/digital_advertising_a_key_driver_for_the_european_digital_economy.pdf.
3. Ha L. Online Advertising Research in Advertising Journals: A Review , 2008, *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 30(1), 31–48, URL: <https://doi.org/10.1080/10641734.2008.10505236>.
4. Li H. Special Section Introduction: Artificial Intelligence and Advertising, 2019, *Journal of Advertising*, 48 (4), 333–37, URL: <https://doi.org/10.1080/00913367.2019.1654947>.
5. Programmatic Everywhere? Data, Technology and the Future of Audience Engagement, 2013, IAB, URL: <https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/07/WinterberryGroupWhitePaperProgrammaticEverywhere.pdf>.
6. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text>
7. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст) URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>
8. Casado Coca v. Spain, Application no. 15450/89, 24 February 1994, para. 51, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57866>.
9. VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland, Application no. 24699/94, 28 June 2001, para. 57, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59535>.
10. Mouvement raëlien suisse v. Switzerland (Grand Chamber), Application no. 16354/06, 13 July 2012, para. 62, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112165>.
11. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28598&lang=en>.
12. Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland (Grand Chamber), Application no. 931/13, 27 June 2017, para. 137, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175121>.
13. S. and Marper v. the United Kingdom, Application nos. 30562/04 and 30566/04, 4 December 2008, URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-117816%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-117816%22]})
14. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media, 21 September 2011, Appendix, Section 97, URL: <https://edoc.coe.int/en/media/8019-recommendation-cmrec20117-on-a-new-notion-of-media.html>
15. Declaration by the Committee of Ministers on the financial sustainability of quality journalism in the digital age, 13 February 2019. URL: <https://edoc.coe.int/en/media/7917-declaration-by-the-committee-of-ministers-on-the-financial-sustainability-of-quality-journalism-in-the-digital-age-decl130220192.html>
16. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member states on guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, 4 July 2018 URL: <https://mvs.gov.ua/en/ministry/projekti-mvs/jevropeiska-integraciya-ukrayini/rekomendaciyi-parlamentskoyi-asambleyi-radi-jevropi/rekomendaciya-cmrec-20187-komitetu-ministriv-derzavam-clenam-pro-principi-dotrimannya-zaxistu-ta-realizaciyi-prav-ditini-v-cifrovomu-seredovishhi-1>
17. Recommendation CM/Rec(2018)7, Appendix, Section 57. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808b79f>
18. CAHAI – Ad hoc Committee on Artificial Intelligence URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/cahai>

Volkova Yu. A. Regulation of advertising activities in the digital era: ECtHR practice and foreign experience

The article examines the practice of the ECtHR and foreign experience in regulating advertising activities in the digital age. It is indicated that with the dramatic shift in consumer behavior and the flourishing of digital commerce, online advertising has taken a big leap forward in its development in recent years. However, while the online advertising market is growing, the legal risks associated with it are also becoming more prominent. In this regard, the promulgation and implementation of administrative measures regarding online advertising provides a legal basis for the standardized management of this area.

It is concluded that any legislation lags behind the dynamic technological progress, especially in such areas as advertising, since new formats and platforms appear very quickly in this area. The development of technologies in the field of advertising goes beyond the existing national and international legislation, and, accordingly, the new forms of advertising that appear need to be responded to and are optimally regulated by law. In connection with the above, it is worth mentioning the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Advertising" and other laws of Ukraine on the implementation of European legislation into the national legislation of Ukraine through the implementation of certain provisions of the European Union legislation in the field of audiovisual advertising (European Convention on Transfrontier Television, Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council on audiovisual media services of March 10, 2010, as amended, introduced by Directive (EU) 2018/1808 of November 14, 2018)" and to some other regulations aimed at overcoming problems in the advertising sphere. In this context, it is worth mentioning the Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Advertising" regarding the implementation of European legislation into the national legislation of Ukraine through the implementation of certain provisions of the EU acquis in the field of audiovisual advertising (European Convention on Transfrontier Television, Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council on audiovisual media services of March 10, 2010, as amended, amended by Directive (EU) 2018/1808 of November 14, 2018) and to some other laws, The purpose of which is to improve the system of legal norms aimed at regulating legal relations in the field of advertising, taking into account the principle of technological neutrality, as well as the fulfillment of Ukraine's obligations to European partners and the implementation of European legislation into the national legislation of Ukraine through the implementation of certain provisions of the EU acquis in the field of audiovisual advertising.

Key words: advertising, advertising activities, digital rights of the individual, digitalization, judicial practice, foreign experience.

UDC 343

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.3>**D. V. Velykodnyi**

Doctor of Philosophy in specialty 081 Law,
Master of Public management and administration
ORCID ID: 0000-0002-2489-3929

THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF CRIME PREVENTION BY THE PROSECUTOR'S OFFICES OF UKRAINE

This article is dedicated to studying the organizational and legal aspects of crime prevention by the prosecution bodies of Ukraine. In the current criminogenic situation, the effective functioning of the public administration system requires close cooperation between various state institutions, including the prosecutor's office. The main aim of this article is to highlight the legal foundations, organizational mechanisms, and effectiveness of interaction between these institutions, as well as to identify key problems and provide recommendations for their resolution. The author has analyzed the essence of organizational and legal measures carried out by the prosecutor's office in the field of crime prevention, defining its tasks and principles of implementation.

Particular attention in the article is given to issues of regulatory and legal support, organizational coordination mechanisms, staffing, the use of information technologies and data management systems, as well as aspects of transparency and accountability. The legal foundations of crime prevention include an analysis of the current legislation regulating the activities of the prosecutor's office. It has been found that the existing regulatory framework is insufficient, complicating the coordination process.

It has been established that organizational mechanisms include the creation of joint working groups, holding regular meetings, developing joint programs and action plans, which are chosen based on the goals of coordination activities and their participants. It is emphasized that an important practical aspect of implementing crime prevention by the prosecutor's office is the clear definition of the powers and responsibilities of each participating body, particularly in matters of information exchange, staffing, monitoring, and evaluating the effectiveness of coordination measures, as well as public oversight.

Key words: *prosecutor's office, crime prevention, organizational and legal aspects, legal foundations, organizational mechanisms, practical aspects.*

Formulation of the problem. The current criminogenic situation in Ukraine is complex and unpredictable, especially in the context of the ongoing Russo-Ukrainian war, which has lasted for over ten years. In these conditions, for the effective functioning of the public administration system in Ukraine, coordination between prosecutorial bodies and other public administration authorities in the field of crime prevention is a crucial aspect of ensuring legality, law and order, and efficient governance. The problem lies in the lack of appropriate legal and organizational mechanisms, complicating effective interaction between these institutions. Unclear or contradictory legal norms create legal conflicts and gaps, complicating the coordination process. Insufficient communication and information exchange between

various bodies hinder the prompt resolution of joint tasks. Organizational barriers related to structural and procedural inconsistencies also create obstacles for effective interaction. Limited financial and human resources negatively impact the possibility of proper coordination. The absence of a unified coordination strategy that would combine the efforts of the prosecution service and other public administration bodies in achieving common goals in crime prevention complicates the implementation of joint tasks. Addressing these issues is a crucial task for ensuring the effective functioning of the public administration system and increasing public trust in state institutions.

Analysis of recent research and publications. In recent years, the institutional aspects of the coordination between the prosecutorial

bodies and public administration authorities in Ukraine have been the subject of numerous studies and publications. Notable among these are the scientific contributions of scholars such as O.M. Bandurka, V.V. Dolezhan, Yu.M. Groshevyi, M.V. Kovalyiv, M.V. Kosyuta, V.T. Nor, Y.O. Popovych, A.O. Falkovskyi, and V.Y. Shepitko. These scholars highlight the problems and shortcomings in this area in their research and propose solutions.

The purpose of the article. The aim of this article is to elucidate the institutional aspects of coordination between prosecutorial bodies and public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine.

Presenting main material. Crime prevention is a complex and multifaceted legal phenomenon that involves a range of measures aimed at influencing individuals to eliminate the possibility of committing offenses, as well as targeting the subjects and objects of prevention. The prosecution service occupies a key position in the system of public authorities and plays a leading role in utilizing the anti-criminogenic potential of these bodies. Although Article 2 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" does not explicitly highlight its preventive function, it is inherent in all areas of prosecutorial oversight activities within the prosecution's powers and cannot be considered secondary. The prosecution coordinates the activities of law enforcement and other public authorities in preventing criminal offenses with the aim of fundamentally improving these efforts.

Coordination between prosecutorial bodies and public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine is crucial for ensuring effective governance and law and order.

It should be noted that the term "coordination" derives from the Latin words "co" – together and "ordinatio" – arrangement, and in essence, it means not just agreement, but an organization jointly established by several independently existing systems. Such coordination can be carried out by the systems (subsystems) themselves during their functioning or be the result of the activity of a specific body [9, p.163]. Coordination between the prosecutor's office and public administration authorities in the field of crime prevention is crucial for the effective execution of law enforcement functions in Ukraine. Important aspects of this coordination are the legal and administrative mechanisms that ensure the interaction of the prosecutor's office with other public authorities. The prosecutor's

office performs the function of coordinating the activities of law enforcement agencies in combating crime, which includes the use of various forms and methods of coordination, determining the main directions, and providing organizational support for this function [2].

Agreeing with the views of M.V. Kovaliv, it should be noted that the coordination under study essentially involves the synchronization of activities by place and time, combining efforts, and uniting actions of these bodies aimed at achieving goals and solving tasks related to strengthening law and order and increasing the effectiveness of counteracting illegal activities. As the scholar rightly points out, such coordination is an organizational direction of the prosecutor's office's activities and should not be considered part of its oversight functions. This is due to the fact that coordination and oversight activities have different subjects of influence, goals, tasks, and methods of resolution. These directions have different principles and legal regulations [3, p.230].

The coordination activities of the prosecutorial bodies in the field of crime prevention are carried out in conjunction with a large system of public authorities, including the National Police, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine, the State Customs Service of Ukraine, and local self-government bodies.

The coordination of these authoritative entities is aimed at accomplishing several tasks, including: a) identifying the main ways to prevent and combat crime based on the analysis of its structure, dynamics, and forecasting future trends; b) developing, agreeing on, and implementing joint measures aimed at timely detection, investigation, suppression, and prevention of criminal activities, as well as eliminating the causes and conditions that contribute to their spread; c) preparing proposals for improving legislation to enhance the effectiveness of public authorities and combat crime.

The achievement of these tasks by the prosecutorial bodies and other public authorities is carried out in accordance with the basic principles of coordination, which include: a) legality; b) equality of participants in coordination activities in solving crime prevention problems and developing measures to overcome them; c) autonomy of each public authority in implementing agreed decisions; d) responsibility of leaders for the quality and timely execution of agreed measures within their powers; e) transparency in

the conduct of coordination measures and public reporting of the results of these measures within the framework of legislation on the protection of human and civil rights and freedoms, as well as state secrets.

Institutional aspects of the coordination between prosecutorial bodies and public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine include legal foundations, organizational mechanisms, and practical interaction aspects.

The legal foundations of coordination between the prosecutor's office and public authorities in crime prevention involve establishing clear regulatory mechanisms and cooperation procedures between these bodies. This enables avoiding function duplication and ensures the effective operation of each body in the crime prevention sphere. The fundamental act in this area is the Constitution of Ukraine, which stipulates that the activities of the prosecutor's office and other public authorities must be carried out in accordance with the rule of law, legality, and constitutional norms, as well as relevant legal provisions [4]. The general aspects of these provisions are enshrined in part 2 of Article 25 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office." According to it, "The Prosecutor General, heads of the respective prosecutor's offices, their first deputies, and deputies according to the division of duties coordinate the activities of law enforcement agencies of the respective level in the field of crime prevention. The main form of coordination is holding coordination meetings with the heads of law enforcement agencies, where information about their activities in crime prevention is heard. The decision of the coordination meeting is mandatory for all law enforcement agencies mentioned in it. The procedure and other forms of coordination are approved by the order of the Prosecutor General" [6].

However, as rightly pointed out by Ya.V. Stupnyk, O.V. Bilash, and V.Y. Danko, "one of the main problems faced by the prosecution is the lack of sufficient legal support and organizational backing for coordination activities" [8]. This necessitates the adoption of joint subordinate regulatory legal acts by the subjects of coordination activities. One such act is the joint order of the Prosecutor General of Ukraine and the heads of law enforcement agencies dated April 26, 2012, No. 43/375/166/353/284/241/290/256, which approved the Regulation on the Coordination of Law Enforcement Activities in Combating Crime and Corruption [5].

Organizational mechanisms include a set of measures and processes aimed at ensuring coordination between the prosecutor's office and various public authorities in the field of crime prevention. The primary form of such coordination is the holding of coordination meetings between the heads of authoritative entities. Heads of executive authorities and local self-government bodies are invited to meetings chaired by prosecutor's office staff to provide information about their activities in combating crime. Based on the obtained information, decisions are made that are mandatory for all participants to implement.

An example of such a meeting is the coordination meeting of the heads of law enforcement agencies of the district, the leadership of the Zviahel District Military Administration, the Zviahel District Council, the Zviahel City Council, the Baranivka City Council, and the Yemilchyn Town Council regarding the state of crime and corruption prevention and counteraction in the Zviahel district, which took place under the chairmanship of the head of the Zviahel District Prosecutor's Office on July 11, 2023. After discussing the agenda items, a decision was made that included specific measures aimed at ensuring legality and law and order in the district, particularly regarding the prevention, detection, and proper investigation of "corruption-related criminal offenses, criminal offenses in the budgetary and environmental spheres, related to the fraudulent acquisition of citizens' funds, as well as in the field of illegal circulation of firearms, ammunition, and narcotic substances, and offenses where children are victims" [1].

Additionally, according to the Regulation on the Coordination of Law Enforcement Activities in Combating Crime and Corruption, the following forms of coordination can be used: holding joint meetings of public authority boards; conducting interdepartmental meetings with the participation of heads of law enforcement agencies, executive authorities, and local self-government bodies; issuing joint orders, directives, information letters, and other organizational and methodological documents; exchanging information on the state of crime; developing and implementing coordinated measures to detect, stop, and prevent criminal offenses, as well as eliminating the causes and conditions that contributed to their commission; conducting joint trips to regions to organize joint measures, inspections, and provide assistance to law enforcement agencies on-site; forming joint investigative and operational groups to solve

and investigate specific serious and particularly serious crimes; jointly using the capabilities of law enforcement agencies for training and educating employees, enhancing their professional level; organizing joint classes, meetings, and other practical training activities; creating proposals to improve legislative regulation to prevent and combat crime; jointly organizing and conducting scientific research in the field of crime prevention [5]. Despite the wide variety of these forms, the prosecutor selects the necessary form of coordination, taking into account the proposals of public authority leaders, the state of legality, the structure and dynamics of crime, and other factors affecting these phenomena.

It should be noted that the organizational mechanisms for coordinating the activities of prosecutorial bodies with public administration authorities in the field of crime prevention in Ukraine involve establishing an effective communication system that allows for the exchange of information between various coordination participants, thereby avoiding difficulties and conflicts in their activities. An important aspect is the clear definition of powers and responsibilities of each body involved in the coordination. This helps avoid duplication of functions and ensures the efficient use of resources.

The organizational mechanisms of coordination also include processes for planning and resource allocation. This enables the efficient distribution of tasks and responsibilities among employees and departments, as well as the optimal use of organizational resources. A crucial component of the organizational mechanisms of coordination is the change management system, as crime is a dynamic phenomenon, and public authorities must be ready to adapt and implement new strategies and initiatives.

The practical aspects of coordination between the prosecutor's office and public administration authorities in the field of crime prevention involve the implementation of organizational mechanisms in accordance with legal foundations.

Among the organizational mechanisms for coordinating the activities of prosecutorial bodies with public administration authorities in the field of crime prevention, particular attention should be paid to ensuring information exchange between the subjects of such coordination. Effective information exchange ensures a quick and accurate response to events requiring the attention of prosecutors and is essential for the successful fulfillment of crime prevention tasks. It is

important to establish clear and understandable channels of information exchange during the coordination of the prosecutor's office with other public authorities to avoid misunderstandings and ensure effective cooperation among all parties. Information exchange should be carried out within the framework of the law and considering data confidentiality.

One of the key aspects of information exchange during coordination by the prosecutor's office is the speed of data transmission. The faster the information is transmitted, the quicker necessary decisions can be made and measures taken to protect the rights and interests of citizens. Therefore, it is important that information exchange is organized and systematized. Additionally, information exchange during the coordination of the prosecutor's office should be two-way, meaning not only receiving information from other authorities but also providing them with necessary data for the successful fulfillment of their tasks. This approach fosters interaction and trust among all process participants.

However, existing information systems often do not provide a sufficient level of integration, complicating the timely exchange of data. This can lead to delays in decision-making and reduce the effectiveness of joint measures.

A crucial aspect is also staffing, as effective work of the prosecutor's office in coordination with public authorities requires a sufficient number of personnel with high qualifications and the ability to work in conditions of constant change and challenges. Such employees must be ready to quickly respond to situations arising in the process of coordination with other public authorities. Additionally, it is important that the staffing of the prosecutor's office is distributed rationally and effectively. This means that each employee should have clear duties and responsibilities, as well as the ability to cooperate with colleagues and other public authorities.

Providing necessary support and enhancing the qualifications of prosecutorial staff is also an important aspect of personnel support. This ensures continuous improvement in the work of the prosecutor's office and its ability to effectively perform its functions. In this context, it is also important to ensure transparency and openness in the selection and appointment of personnel to the prosecutor's office. This prevents corruption and ensures high-quality staff working in the prosecutor's office.

Equally important is the aspect of monitoring and evaluating the effectiveness

of coordination measures. Monitoring involves continuous observation of the implementation process of coordination measures, including the collection and analysis of data on plan implementation, resource use, and goal achievement. Regular monitoring of joint task execution and evaluation of cooperation results allow for timely identification of problems and necessary adjustments. To this end, it is advisable to implement systems of indicators and performance measures that reflect the actual results of joint activities. This also allows for identifying problematic aspects and proposing solutions.

One of the key aspects of coordination is public oversight, which guarantees the protection of human rights in Ukraine and promotes public trust in the coordination and overall activities of its participants. Public oversight is necessary to ensure the transparency and effectiveness of the work of the prosecutor's office and other public authorities in crime prevention. It allows the public to monitor the activities of coordination participants and identify potential legal violations. Public oversight includes public participation in the discussion and preparation of regulatory legal acts, citizen and civil society institution appeals to the prosecutor's office, and conducting citizen surveys on the activities of the prosecutor's office. Continuous informing of the public about the activities of the prosecutor's office promotes an increased level of trust in this institution [7].

Conclusions. Summarizing the above, we conclude that Ukraine is actively working on ensuring law and order and combating crime. One of the important tools in this area is the coordination of actions between the prosecutor's office and public administration authorities. This is necessary for effective crime prevention and the establishment of a rule-of-law state.

The institutional aspects of coordination between the prosecutor's office and public administration authorities in Ukraine are an important component of the crime prevention system. These include legal foundations, organizational mechanisms, and practical aspects of interaction. Each of these elements has its own characteristics and, when properly implemented, facilitates the coordination of activities between the prosecutor's office and public administration authorities in crime prevention, protecting the rights of citizens and the state, and enhancing public trust in public authorities.

At the same time, it is important to continue improving this coordination, as there are already a number of problems that need to be addressed, especially given the dynamic criminogenic situation in our country.

Bibliography:

1. Відбулась координаційна нарада керівників правоохоронних органів. URL: <https://zvyagel-rayrada.zt.gov.ua/index.php/3922-vidbulas-koordynatsiina-narada-kerivnykiv-pravookhoronnykh-orhaniv>
2. Войтенко А. Особливості координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2021. Vol. 7. № 5. P. 4001-4010.
3. Ковалів М.В. Координаційна діяльність прокуратури. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 5. С. 228-232.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
5. Про затвердження Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією: спільний наказ Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів від 26.04.2012 р. № 43/375/166/353/284/241/290/256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text>
6. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст.12.
7. Скриньковський Р.М., Ковалів М.В., Чистоклетов Л. Г., Крамар Р.І., Хмиз М.В., Хитра О.Л., Кайдрович Х.І. Громадський контроль за діяльністю органів прокуратури як гарантія дотримання прав людини в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-3-7952>
8. Ступник Я. В., Білаш О. В., Данко В. Й. Координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії наркозлочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Т. 64. С. 322–327.
9. Федосова О.В. Сутність та напрями координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності в Україні. Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м.Ужгород, 24-25 квітня 2015 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С.162-165.

Великодний Д. В. Організаційно-правові аспекти профілактики злочинності органами прокуратури України

Ця стаття присвячена вивченню організаційно-правових аспектів профілактики злочинності органами прокуратури України. В умовах сучасної криміногенної ситуації ефективне функціонування системи публічного управління потребує тісної співпраці між різними державними інституціями, включаючи прокуратуру. Основною метою цієї статті є висвітлення правових основ, організаційних механізмів та ефективності взаємодії між цими інституціями, а також визначення основних проблем та надання рекомендацій щодо їх вирішення. Автор проаналізував сутність організаційно-правових заходів, що здійснюються органами прокуратури у сфері профілактики злочинності, визначив завдання та принципи їх реалізації.

Особлива увага в статті приділяється питанням нормативно-правового забезпечення, організаційним механізмам координації, кадровому забезпеченню, використанню інформаційних технологій та систем управління даними, а також аспектам прозорості та підзвітності. Правові основи профілактики злочинності включають аналіз чинного законодавства, яке регулює діяльність органів прокуратури. Виявлено, що чинне нормативно-правове регулювання є недостатнім, що ускладнює процес координації.

Встановлено, що організаційні механізми включають створення спільних робочих груп, проведення регулярних нарад, розробку спільних програм і планів дій, які обираються залежно від мети координаційних заходів та їх учасників. Наголошено, що важливим практичним аспектом реалізації профілактики злочинності органами прокуратури є визначення чітких повноважень та відповідальності кожного з органів, що беруть у ній участь, зокрема, у питаннях забезпечення інформаційного обміну, кадрового забезпечення, моніторингу та оцінки ефективності координаційних заходів, а також громадського контролю.

Ключові слова: прокуратура, профілактика злочинності, організаційно-правові аспекти, правові засади, організаційні механізми, практичні аспекти.

УДК 342.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.4>**О. В. Шира**здобувач кафедри адміністративного, кримінального права і процесу
Міжнародного університету бізнесу і права

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Наукова публікація присвячена дослідженню становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою виокремлення позитивного досвіду для України.

Підкреслено, що інститут адвокатури є одним із найважливіших соціальних інститутів, який сформувався ще до нашої ери і набув особливого значення із появою юриспруденції як особливого виду діяльності людини. Із появою держави та її основних інститутів виникають різні форми правової взаємодії між її громадянами, а також іншими суб'єктами суспільних відносин. Із ускладненням таких відносин виникає природна необхідність в особливому виді професійної діяльності яка полягає у наданні юридичних послуг та представництві інтересів тих осіб, які не володіють відповідними спеціальним знаннями у сфері права, відносин з державними органами тощо.

Зазначається, що становлення інституту адвокатури в Україні та Польщі відбувалось у відповідності до загальних закономірностей становлення та розвитку даного правового інституту в європейських країнах, причому професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Зокрема, захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Для виокремлення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання окремих аспектів адвокатської діяльності увагу зосереджено на етапі новітньої історії України та Польщі. Зокрема, досліджено розвиток інституту адвокатури в Польщі часів «Солідарності».

Резюмовано, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та розвиток адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи ясно показала, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції, вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. У той же час, ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями. Такий досвід самоочищення адвокатури безумовно є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили лише чиновники, державні службовці.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, правове регулювання, публічне адміністрування, історія становлення, порівняльне правознавство, позитивний досвід, новітня історія, запозичення, удосконалення.

Актуальність теми. Дослідження історії становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Україні та Польщі

є основою для порівняльного аналізу адміністративно-правового законодавства, яким врегульовано питання адвокатської діяльно-

сті в названих державах, що в подальшому дозволить виокремити позитивний історичний та сучасний досвід адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою визначення можливості та доцільності його запозичення для впровадження в національну юридичну практику та удосконалення чинного національного законодавства.

Різні аспекти публічного адміністрування інституту адвокатури досліджували в своїх працях такі відомі науковці як Л. Волкова «Публічне адміністрування адвокатури України» [1], А. Іванський «Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту» [2], О. Коваль «Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України» [3], В. Лаврів «Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці» [4], А. Олійник «Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення» [5] та інші відомі науковці.

Окремі дисертаційні дослідження питанням адміністративно-правового забезпечення інституту адвокатури присвятили Н. Меєрович «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» [6] та Є. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» [7].

На окрему увагу заслуговує докторська дисертація Т. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» [8].

Проте дослідження становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою виокремлення позитивного досвіду для України ще не було предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку даної публікації.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є дослідження історії становлення та розвитку публічного адміністрування інституту адвокатури в Республіці Польща з метою виокремлення позитивного досвіду для України.

Методологія публікації спирається на класичне поєднання загальновизнаних філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, серед яких: закони, принципи та прийоми діалектики, системний та структурно-функціональний методи, прийоми логічного методу (аналіз, синтез, дедукція та індукція), аксіоматичний (догматичний) метод та метод порівняння. Враховуючи тема-

тику публікації більшою мірою застосовуються методологія порівняльного правознавства.

Результати дослідження. Інститут адвокатури є одним із найважливіших соціальних інститутів, який сформувався ще до нашої ери і набув особливого значення із появою юриспруденції як особливого виду діяльності людини. Із появою держави та її основних інститутів виникають різні форми правової взаємодії між її громадянами, а також іншими суб'єктами суспільних відносин. Із ускладненням таких відносин виникає природна необхідність в особливому виді професійної діяльності яка полягає у наданні юридичних послуг та представництві інтересів тих осіб, які не володіють відповідними спеціальним знаннями у сфері права, відносин з державними органами тощо.

Саме тому юриспруденція та професія адвоката не виникла у перших протодержав, в яких відносини між правлячою верхівкою (вождями, царем) та підлеглими були максимально спрощеними і ґрунтувалися більшою мірою на правових звичаях та веліннях, указах вождя (царя).

Із ускладненням суспільних відносин, зокрема у Стародавньому Римі, логічно виникає потреба в професійних ораторах, які добре знаються на юридичних формулах договорів, мають доступ до розгалуженої системи апарату чиновників, можуть допомогти вирішити конфлікт та головне – оформити право власності, користування тощо.

І саме тому юриспруденція та професія адвоката були фактично не потрібні в період середньовіччя, панування церкви та абсолютної монархії, коли феодалні відносини, які ґрунтувалися на натуральному господарстві, були максимально спрощені та не вимагали складних юридичних формул, а судова влада була повністю підконтрольна монарху та не допускала іншого трактування закону, який або транслиував релігійні догми або волю імператора, короля та їх ключових чиновників.

В період Відродження, Нового часу відбувається рецепція римського права, адже починає розвиватися підприємницька діяльність, яка вимагає нових форм договорів, контрактів, оформлення права оренди землі та іншої власності. Природньо виникають різноманітні юридичні конфлікти між контрагентами. Тому інститут адвокатури отримує нове життя, професія юриста відроджується разом із основними засадами класичного римського права.

Слід зазначити, що і у сфері кримінального процесу, який в середньовіччя носив інквізицій-

ний характер та не вимагав особливого захисту прав обвинуваченого чи підсудного, професія адвоката була номінальною (формальною). Проте в період перших буржуазних революцій, який характеризувався юридичним закріпленням основних прав і свобод людини, роль юристів у кримінальному процесі значно зростає. Змагальний характер процесу, необхідність доведення вини особи обумовлює активний розвиток інституту адвокатури.

Якщо проводити порівняння історії становлення адвокатури в Україні та Польщі, в першу чергу слід відзначити кардинально різні історичні умови, в яких розвивається юриспруденція цих двох європейських держав. На відміну від польської держави, українські землі тривалий час перебували у складі імперських утворень і природньо зазнавали впливу іноземних правових систем, нав'язаного законодавств та всієї юридичної структури метрополій.

Спільною рисою для обох країн була та залишається їх належність до романо-германської правової сім'ї. Правові системи майбутніх Польщі та України сформувалися в результаті рецепції римського права, римських традицій юридичного життя, тому інститут адвокатури активно розвивається в обох країнах.

Також слід зазначити, що професійна адвокатура на українських землях сформувалась саме в період польсько-литовської доби. Правовими засадами інституту адвокатури виступали Литовські статuti та джерела Магдебурзького права. Захисником могла виступати людина, яка була добре обізнана із писаним правом.

Так, І. Василик, розкриваючи сторінки історії адвокатури України, зазначає, що зародження правової системи, і, відповідно, адвокатури відбулося починаючи від міст - держав Північного Причорномор'я, як носіїв римської правової традиції та Київської Русі, в часи якої захисниками у судах могли бути «послухи», «видоки», здебільшого – рідні, друзі, члени однієї громади [9].

Зрозуміло, що вказані особи не були професійними юристами, а виконували скоріше роль свідків на стороні обвинуваченого.

Вперше про інститут захисту та інститут представництва згадано в фіксованих законодавчих актах кінця XIV – початку XV ст. – Псковській та Новгородській судних грамотах.

У XV ст. на українських землях відбувається поступовий розвиток професійної адвокатури, що зумовлювалось поширенням магдебурзького права та утворенням міських судів. У цей період поняття «адвокат» ще не мало визначе-

ного терміну, використовувався термін «посол», найчастіше – «прокуратор», що є аналогічним відповідним назвам у німецьких правових пам'ятках [9].

Таким чином, очевидним був вплив німецьких правових традицій на формування інституту адвокатури на українських землях.

Фактичне становлення Інституту адвокатури українського зразка відбулося у литовсько-польську добу XVI-XVIII ст. Так, у I Литовському Статуті (1529 р.) вказується «заступництво у речах» і «приятель»; у II Литовському Статуті (1566) – «речник», «поручник» [9].

Таким чином, український та польський шляхи становлення та розвитку інституту адвокатури мають багато спільного, зазнали впливу романо-германських правових традицій, зокрема рецепції римського права в німецькому варіанті.

Правильне розуміння історії становлення та розвитку інституту адвокатури дозволяє краще розуміти сучасні актуальні питання організації та розвитку адвокатської діяльності, запозичувати найкращий історичний та зарубіжний досвід у даній сфері суспільних відносин.

Для виокремлення позитивного досвіду публічного адміністрування (адміністративно-правового регулювання) окремих аспектів адвокатської діяльності увагу необхідно зосередити на етапі новітньої історії Республіки Польща.

Так, до 80-х років діяльність адвокатури у Польщі регулювалася Законом про устрій адвокатури від 19 грудня 1963 р., в якому органи самоврядування адвокатури включали Незалежну раду адвокатів (далі – НРА), Вищу дисциплінарну комісію, Ревізійну комісію НРА, воєводські колегії адвокатів та «зеспули» адвокатів (свого роду юридичні консультації). При цьому незалежність адвокатури була значно обмежена Міністерством юстиції Польщі. Так, міністр юстиції мав такі повноваження щодо адвокатури: усунути від управління членів органів адвокатського самоврядування, скасувати будь-які рішення колегії адвокатів, ініціювати зміни у діяльності адвокатів, визначити кількість «зеспулів» адвокатів, кількість адвокатів у них, кількість стажистів в адвокатурі, ухвалити рішення про припинення діяльності того або іншого «зеспулу» адвокатів, виступати ініціатором проведення зборів в органах самоврядування, припинити дію ради будь-якої колегії адвокатів і при цьому тимчасово призначити голову з числа адвокатів, вносити свої пропози-

ції до законодавчих проектів, що розробляються НРА, всі рішення НРА підлягали затвердженню міністром, судді та прокурорські працівники за погодженням з міністром включалися до списків адвокатів у спрощеному порядку, винести постанову про порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката чи стажиста адвоката, а також тимчасово усунути адвоката чи стажиста адвоката, щодо якого ведеться дисциплінарне провадження.

Таке положення не влаштовувало основну частину адвокатів, але до періоду всенародної мобілізації початку 1980-х будь-які активні дії з боку адвокатської спільноти не спостерігалися [10].

У період страйкового руху почала готуватися правова база внесення змін до законодавства з метою встановлення більш незалежного становища адвокатури у системі. Адвокати по всій країні брали активну участь у формуванні вільних профспілкових організацій та у вирішенні конфліктів між лідерами страйків і комуністичною владою.

2 вересня 1980 року Президія НРА прийняла рішення призначити засідання НРА на 18-19 жовтня 1980 року. Саме тоді було прийнято професійну резолюцію, яка передбачає зміну завдань адвокатури і, відповідно, розширення її ролі у суспільстві як гаранта прав особистості. У зв'язку з цим адвокатура також прагнула обмежити нагляд міністра юстиції за самоврядуванням адвокатів і передати контроль за адвокатурою Сейму (однопалатному парламенту, що діяв на той момент) [10].

Важливим рішенням було скликати Загальнопольський З'їзд адвокатів, який відбувся у місті Познань 3-4 січня 1981 (відомий як познанський З'їзд). Цей З'їзд, відповідно до чинного Закону про устрій адвокатури, не був органом самоврядування адвокатів. Однак на ньому було прийнято найважливіші рішення про затвердження З'їзду як основного органу самоврядування адвокатури. На З'їзді була створена Комісія, яка мала фіксувати випадки порушення прав людини у країні.

Адвокати прагнули ухвалення нового Закону про адвокатуру, щоб зміцнити позицію адвокатів та інституту в цілому. Відповідно до постанов З'їзду було також призначено законодавчу комісію, яка до кінця січня підготувала проект Закону про адвокатів. 22 лютого 1981 року після численних консультацій та внесення поправок цей проект було прийнято НРА [10].

29 липня 1981 року до Сейму Польщі було представлено проект Закону про адвока-

туру, який пройшов перше читання. 13 грудня 1981 року, коли в країні було введено військовий режим, ухвалювалося остаточне рішення щодо законопроекту. 26 травня 1982 року відбулося друге читання, під час якого було внесено деякі поправки, не включені до початкового проекту, а деякі депутати утрималися від голосування.

Таким чином, 26 травня 1982 року в Польщі було прийнято Закон «Про адвокатуру» і в історії адвокатури Польщі розпочався новий етап [10].

Адвокатура Польщі набула нового статусу (адвокатура стала головним захисником дотримання прав і свобод громадян), отримала доступ до громадської діяльності (участі в різних спілках та об'єднаннях), було скасовано нагляд міністра юстиції, адвокатура отримала значну незалежність від органів влади та змогла визначити З'їзд адвокатів як головний орган самоврядування адвокатури Польщі. Польські адвокати спробували скористатися цими новими можливостями, незважаючи на політичну ситуацію в умовах воєнного стану: необхідно було реорганізувати структури органів, розробити нові процедури їхньої роботи, і насамперед організувати та підготувати всього за один рік З'їзд адвокатів.

Під час воєнного стану адвокати брали активну участь у захисті інтересів заарештованих громадян. Значна кількість адвокатів співпрацювали з Комітетом допомоги заарештованим та репресованим особам та членам їхніх сімей. Лише у Варшаві 102 адвокати виступили у судових процесах над працівниками та студентами, пов'язаними з Варшавським університетом. Серед них були провідні члени варшавської адвокатури, а також визначні адвокати з інших регіонів. Щодо 116 варшавських службовців та студентів було порушено 122 кримінальні справи, більшість з яких проходили за спрощеною процедурою, їм загрожувала від 3 років позбавлення волі до страти. Особистий ризик для адвокатів був величезний (усунення від роботи, позбавлення ліцензії, провокації). Ці політичні процеси викликали значний інтерес у суспільстві, у залі суду були присутні визначні актори, професори, мислителі [10].

1-3 жовтня 1983 року пройшов З'їзд адвокатів, на якому було ухвалено кілька важливих резолюцій, було обрано новий склад Президії НРА. На основі напрацювань З'їзду 18 жовтня 1983 року були прийняті «Загальні положення діяльності Президії НРА». Також при Президії було створено Секретаріат, який відповідав за підготовку проектів актів законодавства

та перевірку легітимності рішень, які приймали органи адвокатури.

Міністерство юстиції не влаштовували зміни та позиція керівництва адвокатури. Постійно озвучувалася загроза встановлення Міністерством юстиції тарифів для гонорарів адвокатів та прийняття змін до Закону про адвокатуру (по суті – повернення до порядку, що існував раніше). 7 липня 1984 року міністр юстиції Лех Домерацький подав апеляцію до Верховного суду Польщі на ухвалені рішення 3-їзду адвокатів. Деякі з положень 3-їзду адвокатів було скасовано судом [10].

У провладній пресі з'явилися кілька статей про ворогів адвокатури. Міністр юстиції Лех Домерацький дав очевидно зрозуміти, що якщо у керівництві адвокатури нічого не зміниться, то встановлення тарифів для гонорару адвоката та зміни до Закону про адвокатуру є неминучими.

Проте через кілька років комуністичний режим у Польщі і в усіх країнах Східної Європи впав, йому на зміну прийшла демократія. Багато адвокатів, які брали участь у захисті громадян у політичних справах, після падіння комуністичного режиму посіли своє місце як у керівництві адвокатури, так і у вищих органах влади [10].

Однак частина адвокатів співпрацювала з режимом та з співробітниками державної безпеки, що спричинило застосування до них процедури люстрації, значну частину адвокатів було виключено з адвокатури.

Постановою НРА від 17 квітня 1999 року було надано вказівку вийти у добровільному порядку всім адвокатам, які таємно та свідомо були посібниками режиму. Усі сили були спрямовані на законні та доступні дії в рамках дисциплінарного провадження у колегії адвокатів, результатом чого були численні виключення з адвокатської спільноти людей, які мали зв'язки із таємними службами комуністичного режиму. Основним принципом таких проваджень був принцип індивідуалізації відповідальності. Жорстким був підхід до адвокатів, які повідомили недостовірну інформацію про співпрацю (безумовне виключення зі складу колегії адвокатів) [10].

Що показово, одним із адвокатів Яном Кіліш-ковським було подано конституційну скаргу з приводу відповідності цієї постанови НРА Конституції, адже він сам був виключений із реєстру адвокатів у зв'язку зі співпрацею з таємними службами режиму. Заявник стверджував, що ця постанова є неконституційною, оскільки встановлює обмеження у праві на зайняття юридичною практикою. Конституційний суд відмовився

розглядати скаргу у зв'язку з тим, що зазначена постанова не є нормативним актом – вона не містить правових норм, а містить лише вказівки, які не є обов'язковими до виконання. Конституційний Суд розглядав постанову (позицію) НРА як тлумачення законодавчих положень.

Таким чином, Конституційний Суд встановив, що НРА є органом, який контролює норми та їх застосування, що стосуються діяльності самої адвокатури. Незважаючи на те, що постанова НРА не була обов'язковою, вона вплинула на форму перевірки адвокатів [10]. У багатьох випадках це вплинуло на результат дисциплінарних проваджень і значна кількість адвокатів припинила свою діяльність.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження слід зазначити, що запозичення позитивного досвіду адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Польщі необхідно здійснювати враховуючи особливості правосвідомості та правової культури громадян України, національні правові традиції та звичаї, адже сліпе, автоматичне запозичення зарубіжного досвіду може негативно вплинути на стан адміністративно-правового регулювання діяльності адвокатів та адвокатури в цілому як інституту реалізації права на правову допомогу.

Історія польської адвокатури в період страйків у країні та тривалої політичної кризи ясно показує, що польські адвокати вступили в нову епоху із сильним почуттям власної ідентичності та значущості. Навіть у період введеного воєнного стану та жорстокої політичної реакції, вони змогли домогтися прийняття ліберального Закону та продовжували активну участь у політичних судових процесах. У той же час, ті адвокати, які опинилися на боці диктаторського режиму, після його падіння не були забуті і зазнали процедури люстрації нарівні з державними службовцями та суддями.

Такий досвід самоочищення адвокатури безумовно є позитивним і для України, адже процедуру люстрації проходили чиновники, державні службовці. Натомість значна кількість адвокатів, які були лояльними до злочинного режиму В. Януковича та сприяли його функціонуванню, залишилися при своєму статусі та навіть займали або займають важливі посади в органах публічної адміністрації вже при новій владі.

Перспектива подальшого дослідження даної тематики обумовлена необхідністю всебічного порівняльного аналізу адміністративно-правових засад адвокатської діяльності в Республіці Польща та в Україні.

Список використаної літератури:

1. Волкова Л.М. Публічне адміністрування адвокатури України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 3. Т. 1. С. 106-110.
2. Іванський А.Й. Правові проблеми адміністративно-правового регулювання відносин щодо внесення і розгляду адвокатського запиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 248-251.
3. Коваль О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури України. *Вісник АПСВТ*. 2020. № 1-2. С. 21-29.
4. Лаврів В. Адміністративно-правове регулювання адвокатської таємниці. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 86-91.
5. Олійник А.Ю. Реформа адвокатури: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146-152.
6. Меєрович Н.А. Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2014. 21 с.
7. Шкребець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2016. 220 с.
8. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10 «судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків, 2016. 490 с.
9. Василик І.Б. Сторінки історії адвокатури України. Національна асоціація адвокатів України: офіційний сайт. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/stor%D1%96nki-%D1%96stor%D1%96i-advokatury-ukrainy.pdf>
10. Боднарчук М., Князь Ю. Адвокатура у Польщі часів «Солідарності»: перемоги, поразки та компроміси. Право на захист. 22.07.2022. URL: https://www.defendersbelarus.org/solidarnost_poland

Shyra O. V. Establishment and development of the public administration of the law institute in the republic of Poland: a positive experience for Ukraine

The scientific publication is devoted to the study of the formation and development of the public administration of the Institute of Advocacy in the Republic of Poland with the aim of highlighting positive experience for Ukraine.

It is emphasized that the institution of advocacy is one of the most important social institutions, which was formed before our era and gained special importance with the emergence of jurisprudence as a special type of human activity. With the emergence of the state and its main institutions, various forms of legal interaction between its citizens and other subjects of social relations arise. With the complication of such relations, there is a natural need for a special type of professional activity, which consists in providing legal services and representing the interests of those persons who do not have relevant special knowledge in the field of law, relations with state bodies, etc.

It is noted that the formation of the legal institute of Advocacy in Ukraine and Poland took place in accordance with the general laws of the formation and development of this legal institute in European countries, and the professional legal profession in Ukrainian lands was formed precisely during the Polish-Lithuanian era. The legal foundations of the Institute of Advocacy were Lithuanian statutes and sources of Magdeburg law. In particular, a person who was well versed in written law could act as a defender.

In order to highlight the positive experience of administrative and legal regulation of certain aspects of advocacy, attention is focused on the stage of recent history of Ukraine and Poland. In particular, the development of the Institute of Advocacy in Poland during the «Solidarity» era was studied.

It is summarized that the borrowing of positive experience of the administrative-legal regulation of advocacy activities in Poland must be carried out taking into account the peculiarities of legal awareness and legal culture of Ukrainian citizens, national legal traditions and customs, because blind, automatic borrowing of foreign experience can negatively affect the state of administrative-legal regulation of the activities of lawyers and the development of the advocacy as a whole as an institution for the realization of the right to legal aid.

The history of the Polish Advocacy during the period of strikes in the country and the prolonged political crisis clearly showed that Polish lawyers entered a new era with a strong sense of their own identity and significance. Even during the period of imposed martial law and violent political reaction, they were able to achieve the adoption of a liberal Law and continued to actively participate in political trials. At the same time, those lawyers who were on the side of the dictatorial regime after its fall were not forgotten and underwent the lustration procedure on an equal footing with civil servants and judges. This experience of self-purification of the legal profession is certainly positive for Ukraine as well, because only officials and civil servants underwent the lustration procedure.

Key words: advocacy, legal regulation, public administration, history of formation, comparative jurisprudence, positive experience, recent history, borrowing, improvement.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.5>**М. С. Кулик**

аспірант кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9826-4957

СУБ'ЄКТИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК УЧАСНИКИ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Автором у статті піднімається проблематика визначення поняття «суб'єкти владних повноважень як учасник обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб в Україні», оскільки, хоча в науці адміністративного права дана проблема вважається вирішеною, оскільки ціла віха досліджень присвячена розгляду цього питання, але ж на думку автора є ціла низка невирішених проблем.

В статті розкриваються суб'єкти владних повноважень як учасники правовідносин, що виникають у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб з урахуванням виконання завдань та ступеню участі в означених правовідносинах.

Автором доводиться, що систему суб'єктів владних повноважень як учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб доцільно б було формувати з урахуванням особливостей відповідних адміністративних процедур, реалізації окремих складових елементів права цивільної особи на вогнепальну зброю. Означений підхід автор робить ґрунтом для виділення груп відповідних суб'єктів:

- формування політики у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб;
- здійснення окремих адміністративних процедур у межах елементів обігу вогнепальної зброї.

В результаті аналізу перспективного законодавства, автором статті доведено необхідність уточнення адміністративно-правового статусу суб'єктів владних повноважень – учасника обігу зброї з огляду на дублювання визначення повноважень МВС України. Автор наполягає на тому, що поза увагою законодавця залишається цілісна система уповноважених суб'єктів. З метою уточнення сервісної функції Національної поліції, як центрального суб'єкта владних повноважень – учасника обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб автором статті обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» передбачивши у відповідній статті повноваження поліції щодо видачі дозволів на зберігання і використання вогнепальної зброї фізичним та юридичним особам. Наведені зміни нададуть можливість упорядкувати повноваження означеного правоохоронного органу та синхронізувати повноваження, котрі визначаються Законом та на підзаконному рівні.

Ключові слова: посадова особа, органи місцевого самоврядування, адміністративні послуги, суб'єкти владних повноважень, вогнепальна зброя, цивільні особи, учасники обігу вогнепальної зброї, правовідносини у сфері вогнепальної зброї, державний контроль за обігом вогнепальної зброї.

Постановка проблеми. Правовідносини у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення характеризуються як такі, обов'язковим учасником яких є суб'єкт владних повноважень. Ступінь та межі участі такого суб'єкта визначається його компетенцією як обов'язковим елементом його правового, зокрема й адміністративно-правового статусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти піднятої у статті проблематики, зокрема суб'єктів владних повноважень як учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб в Україні розглядали такі науковці, як: А. Кофанова, В. Юсупова, Т. Михальчук, сучасний стан та перспективи вдосконалення нормативно-правового забезпечення обігу вогнепальної зброї розкрито в публікаціях: К. Бугайчука,

М. Войцеховського, В. Галуцька, О. Дрозда, В. Дулгера, С. Дудкевича, С. Ківалова, О. Кваші, В. Курила, А. Корнійця, В. Літошко, О. Тильчик, В. Тильчика, П. Фріса, Н. Ченшової, у тому числі й з урахуванням міжнародного досвіду: Є. Кобрусєвої, Р. Миронюка, С. Миронюк, О. Мисливої, Н. Щербини, під час дії правового режиму воєнного стану: О. Джафарової, В. Кузнецова, правового положення суб'єктів обігу: С. Кузніченка та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблематика визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» в науці адміністративного права вважається вирішеною, оскільки ціла віха досліджень присвячена розгляду цього питання. До ознак суб'єкта владних повноважень відноситься: здійснення публічно-владних управлінських функцій, в тому числі на виконання делегованих повноважень, а також надання адміністративних послуг на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єктів владних повноважень (абзаци перший та другий частини другої статті 4 КАС України) [1].

Законом України «Про адміністративні послуги» встановлено, що адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання такої послуги спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків особи відповідно до закону. Необхідно звернути увагу, що відповідно частині другій статті 2 цього Закону, його дія не поширюється на набуття прав стосовно об'єктів, обмежених у цивільному обігу (пункт 13 частини другої статті 2 Закону України «Про адміністративні послуги») [2].

З цього приводу, В. Скрипник, досліджуючи речі, обмежені в цивільному обороті, як об'єкти цивільних прав, оперує категорією «оборотоздатність». За загальним правилом, остання категорія характеризується здатністю об'єктів цивільних прав вільно обертатися, у разі якщо такий оборот не обмежений у встановленому порядку, або такі об'єкти взагалі не вилучені із обороту. Як приклад, дослідник наводить положення Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 року № 2471-XII додатком № 1 до якої встановлено «Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України». Пункт перший Переліку встановлює обмеження щодо зброї, боєприпаси (крім мисливської

і пневматичної зброї, зазначеної в додатку № 2, і боєприпасів до неї, а також спортивної зброї і боєприпасів до неї, що придбаваються громадянськими об'єднаннями з дозволу органів внутрішніх справ), бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси. До названих у додатку № 1 виключень застосовується «Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна» визначений додатком № 2, зокрема пунктом «а)» [3].

Попри наведене вище, доцільно наголосити на тому, що Законом України «Про адміністративні послуги» до таких послуг віднесено (прирівняно) надання органом виконавчої влади, іншим державним органом, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації витягів та виписок із реєстрів, довідок, копій, дублікатів документів та інші передбачені законом дії, у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт [2].

Надання адміністративних послуг здійснюється відповідно Закону України «Про адміністративну процедуру», а також галузевим законодавством, наприклад: Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (частина другій статті 3 Закону), тощо [2]. Досліджуючи адміністративно-правовий статус суб'єкта владних повноважень у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення, варто погодитися із позицією В. Авер'янова щодо змісту категорії правовий статус органу, зміст котрого становлять права та обов'язки, функції та завдання [4, с. 247]. Важливою вказівкою для змісту поняття правовий статус є закріплення таких складових у нормах права [5, с. 64]. Можна констатувати, що такі поняття розкривають статус органу приналежно до загального спрямування діяльності (кола відання) та здійснення конкретним уповноваженим суб'єктом – представником такого органу. Відтак, питання визначення статусу суб'єкта владних повноважень (публічної адміністрації) доцільно здійснювати крізь призму компетенції, що становить комплекс повноважень в межах відповідних процедур, зокрема адміністративних, зі здійснення виконавчої влади відповідно унормованих функцій та завдань [6, с. 119]. Окремо варто погодитися із Т. Шумейко, в дисертації котрої робиться висновок, що адміністра-

тивно-правовий статус суб'єкта формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні є загальним статусом, який поділяється на певні підстатуси. Вчена має на увазі наступні: – спеціальний адміністративно-правовий статус суб'єкта формування та реалізації державної політики в сфері обігу зброї; – адміністративно-правовий статус суб'єктів формування такої політики; – адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації державної політики в означеній сфері [7, с. 185–186]. Разом із тим, увагу наукового пошуку зосереджено на визначенні адміністративно-правового статусу саме суб'єктів формування політики в сфері обігу зброї. Причому, досліджуючи відповідні так звані статусні блоки: «цільовий», «компетенційний» та «організаційний» в центрі аналізу перебувають функції та завдання відповідних суб'єктів формування політики, права та обов'язки відповідних суб'єктів реалізації політики у межах відповідних адміністративних процедур до уваги не взято. Причому, як зазначає сама авторка публічно-правові відносини щодо формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це підвид правових відносин; результат дії норм права (публічного права й публічно-правових норм приватного права), на основі яких формується та реалізується державна політика у відповідній сфері, що об'єктивно виражений у гарантованій державою формі взаємодії певних суб'єктів адміністративного права стосовно формування та/або реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні, що є процесом, у якому ці суб'єкти реалізують належні їм права та кореспондуючі обов'язки [7, с. 199].

Так, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» встановлено, що систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (далі – ЦООВ), вищим органом серед яких є Кабінет Міністрів України. Основними завданнями таких ЦООВ є формування та реалізація державної політики в одній чи декількох сферах, а також виконання окремих функцій з реалізації державної політики [8]. Варто наголосити, що до компетенції КМУ належать визначення: 1) порядку придбання вогнепальної зброї, дозволеної у цивільному обігу громадянами [9]; 2) ліцензійних умов до провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, уповноваження державного органу на здійснення ліцензування, тощо [10]; 3) спрямовання і координація роботи

центральної органів виконавчої влади, взаємодії із Службою безпеки України, на яких покладаються функції технічного регулювання у визначених сферах, (зокрема, що віднесена до відання МВС України: охорона громадського порядку, забезпечення громадської безпеки (у тому числі, мисливська і спортивна вогнепальна зброя [11]) та затверджує технічні регламенти, якщо їх не затверджено законами чи актами відповідних державних органів або міністерств [12], 4) визначає плату за адміністративні послуги, котрі надаються центральними органами виконавчої влади, зокрема МВС України щодо видачі дозволів та ліцензій на придбання, перевезення, ремонт вогнепальної зброї, переоформлення зброї з одного власника на іншого [13]. Реалізує інші повноваження щодо реалізації політики в сфері обігу зброї, передусім такі, що стосуються нормотворення.

Центральне місце в системі суб'єктів – учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб займає МВС України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України [14]. В. Дулгер, при визначенні особливостей правового регулювання обігу зброї в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів, звертається до короткого опису суб'єктів обігу зброї, в системі яких найбільшим обсягом повноважень у сфері нормотворчості володіє Кабінет Міністрів України [15, с. 142].

Приналежно, що Положенням про МВС України прямо не передбачено відповідної функції, окрім здійснення нормотворчого провадження. Разом із тим, частиною 6 Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ такий ЦООВ, поряд з іншими, котрі знаходяться під його єдиноначальним керівництвом (Національна поліція, Головний сервісний центр МВС, Експертна служба МВС, Державний науково-дослідний інститут МВС, відповідне державне підприємства, що належать до сфери управління МВС України, посадові особи з правом доступу до реєстру) є суб'єктом такого єдиного реєстру зброї (далі – ЄРЗ), завданням якого є обробка інформації з метою – ідентифікації предметів або вибухових матеріалів; – автоматизація процесів інформаційного, довідкового, організаційного та технологічного забезпечення у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів, фіксації фактів викрадень та втрат предметів та вибухових матеріалів; – забезпечення державою ефективного контролю у сфері обігу предметів

та вибухових матеріалів, запобігання викраденням та втратам предметів та вибухових матеріалів; – сприяння своєчасності прийняття управлінських рішень у сфері обігу предметів та вибухових матеріалів та за фактами викрадень і втрат предметів та вибухових матеріалів [16].

Основним завданням МВС України дослідник визначає ліцензування суб'єктів підприємницької діяльності які здійснюють виготовлення, ремонт і реалізацію зброї, також у зоні відповідальності – весь подальший життєвий цикл цивільного обігу зброї: криміналістична сертифікація зброї, правила її використання, зберігання й перевезення, її утилізація. Очікуваними результатами від функціонування ЄРЗ є такі: – ефективний контроль та створення системи запобігання незаконному обігу зброї в Україні; – забезпечення прозорості діяльності органів поліції у сфері видачі дозволів на зброю; – автоматизація формування та обліку дозволів на зброю в електронному вигляді [17].

Повертаючись до МВС України як суб'єкта аналізованих відносин, варто наголосити, що однією із функцій, покладених на такий ЦОВВ є здійснення державного контролю за обігом вогнепальної зброї. Така діяльність є пріоритетною для Національної поліції України, діяльність якої координується Кабінетом Міністрів. Статтею 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень поліції віднесено: – здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, інших предметів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ (пункт 21 статті 23); – приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, тощо (пункт 22 статті 23) [18].

Основні повноваження органів Національної поліції визначено відповідним Наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» визначено: – забезпечення контролю за дотриманням

порядку на об'єктах дозвільної системи із вогнепальною зброєю, а також боєприпасами до зброї та вибуховими матеріалами; – здійснення заходів щодо їх забезпечення надійними засобами охоронно-пожежної сигналізації; – контроль за дотриманням порядку виготовлення, придбання, обліку, зберігання, охорони та використання предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система; – контроль за дотриманням правил вилучення, приймання, обліку і зберігання вилученої, добровільно зданої та знайденої зброї, а також її передачу до чергових частин органів (підрозділів) поліції; – наповнення функціональної підсистеми ЄРЗ, надання територіальним органам (підрозділам) поліції доступу до неї; – координацію діяльності структурних підрозділів міністерства у названій сфері; – виконання роботи щодо обліку, зберігання, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої та знайденої зброї; – розроблення і видачу у визначеному порядку погоджень маршрутів руху транспортних засобів під час дорожнього перевезення небезпечних вантажів [19].

Наведені повноваження реалізуються у межах загальних завдань Національної поліції, зокрема: запобігання порушенням порядку виготовлення, придбання, зберігання, обліку, охорони, перевезення та використання вогнепальної зброї та патронів до них, основних частин бойових припасів, попередження випадків їх втрати, крадіжок, використання не за призначенням та з протиправною метою [19]; контроль за дотриманням посадовими особами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та громадянами правил дозвільної системи органи шляхом обстеження таких об'єктів, погодження укладення трудових договорів на виконання робіт, пов'язаних з виготовленням, придбанням, зберіганням, обліком, охороною, перевезенням і використанням вогнепальної зброї спеціально визначених предметів і матеріалів, проведення профілактичних заходів щодо попередження та припинення порушень правил дозвільної системи, а також притягнення осіб, що вчинили правопорушення, до відповідальності в порядку, встановленому законом [19].

З огляду на перелічені завдання та повноваження поліції в сфері обігу зброї серед громадян доцільно погодитися із С. Миронюк, котра робить висновок про те, що лише одна форма діяльності такого органу не зазнала належного правового регулювання в Законі про полі-

цію – надання дозволів на зберігання, перевезення та використання вогнепальної зброї, та й в цілому обслуговуюча функція поліції потребує конкретизації в цьому законі [20, с. 29].

Окремо варто зацентувати увагу на функціонуванні суб'єктів експертно-криміналістичного дослідження зброї, якими є: Експертна служба МВС України, науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України. Особливостями адміністративно-правового статусу таких суб'єктів є те, що вони реалізують владні повноваження в формі дозвольно-ліцензійних процедур у сфері сертифікації зброї [21, с. 126].

Що ж до спроб уточнення статусу суб'єктів владних повноважень у сфері обігу зброї, то вони здійснені авторами низки проєктів спеціалізованих законів. Так, проєктом Закону України «Про обіг зброї невійськового призначення» не передбачено окремого блоку норм, котрі спрямовані на уточнення правового статусу суб'єктів владних повноважень у сфері обігу зброї. Разом із тим, окремі статті даного Проєкту містять відсильні норми які спрямовані на окремі повноваження щодо зброї. Увага акцентується на правах та обов'язках лише МВС України: – статтею 17 встановлено право МВС України видавати дозволи, а також їх продовжувати в установленому порядку (стаття 17 Проєкту); – обов'язок реєструвати зброю (стаття 18 Проєкту); – обов'язок щодо вилучення зброї та боєприпасів, а також їх знищення та утилізація (статті 38, 39 Проєкту); – видача дозволу на експорт/імпорт зброї суб'єктами господарської діяльності; обов'язок ведення обліку зброї та боєприпасів [22].

До компетенції: Мінюсту віднесено: – забезпечення формування політики в сфері державної реєстрації прав на вогнепальну зброю цивільного призначення; – нормативно-правове регулювання аналізованої сфери; – забезпечує створення та функціонування відповідних, перелічених вище реєстрів (стаття 6 Законопроєкту); Міністерства охорони здоров'я, віднесено забезпечення створення та функціонування відповідних державних реєстрів (стаття 7 Законопроєкту); органів місцевого самоврядування покладається сприяння забезпечення законного обігу вогнепальної зброї цивільного призначення, здійснення виховної функції щодо поводження зі зброєю, тощо (стаття 8 Законопроєкту) [23].

В проєкті Закону України «Про зброю», на відміну від попередніх проєктів Законів, визначається перелік суб'єктів, повноваження яких пов'язані із функціонуванням Єдиного реєстру зброї. Такими суб'єктами є: Міністерство юстиції України, підрозділи Національної поліції, Державна митна служба та інші, що не реалізують владних управлінських повноважень. Окремо Розділом 8 визначається суб'єкт державного контролю у сфері обігу та використання цивільної зброї і боєприпасів котрим є уповноважені підрозділи Національної поліції, котрі діють у межах повноважень визначених законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності» та «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарювання» [23].

Аналогічна останній, міститься норма й у редакції Проєкту Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», зокрема Розділом 7 «Державний контроль у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї» (статті 46-49 Проєкту Закону). Названими повноваженнями наділені органи Національної поліції [24].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що суб'єкти владних повноважень виступають як учасники правовідносин, що виникають у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб з урахуванням виконання завдань та ступеню участі в означених правовідносинах. Систему суб'єктів владних повноважень як учасників обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб доцільно формувати з урахуванням особливостей відповідних адміністративних процедур, реалізації окремих складових елементів права цивільної особи на вогнепальну зброю. Означений підхід став ґрунтом для виділення груп відповідних суб'єктів: – формування політики у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб; – здійснення окремих адміністративних процедур у межах елементів обігу вогнепальної зброї.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
2. Про адміністративні послуги : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
3. Про право власності на окремі види майна : Постанови Верховної Ради України від 17.06.1992 року № 2471-XII з додатками №№ 1, 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text>

4. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с
5. Коломоець Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер. 2011. 576 с.
6. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [за заг. ред. В.Б. Авер'янова]. – К. : Факт, 2003. – 384 с.
7. Шумейко Т.А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : дис. ... д.ю.н. : спец.. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 504 с.
8. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
9. 11. Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 р. № 706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-93-%D0%BF#Text>
10. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>
11. Про визначення сфер діяльності, в яких центральні органи виконавчої влади та Служба безпеки України здійснюють функції технічного регулювання : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1057. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2015-%D0%BF#n10>
12. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>
13. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розміру плати за їх надання : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 року № 795. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP070795?an=207>
14. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>
15. Дулгер В.В. Особливості правового регулювання обігу зброї в умовах дії надзвичайних адміністративно-правових режимів. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 3. С. 140-144.
16. Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ : Наказ МВС України від 10 грудня 2022 року № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text>
17. Бугайчук К.В. Безпекові проекти МВС України як основа забезпечення стабільності та розвитку держави. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b5f77b79-bc07-487c-994c-644553e6606d/content>
18. Про Національну поліцію : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
19. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#n65>
20. Миронюк С. Особливості реалізації дозвільної та контрольної функції Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 28-34.
21. Коротаєв В.М. Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень зброї : дис. ...к.ю.н. (доктор філософії) : 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 204 с.
22. Про обіг зброї невійськового призначення : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1MH00B?an=3>
23. Про вогнепальну цивільну зброю цивільного призначення : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH0VJ00A?an=3>
24. Про зброю : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI00310A?an=2>
25. Про право на цивільну вогнепальну зброю : Проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI05576A?an=510>

Kulyk M. S. Public authorities as participants in the circulation of firearms among civilians in Ukraine

The author raises in the article the issue of defining the concept of “public authorities as participants to the circulation of firearms among civilians in Ukraine”, since, although this issue is considered to be resolved in the science of administrative law, since a whole milestone of research is devoted to this issue, the author believes that there are a number of unresolved issues.

The article reveals the subjects of public authority as participants to legal relations arising in the field of firearms circulation among civilians, taking into account the tasks performed and the degree of participation in these legal relations.

The author argues that it would be advisable to form the system of public authorities as participants to the circulation of firearms among civilians with due regard for the specifics of the relevant administrative procedures and implementation of certain components of a civilian's right to firearms. The author uses this approach as a basis for identifying groups of relevant actors:

- formation of policy in the field of firearms circulation among civilians;*
- implementation of certain administrative procedures within the elements of firearms circulation.*

As a result of the analysis of the prospective legislation, the author of the article proves the need to clarify the administrative and legal status of the subjects of authority involved in arms trafficking, given the duplication of the definition of the powers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The author insists that the legislator has not taken into account the integral system of authorised entities. With a view to clarifying the service function of the National Police as the central authority participating in the circulation of firearms among civilians, the author substantiates the need to amend the Law of Ukraine "On the National Police" by providing for the police's powers to issue permits for the storage and use of firearms to individuals and legal entities in the relevant article. These amendments will make it possible to streamline the powers of this law enforcement agency and synchronise the powers defined by the Law and by-laws.

Key words: *official, local self-government bodies, administrative services, public authorities, firearms, civilians, participants in firearms trafficking, legal relations in the field of firearms, state control over firearms trafficking.*

М. Ю. Віхляєв

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІНСТИТУТ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ТА НЕДОЛІКИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

В статті розкрито сутність дискусій, які точаться в науковій літературі стосовно галузевої приналежності інституту дисциплінарної відповідальності та стосовно недоліків його правового регулювання. Наголошено, що більшість проблем, які існували у сфері правового регулювання державної служби в середині 90-х років XX століття, сьогодні вже вирішена на законодавчому рівні, втім окремі проблеми залишаються як в правовому регулюванні інституту дисциплінарної відповідальності, так і в теорії юридичної науки. Найбільше дискусій виникає з приводу сфер розподілу адміністративно-правового регулювання службових відносин (норми адміністративного права) і правового регулювання трудових відносин (норми трудового права), а також правової природи інституту дисциплінарної відповідальності – він є інститутом трудового права, інститутом адміністративного права чи комплексним міжгалузевим правовим утворенням, яке об'єднує в собі норми різних галузей права. Зроблено висновок, що бажання представників трудового права зберегти «публічно-приватну» природу трудового права суперечить інтересам розвитку адміністративного права як галузі та адміністративної науки. Доведено, що дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом адміністративного права, трудове ж право регулює обмежене коло питань в сфері державної служби, які ще не врегульовані законодавством про державну службу (загальні вимоги до робочого часу, відпочинку тощо). Спори, які виникають у сфері трудових відносин вирішуються в порядку цивільного судочинства, тоді як спори, які виникають у сфері проходження державної служби, – в порядку адміністративного судочинства. Зроблено висновок, що законодавство про дисциплінарну відповідальність повинно: а) передбачати вичерпний перелік дисциплінарні правопорушень державних службовців; б) закріплювати опис всіх суб'єктивних та об'єктивних ознак складу дисциплінарного правопорушення з метою уникнення розширеного трактування їх змісту з боку суб'єкта накладання санкції; в) передбачати можливість застосовування альтернативних видів дисциплінарних стягнень за вчинене дисциплінарне правопорушення (особливо, коли мова йде про таке стягнення як звільнення з посади); г) закріплювати такий ефективний механізм притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, який би виключав бажання окремих правників пропонувати впровадження в судову систему України спеціалізованих дисциплінарних судів.

Ключові слова: державна служба, державні службовці, інститут дисциплінарної відповідальності, дисциплінарна відповідальність, трудове право, адміністративне право, службове право, дисциплінарне правопорушення, дисциплінарний проступок, дисциплінарне стягнення, судовий захист, звільнення з посади.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміни у світоглядному баченні представників юридичної науки, по-перше, до змістовного наповнення поняття «державна служба» і видів державних службовців, по-друге, до правової

природи інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців, сприяли розвитку національного законодавства у сфері державної служби на протязі останніх тридцяти років. Більшість проблем, що існували у цій сфері правового регулювання в середині 90-х років XX століття, сьогодні вже вирішена на законо-

давчому рівні, втім окремі проблеми залишаються як в правовому регулюванні інституту дисциплінарної відповідальності, так і в теорії юридичної науки. Найбільше дискусій виникає з приводу сфер розподілу адміністративно-правового регулювання службових відносин (норми адміністративного права) і правового регулювання трудових відносин (норми трудового права), а також правової природи інституту дисциплінарної відповідальності – він є інститутом трудового права, інститутом адміністративного права чи комплексним міжгалузевим правовим утворенням, яке об'єднує в собі норми різних галузей права.

У зв'язку із цим, особливої актуальності набуває дослідження дискусійних питань галузевої приналежності інституту дисциплінарної відповідальності та недоліків його правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика галузевої приналежності інститутів державної служби і дисциплінарної відповідальності державних службовців досліджувалась в працях таких вчених як Л.Р. Біла-Тіунова, Ю.П. Битяк, К.П. Владорвська, Т.О. Коломонець, В.К. Колпаков, Р.С. Мельник, О.В. Сукманова і ін.

Разом з тим, на практиці постійно виникають проблеми, що обумовлені недоліками в правовому регулюванні відносин державної служби, а також слабкою теоретичною базою, яка, по-перше, є суперечливою за змістом, по-друге, позбавлена всеохоплюючого і системного бачення проблем у відповідній сфері, а також шляхів їх вирішення.

Постановка завдань. Метою статті є розкриття сутності дискусій, які точаться в науковій літературі стосовно галузевої приналежності інституту дисциплінарної відповідальності та стосовно недоліків його правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців довгий час були предметом досліджень як представників адміністративного, так і трудового права. При чому, в радянський період та в 90-х роках ХХ століття ця проблематика досліджувалася переважно представниками трудового права, що обумовлювалося наступними чинниками.

1. Загальне поняття «трудої дисципліни», наслідки її порушення у вигляді дисциплінарних стягнень та порядок притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності передбачався Кодексом законів про працю України (далі – КЗпП України) [1, ст. 139-152], який був прийня-

тий ще у далекому 1971 році. Прикро, що за тридцять років суб'єкти законодавчої ініціативи так і не спромоглися переосмислити положення таких кодифікованих актів як КЗпП України та Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

У зв'язку із цим, не було чіткого поділу між поняттями «трудова дисципліна» та «службова дисципліна», «трудоі відносини» та «службові відносини» тощо.

2. У національному законодавстві у сфері державної служби весь час підкреслювалось, що відносини, які виникають у сфері державної служби регулюються як нормами трудового, так і адміністративного права, втім чіткого розподілу між першими та другими і сьогодні немає.

Зокрема, суперечливі за змістом формулювання зустрічались ще в першому Законі України «Про державну службу» [2], який був прийнятий в 1993 році і який вже втратив чинність. В ст. 34 Закону України «Про державну службу» закріплювалось, що державні службовці «за особливі трудові заслуги представляються до державних нагород та присвоєння почесних звань» [2, ст. 34]. Тобто мова йде не про «службові заслуги» чи «заслуги в сфері державної служби», а про «трудоі заслуги».

Також в ст. 14 Закону України «Про державну службу» від 1993 року:

– з одного боку, наголошується на тому, що до державного службовця застосовуються дисциплінарні стягнення за: а) «невиконання чи неналежне виконання **службових обов'язків**; б) перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з **проходженням державної служби**; в) порушення правил професійної етики та здійснення вчинення інших вчинків, які порочать його як **державного службовця** або дискредитують **державний орган**, в якому він працює» [2, ст. 14];

– з іншого, підкреслюється, що до державних службовців, крім дисциплінарних стягнень, які закріплені КЗпП України, можуть застосовуватися такі спеціальні дисциплінарні стягнення як «попередження про неповну службову відповідність і затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду» [2, ст. 14].

Тобто до державних службовців можна було застосовувати дисциплінарні стягнення, які передбачені трудовим законодавством та спеціальні дисциплінарні стягнення, що передбачені безпосередньо законодавством про державну службу.

У Законі «Про державну службу» від 2011 року [3], який теж вже втратив чинність, було наголошено на тому, що:

1) до державного службовця застосовуються виключно дисциплінарні санкції, які передбачені **спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної служби** – Законом України «Про державну службу» [3, ст. 52]. Тобто для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності вже не треба було посилались на норми КЗпП України, все необхідне для цього правове регулювання містилося в спеціальному нормативно-правовому акті у сфері державної служби;

2) державний службовець може вимагати проведення **службового розслідування** «з метою спростування безпідставних, на його думку, звинувачень або підозр» [3, ст. 55]. Тобто було вжито термін «службове розслідування», яке використовується для розкриття специфіки проходження особою служби (здійснення службової діяльності) в конкретному державному органі, а не термін «розслідування трудової діяльності», що дозволяє говорити про формування в науці адміністративного права розбіжностей відносно змісту понять «службова діяльність» та «трудова діяльність»;

3) до стажу державної служби зараховується також період, коли «державний службовець не працював з поважних причин, але залишався у трудових відносинах з державним органом» [3, ст. 35]. Іншими словами, це означає, що державний службовець не міг з поважних причин здійснювати службову діяльність, втім не припиняв трудових відносин із державним органом чи установою (наприклад, продовжував отримувати заробітну плату і ін.). Цей факт породжує інше питання: «Чи можна говорити про те, що у таких випадках припиняються «службові відносини», але продовжують діяти «трудові відносини»? Якщо зміст поняття «службові відносини» пов'язувати виключно із можливістю чи неможливістю здійснювати службові повноваження, то дійсно існує достатньо багато випадків на практиці, коли особа, що перебуває у декретній відпустці, припиняє із державним органом чи установою службові відносини, але трудові відносини між ними залишаються;

4) дія норм КЗпП України поширюється на державних службовців лише у тій частині відносин, яка не регулюється спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної служби [3, ст. 4]. Тобто у 2012 році законодавець ще не проводив чітку межу між нормами трудового

та адміністративного законодавства у сфері державної служби, а тому був запропонований своєрідний компроміс – «все, що не врегульовано нормами адміністративного права, підлягає регулюванню на загальних підставах нормами трудового права»;

5) в окремих випадках спеціальний закон в сфері державної служби лише доповнював загальні вимоги трудового законодавства. Наприклад, ст. 40 Закону України «Про державну службу» від 2012 року підкреслювала, що підставами для припинення державної служби за ініціативою державного службовця можуть бути не тільки підстави, що передбачені трудовим законодавством, а й спеціальні підстави, що передбачені спеціальним нормативно-правовим актом у сфері державної служби [3, ст. 40]. А в ст. 50 цього ж нормативно-правового акту закріплювалось, що інститути «робочого часу» та «часу відпочинку» регулюються трудовим законодавством, але при їх реалізації необхідно враховувати норми спеціального адміністративного законодавства в сфері державної служби [3, ст. 50.]

Чинний же Закон України «Про державну службу» від 2015 року [4]:

по-перше, перейняв деякі підходи попереднього нормативно-правового акту з питань регулювання державної служби. Наприклад, КЗпП України визнається одним із джерел права, чинність якого поширюється на державних службовців [4, ст. 5], грошова компенсація державним службовцям за роботу, наприклад, у нічний час, у вихідні, святкові та неробочі дні здійснюється за правилами, що передбачені КЗпП України [4, ст. 56] тощо;

по-друге, обмежено використовує категоріальний апарат трудового права. Наприклад, категорії трудового права використовуються при визначенні стажу державної служби [4, ст. 46], при розкритті особливостей преміювання державних службовців [4, ст. 52], а також при визначенні змісту діяльності осіб патронатної служби [4, ст. 92]. Не викликає жодних заперечень факт використання термінології трудового права при визначенні стажу державної служби і питань преміювання державних службовців, втім є заперечення стосовно використання такої термінології при характеристиці діяльності осіб патронатної служби.

На нашу думку, законодавець співвідносить зміст понять «трудові відносини» та «службові відносини» як загальне та частину, у зв'язку із чим частину з ст. 92 Закону України «Про дер-

жавну службу» формулює наступним чином: «Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи або припинення діяльності депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений» [4, ст. 92]. Вважаємо, що в теорії адміністративного права є потреба розмежувати між собою «трудові відносини», як предмет трудового права, та «службові відносини», як предмет адміністративного права. Більш того, коли мова йде про посади патронатної служби, то національне законодавство відносить до них виключно посади державних органів [4, ст. 92]. Особи ж, що займають ці посади, як і інші публічні службовці, проходять публічну службу. Відтак, частину 3 ст. 92 Закону України «Про державну службу» слід викласти у такій редакції: «Службові та трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи або припинення діяльності депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений» [4, ст. 92].

Якщо законодавець вирішив посади радників, помічників і помічників-консультантів у органах державної влади віднести до посад патронатної служби, то чому їх діяльність характеризується не термінами «проходження служби» та «службові відносини», а термінами «трудова діяльність» і «трудові відносини». В цьому аспекті повністю погоджуємось з думкою Т.О. Коломоець і В.К. Колпакова, які зазначають, що недивлячись на дискусії у науковому середовищі та протиріччя у правовому регулюванні, необхідно визнати:

- «патронатну службу правовим засобом гарантування еволюційного розвитку правових та організаційних засад службових відносин»;
- «відносини патронатної служби – службовими відносинами»;
- «норми службового права, які регулюють відносини патронатної служби, нормами адміністративного права»;
- «службове право – підгалуззю адміністративного права»;
- «патронатну службу видом публічної служби» [5, с. 97-98].

Цим думкам заперечують К.П. Владовська і А.В. Трач [6]. Вони стверджують, що «дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом трудового права, що полягає в застосуванні негативних наслідків правового

характеру до винної особи в разі вчинення нею дисциплінарного проступку, з метою відшкодування шкоди, припинення та попередження порушень службової дисципліни в майбутньому» [6, с. 24-25].

К.П. Владовська і А.В. Трач ігнорують трансформацію службового права, яка відбувалася всі роки незалежності України, та наполягають на тому, що поняття «дисциплінарна відповідальність» і «дисциплінарний проступок» є категоріями трудового права, які на загальних підставах повинні використовуватись і в сфері державної служби. З кінця 90-х років минулого століття в Україні почав відбуватись, по-перше, активний розподіл всіх норм права на дві великі групи – норми публічного та приватного права (державна служба завжди регулювалася нормами публічного права, тоді як питання трудової дисципліни, відпочинку та організації роботи в суб'єктах приватного права (установи, підприємства, організації) – нормами приватного права, по-друге, розподіл судового захисту на захист в адміністративних судах щодо публічно-правових спорів «з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби» [7, ст. 19] та захист в цивільних судах щодо спорів, які виникають у сфері трудових відносин [8, ст. 19].

Бажання представників трудового права зберегти «публічно-приватну» природу трудового права суперечить інтересам розвитку адміністративного права як галузі та адміністративної науки.

Дивують і інші пропозиції та висновки, що пропонують К.П. Владовська і А.В. Трач, адже вони повністю суперечать нашим уявленням про подальший розвиток службового права як частини адміністративного права. Наприклад, вчені зазначають, що в національному законодавстві слід «скасувати вичерпний перелік видів дисциплінарних проступків та встановити можливість розширеного їх тлумачення» [6, с. 25]. На нашу думку, навпаки (особливо у зв'язку із тим, що рішення про накладення дисциплінарного стягнення на державного службовця можуть бути оскаржені ним в адміністративний суд) Закон України «Про державну службу» чи інший спеціальний закон повинен запропонувати вичерпний перелік дисциплінарних правопорушень із чітким визначенням об'єктивної та суб'єктивної сторони складу такого правопорушення, а також правопорушення повинні формулюватися таким чином, щоб не виникало спокуси у суб'єкта дисциплінарного примусу «розширено» їх тлумачити.

Далі К.П. Владовська і А.В. Трач пропонують розширити перелік дисциплінарних стягнень штрафом [6, с. 25]. Слід розуміти, що особливість дисциплінарної відповідальності (на відміну від інших видів юридичної відповідальності) полягає в тому, що між суб'єктом накладення стягнення і правопорушником існують відносини підлеглості, а цей факт, в свою чергу, суттєво буде впливати на неупередженість при визначенні розміру штрафу. Всі види дисциплінарних стягнень, які передбачені в ст. 66 Закону України «Про державну службу» позбавлені строкових чи грошових одиниць вимірювання. Цей факт пояснюється тим, що керівник, який добре знає свого підлеглого як з хорошої, так і поганої сторони, вимушений відреагувати на його протиправну дію. При цьому він буде або завищувати розмір чи строк стягнення (якщо погано відноситься до свого підлеглого), або ж, навпаки, зменшувати їх (якщо чудово відноситься до свого підлеглого). На нашу думку, дисциплінарні стягнення, які, по-перше, мають строкові чи грошові одиниці вимірювання, по-друге, мають велику різницю між мінімальним та максимальним розміром чи строком стягнення, взагалі не слід закріплювати в законодавстві з питань дисциплінарної відповідальності державних службовців.

Також К.П. Владовська і А.В. Трач пропонують «створити спеціалізований суд щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності» [6, с. 25]. Конституція України не стала гальмом для процесу постійного вдосконалення і трансформування системи судів в Україні, а тому законодавець у ст. 125 Конституції закріпив дві важливі норми щодо цього:

– *судоустрій в Україні визначається окремим конституційним законом;*

– *відповідно до закону в Україні можуть діяти вищі спеціалізовані суди [9, ст. 125].*

У зв'язку із цим, в Україні виникло три негативні тенденції:

– в правотворчій діяльності (за тридцять років було прийнято три нормативно-правових акти, що встановлюють судоустрій в Україні – 2002, 2010, 2016 рр.);

– в правозастосовній діяльності (кожного разу судді довгий час прилаштовуються до функціонування «оновленої» системи судів та зв'язків між ними);

– в теорії адміністративного права (з'явилась велика кількість науковців, які пропонують вирішити всі проблеми на практиці шляхом створення спеціального органу в системі виконавчої влади або спеціалізованого суду в загальній системі судів України).

Вважаємо, що факт створення спеціалізованого суду щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності не вирішить тих нагальних проблем, що сьогодні існують в цій сфері. Більш того, поетапне вирішення проблем в правовому регулюванні сфери дисциплінарної відповідальності державних службовців (наприклад, з питань вдосконалення переліку дисциплінарних правопорушень і їх юридичних формулювань у нормативних актах) взагалі б зняло з порядку денного питання про створення спеціалізованого суду щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На підставі проведеного дослідження були зроблені наступні висновки.

Бажання представників трудового права зберегти «публічно-приватну» природу трудового права суперечить інтересам розвитку адміністративного права як галузі та адміністративної науки.

Дисциплінарна відповідальність державних службовців є інститутом адміністративного права, трудове ж право регулює обмежене коло питань в сфері державної служби, які ще не врегульовані законодавством про державну службу (загальні вимоги до робочого часу, відпочинку тощо). Спори, які виникають у сфері трудових відносин вирішуються в порядку цивільного судочинства, тоді як спори, які виникають у сфері проходження державної служби, – в порядку адміністративного судочинства.

Законодавство про дисциплінарну відповідальність повинно: а) передбачати вичерпний перелік дисциплінарних правопорушень державних службовців; б) закріплювати опис всіх суб'єктивних та об'єктивних ознак складу дисциплінарного правопорушення з метою уникнення розширеного трактування їх змісту з боку суб'єкта накладання санкції; в) передбачати можливість застосування альтернативних видів дисциплінарних стягнень за вчинене дисциплінарне правопорушення (особливо, коли мова йде про таке стягнення як звільнення з посади); г) закріплювати такий ефективний механізм притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, який би виключав бажання окремих правників пропонувати впровадження в судову систему України спеціалізованих дисциплінарних судів.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради*. 1971. № 50. Ст. 375.

2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 52. Ст. 490 (нечинний).
3. Про державну службу: Закон України від 17.11.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 26. Ст. 273 (нечинний).
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. Ст. 43.
5. Коломоець Т.О., Колпаков В.К. Правова природа патронатної служби. *Право України*. 2019. № 5. С. 80-100.
6. Владовська К.П., Трач А.В. Актуальні проблеми інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2020. Випуск 61. Том 1. С. 21-25.
7. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
8. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
9. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Vikhliaiev M. Yu. The institute of disciplinary responsibility of civil servants: debatable issues of branch affiliation and shortcomings in legal regulation

The article reveals the essence of the debates that are taking place in the scientific literature regarding the sectoral affiliation of the institute of disciplinary responsibility and regarding the shortcomings of its legal regulation. It is emphasized that most of the problems that existed in the field of legal regulation of civil service in the mid-90s of the 20th century have already been resolved at the legislative level, however, certain problems remain both in the legal regulation of the institution of disciplinary responsibility and in the theory of legal science. Most of the discussions arise regarding the spheres of distribution of administrative-legal regulation of service relations (norms of administrative law) and legal regulation of labor relations (norms of labor law), as well as the legal nature of the institute of disciplinary responsibility – is it an institute of labor law, an institute of administrative law or a complex interdisciplinary legal entity that combines the norms of various branches of law. It was concluded that the desire of representatives of labor law to preserve the "public-private" nature of labor law contradicts the interests of the development of administrative law as a field and administrative science. It has been proven that the disciplinary responsibility of public servants is an institution of administrative law, while labor law regulates a limited range of issues in the field of public service that are not yet regulated by the legislation on public service (general requirements for working hours, rest, etc.). Disputes that arise in the field of labor relations are resolved by civil court proceedings, while disputes that arise in the field of public service are resolved by administrative court proceedings. It was concluded that the legislation on disciplinary responsibility should: a) provide for an exhaustive list of disciplinary offenses of civil servants; b) to establish a description of all subjective and objective signs of the composition of a disciplinary offense in order to avoid an extended interpretation of their content by the subject of imposing a sanction; c) provide for the possibility of applying alternative types of disciplinary sanctions for a committed disciplinary offense (especially when it comes to such sanctions as dismissal); d) establish such an effective mechanism for bringing civil servants to disciplinary responsibility, which would exclude the desire of individual lawyers to propose the introduction of specialized disciplinary courts into the judicial system of Ukraine.

Key words: civil service, civil servants, institution of disciplinary responsibility, disciplinary responsibility, labor law, administrative law, service law, disciplinary offense, disciplinary misdemeanor, disciplinary penalty, judicial protection, dismissal from office.

УДК 343.132 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.7>

Ю. П. Свиначенко

старший викладач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-4413-5447

О. О. Шкута

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-0395-5710

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДІЗНАННЯ І ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Статтю присвячено особливостям взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства.

Сучасний рівень боротьби зі злочинністю вимагає організації безперервної взаємодії різних служб і підрозділів правоохоронних органів, яка виступає як важлива складова комплексних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, їх розкриття, розшуку і затримання осіб що вчинили їх та які переховуються. Сформульовано поняття та надано загальну характеристику такої взаємодії, у тому числі визначено її основні ознаки, серед яких: узгодженість; законність; спрямованість на попередження і розкриття кримінальних правопорушень; притягнення винних до встановленої законом відповідальності; розшук підозрюваних та обвинувачених; забезпечення відшкодування збитку; тощо.

Визначено особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства. Розкрито фактори що впливають на її ефективність.

Наголошено на необхідності й важливості такої взаємодії задля розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, проведення в розумні строки досудового розслідування та запобігання подальшому розвитку криміногенної обстановки, адже вирішення основного завдання правоохоронних органів – швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, – може бути ефективним та результативним лише спільними зусиллями органів і підрозділів, до компетенції яких входить забезпечення законності та правопорядок. Організація взаємодії при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень являє собою досить складну і комплексну форму, яка передбачає реалізацію цілої низки послідовних і взаємопов'язаних між собою процесуальних та оперативно-розшукових дій і заходів, спрямованих на максимальне досягнення завдань кримінального провадження.

Розкрито взаємодію як форму контактів і взаємовплив людей у процесі спільної роботи й визначено її суб'єктивний характер.

Ключові слова: взаємодія, правоохоронні органи, Національна поліція України, оперативні підрозділи, органи дізнання і досудового слідства, дізнавач, орган дізнання, кримінальні правопорушення, злочини, кримінальні проступки, розкриття кримінальних правопорушень, оперуповноважений, оперативно-розшукова діяльність, кримінальна процесуальна діяльність, запобігання, суб'єкт запобігання.

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація, що за останній час склалася в Україні, а особливо в умовах воєнного стану, є однією з глобальних проблем сьогодення, вирішення якої є першочерговим завданням органів Національної поліції України.

Взаємодія в правоохоронній діяльності – це форма прояву цілеспрямованого впливу, що передбачає забезпечення необхідної узгодженості дій відповідних суб'єктів, як елемент процесу реалізації поставлених цілей по захисту прав і свобод громадян, попередження, припи-

нення та розкриття кримінальних правопорушень, усунення умов, які сприяють їх вчиненню.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблеми організації взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства присвячено роботи таких учених як В.К. Антонов, О.М. Бандурка, В.П. Бахін, Ю.П. Битяк, А.Ф. Волобуєв, І.П. Голосніченко, О.Ф. Долженков, В.В. Зубенко, А.В. Іщенко, А.П. Кіцул, А.Т. Комзюк та ін.

Метою дослідження є визначення нормативно-правового регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства й розкриття змісту такої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Поняття «взаємодія» становить складний вид діяльності, правильне визначення якого має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки дає змогу правильно класифікувати різні форми взаємодії, які мають місце між оперативними підрозділами з органами дізнання і досудового слідства при розкритті кримінальних правопорушень [5, с. 109].

Певним недоліком є те, що в юридичній літературі поняття «взаємодія» чітко не визначене. Воно вживається, як правило, тоді, коли йдеться про взаємопогоджену, спільну діяльність різних органів та організацій у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями [1, с. 31].

Сучасний рівень наукової організації боротьби зі злочинністю припускає наявність безупинної взаємодії різних служб і підрозділів поліції, що виступає як важлива умова комплексних заходів запобігання, розкриття кримінальних правопорушень, розшуку і затримання осіб що їх вчинили.

Значення взаємодії обумовлюється у першу чергу тим, що вирішення одного з найбільш важливих завдань, які стоять перед правоохоронними органами — швидкого і повного розкриття кримінальних правопорушень, — може бути досягнуто тільки спільними та погодженими зусиллями різних органів, служб і підрозділів, що розрізняються своїми конкретними завданнями, функціональними обов'язками, організацією і способами дій. Без їх постійної й тісної взаємодії ефективна боротьба зі злочинністю неможлива.

В процесі кримінального судочинства органи дізнання і досудового слідства, з одного боку, наділені правом давати оперативним підрозділам доручення і вказівки, а також вимагати сприяння при проведенні слідчих/розшукових дій. При цьому для оперативних підрозділів вико-

нання отриманих доручень, вказівок та вимог є обов'язковим. Але, з іншої сторони, органи дізнання і досудового слідства, не мають можливості в адміністративному чи службовому порядку впливати на хід виконання своїх розпоряджень і не можуть притягнути до відповідальності осіб, що їх проігнорували. Втім, такі відносини все ж слід розглядати як взаємодію, особливості якої зумовлені специфікою тієї діяльності, під час якої вона виникає.

Взаємодія органів, які здійснюють кримінально-процесуальну і не процесуальну діяльність по розкриттю кримінальних правопорушень, направлена на обмін і отримання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для достовірного встановлення фактів, що становлять предмет доказування у кримінальному судочинстві [5, с. 109].

У зв'язку з цим взаємодія оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового завжди має інформативний характер, що визначає її гносеологічну і процесуальну природу.

Зазначене вимагає чіткого розмежування предмета пізнання і предмета доказування у кримінальній справі.

Так, предмет пізнання ширший за предмет доказування у кримінальній справі та включає не тільки ті обставини, які підлягають доказуванню згідно з вимогами закону, але й факти, які мають значення для застосування найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні окремих слідчих/розшукових дій, обставини, що сприяють розшуку підозрюваного/обвинуваченого і дають змогу своєчасно виявити й правильно оцінити зібрані у справі докази, а також ті слідчі ситуації, які зумовлюють необхідність конкретних форм взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства, і низку інших обставин. Наприклад, при виборі тактики (лінії поведінки при провадженні дізнання чи досудового слідства), уповноваженій особі варто ознайомитися з даними, отриманими в результаті проведення оперативно-розшукових заходів. При цьому слідчий, якому надається можливість ознайомитися з оперативними матеріалами, повинен добре знати основи оперативно-розшукової діяльності. Це необхідно для того, щоб він міг критично оцінити отримані матеріали, вміло взаємодіяти з оперативними співробітниками, використовуючи результати проведених оперативно-розшукових дій, і водночас не допускати під час слідства розшифровки методів і засобів оперативно-розшукової діяльності.

У практичній діяльності взаємодія оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства в системі правоохоронних органів відбувається в таких випадках:

- по-перше, при необхідності використання в інтересах слідства результатів оперативно-розшукової діяльності;
- по-друге, для застосування під час розслідування кримінальної справи, яка знаходиться в провадженні слідчого, оперативно-розшукових (оперативно-технічних) можливостей органу дізнання;
- по-третє, коли ним самостійно здійснюється досудове розслідування у формі дізнання;
- по-четверте, при виконанні оперативними підрозділами доручень та вказівок слідчого про проведення слідчих/розшукових дій або наданні допомоги слідчому в їх проведенні.

Залежно від переліченого можна розрізнати:

1) взаємодію оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства, яка виникла у зв'язку з його оперативно-розшуковою діяльністю;

2) взаємодію у зв'язку зі здійсненням оперативними підрозділами кримінально-процесуальної діяльності.

З огляду на викладене, варто окремо зауважити, що оперативні підрозділи в системі правоохоронних органів — це зазвичай окремі організаційно-управлінські структури, яким у правових приписах законодавства і відомчих нормативно-правових актах визначені завдання, компетенція та обсяг повноважень, у тому числі і у сфері оперативно-розшукової діяльності [1, с. 33].

Правове регулювання оперативно-розшукової діяльності, яке сьогодні діє в Україні, чітко розмежовує цю діяльність та кримінальний процес. При цьому оперативно-розшукова діяльність значною мірою спрямована на забезпечення, «обслуговування» кримінально-процесуальної діяльності [6, с. 263].

Отже, під взаємодією оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства слід розуміти засновану на вимогах закону і відомчих нормативно-правових актів, узгоджену за проміжними і кінцевими цілями діяльність адміністративно і службово не залежних один від одного органів, яка координується слідчим і здійснюється при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів і засобів, що ними наділені ці органи, для розкриття кримінальних правопорушень [1, с. 39].

Наведене визначення взаємодії передбачає необхідність теоретичного аналізу поняття «розкриття кримінального правопорушення».

У сфері кримінального судочинства про розкриття кримінального правопорушення може йтися лише тоді, коли у кримінальній справі встановлені всі обставини, що підлягають доказуванню, і викриті особи що його вчинили. Таким чином, кримінальне правопорушення можна вважати розкритим тільки тоді, коли:

- по-перше, достовірно встановлені обставини, які входять до предмета доказування у кримінальній справі;
- по-друге, правильно кваліфіковані дії обвинуваченого;
- по-третє, не допущено порушень вимог кримінально-процесуального законодавства.

Тобто про повне розкриття кримінального правопорушення в найширшому розумінні цього слова можна говорити лише на завершальному етапі дізнання чи досудового слідства [6, с. 264].

З викладеного випливає, що швидкість розслідування кримінальних справ значною мірою зумовлена взаємодією з моменту отримання заяви чи повідомлення про діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, і до складання обвинувального висновку. Тобто взаємодія наділеними оперативно-розшуковою юрисдикцією це діяльність не ситуаційна, а постійна. Безумовно, оперативно-розшукова діяльність може проводитися і за межами процесу розслідування справи, але в такому разі вона направлена не на розкриття кримінальних правопорушень, а на їх попередження, припинення (якщо вчинення кримінального правопорушення тільки розпочато) або виявлення [5, с. 108].

Отже, до постійних процесуальних повноважень дізнавача та слідчого належать і повноваження з організації взаємодії з оперативними підрозділами.

З огляду на специфіку діяльності правоохоронних органів на практиці інколи мають місце вимоги до особи, яка взаємодіє з оперативними підрозділами, сприяти вирішенню завдань, поставлених перед останніми у сфері оперативно-розшукової діяльності. Подібна позиція базується на тому, що в ході взаємодії мають вирішувати не тільки (або головним чином) завдання дізнання і досудового слідства, інтересам якого підпорядкована і робота взаємодіючих сторін, але й оперативно-розшукові завдання оперативних підрозділів. Вважається, що наведене визначення взаємодії звужує рамки її результативності та не орієнтує співробітників відповід-

ного органу на максимальне використання існуючих можливостей для вирішення поставлених перед ними оперативно-розшукових завдань.

Зрозуміло, що без належної допомоги дізнавачу чи слідчому зазвичай складно забезпечити належну якість та повноту розслідування справи, швидко встановити й розшукати кримінальне правопорушення тощо. Без використання результатів оперативно-розшукової діяльності, їх сил і засобів дізнавач та слідчий досить часто стають безсилі у своїй роботі по збиранню і перевірці доказів, особливо у справах про кримінальні правопорушення, вчинені в умовах неочевидності. Отже, в правоохоронних органах оперативно-розшукова діяльність є опорною базою при провадженні дізнання і досудового слідства, незалежно від того, порушена кримінальна справа на підставі оперативних матеріалів чи на інших підставах. Недооцінка ж слідчим значення взаємодії досить часто позбавляє його можливості швидко і якісно розслідувати кримінальну справу, що впливає на якість розслідування взагалі [6, с. 263].

Сутність і значення взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання і досудового слідства можна розкрити шляхом аналізу його теоретичних і правових основ.

Теоретичними основами взаємодії є положення, що пояснюють його зміст і значення. З'ясування теоретичних основ слідчими й оперативними співробітниками — неодмінна умова осмисленості та цілеспрямованості взаємодії, забезпечення законності й ефективності. У випадку закріплення в нормах права теоретичні підстави додатково набувають ролі правових.

Теоретичні підстави взаємодії складаються: зі спільності задач органів досудового слідства; із того, що процесуальні акти органів дізнання, складені відповідно до закону, мають таку ж юридичну чинність, як і процесуальні акти дізнавача та слідчого; із необхідності використовувати можливості кожного з взаємодіючих органів.

1. Фундаментом тісної взаємодії органів досудового слідства і дізнання служать ті норми кримінально-процесуального закону, якими установлені загальні для них задачі: зміцнення законності й правопорядку, попередження і розкриття кримінальних правопорушень, охорона інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

2. Швидке і повне розкриття кримінальних правопорушень, викриття осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

3. Забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, що зробив кримі-

нальне правопорушення був підданий справедливому покаранню і жодний невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності й засуджений.

4. Визначення характеру і розміру збитку, заподіяного кримінальне правопорушеннями, і вживання заходів із метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна.

Висновки. На підставі викладеного, можемо зробити висновок, що лише об'єднаними зусиллями досліджуваних органи можуть ефективно вирішувати поставлені завдання. Загальні задачі органи дізнання і досудового слідства вирішують за допомогою властивих кожному з них методів і засобів.

Але саме єдність задач служить стрижнем їхніх взаємовідносин, важливою теоретичною основою взаємодії, що повинно бути активним і продовжуватися до розкриття кримінального правопорушення. При цьому кожний учасник взаємодії несе персональну відповідальність за свої дії.

Список використаної літератури:

1. Пивоваров В.В., Щербина Л.І. Взаємодія слідчого з органами дізнання при провадженні досудового слідства у кримінальних справах. Навчальний посібник. Харків, «Право», 2008. с. 295.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України «Про ОРД». К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 312 с.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 р. №575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 25.03.2021).
5. Shkuta O. Peculiarities of the Investigator's Interaction with the Operational Subdivisions of law Enforcement Authorities in the Investigation of Illegal Reproduction and Restrictions. *European Reforms Bulletin №2*, 2021. с. 106-110. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/bb8f5efe-2a29-4440-b3ad-d79b0862bfcc/download>
6. Шкута О.О. Методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. — С. 262-266 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/42.pdf>

Svynarenko Yu. P., Shkuta O. O. Peculiarities of the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation

The article is devoted to the study of issues related to the regulatory and legal regulation of interaction between operational units and bodies of inquiry and pre-trial investigation.

The current level of fighting crime requires organization of continuous interaction between various services and units of law enforcement agencies, which acts as an important component of comprehensive measures to prevent criminal offenses, to solve them, to search for and detain the perpetrators and fugitives. The author formulates the concept and provides a general description of such interaction, including its main features, including: coherence; legality; focus on prevention and detection of criminal offenses; bringing the perpetrators to statutory liability; search for suspects and accused persons; ensuring compensation for damages; etc.

The author defines the legal and regulatory framework for the interaction of operational units with the bodies of inquiry and pre-trial investigation. The factors influencing its effectiveness are revealed.

The author emphasizes the necessity and importance of such interaction for the purpose of detection and investigation of criminal offenses, pre-trial investigation within a reasonable time and prevention of further development of the crime situation, since the main task of law enforcement agencies – prompt and complete detection of criminal offenses – can be effective and efficient only through joint efforts of bodies and units whose competence includes ensuring law and order. The organization of cooperation in the detection and investigation of criminal offenses is a rather complex and comprehensive form, which involves the implementation of a number of consistent and interrelated procedural and operational-search actions and measures aimed at maximizing the achievement of the objectives of criminal proceedings.

The author reveals interaction as a form of contacts and mutual influence of people in the process of joint work and determines its subjective nature.

Key words: *interaction, law enforcement agencies, National Police of Ukraine, operational units, inquiry and pre-trial investigation bodies, investigator, inquiry body, criminal offenses, crimes, criminal misdemeanors, detection of criminal offenses, detective, operational and investigative activities, criminal procedural activities, prevention, subject of prevention.*

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.8>**О. Г. Журавльов**аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу визначення та ознак засад кримінального процесу. В статті автор зазначає, що верховенство права є базовою засадою всієї правової системи, не кажучи вже про окремі галузі права. Тому цілком логічним є висновок, відповідно до якого засади кримінального процесу, будучи найбільш загальними положеннями та ідеями, мають гарантувати верховенство права. Якщо засади кримінального процесу виступають в якості гарантій верховенства права, то саме верховенство права виступає гарантією реалізації засад кримінального провадження в ході розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Такий висновок в першу чергу пов'язаний з тим, що дуже складно провести межу між реалізацією засад через верховенство права та реалізацію верховенства права (як найбільш базової засади) через базові ідеї, якими і є принципи права. Автором було зроблено висновок, що в цілому позиції вчених є відносно схожими щодо того, що саме відноситься до ознак засад кримінального процесу. Очевидно, що такий висновок не може бути несподіванкою, адже якщо навіть поверхнево проаналізувати ті визначення, які були надані вище, то можна помітити, що в цілому науковці звертають увагу на однакові ознаки, можливо лише надаючи їм різні назви. Відповідно, перелік ознак засад кримінального процесу хоча в доктрині не є уніфікованим, проте є відносно подібним та сталим.

Також в статті було встановлено такий перелік ключових ознак засад кримінального провадження: засади є певними ідеями, початками, положеннями (або будь-який інший синонімічний іменник, який підкреслює їх фундаментальність); засади є певними фундаментальними, базовими, основними головними (або будь-який інший прикметник, який посилює ключовий іменник і підкреслює їх фундаментальність); засади є загальнообов'язковими; засади закріплені в кримінальних процесуальних нормах; засади направлені на виконання завдань кримінального провадження (в даному аспекті можна додатково дописати, в чому саме полягають основні або специфічні завдання, які не обов'язково будуть передбачені ст. 2 КПК України); за недотримання засад має наступати певна (досить часто – кримінальна процесуальна) відповідальність.

Ключові слова: кримінальний процес, засади кримінального процесу, принципи кримінального процесу

Постановка проблеми. Питання формулювання визначення та переліку ознак засад кримінального процесу завжди турбувало теоретиків та практиків. Власне це і пояснює досить велику кількість наукових робіт, які присвячені зазначеній проблемі. В той же час це також підтверджує той факт, що на даний момент теоретики досі не прийшли до єдиного розуміння засад кримінального провадження, що, з огляду на їх важливість в процесі застосування кримінального процесуального законодавства, може тягнути за собою низку негативних наслідків. Саме тому існує необхідність повернутися до даного питання та спробувати надати авторське розуміння сутності та ознак засад кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою засад кримінального процесу займалися такі провідні вітчизняні вчені як Л.В. Карабут, А.В. Кочура, Л.М. Лобойко, М.М. Михеєнко, В.М. Тертишник та інші. В той же час дослідження сутності засад кримінального процесу не було проведено в повному обсязі, адже досі в правовій доктрині не існує єдиного уніфікованого підходу до розуміння даного поняття. У зв'язку з цим питання визначення та ознак засад кримінального процесу досі є актуальним.

Мета статті – дослідити наукові роботи щодо визначення та формулювання ознак засад кримінального провадження та самостійно структурувати відповідні ознаки.

Виклад основного матеріалу. В.Г. Уваров зазначає, що «засади (принципи) кримінального провадження є своєрідним бар'єром подолання відхилення від загально-процесуальної процедури ведення розслідування та провадження судового розгляду» [1, с. 131]. «Принципи кримінального процесу – це закріплені в законі панівні в державі політичні та правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у кримінальній справі» [2, с. 35–36].

М.М. Михеєнко говорить про принципи, як про «закріплені в законі й панівні в державі політичні й правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних справах, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі» [3, с. 102].

В.М. Тертишник, визначаючи поняття принципів кримінального процесу, окрім названих вище ознак говорить також про ще одну – «вони створюють систему гарантій встановлення істини, забезпечення верховенства права та справедливості правосуддя» [4, с. 184]. Очевидно, що з такою позицією складно не погодитися, проте необхідно звернути увагу на той факт, що в даному визначенні наявна невелика логічна помилка, адже науковець аналізує принципи кримінального процесу як гарантії, які, крім іншого, мають забезпечувати верховенство права. Проблема в даному випадку полягає в тому, що верховенство права також є принципом, а тому відповідно до даного визначення виходить, що принцип права виступає гарантією принципу права. Власне така логічна помилка хоча і є очевидною, проте певна логіка у твердженні науковця також присутня. Верховенство права є базовою засадою всієї правової системи, не кажучи вже про окремі галузі права. Тому цілком логічним є висновок, відповідно до якого засади кримінального процесу, будучи найбільш загальними положеннями та ідеями, мають гарантувати верховенство права. В даному випадку ми не хочемо піддавати критиці позицію науковця, але хочемо лише звернути увагу на дещо суперечливий, але досить цікавий висновок: якщо розглядати засади кримінального процесу як гарантію забезпечення, крім іншого, верховенства права, то необхідно вести мову про взаємопов'я-

зану природу цих понять. Так, якщо засади кримінального процесу виступають в якості гарантій верховенства права, то саме верховенство права виступає гарантією реалізації засад кримінального провадження в ході розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушень. Такий висновок в першу чергу пов'язаний з тим, що дуже складно провести межу між реалізацією засад через верховенство права та реалізацію верховенства права (як найбільш базової засади) через базові ідеї, якими і є принципи права.

Л.М. Лобойко зазначає, що «принципи кримінального процесу є вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-процесуальних норм, а також засобом, завдяки якому досягається упорядкованість у розв'язанні питань, щодо яких є прогалини в праві та у випадках застосування кримінально-процесуального права за аналогією» [5, с. 38]. Аналізуючи цю позицію, необхідно звернути увагу, що науковець розглядає засади кримінального процесу не лише як спосіб реалізації кримінальної процесуальної діяльності чи гарантії її законності та правильності, а також і як вихідні положення для тлумачення кримінального процесуального законодавства. Власне така позицію є вкрай слушною, адже навіть відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, якщо положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють окремі питання здійснення кримінального провадження, то уповноважена посадова особа повинна застосовувати засади кримінального права, які передбачені ст. 7 КПК України. Таким чином законодавець підкреслив, що в процесі здійснення кримінального провадження засади кримінального процесу мають застосовуватися як певні ключові орієнтири, які можуть застосовуватися в процесі тлумачення норм права та подолання правових колізій чи прогалин.

На думку Т. М. Мирошниченко, «відносно кримінального провадження найбільш розповсюдженим є розуміння засад як закріплених в законі визначальних, фундаментальних положень відносно закономірностей і найбільш істотних властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як способу захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальний процес» [6, с. 53].

А.В. Кочура стверджує, що під принципами кримінального процесу необхідно розуміти «керівні положення, осноположні, фундаментальні засади кримінального процесу, що закрі-

плени у законі (незалежно від способу матеріалізації у праві та без дублювання змісту один одного), носять об'єктивно-суб'єктивний характер і визначають сутність та тип кримінального процесу, забезпечують реалізацію прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у ньому, визначають зміст, спосіб та направленість діяльності суб'єктів, що ведуть кримінальний процес, перебувають у тісному взаємозв'язку між собою та з метою і завданнями кримінального процесу діють на всіх або на більшості його стадій. Крім того, такі засади мають обов'язковий характер і їх порушення веде до скасування раніше прийнятих за таких умов рішень у справі та до інших негативних наслідків» [7, с. 28].

Це лише декілька прикладів доктринального аналізу терміну «засади кримінального процесу». В той же час визначення будь-якого поняття – це лише перелік ключових ознак такого поняття. Відповідно, задля кращого розуміння сутності засад кримінального провадження необхідно дослідити їх ознаки.

Одразу необхідно зазначити, що ознаки чи критерії принципів кримінального процесу також бути предметом не одного наукового дослідження. Так, в одній із робіт зазначено, що «до критеріїв визначення певного положення засадою кримінального процесуального права слід відносити таку сукупність властивостей: 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесуального права та засновані на ньому діяльності; 2) це ідеї, які закріплені в нормах права; 3) це юридично закріплені ідеї (положення), що мають значення, як правило, норм права найвищої юридичної сили і прямої дії (більшість із них закріплені в Конституції України, а саме норми Конституції є нормами найвищої юридичної сили), а, отже, визначають спрямованість, сутність і зміст окремих процесуальних інститутів – норми, які суперечать змісту засад кримінального провадження, застосуванню не підлягають і повинні приводитись у відповідність з визначеними засадами; 4) це принципово важливі засади, які діють у всіх або кількох стадіях кримінального процесу і обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду, а порушення будь-якої засади означає незаконність рішення у справі і неодмінно спричиняє його скасування» [8, с. 101].

Також існує позиція, відповідно до якої до ключових ознак засад (принципів) кримінального процесу необхідно відносити наступні

положення: «1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, що мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст його стадій та інститутів; 2) принципи виражають панівні в певній державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення провадження; 3) вони повинні бути закріплені в нормах права; 4) принципи повинні повністю діяти у в сіх або кількох стадіях процесу й обов'язково в його центральній стадії стадії судового розгляду; 5) порушення будь якого принципу означає незаконність рішення у справі й обов'язково тягне його скасування скасування» [2, с. 35].

Власне можна помітити, що в цілому позиції вчених є відносно схожими щодо того, що саме відноситься до ознак засад кримінального процесу. Очевидно, що такий висновок не може бути несподіванкою, адже якщо навіть поверхнево проаналізувати ті визначення, які були надані вище, то можна помітити, що в цілому науковці звертають увагу на однакові ознаки, можливо лише надаючи їм різні назви. Відповідно, перелік ознак засад кримінального процесу хоча в доктрині не є уніфікованим, проте є відносно подібним та сталим. В той же час різні терміни, які використовуються науковцями при наданні визначення засадам кримінального процесу, змушують провести додаткову класифікацію відповідних ознак.

Очевидно, що в першу чергу необхідно встановити ключове слово, яке і характеризує засади кримінального процесу, адже будь-який іменник має тлумачитися через інший відповідний іменник. І саме на цьому терміні можна помітити все те різноманіття доктринальних позицій та думок з окресленого питання. Так, використовуються такі поняття як «ідеї», «положення», «начала» тощо. В даному випадку ключовою є характеристика, яка поєднує ці терміни в контексті дослідження засад кримінального процесу – певна «базовість» або «фундаментальність» досліджуваного поняття. Відповідно, можна використовувати будь-яке з названих понять або застосувати їх аналог, головне щоб відповідне слово або словосполучення вказувало на цю саму фундаментальність.

Власне наступною ознакою є властивість ключового іменника, тобто спроба науковців додатково вказати на значення засад кримінального процесу саме як на основні та панівні начала. В цьому випадку також вченими застосовуються різноманітні терміни, які підкреслюють

первинність засад кримінального провадження по відношенню до інших норм або відповідних процедур. Знову таки, науковці використовують такі терміни як «фундаментальні», «основні», «базові», «визначальні» тощо. В даному випадку вони теж є синонімічними, а тому підбір конкретного в даному випадку прикметника залежить від контексту та базового іменника. Спільною в даному випадку є позиція, що такий прикметник обов'язково має бути для того, щоб підкреслити значення та основоположність принципів кримінального процесу.

Встановивши, що засади – це в першу чергу певні фундаментальні начала (або аналогічні тлумачення), далі науковці починають аналізувати власне характерні особливості цих начал, які і визначають їх значення в сфері кримінального процесу. На цьому етапі ми помітимо, що науковці вкладають абсолютно різні завдання, які мають реалізовуватися через засади кримінального процесу або положення, які відповідними засадами мають гарантуватися. Власне таке різноманіття пояснюється тим значенням, яке науковцями вкладається в засади кримінального процесу. Наприклад, одні вчені виділяють такі ключові аспекти, через які може аналізуватися значення засад:

«1. Принципи є гарантією ефективного здійснення кримінально– процесуальної діяльності, а отже, і гарантією реалізації прав суб'єктів процесу. Учені, розглядаючи питання щодо кримінально-процесуальних гарантій, традиційно включають до їх системи принципи кримінального процесу [9, с. 28].

2. Принципи, викладені в кримінально-процесуальному законі, використовують як основу для забезпечення ефективного механізму вирішення можливих розбіжностей і недоліків закону, у тому числі й Кримінально-процесуального кодексу України. У цьому значенні принципи забезпечують правильне розуміння закону всіма суб'єктами, які беруть участь у його застосуванні.

3. Норми-принципи є вихідними для тлумачення всіх інших кримінально-процесуальних норм. У разі нерозуміння змісту певної норми особа, яка здійснює кримінальне судочинство, може звернутися до норм– принципів. Останні, маючи своє фундаментальне значення для кримінального процесу, виступають як підґрунтя для розуміння інших норм, якими врегульовані конкретні питання провадження в кримінальних справах.

4. Принципи є засобами, завдяки яким досягається впорядкованість у вирішенні питань, з яких

є прогалини в кримінально-процесуальному праві. Отже, принципи відіграють методологічну роль у вирішенні питань застосування кримінально-процесуального права за аналогією.

5. Принципи визначають побудову всієї процесуальної системи, а також її окремих стадій. Це положення зумовлене наявністю в принципів кримінального процесу такої ознаки, як поширеність дії принципу на всі або на більшість стадій процесу, серед яких обов'язково має бути стадія судового розгляду» [10, с. 18].

Відповідно, в залежності від даного переліку можна власне вкладати ті ключові характеристики, які мають бути відображені в засадах. Ми підтримуємо позицію, що завдання засад кримінального процесу мають аналізуватися саме через завдання всього кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 2 КПК України, «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [11]. Очевидно, що за бажанням, аналізуючи засади кримінального процесу, відповідний перелік можна розширити, згадавши і можливість тлумачення кримінальних процесуальних норм, і власне способи реалізації кримінальної процесуальної форми. В той же час ми вважаємо, що в цілому формулювання ст. 2 КПК України має бути достатньо, адже вказані завдання є базовими і саме в процесі їх реалізації можуть бути реалізовані інші їх функції, на яких наполягають вчені.

Також досить уніфікованим в доктрині є підхід, відповідно до якого засади аналізуються як положення, які обов'язково мають певну визначену форму вираження, тобто закріплені в законодавстві. З огляду на те, що мова ведеться про засади саме кримінального процесу, то очевидним є виділення такої ознаки як їх закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві. Очевидно, що ми підтримуємо таку позицію, адже іншою умовою, на які вказують вчені, є їх загальнообов'язковість. З огляду на той

факт, що галузь кримінального процесу є досить забюрократизованою і реалізація кримінальної процесуальної форми в значній мірі залежить від відповідного нормативного регулювання, то цілком логічно, що відповідне правило поведінки має також і відповідну форму вираження.

Іншою, але не менш важливою ознакою є наявність наслідків, які наступають у випадку порушення засад кримінального процесу. В даному випадку мова ведеться не про конкретні наслідки, а власне про їх наявність та обов'язковість. Як правило, в такому випадку може застосовуватися кримінальна процесуальна санкція, яка залежить від специфіки порушення, засади, про яку йде мова, процедури, в результаті реалізації якої і було порушено відповідну засаду та тяжкості такого порушення. Проте в будь-якому випадку держава має гарантувати той факт, що будь-яке порушення обов'язково має бути встановлене, а за його настання мають наступати певні негативні наслідки.

Висновки та пропозиції. Ми вважаємо, що саме такий перелік ключових ознак засад кримінального провадження є базовим для того, щоб сформулювати власне авторське визначення (що і було зроблено великою кількістю науковців):

– засади є певними ідеями, початками, положеннями (або будь-який інший синонімічний іменник, який підкреслює їх фундаментальність);

– засади є певними фундаментальними, базовими, основними головними (або будь-який інший прикметник, який посилює ключовий іменник і підкреслює їх фундаментальність);

– засади є загальнообов'язковими;

– засади закріплені в кримінальних процесуальних нормах;

– засади направлені на виконання завдань кримінального провадження (в даному аспекті можна додатково дописати, в чому саме поля-

гають основні або специфічні завдання, які не обов'язково будуть передбачені ст. 2 КПК України);

– за недотримання засад має наступати певна (досить часто – кримінальна процесуальна) відповідальність.

Список використаної літератури:

1. Уваров В.Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 416 с.
2. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. К.: Либідь, 1999. 536 с.
3. Михеєнко М. М. Конституційні принципи кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 2(9). С. 100-112.
4. Тертишник В. М. Диспозитивність та змагальність у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 184-190.
5. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навч. посібник. К.: Істина, 2005. 456 с.
6. Грошевий Ю.М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. Кримінальний процес України: підруч. Для студентів юрид. спец. вищ. Закладів освіти / за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Харків, 2000. 496 с.
7. Кочура А.В. Принципи кримінального процесу України: дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.09. Харків, 2011. 181 с.
8. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. Київ, 2014. 440 с.
9. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 584 с.
10. Карабут Л.В. Принцип публічності у кримінальному процесі України. дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.09. Луганськ, 2008. 197 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL:

Zhuravlov O. H. Concepts and signs of the principles of criminal proceedings

The article is devoted to the analysis of the definition and features of the basics of the criminal process. In the article, the author notes that the rule of law is the basic principle of the entire legal system, not to mention individual branches of law. Therefore, it is quite logical to conclude that the principles of the criminal process, being the most general provisions and ideas, should guarantee the rule of law. If the principles of the criminal process act as guarantees of the rule of law, then the rule of law itself acts as a guarantee of the implementation of the principles of criminal proceedings during the investigation, consideration and resolution of criminal offenses. This conclusion is primarily related to the fact that it is very difficult to draw a line between the realization of principles through the rule of law and the realization of the rule of law (as the most basic principle) through basic ideas, which are the principles of law. The author concluded that, in general, the positions of scientists are relatively similar regarding what exactly refers to the features of the basics of the criminal process. Obviously,

such a conclusion cannot be a surprise, because even if you superficially analyze the definitions that were given above, you can see that, in general, scientists pay attention to the same signs, perhaps only giving them different names. Accordingly, the list of signs of the principles of the criminal process, although not unified in the doctrine, is relatively similar and stable.

The article also established the following list of key features of the principles of criminal proceedings: principles are certain ideas, principles, provisions (or any other synonymous noun that emphasizes their fundamentality); foundations are certain fundamental, basic, main main (or any other adjective that strengthens the key noun and emphasizes their fundamentality); the principles are universally binding; the principles are fixed in the criminal procedural norms; the bases are directed to the performance of the tasks of criminal proceedings (in this aspect, it is possible to additionally add what the main or specific tasks are, which will not necessarily be stipulated in Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); a certain (quite often – criminal procedural) responsibility should occur for non-compliance with the principles.

Key words: *criminal process, principles of criminal process.*

УДК 351.77(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.9>

К.М. Куркова

доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0000-0002-4259-5511

Л.І. Луценко-Миськів

доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0000-0002-2939-7457

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Статтю присвячено аналізу чинної нормативно-правової бази, яка регулює процеси медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців в Україні, а також виявленню основних недоліків та проблем у цій сфері, які виникли внаслідок повномасштабної війни.

Після початку широкомасштабної війни росії проти України у 2022 році виникли нові виклики для системи медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців. Масштабні бойові дії спричинили велику кількість поранених та психічно травмованих осіб серед військових та цивільного населення. Це створює нагальну потребу в удосконаленні системи надання медичної та психологічної допомоги, а також у розробці нових нормативно-правових актів, що враховують сучасні реалії.

Наголошено, що сучасна війна в Україні вимагає комплексного підходу до реабілітації військовослужбовців, який включає як фізичну, так і психологічну допомогу. Чинна нормативно-правова база не повністю відповідає потребам учасників бойових дій, що ускладнює процес надання якісних реабілітаційних послуг. Необхідність перегляду та оновлення законодавства є ключовим завданням для забезпечення ефективної підтримки ветеранів та їхньої адаптації до мирного життя.

Значна кількість постраждалих внаслідок військових дій викликає необхідність у збільшенні ресурсів та покращенні координації між державними установами, що займаються реабілітацією військовослужбовців. Відсутність належного фінансування та ефективного управління процесами реабілітації створює перешкоди для надання своєчасної та якісної допомоги. Важливо розробити ефективну систему фінансування, яка б забезпечувала прозорість і цільове використання коштів у цій сфері.

Війна спричинила велику кількість випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військовослужбовців. Це підвищує потребу у спеціалізованих психотерапевтичних програмах та фахівцях, здатних надавати допомогу у таких випадках. Необхідно розвивати систему раннього виявлення та профілактики ПТСР, щоб запобігти його негативним наслідкам у майбутньому. Ці заходи потребують підтримки на законодавчому рівні та належного фінансування.

На сьогодні в Україні питання реабілітації військовослужбовців набуло великої актуальності. Масштабні бойові дії вимагають швидкої реакції та адаптації законодавства до нових викликів. Саме тому на сьогодні ця проблема є вкрай актуальною та необхідною для вирішення, адже від цього залежить якість життя тих, хто захищав державу на фронті.

Ключові слова: військовослужбовці, психологічна реабілітація, медична реабілітація, посттравматичний стресовий розлад, нормативно-правове регулювання, законодавство, адаптація до мирного життя, бойові дії, війна в Україні.

Постановка проблеми. Ескалація бойових дій після вторгнення росії в Україну у 2022 році кардинально змінила потреби військовослужбовців та цивільного населення в реабілітації. Постійне надходження поранених та психологічно травмованих осіб перевантажило існуючі медичні інфраструктури, виявивши недоліки чинних програм реабілітації. Більше того, відсутність сучасних нормативних актів, які регулюють надання цих послуг, ускладнює забезпечення адекватної допомоги постраждалим від війни. Існує значний дефіцит спеціалізованих методів лікування, які враховують специфічні травми, спричинені сучасною війною. Крім того, переривання у підготовці та розгортанні фахівців у галузі реабілітації ускладнює надання своєчасної та ефективної допомоги. Ситуацію ускладнює бюрократична система, яка часто затримує впровадження оновлених практик, необхідних для адаптації до нових викликів. Окрім цього суспільні стереотипи та недостатня обізнаність громадськості про психічні проблеми, з якими стикаються ветерани та постраждалі цивільні, ускладнюють надання повноцінних реабілітаційних послуг. Для вирішення цих комплексних проблем нагальною є всеосяжна реформа як нормативно-правової бази, так і системи реабілітаційних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження та публікації свідчать про зростання уваги до проблем реабілітації військовослужбовців, які постраждали внаслідок військових дій в Україні. В роботах таких науковців як Сущенко Л., Кукса В., Міхеєнко О. розглядаються питання медичної та психологічної допомоги ветеранам, включаючи аспекти їх соціальної адаптації до мирного життя. Ці дослідження підкреслюють необхідність розробки нових підходів до надання реабілітаційних послуг, що враховують специфіку сучасних бойових дій. У наукових працях Волошиної Л. та Герцика А. аналізується стан чинного законодавства у сфері медичної реабілітації та пропонуються зміни для його вдосконалення. Дослідники акцентують увагу на недостатній кількості нормативно-правових актів, які б забезпечували комплексний підхід до реабілітації військовослужбовців, зокрема, на відсутності механізмів фінансування та координації між державними установами. Шхвацаб І. та Тарасова О. звертають увагу на важливість психологічної реабілітації та проблеми, пов'язані з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) серед військовослужбовців. Вони

наголошують на необхідності створення спеціалізованих психотерапевтичних програм, які б допомагали ветеранам долати психологічні травми та адаптуватися до мирного життя. Важливий вклад у дослідження проблем реабілітації зробили також Мухін В. та Марченко О., які досліджують питання організації медичної допомоги та евакуації поранених під час бойових дій. Вони підкреслюють необхідність удосконалення системи медичного забезпечення, включаючи створення нових лікувально-евакуаційних підрозділів та підвищення кваліфікації медичних працівників. Наукові праці Попова С. та Дмитрієва В. зосереджені на проблемах соціально-трудової реабілітації ветеранів. Вони пропонують запровадження нових програм професійної підготовки та перепідготовки, а також підтримки підприємництва серед ветеранів.

Загалом аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про необхідність всеосяжної реформи нормативно-правової бази та системи реабілітаційних послуг для забезпечення якісної медичної та психологічної допомоги військовослужбовцям, які постраждали внаслідок війни.

Метою статті є здійснення аналізу чинної нормативно-правової бази, яка регулює процеси медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців в Україні, виявлення основних недоліків та проблем у цій сфері, що виникли внаслідок широкомасштабної війни, а також визначення конкретних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та практики надання реабілітаційних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час військових дій особливої значущості набуває система реабілітації військовослужбовців, яка включає як медичну, так і психологічну допомогу. Реабілітація – це не просто комплекс заходів або поєднання різних методів впливу на стан здоров'я людини. У програмах реабілітації ефективність кожного заходу має взаємообумовлений вплив. Зокрема, включені до індивідуального плану реабілітації клінічні, психологічні, фізичні, соціально-трудові або інші заходи, окрім здійснення прямого впливу на результат реабілітації, опосередковано впливають й на ефективність інших заходів. Така синергія свідчить про необхідність системного підходу як до законодавчого регулювання, так і до заходів практичної реалізації програм реабілітації військовослужбовців і ветеранів війни [1]. Для забезпечення ефективного функціонування системи реабілітації військовослужбовців важливим

є створення та впровадження відповідної нормативно-правової бази. У період з початку Антитерористичної операції у 2014 році та широкомасштабної війни у 2022 році було розроблено та впроваджено низку важливих нормативних актів. Зокрема указ Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018 затвердив Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, яка передбачала реформування системи матеріально-технічного та медичного забезпечення Збройних Сил України. Програма акцентує увагу на покращенні медичних послуг для військових, включаючи розвиток нових медичних підрозділів та підвищення кваліфікації медичних працівників. Це забезпечує інтеграцію зусиль українських військових із стандартами НАТО, що сприяє підвищенню рівня медичного обслуговування. Документ також передбачає створення єдиної системи логістичного забезпечення, що покращує координацію та ефективність використання ресурсів [2].

Указом Президента України від 2 грудня 2016 року № 536/2016 було введено посаду Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, які зазнали поранень, контузій, каліцтв або інших захворювань під час участі в АТО/ООС. Цей указ також передбачав координацію реабілітаційних заходів, забезпечуючи взаємодію між державними установами та громадськими організаціями. Уповноважений відповідав за розробку та впровадження програм реабілітації, включаючи медичну, психологічну та соціальну допомогу, а також контролював виконання цих програм та забезпечував їх фінансування [3]. Варто відмітити, що цей указ був важливим кроком у систематизації та покращенні реабілітаційної допомоги ветеранам, водночас на підставі указу Президента України від 27 вересня 2021 року № 489/2021 даний указ втратив чинність.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 року № 143 було утворено Міжвідомчий координаційний центр соціально-трудової реабілітації учасників АТО, що забезпечує соціальну адаптацію та трудову реабілітацію постраждалих. Центр займається розробкою та впровадженням програм професійної підготовки та перепідготовки ветеранів, сприяє їх працевлаштуванню. Він також координує діяльність різних державних органів та громадських організацій у сфері соціальної реабілітації. Постановою також визначено механізми фінансування та моніторингу ефективності програм,

які реалізуються Центром [4], що сприяє успішній інтеграції ветеранів у цивільне життя та підвищенню їхньої економічної самостійності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 238 затверджено Порядок використання коштів, що надійшли з Трастового фонду НАТО для надання допомоги діючим та звільненим українським військовослужбовцям. Порядком регламентовано розподіл та використання фінансової допомоги, спрямованої на медичну та психологічну реабілітацію. Окрім того порядок включає механізми контролю за цільовим використанням коштів та звітності, а також визначає пріоритетні напрямки фінансування, такі як закупівля медичного обладнання та фінансування реабілітаційних центрів [5] з метою забезпечення ефективного використання міжнародної допомоги для покращення умов реабілітації військовослужбовців.

В свою чергу постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1057 було затверджено Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб. Документ встановлював процедури надання психологічної допомоги, включаючи діагностику, лікування та профілактику психічних розладів, а також регламентував діяльність реабілітаційних центрів та визначав вимоги до їхнього обладнання та персоналу, передбачав моніторинг та оцінку ефективності надання реабілітаційних послуг [6]. Слід також відмітити, що наказом Міністерства у справах ветеранів України від 14 січня 2022 року № 5 було встановлено граничну вартість послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, антитерористичної операції та осіб, які забезпечували національну безпеку і оборону, а також членів їхніх сімей. Документ визначає максимальну вартість реабілітаційних послуг, що покриваються державним бюджетом, а також регулює порядок надання цих послуг та встановлює вимоги до суб'єктів їх надання [7] з метою забезпечення доступності якісної психологічної допомоги для постраждалих. Водночас 1 січня 2023 року наведений вище Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників втратив чинність на

підставі постанови Кабінету Міністрів України № 1338 від 29 листопада 2022 року.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1188 затверджено Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. Цей документ визначає основні вимоги та умови для надання послуг фізкультурно-спортивної реабілітації, включаючи необхідні ресурси та кваліфікацію спеціалістів [8]. Однак варто зазначити, що цей стандарт був прийнятий до широкомасштабної війни у 2022 році і він не враховує специфічні проблеми реабілітації в умовах війни. Зокрема не враховано масові втрати серед військових та мирного населення, необхідність оперативної реабілітації поранених, а також специфічні психологічні травми, які зазнають учасники бойових дій, тому цей стандарт потребує оновлення та доповнення з урахуванням сучасних викликів та реалій.

Важливим та знаковим щодо регулювання питань реабілітації військовослужбовців став Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [9], яким визначено правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у їхньому середовищі. Основною метою цього закону є створення ефективної системи реабілітаційних послуг, яка б забезпечувала рівні можливості для всіх осіб з обмеженнями.

Закон включає положення про правові засади реабілітації, організацію реабілітаційних послуг, фінансування реабілітаційних заходів та вимоги до фахівців у сфері реабілітації. Зокрема визначено права пацієнтів на доступ до реабілітаційних послуг, а також обов'язки держави щодо забезпечення цих прав. Закон також передбачає створення реабілітаційних центрів та установ, які мають надавати якісні послуги з реабілітації.

Варто зазначити, що цей закон був прийнятий до широкомасштабної війни у 2022 році і він, так само як і Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, не враховує специфічні проблеми реабілітації в умовах війни – не враховано масові втрати серед військових та мирного населення, необхідність оперативної реабілітації поранених, а також специфічні

психологічні травми, які зазнають учасники бойових дій. З огляду на наведене Закон також потребує оновлення та доповнення з урахуванням нових викликів та реалій.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 [10] (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2023 року № 1270) затверджено «Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» [11]. Цей документ визначив загальні питання, процедури та умови надання психологічної допомоги. Зокрема постанова передбачає створення системи координації між різними державними установами та громадськими організаціями, які займаються питаннями реабілітації. Вона також встановлює стандарти надання психологічної допомоги, що включають діагностику, лікування та профілактику психічних розладів. Крім того документ регулює питання фінансування та контролю за якістю надання послуг, що сприяє ефективному використанню бюджетних коштів.

Водночас постановою не враховано низку важливих аспектів, необхідних для ефективної реабілітації в умовах сучасної війни. По-перше, вона не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких травм та психологічних розладів під час бойових дій. Відсутність детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та інших психічних травмах обмежує можливості ефективного лікування. По-друге, постановою не враховано потребу в спеціалізованих реабілітаційних центрах, що можуть забезпечити комплексну допомогу, включаючи фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Немає також чітких механізмів для інтеграції зусиль різних медичних і соціальних служб, що може призвести до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Крім того постановою не передбачено необхідних заходів для навчання та підвищення кваліфікації фахівців, що займаються реабілітацією військовослужбовців і ветеранів. Недостатня увага приділяється також фінансовим аспектам, зокрема, недостатнє фінансування для створення нових і підтримки існуючих реабілітаційних програм і центрів. Окрім того варто зазначити, що постанова не враховує необхідність психологічної підтримки для сімей військовослужбовців, які часто також потребують допомоги для адаптації до нових умов життя після повернення їхніх близьких з війни.

Висновки. Аналіз діючої нормативної бази щодо реабілітації військовослужбовців і ветеранів війни дає можливість стверджувати, що існуючі правові акти не повністю відповідають викликам, з якими стикається Україна під час сучасної війни. Зокрема існуюча нормативна база не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких фізичних та психологічних травм під час бойових дій. Відсутність детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та інших психічних травмах значно обмежує можливості ефективного лікування цих станів. Важливо розробити спеціалізовані програми для таких випадків, що включають як медикаментозне, так і психотерапевтичне лікування.

На сьогодні держава не створила достатньої кількості спеціалізованих реабілітаційних центрів, які могли б надавати комплексну допомогу. Це включає як фізичну, так і психологічну та соціальну реабілітацію. Необхідно створити або модернізувати існуючі центри, щоб забезпечити доступ до якісної реабілітації для всіх постраждалих військовослужбовців.

Нормативною базою не забезпечено належної координації між різними державними установами та громадськими організаціями, що займаються реабілітацією. Відсутність чітких механізмів інтеграції зусиль різних структур призводить до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Важливо розробити механізми координації, що включають спільні бази даних, регулярні наради та обмін інформацією.

Також існує проблема з кадровим забезпеченням. Недостатня кількість кваліфікованих реабілітологів, психологів, фізіотерапевтів та інших фахівців значно ускладнює процес надання реабілітаційних послуг. Необхідно збільшити кількість навчальних місць у медичних вишах для підготовки таких спеціалістів, а також впровадити програми підвищення кваліфікації для існуючого персоналу.

Фінансування реабілітаційних програм є недостатнім. Багато реабілітаційних центрів не отримують достатньо коштів для забезпечення якісних послуг. Необхідно збільшити фінансування з державного бюджету та залучити міжнародну допомогу для підтримки та розвитку реабілітаційних програм.

Нормативні акти не враховують потребу в психологічній підтримці для сімей військовослужбовців. Родини ветеранів також стикаються

з великими труднощами під час адаптації до мирного життя після повернення їхніх близьких з війни. Необхідно розробити програми психологічної підтримки для членів сімей військових, щоб забезпечити їм необхідну допомогу.

Отже існуюча нормативна база потребує значного удосконалення. Важливо не лише адаптувати діючі закони та постанови до сучасних реалій, але й забезпечити їх практичну реалізацію через належне фінансування, підготовку кадрів, координацію між різними структурами та впровадження сучасних технологій у систему реабілітації. Тільки комплексний підхід дозволить створити ефективну систему реабілітації військовослужбовців та ветеранів війни в Україні.

Список використаної літератури:

1. Радецька Л. Особливості проявів бойових стресових розладів у поранених військовослужбовців Збройних Сил України – учасників бойових дій. *Медсестринство*. 2020. № 4. С. 23–26.
2. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік: Указ Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2018#Text>
3. Про Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників АТО, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в (АТО) ООС: Указ Президента України від 2 грудня 2016 року № 536/2016. (втратив чинність на підставі Указу Президента № 489/2021 від 27 вересня 2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2018#Text>
4. Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників АТО, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в АТО: постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-2016-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли з Трастового фонду НАТО або цивільного бюджету НАТО для виконання положень Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації: постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2016-%D0%BF#Text>
6. Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб,

- які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1057 (постанова втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 1338 від 29 листопада 2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2017-%D0%BF#Text>
7. Про встановлення на 2022 рік граничної вартості послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: наказ Міністерства у справах ветеранів України від 14 січня 2022 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-22#Text>
 8. Державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-2021-%D0%BF#Text>
 9. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-ІХ. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 8. Ст. 59.
 10. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>
 11. Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2023 року № 1270). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#Text>

Kurkova K. M., Lutsenko-Myskiv L. I. Legal regulation of the rehabilitation of military servants

The article is devoted to the analysis of the official regulatory framework that regulates the processes of medical and psychological rehabilitation of military servicemen in Ukraine, as well as the identification of the main shortcomings and problems in this area that are to blame as a result of a full-scale war.

After the start of Russia's large-scale war against Ukraine in 2022, new challenges arose for the system of medical and psychological rehabilitation of military personnel. Large-scale hostilities caused a large number of wounded and mentally traumatized persons among the military and civilian population. This creates an urgent need to improve the system of providing medical and psychological assistance, as well as to develop new regulatory and legal acts that take into account modern realities.

It was emphasized that the modern war in Ukraine requires a comprehensive approach to the rehabilitation of servicemen, which includes both physical and psychological assistance. The current legal framework does not fully meet the needs of combatants, which complicates the process of providing quality rehabilitation services. The need to review and update the legislation is a key task to ensure effective support for veterans and their adaptation to civilian life.

A significant number of victims as a result of military actions calls for an increase in resources and improvement of coordination between state institutions engaged in the rehabilitation of military personnel. The lack of adequate funding and effective management of rehabilitation processes creates obstacles to providing timely and quality care. It is important to develop an effective funding system that would ensure transparency and targeted use of funds in this area.

The war caused a large number of cases of post-traumatic stress disorder (PTSD) among servicemen. This increases the need for specialized psychotherapeutic programs and specialists capable of providing assistance in such cases. It is necessary to develop a system of early detection and prevention of PTSD in order to prevent its negative consequences in the future. These measures require legislative support and adequate funding.

Today in Ukraine, the issue of rehabilitation of military personnel has become very relevant. Large-scale hostilities require a quick response and adaptation of legislation to new challenges. That is why today this problem is extremely relevant and necessary to solve, because the quality of life of those who defended the state at the front depends on it.

Key words: *military personnel, psychological rehabilitation, medical rehabilitation, post-traumatic stress disorder, normative and legal regulation, legislation, adaptation to peaceful life, hostilities, war in Ukraine.*

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.10>**Т. В. Блащук**

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
ORCID ID: 0000-0002-0605-1920

Д. О. Придатко

магістр права
ORCID ID: 0009-0009-7383-7497

ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ДО МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТІВ ТА СУДУ

Авторами детально досліджено особливості доступу правоохоронних органів, таких як прокуратура, органи слідства та дізнання, адвокатів і суду до медичної інформації пацієнта. Зокрема, розглянуто правові механізми, які регулюють доступ до такої інформації у рамках кримінального та цивільного проваджень. У межах дослідження проведено ґрунтовний аналіз процедури отримання доступу захисником та представниками правоохоронних органів шляхом тимчасового доступу до речей та документів, що містять медичну інформацію. Визначено особливості процесу отримання тимчасового доступу до речей та документів, що містять лікарську таємницю, а також специфіку вилучення таких об'єктів у відповідності до вимог законодавства. Особлива увага приділена процедурі вилучення медичних документів, яка по різному врегульована нормами Етичного кодексу лікаря України та Кримінального процесуального кодексу України, відтак висловлено необхідність внесення змін до зазначених актів для усунення правової невизначеності. Також авторами проаналізовано ряд законодавчих гарантій збереження лікарської таємниці в межах кримінального провадження. Окремо розглянуто випадки, коли медичний працівник зобов'язаний самостійно повідомити правоохоронні органи про інформацію, що стала йому відома внаслідок виконання професійних обов'язків, зокрема у випадках, пов'язаних із можливими правопорушеннями. Значну увагу приділено аналізу позиції Верховного Суду щодо права правоохоронних органів збирати таку інформацію самостійно у зазначених ситуаціях, що дозволяє більш ефективно реалізовувати правоохоронні функції, не порушуючи при цьому законодавчі вимоги щодо захисту конфіденційної інформації. Щодо можливостей адвоката в цій сфері, досліджено питання необхідності надання додаткових документів для підтвердження права доступу до медичних відомостей свого довірителя. Проведено оцінку норм органів адвокатського самоврядування та позиції Верховного Суду щодо окресленої вище проблематики. На основі цього зроблено висновки про те, які саме документи варто додавати до адвокатського запиту, щоб забезпечити законний та ефективний доступ до необхідної медичної інформації.

Ключові слова: інформація, доступ до медичної інформації, правоохоронні органи, адвокат, суд, права пацієнта, захист прав, захист персональних даних.

Постановка проблеми. Збереження лікарської таємниці є однією з фундаментальних основ медичної етики та правової практики, що гарантується законом. Відповідно до чинного законодавства, медичні працівники зобов'язані забезпечувати конфіденційність інформації, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Цей обов'язок включає збереження в таємниці відомостей

про стан здоров'я пацієнта, діагноз, методи лікування, а також будь-яку іншу інформацію, що була отримана під час надання медичної допомоги. Порушення лікарської таємниці може мати серйозні правові наслідки для медичних працівників, оскільки вона є важливим компонентом захисту прав пацієнтів на приватність і довіру до системи охорони здоров'я.

Водночас виникають ситуації за яких правоохоронні органи, адвокати та суди потребують отримання зазначених відомостей задля захисту прав та інтересів клієнта, притягнення до відповідальності правопорушника або задля здійснення правосуддя. У зв'язку з цим, питання доступу є надзвичайно актуальним та складним, особливо в умовах сучасного правового середовища, де інформаційна безпека та захист персональних даних набувають першочергового значення.

Однією з найбільш серйозних проблем у цій царині є те, що правила поширення медичної інформації можуть мати значні відмінності залежно від обставин. Це призводить до численних труднощів у практичній діяльності. Медичні працівники часто опиняються у складній ситуації, коли з одного боку, вони зобов'язані зберігати лікарську таємницю, а з іншого — вони змушені надавати інформацію, що містить конфіденційні дані, на вимогу правоохоронних органів чи суду. Внаслідок цього, особи зобов'язані в кожній окремій ситуації визначати власні права та обов'язки щодо медичної інформації. Без цього виникає ризик порушення прав пацієнтів, які мають право на захист своєї медичної інформації. Окремо варто зазначити проблематику, пов'язану з доступом адвокатів до медичних даних своїх клієнтів. Наявні законодавчі вимоги до подання адвокатського запиту є вичерпними. Разом з тим, це не заважає виникненню нових і нових конфліктів у сфері отримання медичної інформації. Це, своєю чергою, впливає на ефективність судового процесу та загалом на захист прав громадян.

У зв'язку з вищезазначеними, виникає необхідність гармонізації законодавства, деталізації процедур та створення чітких критеріїв для отримання доступу до медичної інформації. Важливо також врахувати сучасні виклики, пов'язані з розвитком цифрових технологій, що значно впливають на способи зберігання, обробки та передачі медичних даних. У цьому контексті постає питання про необхідність реформування чинного законодавства, спрямованого на усунення правових прогалин і забезпечення справедливості у правовідносинах, пов'язаних із доступом до медичної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання доступу до медичної інформації досліджувалося у роботах Литвиненка А.А., Мирова Г.А., Терешко Х.Я. та багатьох інших. Питання доступу правоохоронних органів до зазначеної інформації досліджувалося у пра-

цях Абламського С.Є., Романюка В.В. Камішанського О.Ю., Горбаньова І.М., Ахтирської Н.М., Блінової Г.О., Потіп Н.М. Разом з тим, недослідженим залишилось питання комплексного дослідження взаємодії прав та обов'язків медичних закладів, правоохоронних органів, адвокатів та судів між собою стосовно медичної інформації пацієнта. Також, у статті зроблено ряд висновків, які будуть важливі у практичній правозастосовчій діяльності. Крім того, проведено порівняльний аналіз норм Цивільного процесуального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо витребування медичної інформації.

Метою дослідження є вивчення особливостей доступу правоохоронних органів, адвокатів та суду до відомостей, що становлять лікарську таємницю, розробка, виявлення прогалин та суперечностей у законодавстві, а також розроблення рекомендацій задля покращення правової регламентації досліджуваної сфери.

Завданням дослідження є аналіз чинного законодавства щодо доступу до медичної інформації, в тому числі щодо доступу правоохоронних органів, адвокатів та суду, дослідження процедури отримання відомостей в межах кримінального та цивільного процесів, а також аналіз практики Верховного Суду щодо особливостей поширення медичної інформації в конкретних випадках.

Виклад основного матеріалу. Положення Закону України «Про захист персональних даних» [1] визначають, що до персональних даних в тому числі належить інформацію про стан здоров'я. За загальним правилом обробка саме такої категорії інформації забороняється. Однак визначене правило не застосовується якщо обробка відбувається з метою правового захисту пацієнта, пов'язана з виконанням завдань оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється уповноваженим державним органом та в межах закону, а також стосується рішення судів.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2] стверджує, що пацієнт має право на таємницю щодо факту звернення до медичних закладів, стану свого здоров'я, діагнозів та інших відомостей, що стали відомі у зв'язку зі здійсненням діяльності в сфері охорони здоров'я. Зазначеному праву пацієнта кореспондує обов'язок лікаря та медичного працівника не розголошувати вищезазначені дані.

Однак, описана вище заборона не є абсолютною та містить ряд винятків, які ми розглянемо детальніше.

Статтями 159-163 Кримінального процесуального кодексу України [3] визначено, що відомості, які становлять лікарську таємницю, відносяться до охоронюваної законом таємниці. Задля отримання доступу до таких відомостей необхідно звернутися з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді або суду. Варто звернути увагу, що до такого клопотання встановлений ряд законодавчих вимог, серед яких є вимога довести, що ті чи інші речі або документи знаходяться в зазначених осіб, що зазначені докази мають суттєве значення для справи, що неможливо отримати такі докази в інший спосіб. Розглядається клопотання за участь особи у володінні якого знаходяться речі чи документи до яких необхідно отримати доступ. Крім того, якщо сторона доведе необхідність вилучити такі докази у зв'язку з ризиком їх знищення, то суд вправі прийняти таке рішення. Також підкреслимо, що подати таке клопотання можуть як органи слідства, так і сторона захисту.

Разом з тим, відповідно до Етичного кодексу лікаря України [4], медична інформація про пацієнта, може бути розголошена у разі мотивованої вимоги органів дізнання, слідства, прокуратури. Поняття медичної інформації є досить широким у чинному законодавстві і містить не тільки медичні відомості в довільній формі, а й відповідну медичну документацію. Одночасно зазначена норма Етичного кодексу лікаря України встановлює право лікаря, а не обов'язок, до того ж встановлює умову, що вимога повинна бути вмотивована. Тобто, лікар на власний розсуд вирішує чи достатні підстави для надання такої інформації, і чи він повинен надавати її.

Однак, на нашу думку, така норма є суперечить законодавству. Проблема полягає в тому, що законодавство покладає на лікаря обов'язок зберігати в таємниці відомості, що стали йому відомі під час медичної практики, але, паралельно з цим, надає право поширити таку інформацію в разі вимоги правоохоронних органів. Ми вважаємо, що все ж вірною буде процедура отримання інформації в порядку тимчасового доступу до речей та документів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, а положення Етичного кодексу лікаря України необхідно привести у відповідність до Кримінального процесуального кодексу України і передбачити, що лікар зобов'язаний надати медичну інформацію про пацієнта виключно на вимогу слідчого судді або суду.

Варто зазначити, що Цивільний процесуальний кодекс України [5] також містить норму

щодо отримання доступу до такої категорії даних, забезпечуючи процесуальні механізми для витребування необхідних доказів. Зокрема, стаття 84 визначає процедуру витребування доказів, які сторона самостійно не в змозі отримати, що є особливо актуальним у випадках, коли йдеться про медичну інформацію щодо третіх осіб, яка захищена законодавством. В даному випадку, так само необхідно довести необхідність витребування документів, обґрунтувати їх визначальну цінність для розгляду справи, а також продемонструвати, що таке втручання у приватне життя є пропорційним і виправданим. Таким чином, задля отримання медичної інформації щодо третіх осіб в межах цивільного процесу необхідно звертатися з відповідним клопотанням до суду.

Серед гарантій захисту лікарської таємниці Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює заборону на допит медичних працівників та інших осіб про відомості, що становлять лікарську таємницю. Однак, зазначену категорію осіб можна позбавити обов'язку зберігати професійну таємницю шляхом надання письмової згоди на розповсюдження відомостей особи, якої ця інформація безпосередньо стосується. Підкреслимо, що Цивільний процесуальний кодекс України не містить чіткої заборони на допит медичних працівників. Також, «забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій медичних працівників, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру» [3]. Дублює зазначене положення ч. 4 ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6]

Разом з тим, інколи трапляються зворотні ситуації. У передбачених законом випадках медичний працівник самостійно зобов'язаний повідомити правоохоронні органи відомості, що стали відомі їм у зв'язку з виконанням власних обов'язків.

Так, відповідно до Порядку обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції [7], медичні заклади зобов'язані вести облік звернень та доставлення пацієнтів до закладів охорони здоров'я у зв'язку із заподіянням останнім тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень), а також повідомляти представників поліції про такі випадки.

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [8] встановлено обов'язок закладів охорони здоров'я повідомляти органи Національної поліції України пацієнтів, які могли отримати тілесні ушкодження внаслідок вчинення домашнього насильства.

Варто підкреслити, що інформація медичних установ про надходження до них осіб з ознаками кримінальних травм не може бути приводом до порушення кримінальної справи і не породжує кримінально-процесуальних відносин. Однак вона підлягає перевірці в адміністративному порядку. Вона може бути підставою для виїзду на місце події, проведення оперативно-розшукових заходів, призначення ревізії, проведення контрольних закупок та інших перевірних дій. Якщо в процесі перевірних дій будуть виявлені ознаки злочину, складається рапорт про безпосереднє виявлення ознак злочину [9, ст. 411].

Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [10] встановлює обов'язок лікарів наркологічного закладу повідомляти правоохоронні органи про звернення до них особи на лікування, у разі притягнення цієї особи до кримінальної або адміністративної відповідальності.

Також, відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» [11] допускається передача відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги у разі провадження досудового розслідування або судового розгляду – здійснюється за письмовим запитом слідчого, прокурора та суду.

З огляду на вищезазначене, цікавою стає позиція Касаційного кримінального суду висловлена у постанові від 06.06.2023 по справі № 293/1947/20 [12]. Згідно з обставинами справи обвинувачений на ґрунті неприязних стосунків завдав особі декілька ударів ногом, що призвело до смерті останнього. Органи слідства кваліфікували вчинене правопорушення за частиною 2 статті 121 Кримінального кодексу України - умисне тяжке тілесне ушкодження, що призвело до смерті. У зв'язку зі смертю слідством було призначено експертизу, задля проведення якої експертам було надано оригінал медичної картки померлого, яку слідчий витребував у медичного закладу самостійно. Сторона захисту посилялася, що оскільки медична картка не отримана в порядку надання ухвалою слідчого судді тимчасового доступу до речей і документів, то зазначений доказ недопустимий. Однак, Верховний Суд з такою думкою не

погодився та зазначив, що сторона обвинувачення вправі самостійно збирати докази шляхом їх витребування. Відповідно до пункту 1.10 «Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів в бюро судово-медичної експертизи» затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року, «у випадку смерті у лікувально-профілактичних установах особи, яка померла внаслідок насильства або при підозрі на нього, керівник установи зобов'язаний надіслати разом з трупом до моргу оригінал історії хвороби та одяг померлого, якщо він не був вилучений органами дізнання або був виданий родичам померлого» [13]. З огляду на вищезазначену норму, Суд дійшов до висновку, що витребування такої документації слідчим узгоджується з положеннями вищевказаних норм закону, а тому підстави вважати такий доказ недопустимим відсутні.

Таким чином, законодавством встановлено ряд випадків за яких медичні працівники зобов'язані самостійно передати інформацію правоохоронним органам щодо факту звернення, характеру отриманих ушкоджень та ряду інших персональних даних. Кожен з таких випадків пов'язаний з вчиненням пацієнтом або щодо пацієнта протиправного діяння за яке передбачена відповідальність. Загалом, такі законодавчі положення підкреслюють важливість співпраці між медичними установами та правоохоронними органами з метою забезпечення правопорядку, захисту прав пацієнтів та громадської безпеки. Ця взаємодія є необхідною для ефективного запобігання злочинам, контролю за небезпечними для суспільства особами, а також для забезпечення справедливості та належного правосуддя.

Варто окремо підкреслити, що за загальним правилом цивільного процесу суд не вправі витребувати докази з власної ініціативи. Як ми зазначили вище, задля розгляду таких процесуальних дій одна з сторін повинна звернутися до суду з відповідним клопотанням. Зазначене підтверджується положеннями статей 13 та 81 Цивільного процесуального кодексу України. Разом з тим, зазначенні норми визначають, що у разі, якщо збирання доказів є необхідним для захисту малолітніх або неповнолітніх осіб та недієздатних осіб або осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, то суд вправі вчинити такі дії з власної ініціативи. Суд також вправі самостійно збирати докази в тому випадку, якщо суд має сумніви у добросовісній реалізації

сторонами своїх прав та обов'язків щодо доказів. В межах окремого провадження в порядку статті 293 Цивільного процесуального кодексу України, суд може за власною ініціативою витребувати докази задля з'ясування певних обставин. Щодо кримінального процесу, то відповідно до положень статті 93 Кримінального процесуального кодексу України, «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом». Таким чином, кодекс не передбачає самостійне втручання суду у створення доказової бази.

Якщо ж говорити про можливості адвоката витребувати необхідні йому медичні відомості, то варто усвідомлювати декілька важливих моментів. Перш за все, адвокат може витребувати інформацію виключно щодо свого клієнта. Адвокат не вправі вимагати від медичних закладів відомості, що містять лікарську таємницю, щодо третіх осіб. Такі відомості можна отримати виключно ухвалою суду про витребування доказів або тимчасовий доступ до речей чи документів залежно від судочинства.

По-друге, задля отримання інформації щодо свого клієнта, адвокату варто окрім документів, що визначені законом, додавати до адвокатського запиту також додаткові документи. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підкреслює, що «до адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється» [14]. У рішенні Ради адвокатів України «Щодо роз'яснення деяких питань, пов'язаних з реалізацією права адвоката на звернення з адвокатським запитом» від 13.10.2018 № 172 [15] також зазначено, що вимагати інші документи, окрім визначених законом вважається протиправним. Водночас адвокат може на власний розсуд надати додаткові документи, якщо вважає це за доцільне. Рішенням Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо вимог до адвокатських запитів» від 03.07.2021 № 53 [16] встановлено, що задля отримання конфіденційної інформації, до якої відноситься лікарська таємниця, необхідно долучити до адвокатського запиту додаткові документи, які надають

право адвокату на отримання такої інформації. Такими документами може бути, згода клієнта на надання його медичних даних адвокату або копія чи витяг з договору, де чітко встановлено право адвоката на отримання конфіденційної інформації стосовно свого клієнта.

Аналізуючи вищезазначене, можна помітити, що з роками позиція Ради адвокатів України стала жорсткішою. Якщо у 2017 році вони стверджували, що надання додаткових документів це право адвоката, то вже у 2021 році вони встановлюють обов'язок адвоката надавати додаткові документи задля отримання конфіденційної інформації.

Третім важливим моментом є встановлення в договорі права адвоката збирати конфіденційну інформацію щодо свого клієнта. У цьому контексті важливою є постанова Верховного Суду від 11.01.2020 по справі № 442/4791/17 [17]. Судом було зроблено висновок, що особа має право отримати медичні дані стосовно себе через адвоката. Однак повноваження адвоката в такому випадку повинні бути належним чином оформленні відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Підкреслимо, що володілець такої інформації не вправі відмовити особі у доступі до інформації щодо самої себе.

З такою позицією Верховного Суду ми повністю згодні. Адвокат в силу закону, зобов'язаний як і будь-який медичний працівник, зберігати в таємниці відомості, що стали йому відомі під час здійснення професійної діяльності. Зазначений принцип гарантує збереження усіх відомостей, в тому числі й медичних, задля захисту прав свого довірителя. До того ж, при укладенні договору, клієнт уповноважує адвоката на представництво його інтересів та вчинення певних дій. Якщо ж детально зазначати в договорі, що адвокат вправі збирати медичну інформацію щодо свого клієнта, то вимагання інших документів на підтвердження згоди є недоцільним.

Висновок. Доступ до медичної інформації правоохоронних органів, адвокатів та судів — це складне та комплексне питання, яке вимагає ретельного підходу та чіткої правової регламентації. Ряд законодавчих актів визначають особливості передачі такої інформації у різних життєвих ситуаціях, проте ці норми часто недостатньо узгоджені між собою, що призводить до правової невизначеності. Крім того, нерідкістю є конфлікти та суперечки між особами, які зберігають таку інформацію, та особами, які її витребують, що ускладнює процес її отримання

і може призвести до порушення прав як пацієнтів, так і запитуючих сторін.

Задля уникнення подібних ситуацій варто працювати над покращенням національного законодавства. Перш за все, як зазначалося вище, необхідно привести у відповідність між собою положення різних актів законодавства, щоб уникнути протиріч та двозначних трактувань. Це створить більш стабільну правову основу для регулювання доступу до медичної інформації.

Особливу увагу слід приділити деталізації деяких норм або їх актуалізації з урахуванням сучасних реалій, зокрема розвитку цифрових технологій, що вимагає нових підходів до захисту медичних даних. Не було б зайвим уніфікувати ряд випадків, за яких медичний працівник зобов'язаний або має право поширити відомості, що становлять лікарську таємницю, в межах одного нормативно-правового акта. Така уніфікація сприяла б більш чіткому розумінню відповідними особами своїх прав та обов'язків.

Додатково, необхідно розробити чіткі процедури і критерії для визначення правомірності запитів на доступ до медичної інформації, включаючи встановлення балансів між правом на конфіденційність пацієнтів та суспільними інтересами. Це допоможе уникнути зловживань та забезпечить справедливий підхід до розгляду таких запитів. Впровадження цих змін сприятиме більш ефективному захисту прав усіх учасників процесу та підвищенню довіри до системи охорони здоров'я та правосуддя.

Разом з тим, досліджена тематика потребує більше обґрунтованих досліджень задля удосконалення національного законодавства та усунення існуючих недоліків у системі.

Список використаної літератури:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Етичний кодекс лікаря України, прийнятий Усеукраїнським з'їздом лікарських організацій та X З'їздом Усеукраїнського лікарського товариства в м. Євпаторії 27.09.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001748-09>
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
7. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2016 № з1051-16 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16#Text>
8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
9. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України.— К.: А. С. К., 2007.— 1056 с.— (Нормативні документи та коментарі) ISBN 966-8291-15-8, ст. 411. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tertyshnyk_Volodymyr/Naukovo-praktychnyy_komentar_do_KPKU.pdf
10. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 № 62/95-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
12. Постанова Касаційного кримінального суду від 06.06.2023 по справі № 293/1947/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457>
13. Правила проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів в бюро судово-медичної експертизи: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG793>
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n6>
15. Щодо роз'яснення деяких питань, пов'язаних з реалізацією права адвоката на звернення з адвокатським запитом: рішення Ради адвокатів України від 13.10.2018 № 172. URL: https://medcom.unba.org.ua/assets/uploads/Lviv/2018-10-13-r-shennya-rau-172_5c2749a0d44d9.pdf
16. Про затвердження роз'яснення щодо вимог до адвокатських запитів: рішення Ради адвокатів України від 03.07.2021 № 53. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2021-07-03-r-shennya-rau-53_60feb77d38d3a.pdf
17. Постанова Верховного Суду від 11.11.2020 по справі № 442/4791/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93666639>

Blashchuk T. V., Prydatko D. O. Specifics of access to medical information by law enforcement agencies, lawyers, and courts

This article provides a detailed examination of the specifics of access to patient medical information by law enforcement agencies such as the prosecution, investigative and inquiry bodies, as well as lawyers and courts. In particular, it considers the legal mechanisms that regulate access to such information within the framework of criminal and civil proceedings. The study includes a thorough analysis of the procedures by which defense attorneys and law enforcement representatives obtain temporary access to items and documents containing medical information. The features of the process of obtaining temporary access to items and documents that contain medical secrets, as well as the specifics of seizing such objects in accordance with legal requirements, are identified. Special attention is given to the procedure for seizing medical documents, which raises significant legal questions and conflicts between the norms of the Ethical Code of the Ukrainian Doctor and the Criminal Procedure Code of Ukraine. The need for amendments to these acts to eliminate legal uncertainty is emphasized. Additionally, a number of legislative guarantees for the preservation of medical confidentiality within criminal proceedings are analyzed. Cases where a medical worker is obliged to independently inform law enforcement agencies about information obtained in the course of professional duties, particularly in cases related to possible offenses, are separately considered. Significant attention is given to the analysis of the Supreme Court's position regarding the right of law enforcement agencies to independently collect such information in the aforementioned situations, allowing for more effective enforcement without violating legal requirements for the protection of confidential information. Regarding the lawyer's capabilities in this area, the issue of the necessity of providing additional documents to confirm the right to access the medical records of their client is examined. The norms of the bar self-governance bodies and the Supreme Court's position on the aforementioned issues are assessed. Based on this, conclusions are drawn about which specific documents should be included in a lawyer's request to ensure lawful and effective access to the necessary medical information.

Key words: *information, access to medical information, law enforcement agencies, lawyer, court, patient rights, rights protection, personal data protection.*

В. В. Драгуноваспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗДІЙСНЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ВИКЛЮЧНО НА ПІДСТАВАХ ТА ВІДПОВІДНО ДО ПРОЦЕДУРИ, ВСТАНОВЛЕНОЇ ЗАКОНОМ: СТАНДАРТИ, СФОРМОВАНІ ЄСПЛ

Стаття присвячена аналізу змісту та основних положень стандарту «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом», які сформовані прецедентною практикою ЄСПЛ в контексті кримінального провадження.

Із посиланням на прецедентну практику ЄСПЛ обґрунтовано, що положення статті 5 Конвенції неодмінно вимагає, аби органи національної влади могли переконливо обґрунтувати, посилаючись на конкретні факти, що в момент затримання особи в їх розпорядженні були відомості, що свідчили про можливість вчинення особою кримінального правопорушення.

Встановлено, що діяння, у якому підозрюється особа і у зв'язку із вчиненням якого вона була затримана, має становити кримінальне правопорушення відповідно до внутрішнього законодавства. Відсутність такої кореляції тягне за собою порушення п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Досліджено алгоритм оцінки ЄСПЛ наявності прихованої мети затримання особи. Встановлено, що вона вимагає аналізу усіх фактичних обставин кримінального провадження, а іноді й суспільного-політичного контексту.

Зазначено, що затримання особи в будь-якому випадку обов'язково має бути зафіксоване. У протоколі затримання мають бути відображені щонайменше такі відомості як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка його здійснила. Наведено вітчизняну правозастосовну практику, дотичну до цього аспекту.

Узагальнено основні положення, які включає в себе визначений у п.1 ст. 5 Конвенції стандарт «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом».

Ключові слова: заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, затримання, право на свободу та особисту недоторканість, Європейський суд за прав людини.

Вступ. Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, який полягає у тимчасовому позбавленні особи свободи та спрямований на припинення кримінального правопорушення, а також збирання необхідних доказів.

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК України) 2012 року суттєво розширилися гарантії прав та законних інтересів затриманих осіб, що серйозно гармонізувало вітчизняне законодавство із міжнародно-правовими стандартами у цій сфері.

Позаяк, у практиці правоохоронних та судових органів дедалі частіше виникають проблеми правильного застосування відповідних положень КПК України, оцінки допустимості доказів, отриманих в ході затримання, забезпечення прав затриманих осіб тощо. Все це вказує на те, що українське кримінальне процесуальне зако-

нодавство та правозастосовна практика все ще не є достатньо уніфікованими у цьому питанні і потребують подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

До проблем, пов'язаних із процесуальним порядком затримання особи у науці кримінального процесу зверталися О.В. Винокуров, К.Д. Волков, І.В. Гловюк, О.В. Гунченко, Є.В. Дояр, В.Г. Дрозд, В.А. Завтур, Д.В. Лазарева, Т.О. Лоскутов, Ю.В. Лук'яненко, Ю.В. Маник, В.В. Рогальська, Г.К. Тетерятник, В.І. Фаринник, Т.Г. Фоміна, Д.М. Цехан, О.О. Цимбалістенко, О.В. Шульга та інші.

Поряд із цим, питання змісту та реалізації закріпленого у п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенції) стандарту «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і від-

повідно до процедури, встановленої законом» досліджувалося лише в межах більш широкої проблематики.

Саме тому, **метою** даної статті є встановлення змісту та основних положень стандарту «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом», які сформовані прецедентною практикою ЄСПЛ в контексті кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. У контексті кримінального провадження п. «с» пункту 1 статті 5 Конвенції допускає лише одну правомірну мету та підставу затримання особи – допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

ЄСПЛ дотримується доволі усталеної позиції з приводу того, що саме слід вважати обґрунтованою підозрою в контексті п.1 ст. 5 Конвенції. У справі «Фокс, Гемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» Суд зазначив про те, що під цим поняттям слід розуміти «наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин» [1]. Таке визначення доволі фундаментальне було прийнято як доктриною, так і судовою практикою після набуття чинності КПК України 2012 року, адже законодавець, закріпивши цей стандарт у низці положень кодексу, не надав йому нормативного визначення.

Поряд із цим, у практиці ЄСПЛ зміст цього поняття розвивався і піддавався істотній еволюції, розкриваючи нові проблемні аспекти.

Наприклад, у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства». ЄСПЛ дійшов висновку про те, що факти, на яких ґрунтується підозра не повинні бути такого ж рівня як ті, що необхідні для висунення обвинувачення, що відбувається на наступних етапах провадження [2]. Більше того, не є обов'язковим з точки зору дотримання стандартів п.1 ст. 5 Конвенції те, щоб кримінальне провадження неодмінно закінчилося засудженням особи. У аналізованому рішенні ЄСПЛ зазначив, що той факт, що заявницю звільнили після допиту, який тривав трохи більше однієї години не означає, що мета її арешту та тримання під вартою не відповідала пункту 1 статті 5, оскільки «існування такої мети має розглядатися незалежно від її досягнення».

Тобто, положення статті 5 Конвенції неодмінно вимагає, аби органи національної влади

могли переконливо обґрунтувати, посилаючись на конкретні факти, що в момент затримання особи в їх розпорядженні були відомості, що свідчили про можливість вчинення особою кримінального правопорушення.

Однак, з точки зору стандартів ст. 5 Конвенції важливим є те, щоб факти, на які посилається уряд, дійсно вказували на вчинення саме кримінального, а не будь-якого іншого правопорушення. І цей аспект неодноразово розглядався у практиці ЄСПЛ. Зокрема, питання про те, чи була виправданою кваліфікація дій особи на момент її затримання піднімалося у справі «Влох проти Польщі» [3], у якій заявника було позбавлено свободи у зв'язку із підозрою у вчиненні торгівлі дітьми. Водночас, на рівні тогочасної національної правозастосовної практики не було однозначного тлумачення відповідних норм польського кримінального права. Суд у підсумку дійшов висновку про відсутність порушення п.1 ст. 5 Конвенції, обґрунтовуючи це тим, що у справі немає жодних доказів того, що тлумачення положень законодавства, на яке посилалися національні органи влади у справі заявника, було довільним або необґрунтованим.

Натомість протилежного висновку ЄСПЛ дійшов у справі «Луканов проти Болгарії» [4]. В цій справі заявника, який був членом уряду, було затримано за підозрою у незаконному привласненні коштів, яке полягало у тому, що гроші, які виділялися урядом для допомоги країнам, що розвиваються, містили приховані угоди та шкодили національній економіці. Однак, болгарське національне законодавство не містило жодних застережень з приводу того, що будь-хто може нести відповідальність за участь у прийнятті колективного рішення подібного характеру. Крім того, обов'язковим елементом указанного правопорушення був його мотив, який полягав у тому, що особа мала отримати вигоду для себе або для третьої сторони. Уряд не надав жодної інформації, яка б свідчила про те, що заявник у той час обґрунтовано підозрювався в тому, що він намагався отримати таку вигоду від розподілу бюджетних коштів. У зв'язку із цим, ЄСПЛ дійшов висновку про те, що «він не переконався у тому, що поведінка, за яку заявника було притягнуто до відповідальності, становила кримінальний злочин згідно з болгарським законодавством у відповідний час», констатувавши у зв'язку із цим порушення п.1 ст. 5 Конвенції.

Схожа ситуація склалася у справі «Расул Джафаров проти Азербайджану», у якій заявник був затриманий за підозрою у зв'язку із

ймовірними порушеннями фінансової діяльності низки громадських організацій. Заявник у цій справі скаржився на відсутність «обґрунтованої» підозри проти нього протягом усього періоду досудового розслідування, включаючи як початковий етап після затримання, так і його подальше тримання під вартою. ЄСПЛ у рішенні зазначив, що «вся неправомірна поведінка, приписувана заявнику, по суті впливає з того факту, що він керував громадською організацією, яка не була зареєстрована державою, а також не здійснив реєстрації отриманих грантів. Ніякої іншої інформації чи доказів, які б підтверджували підозру, ані на момент обвинувачення, ані протягом усього періоду тримання під вартою не було продемонстровано» [5]. Суд дійшов висновку, що таке обґрунтування не відповідає мінімальним стандартам, закладеним у п.1 ст. 5 Конвенції.

Ще один аспект, який є особливо важливим у контексті нашого дослідження, полягає у визначенні належної мети затримання. Підпункт «с» п.1 ст. 5 Конвенції встановлює лише одну правомірну мету затримання - допровадження її до компетентного судового органу. ЄСПЛ неодноразово у своїй практиці розглядав питання прихованих затримань, коли заявники стверджували, що справжньою його метою було політичне переслідування, а не кримінальне.

Здійснюючи оцінку того, чи дійсно затримання насправді є формою політичного переслідування, ЄСПЛ бере до уваги загальний контекст провадження. Такий підхід був застосований, зокрема, у справі «Рашад Гасанов проти Азербайджану» [6]. Суд дійшов висновку про те, що приховане переслідування мало місце, взявши до уваги те, що у своїх публічних заявах представники прокуратури намагалися виставити заявників як представників «деструктивних сил» та «організацій, що здійснюють незаконну діяльність», посилячись на той факт, що в квартирах було знайдено наркотичні речовини. Однак, на момент цих заяв у провадженні не було матеріалів, які створювали б обґрунтовану підозру у вчиненні кримінального правопорушення. У цій справі Суд зробив також важливий висновок, що незважаючи на те, що заявники не були представниками опозиції та державними службовцями, це не виключало можливість політичного переслідування, оскільки вони були членами молодіжних рухів, що стояли за організацією протестів проти уряду.

У справі «Мерабішвілі проти Грузії» ЄСПЛ навпаки, визнав недоведеним той факт, що досудове тримання заявника під вартою пере-

слідувало мету усунути його з політичної сцени Грузії. Суд вказав, що незважаючи на те, що кримінальне провадження відбувалося на фоні серйозного політичного антагонізму, спосіб, у який воно здійснювалося, не свідчить про переважно політичну мету його попереднього ув'язнення [7].

Контекст цих справ показує, що надаючи оцінку тому, чи дійсно затримання відбувалося з метою, визначеною у п.1 ст. 5 Конвенції, ЄСПЛ здійснює комплексний аналіз усіх обставин, які супроводжували кримінальне провадження, подекуди виходячи за його межі.

Значення в контексті забезпечення прав затриманих осіб має також час, який минув з моменту подій, що породжують підозру та безпосередньо самим затриманням. Наприклад, у рішенні «Кавала проти Туреччини» Суд вказав, що «не може залишити поза увагою той факт, що заявника було заарештовано через чотири роки після подій у Гезі та початком розслідування у 2013 році. При цьому, Уряд не надав жодного аргументу, що пояснює цей значний проміжок часу» [8]. Після затримання також не було зібрано жодних доказів, які б змінили напрямок розслідування. З огляду на це, ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність конкретних фактів чи інформації, які б виправдовували початкове та подальше тримання заявника під вартою.

Ще одним важливим стандартом, який знаходить своє місце у прецедентній практиці ЄСПЛ є належне фіксування кожного затримання. Суд завжди констатує порушення ст. 5 Конвенції у разі встановлення випадків незареєстрованого затримання. Враховуючи прецедентну практику Суду у цьому аспекті, зокрема, у справах «Смолік проти України» [9] та «Рахімбердієв проти Росії» [10], у протоколі мають бути відображені щонайменше такі відомості як я дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка його здійснила.

Чинний КПК України в цілому відповідає цьому стандарту. У ч.5 ст. 208 КПК України міститься норма, яка передбачає, що «про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 КПК України, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затрима-

ного, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого».

Протокол затримання має відповідати загальним вимогам до протоколів. А тому, застосовною при складанні такого протоколу є й норма ч.2 ст. 106 КПК України, відповідно до якої протокол складається під час проведення процесуальної дії або безпосередньо після її закінчення. У практиці Верховного Суду є приклади констатації відсутності порушення у ситуаціях, коли протокол затримання складався майже через добу після його здійснення [11]. Вважаємо, що таке зволікання без виправданих причин не відповідає міжнародним стандартам забезпечення прав затриманого і може у перспективі породити питання щодо допустимості отриманих доказів.

Висновки і пропозиції. Аналіз наведеної прецедентної практики ЄСПЛ дозволяє виділити такі основні положення, які включає в себе визначений у п.1 ст. 5 Конвенції стандарт «нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом».

1. На момент затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, органи влади повинні володіти інформацією про можливе вчинення такою особою кримінального правопорушення. Дотримання цього стандарту не залежить від подальшої долі самого кримінального провадження. Принциповим у цьому контексті є наявність таких відомостей саме на момент затримання відповідно до пп. «с» п.1 ст. 5 Конвенції.

2. Діяння, у якому підозрюється особа і у зв'язку із вчиненням якого вона була затриманою, має становити кримінальне правопорушення відповідно до внутрішнього законодавства.

3. Єдиною правомірною метою затримання особи у контексті пп. «с» п.1 ст. 5 Конвенції є її допровадження до компетентного судового органу. Оцінка наявності прихованої мети затримання вимагає аналізу усіх фактичних обставин кримінального провадження, а іноді й суспільного-політичного контексту.

4. Затримання особи в будь-якому випадку обов'язково має бути зафіксованим. У протоколі затримання мають бути відображені щонайменше такі відомості як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, причини затримання та ім'я особи, яка його здійснила. Незадокументоване затримання завжди тягне за собою порушення п.1 ст. 5 Конвенції.

Список використаної літератури:

1. Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom: Judgment of the European Court of human rights, 30 August 1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57721>
2. Murray v. The United Kingdom: Judgment of the European Court of human rights, 28 October 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57895>
3. Włoch v. Poland: Judgment of the European Court of Human rights, 19 October 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58893>
4. Lukanov v. Bulgaria: Judgment of the European Court of Human rights, 20 March 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58022>
5. Rasul Jafarov v. Azerbaijan: Judgment of the European Court of Human rights, 17 March 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161416>
6. Rashad Hasanov and Others v. Azerbaijan: Judgment of the European Court of Human rights, 7 June 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-183372>
7. Merabishvili v. Georgia: Judgment of the European Court of Human rights, 28 November 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-178753>
8. Kavala v. Turkey: Judgment of the European Court of Human rights, 10 December 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-199515>
9. Smolik v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human rights, 19 January 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108645>
10. Rakhimberdiyev v. Russia: Judgment of the European Court of Human rights, 18 September 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-146387>
11. Постанова Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року, справа № 712/2374/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/100734861>

Drahunov V. V. Detention exclusively on the grounds and in accordance with the procedure established by law: standards formed by the ECtHR

The article is devoted to the analysis of the content and main provisions of the standard «no one can be deprived of freedom, except in such cases and in accordance with the procedure established by law», which are formed by the case law of the ECHR in the context of criminal proceedings.

With reference to the case-law of the ECHR, it is substantiated that the provisions of Article 5 of the Convention necessarily require that the national authorities be able to convincingly justify,

referring to specific facts, that at the time of detention of a person at their disposal there was information indicating the possibility of a person committing a criminal offense.

The algorithm for assessing by the ECHR the existence of a hidden purpose of detaining a person is investigated. It is established that it requires an analysis of all the factual circumstances of criminal proceedings, and sometimes the social and political context.

It is noted that the detention of a person in any case must be recorded. The protocol of detention should reflect at least such information as the date, time and place of detention, the name of the detainee, the reasons for the detention and the name of the person who carried it out. The domestic law enforcement practice related to this aspect is provided.

The main provisions are summarized, which include the standard defined in paragraph 1 of Art. 5 of the Convention «no one can be deprived of freedom, except in such cases and in accordance with the procedure established by law».

Key words: *measures to ensure criminal proceedings, preventive measures, detention, right to liberty and personal inviolability, European Court of Human Rights*

УДК 341.45

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.12>

А. В. Боровик

кандидат юридичних наук, доцент,
віце-президент з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права

О. В. Лавренюк

здобувач освітньо-наукового рівня (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСКОРДОННИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті здійснено дослідження специфічних ознак кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів. Визначено, що транскордонні злочини – це злочини які охоплюють дві або більше держави, або вчиненні на території однієї держави, але їх наслідки поширюються на територію інших держав, вчинення яких передбачає перетинання державних кордонів та не є обов'язково пов'язаними з організацією діяльності транснаціональних злочинних груп, а транснаціональні злочини — це злочини, які за своєю природою передбачають діяльність організованих груп або мереж, що діють у кількох країнах одночасно або мають значний вплив на кілька держав, злочини відрізняються своєю системністю, організованістю та складною структурою, підпадають під юрисдикцію двох та більше держав. Зауважено, що транснаціональні та транскордонні злочини слід відмежовувати від міжнародних злочинів (агресії, геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), оскільки вони відносяться до т.з. злочинів міжнародного характеру.

Виокремлено наступні ознаки кримінально-правової характеристики транснаціональних та транскордонних злочинів: територія вчинення транснаціональних та транскордонних злочинів та «перетинання злочином» державних кордонів, наявність «іноземного елементу» в суб'єктивних та об'єктивних ознаках транснаціональних та транскордонних злочинів, об'єктивна сторона транснаціональних та транскордонних злочинів має певні специфічні ознаки, кримінальна відповідальність за транснаціональних та транскордонних злочинів настає за національним законодавством декількох країн та/або за міжнародним законодавством, транснаціональні та транскордонні злочини включають в себе широкий спектр кримінальних правопорушень, висока суспільна небезпека, транснаціональні та транскордонні злочини мають комплексний характер, що ускладнює їхнє попередження і розслідування, потребує тісної міжнародної співпраці та координації між державами.

Ключові слова: транскордонні злочини, транснаціональні злочини, міжнародна злочинність

Постановка проблеми. Актуальність дослідження кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів обумовлено низкою факторів, зокрема, специфіка транскордонних та транснаціональних злочинів вимагає ефективного міжнародного співробітництва та координації в сфері їх розслідування і попередження, оскільки саме така категорія злочинів тягне за собою значні економічні, соціальні та політичні наслідки (в т.ч. грубе порушення прав людини) на внутрішньодержавному та міжнародному рівні. Науково-практичні дослідження даного питання сприятимуть гар-

монізації кримінального законодавства різних країн та розвитку міжнародного кримінального права, розробці ефективних механізмів протидії і попередження транскордонних та транснаціональних злочинів, налагодженню співпраці між країнами у сфері правоохоронної діяльності, правильній правовій оцінці такого виду кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою вивчення проблематики кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів стали праці таких вчених, як: Г.П. Жаровської (теорія та прак-

тика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні), І.М. Леган (сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі), В. Попко (теоретичний аспект природи транснаціонального злочину як категорія міжнародного кримінального права). Також в дослідженні використано нормативно-правові акти, публіцистичні статті, інформаційно-аналітичні матеріали державних органів влади та ін. Незважаючи на значну теоретичну та практичну цінність наукових положень, висновків та рекомендацій із проблематики статті актуальним залишається питання дослідження кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів в умовах російсько-української війни, збільшення міграційних потоків та об'ємів перевезення вантажу через український державний кордон.

Метою статті є дослідження специфічних ознак кримінально-правової характеристики транскордонних та транснаціональних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Передумовами зростання рівня транснаціональної та транскордонної злочинності на думку І.М. Леган є «глобалізація міжнародних відносин, розширення міжнародних економічних торговельних та соціальних зв'язків і контактів; розвиток міжнародної фінансових валютних мереж, швидкий переказ грошових коштів у будь-яку країну через електронні перекази; нелегальна міграція і загострення етнічних протиріч; зростання корупції та інших посадових злочинів» [1, с. 378]. Також, можна додати до передумов зростання транснаціональної та транскордонної злочинності, такі фактори як: недоліки функціонування правових та інституційних систем, політична і економічна нестабільність, соціальна та економічна нерівність в окремих державах та на міжнародному рівні, розвиток цифрових технологій та Інтернет-мережі, недостатній рівень міжнародної співпраці та відсутність ефективної координації в сфері протидії даній групі кримінальних правопорушень, трансформація організованої злочинності у транснаціональну і транскордонну та їх міжнародна інтеграція, лібералізація міграційної політики тощо.

Поняття транскордонних та транснаціональних злочинів використовуються в сфері міжнародного і національного кримінального права для позначення злочинної діяльності, яка виходить за межі однієї держави. Слід зауважити, що дані поняття мають ряд важливих відмінностей. Зокрема, транскордонні злочини – це

злочини які охоплюють дві або більше держави, або вчиненні на території однієї держави, але їх наслідки поширюються на територію інших держав, вчинення яких передбачає перетинання державних кордонів та не є обов'язково пов'язаними з організацією діяльності транснаціональних злочинних груп (наприклад, контрабанда, незаконне переправлення осіб через державний кордон, порушення правил міжнародних польотів, незаконна міграція, торгівля людьми та ін.), адже такі злочини можуть бути скоєні окремими особами або групами, які діють незалежно одне від одного та не завжди мають складну організаційну структуру.

Транснаціональні злочини – це злочини, які за своєю природою передбачають діяльність організованих груп або мереж, що діють у кількох країнах одночасно або мають значний вплив на кілька держав, злочини відрізняються своєю системністю, організованістю та складною структурою. Дана група злочинів підпадає під юрисдикцію двох та більше держав та включає в себе такі кримінальні правопорушення, як: міжнародний тероризм, кіберзлочинність, міжнародна торгівля зброєю, нелегальна міграція, поширення дитячої порнографії, викрадення і незаконний експорт культурних цінностей, торгівля людськими органами, угон автомобілів та ін. Як зауважує В. Попко транснаціональний злочин – це «діяння, здійснене з «іноземним елементом», яке ставить під загрозу важливі суспільні відносини (життя і здоров'я людини, безпеку, свободу, природу, майно, кошти тощо) або завдає шкоду цим відносинам, злочинні наслідки якого наступають більше ніж для однієї держави» [2, с. 140]. Організована злочинна діяльність відноситься до категорії транснаціональної у випадках якщо:

- вчинення об'єктивної сторони злочину відбувається на території декількох держав;
- відмічаються кримінальні зв'язки у декількох країнах;
- суб'єкти кримінальної діяльності мають внутрішній та зовнішній контур злочинної комунікації;
- використовуються інформаційні технології глобального характеру [3, с. 15].

Отже, транснаціональні злочини охоплюють більш широкий спектр кримінальної діяльності, яка організована на міжнародному рівні, тоді як транскордонні злочини вчиняються шляхом перетину кордонів між країнами. Транснаціональні та транскордонні злочини слід відмежовувати від міжнародних злочинів (агресії,

геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), оскільки вони відносяться до т.з. злочинів міжнародного характеру [4, с. 105].

Серед ознак кримінально-правової характеристики транснаціональних та транскордонних злочинів слід виділити наступні:

1. *Територія вчинення транснаціональних та транскордонних злочинів та «перетинання злочинном» державних кордонів.* П. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності визначає, що «злочин носить транснаціональний характер, якщо: а) він вчинений у більш ніж одній державі; б) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі; с) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або d) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі» [5]. Наприклад, міжнародний наркотрафік з Афганістану до ЄС проходить через Південний, Балканський, Північний, Кавказький маршрут (рис. 1).

Рис. 1. Маршрути наркотрафіку «Афганістан – країни ЄС» (з відкритих джерел, за матеріалами сайту <https://www.rfi.fr/uk/>)

2. *Наявність «іноземного елемента» в суб'єктивних та об'єктивних ознаках транснаціональних та транскордонних злочинів.* Зокрема, «іноземний елемент» суб'єкта злочину означає, що співучасники є громадянами різних країн, а «іноземний елемент» об'єкту злочину відмічається у випадку, коли об'єкт злочинного посягання не збігається з місцем вчинення злочину. Наприклад, іноземний елемент у складі

суб'єкта та об'єкта такого транснаціонального злочину, як незаконна торгівля зброєю прослідковується в схемі викриттів Європолем у 2020 р. – громадяни Іспанії та Латвії незаконно перевозили російську зброю через українські порти та Середземне море до зони збройних конфліктів у Північній Африці та на Близькому Сході, на яких було поширено міжнародне ембарго, отримані кошти через офшори зберігалися на рахунках в Іспанії та Швейцарії, в подальшому на них набувалася елітна нерухомість в Іспанії [6].

3. *Об'єктивна сторона транснаціональних та транскордонних злочинів має певні специфічні ознаки,* що відрізняють їх від інших видів кримінальних правопорушень, зокрема, дана категорія злочинів відрізняється специфічними об'єктами посягання, місцем вчинення, наслідками, способом вчинення, інструментами, засобами та ін. Наприклад, під час контрабанди використовуються наступні найпоширеніші схеми: ввезення/вивезення вантажів без оформлення митних документів, підробка товарноспровідних документів, маскуванню товарів під інший вид вантажу, недостовірне декларування, зменшення ваги та/або ціни товару, переміщення різних груп товарів поза межами пунктів пропуску, приховування вантажу від митного контролю, провезення вантажу у ніби порожніх вантажівках або великих партій вантажу невеликими партіями, поштова контрабанда, транзитні товари вивантажуються в країні транзиту, створення фірм-імпортерів, які отримують особливі умови розмитнення тощо [7].

4. *Кримінальна відповідальність за транснаціональних та транскордонних злочинів настає за національним законодавством декількох країн та/або за міжнародним законодавством.* Наприклад, положення Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден буде застосовуватися у випадку, якщо «місце вильоту або місце фактичної посадки повітряного судна, на борту якого вчинено злочин, знаходиться за межами території Держави реєстрації такого повітряного судна; при цьому не має значення, чи здійснювало повітряне судно міжнародний політ або політ на внутрішніх авіалініях» [8]. До прикладу, також зауважимо, що кримінальне законодавство України визнає кримінальними правопорушеннями такі транскордонні та транснаціональні злочини, як: ст. 149 ККУ «Торгівля людьми», ст. 305 ККУ «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсо-

рів або фальсифікованих лікарських засобів», ст. 258 ККУ «Терористичний акт», ст. 361 ККУ «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж» та ін. [9].

5. *Транснаціональні та транскордонні злочини включають в себе широкий спектр кримінальних правопорушень* максимальне кримінальне покарання за які передбачається на строк «не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання, якщо вони мають транснаціональний характер і скоєні за участі організованої злочинної групи» [4, с. 107]. Так, на IX Конгресі ООН по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками було встановлено наступну класифікацію транснаціональних злочинів: незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, торгівля людьми, тероризм, організована злочинність, відмивання грошей, піратство та злочини на морі, відмивання грошей, незаконна міграція, кіберзлочинність, незаконний обіг культурних цінностей, порушення прав інтелектуальної власності, угон літака, шахрайство із страховкою, екологічні злочини, торгівля людськими органами, корупція, хибне банкрутство та ін. [10]. У своїх дослідженнях В. Попко визначає наступні підгрупи транснаціональних злочинів за характером шкідливих наслідків «1) злочини, які задають шкоду мирному співробітництву та міжнародним відносинам; 2) економічні злочини; 3) екологічні злочини; 4) злочини, які завдають шкоду особі, майну та моральним цінностям; 5) злочини, які задають шкоду культурному розвитку» [4, с. 107-108]. До видів транскордонних злочинів відносяться злочини, які виходять за межі однієї держави та в кожному конкретному випадку з приводу яких між державами укладаються угоди про правову допомогу. Зокрема, п.1 ст. 5 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах визначено, що «кожна з Договірних Сторін зобов'язується за клопотанням іншої Договірної Сторони провадити кримінальне переслідування своїх громадян, а також іноземців, які мають місце постійного проживання на її території, підозрюваних у скоєнні злочину на території запитуючої Договірної Сторони» [11].

6. *Висока суспільна небезпека.* Транснаціональні та транскордонні злочини відрізняються високою суспільною небезпекою через їхній вплив на права людини, економіку, безпеку,

громадський порядок та міжнародні відносини. На прикладі такого транскордонного та транснаціонального злочину, як торгівля людьми, охарактеризуємо рівень суспільної небезпеки. Торгівля людьми – це незаконна угода об'єктом якої виступає людина, а також дії щодо вербування, переховування, переміщення, передачі та одержання людини з метою експлуатації шляхом вчинення шантажу, обману чи уразливого стану особи [12]. Формами торгівлі людьми є використання в порнобізнесі та сексуальна експлуатація, примусова вагітність, втягнення до злочинної діяльності, вилучення органів, примусова праця, проведення дослідів над людиною, використання в збройних конфліктах, усиновлення (удочеріння) з метою отримання наживи, залучення в боргову кабалу, примусове жебракування та ін. Так, за статистикою 2023 р. в Україні від торгівлі людьми постраждали 118 осіб, більшість яких була задіяна у військовому конфлікті - 65% [13], переважно країнами призначення потерпілих від торгівлі людьми українців стали Польща, Греція, Італія, Болгарія, Португалія, ОАЕ. За даними Єврокомісії на глобальному рівні щорічний прибуток від торгівлі людьми складає 29,4 млрд євро, в ЄС – 2,7 млрд євро, торгівля людьми відмічається в 164 країнах світу при залученні представників 175 національностей [14].

7. *Транснаціональні та транскордонні злочини мають комплексний характер*, що ускладнює їхнє попередження і розслідування, потребує тісної міжнародної співпраці та координації між державами. До основних міжнародних організацій на універсальному та регіональному рівні в сфері боротьби із транснаціональними злочинами можна віднести: Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол), Європейське поліцейське управління (Європол), Управління ООН з наркотиків та злочинності, Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Всесвітню митну організацію, ASEAN Chiefs of National Police, Police Community of the Americas, Gulf Cooperation Council Police, ASEAN Immigration Management Cooperation та ін. Наприклад, в сфері протидії транснаціональній злочинності України співпрацює з підрозділами ООН, НАТО, ЄС, ПСЄІ, ЦЄІ, ЄАП, ОБСЄ, Радою Європи, Міжнародною організацією з міграції, Організацією Чорноморського економічного співтовариства, Організацією за демократію та економічний розвиток (Грузія, Україна, Азербайджан та Молдова) та ін. Зокрема, відповідні органи України активно

бере участь у діяльності Європейського комітету з проблем злочинності в сфері розробки та обговоренні міжнародних стандартів протидії транснаціональним злочинам, реформуванні кримінального права, у роботі спеціалізованих підкомітетів та робочих груп, обміні досвідом та підвищенні кваліфікації тощо.

Висновки. Транскордонні злочини – це злочини які охоплюють дві або більше держави, або вчиненні на території однієї держави, але їх наслідки поширюються на територію інших держав, вчинення яких передбачає перетинання державних кордонів та не є обов'язково пов'язаними з організацією діяльності транснаціональних злочинних груп. Транснаціональні злочини — це злочини, які за своєю природою передбачають діяльність організованих груп або мереж, що діють у кількох країнах одночасно або мають значний вплив на кілька держав, злочини відрізняються своєю системністю, організованістю та складною структурою, підпадають під юрисдикцію двох та більше держав. Транснаціональні та транскордонні злочини слід відмежовувати від міжнародних злочинів (агресії, геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), оскільки вони відносяться до т.з. злочинів міжнародного характеру.

Ознаки кримінально-правової характеристики транснаціональних та транскордонних злочинів: територія вчинення транснаціональних та транскордонних злочинів та «перетинання злочином» державних кордонів, наявність «іноземного елементу» в суб'єктивних та об'єктивних ознаках транснаціональних та транскордонних злочинів, об'єктивна сторона транснаціональних та транскордонних злочинів має певні специфічні ознаки, кримінальна відповідальність за транснаціональних та транскордонних злочинів настає за національним законодавством декількох країн та/або за міжнародним законодавством, транснаціональні та транскордонні злочини включають в себе широкий спектр кримінальних правопорушень, висока суспільна небезпека, транснаціональні та транскордонні злочини мають комплексний характер, що ускладнює їхнє попередження і розслідування, потребує тісної міжнародної співпраці та координації між державами.

Список використаної літератури:

1. Леган І.М. Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. №3/2021. С. 378-381. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/97.pdf (дата звернення: 13.01.2024)
2. Природа транснаціонального злочину як категорія міжнародного кримінального права: теоретичний аспект. *NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE*. AUGUST 2019. С. 137-141. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/30.pdf (дата звернення: 12.01.2024)
3. Жаровська Г.П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: автореф.дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 42 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/0e297093-d268-4708-86a5-fb04071b9413/content> (дата звернення: 07.01.2024)
4. Попко В. Транснаціональний злочин у системі злочинів міжнародного кримінального права: кваліфікуючі ознаки. *Публічне право*. №1 (33). 2019. С. 103-111. URL: <https://www.publichnepravo.com.ua/files/33/pdf/pp-2019-33-12.pdf> (дата звернення: 09.01.2024)
5. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності: ООН. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 03.01.2024)
6. Гуменюк О. Куди ведуть таємні стежки українських контрабандистів зброї. Розслідування Заборони. *Заборона*. URL: <https://zaborona.com/kudy-vedut-tayemni-stezhky-ukrayinskyh-kontrabandystiv-zbroyi-rozsliduvannya-zaborony/> (дата звернення: 08.01.2024)
7. Кирилова С. «Контрабас»: які схеми працюють на кордоні та чому Україна втрачає мільярди. *Бізнес район*. URL: <https://business.rayon.in.ua/topics/386306-kontrabas-iaki-shemi-pratsuiut-na-kordoni-ta-chomu-ukrayina-vtrachae-miliardi#group=redactor&photo=2> (дата звернення: 07.01.2024)
8. Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден: ООН від 16.12.1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 12.01.2024)
9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1707> (дата звернення: 14.01.2024)
10. Ковальський В. Шляхи Кіото: XIV-й конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя та перспективні завдання сучасної кримінології. *Юридичний вісник України*. URL: <https://yvu.com.ua/shlyahy-kioto-xiv-j-kongres-onn-z-poperedzhennya-zlochynnosti-ta-kryminalnogo-pravosuddya-ta-perspektyvni-zavdannya-suchasnoyi-kryminologiyi/> (дата звернення: 11.01.2024)
11. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у

- цивільних і кримінальних справах: Україна, Республіка Польща від 24.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#o301 (дата звернення: 06.01.2024)
12. Що таке торгівля людьми. *Державні сайти України*. URL: <https://1547.ukr.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-torgivlv-lyudmy/shho-take-torgivlya-lyudmy/> (дата звернення: 13.01.2024)
13. Українці стали частіше звертатися за допомогою у випадках, коли постраждали від торгівлі людьми. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23691.html?PrintVersion> (дата звернення: 11.01.2024)
14. Ковальова Д. Відлуння рабовласництва. Що ми знаємо про торгівлю людьми – одну з найбільш нелюдських «індустрій» світу. *New voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/torgivlya-lyudmi-naybilsh-nelyudska-industriya-v-cifrah-i-faktah-50172223.html> (дата звернення: 04.01.2024)

Borovyk A. V., Lavreniuk O. V. Criminal law characteristics of cross-border and transnational crimes

The article examines the specific features of the criminal-legal characteristics of cross-border and transnational crimes. It was determined that cross-border crimes are crimes that cover two or more states, or are committed on the territory of one state, but their consequences extend to the territory of other states, the commission of which involves the crossing of state borders and are not necessarily related to the organization of the activities of transnational criminal groups, and transnational crimes are crimes that by their nature involve the activities of organized groups or networks that operate in several countries at the same time or have a significant impact on several states, crimes differ in their systematicity, organization and complex structure, fall under the jurisdiction of two and more states. It is noted that transnational and cross-border crimes should be distinguished from international crimes (aggression, genocide, war crimes, crimes against humanity), since they belong to the so-called crimes of an international nature. The following features of the criminal-legal characteristics of transnational and cross-border crimes are singled out: the territory of committing transnational and cross-border crimes and «criminal crossing» of state borders, the presence of a «foreign element» in the subjective and objective features of transnational and cross-border crimes, the objective side of transnational and cross-border crimes has certain specific features, criminal liability for transnational and cross-border crimes arises under the national legislation of several countries and/or under international law, transnational and cross-border crimes include a wide range of criminal offenses, high public danger, transnational and cross-border crimes have a complex nature, which complicates their prevention and investigation, requires close international cooperation and coordination between states.

Key words: cross-border crimes, transnational crimes, international crime.

УДК 342:351.753

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.13>

О. В. Драган

доктор юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-5696-6360

В. В. Галуцько

доктор юридичних наук, професор,
академік Академії АПН,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін,
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-1619-5028

І. Л. Бородін

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін,
Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-1874-3238

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЕРЕД ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ

Історія формування законодавства про зброю в Україні триває з моменту набуття Незалежності України. Вторгнення на територію України суттєво змінило ставлення українців до права на зброю. Кількість тих, хто підтримує надання громадянам України права на володіння вогнепальною зброєю зросла більш ніж удвічі.

У статті проводиться аналіз чинного наразі законодавства України з питань у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб. За результатами проведеного аналізу робиться висновок про те, що нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність Національної поліції України у даній сфері, крім Законів, постанов Кабінету Міністрів України, є накази Національної поліції України, а також Міністерства внутрішніх справ України. В цих наказах безпосередньо визначаються структурні підрозділи поліції, які займаються питаннями у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб. Наразі Верховною Радою України в першому читанні прийнято за основу проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю, поданий Кабінетом Міністрів України.

У статті також досліджено повноваження працівників Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї, виходячи з норм чинного на сьогодні законодавства. Зокрема, вказано на різні форми діяльності поліції у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб, стан і перспективи їх нормативного визначення; визначено правові підстави обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану з урахуванням існуючого та перспективного законодавства; визначено особливості здійснення контролю поліцією за обігом вогнепальної зброї в умовах воєнного стану.

Автором проведено аналіз сучасного стану та вказано на необхідність вдосконалення нормативно-правового регулювання обігу зброї, зважаючи на міжнародно-правовий досвід. На підставі проведеного дослідження висловлена власна позиція щодо реформування чинного законодавства у даному напрямку. У статті зазначається, що українські вчені, розглядаючи зарубіжний досвід належного поводження громадян зі зброєю, доходять висновку, що легалізація вогнепальної зброї або узаконення права на неї економічно дуже вигідні, оскільки приносять значний дохід до державного бюджету

Ключові слова: зброя, вогнепальна зброя, повноваження працівників правоохоронних органів, Національна поліція, дозвільна та контрольна функції Національної поліції, нормативно-правове регулювання, дохід до державного бюджету.

Постановка проблеми. Указом Президента України, схваленим Верховною Радою України, в Україні 24 лютого 2022 року введено воєнний стан, умови якого визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1] та деякими іншими законодавчими актами. Вторгнення на територію України суттєво змінило ставлення українців до права на зброю. Кількість тих, хто підтримує надання громадянам України права на володіння вогнепальною зброєю зросла більш ніж удвічі, адже війна змінила сприйняття зброї, яка із категорії «загрози та ризики» перейшла до категорії «захист і безпека».

Для організації правових засад масового спротиву населення агресору 03.03.2022 року прийнято Закон України № 2114-IX «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», яким надано права і можливість цивільним особам отримувати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї; застосовувати власну нагородну, спортивну, мисливську зброю та бойові припаси до неї для тих самих цілей; звільнення цивільних осіб від відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дозвільної діяльності, повноважень працівників правоохоронних органів у сфері обігу вогнепальної зброї серед цивільних осіб відображені у наукових працях Ю.Є. Белінського, В.А. Гуменюка, О.В. Джафарової, І.Г. Кириченка, А.В. Корнієць, Є.О. Лєгези, Д.В. Осінцева, С.Д. Подлінева та інших науковців. Разом з тим, зміни у законодавстві потребують подальшого розгляду даного питання.

Метою статті є аналіз нормативно-правового регулювання повноважень працівників Національної поліції України з питань дозвільної діяльності; доцільність зміни підходів в регулюванні цивільного обігу зброї, що виявилась у нормативно закріпленому відносно вільному отриманні і застосуванні зброї цивільними осо-

бами з метою захисту від збройного агресора та зняття відповідальності за такі дії.

Виклад основного матеріалу. Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом України «Про Національну поліцію» [5]. У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» основними завданнями Національної поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Згідно ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» до основних повноважень поліції віднесено: здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поши-

рюється дозвільна система органів внутрішніх справ, у тому числі за наявності договорів страхування відповідальності осіб, які мають у власності чи іншому законному володінні/користуванні зброєю, за шкоду, яку може бути заподіяно третій особі внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї, укладених за класом страхування 13, визначеним статтею 4 Закону України «Про страхування» (пункт 21 Закону); здійснення у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин (пункт 22 Закону), тощо. [7].

Історія формування законодавства про зброю в Україні триває з моменту набуття Незалежності України. До початку воєнного стану в Україні в різні періоди було підготовлено 7 законопроектів з різними назвами, – Закон «Про зброю», «Про цивільну зброю і боєприпаси», тощо, які на різних стадіях законотворчого процесу було відхилено, оскільки громадська думка щодо унормування такого права була неоднозначною.

Разом з тим, 20 березня 2024 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні за основу проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю (реєстровий номер 9538), поданий Кабінетом Міністрів України, який пропонує дієві механізми врегулювання питання про використання вогнепальної зброї цивільними особами [5].

Зокрема, законопроектом пропонується: 1) надати право цивільним особам задекларувати в органах (підрозділах) Національної поліції України наявну зброю та боєприпаси до неї, а також право володіти та користуватись вогнепальною зброєю та боєприпасами до неї з метою відсічі та стримування збройної агресії російської федерації протягом дії воєнного стану в Україні та 90 днів після його припинення або скасування; 2) Міністерству внутрішніх справ України встановити порядок декларування вогнепальної зброї та боєприпасів до неї; 3) під вогнепальною зброєю, яка підлягає декларуванню, розуміється нарізна вогнепальна зброя калібру не більше 12,7 мм, гладкоствольна вогнепальна зброя калібру не більше 23 мм, боєприпаси до них, відомості про які відсутні в реєстрах і базах (банках) даних

Міністерства внутрішніх справ України; 4) впорядкувати правила носіння, зберігання і перевезення вогнепальної зброї та боєприпасів до неї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, а також порядок зберігання, обліку, реалізації й утилізації задекларованої вогнепальної зброї та боєприпасів до неї [7].

Таким чином, згідно основних положень вказаного законопроекту цивільні особи отримають правові гарантії легально зберігати знайдену зброю на період воєнного стану.

Після прийняття Верховною Радою України в першому читанні за основу вказаного проекту Закону, який було підготовлено Урядом України, 25 травня 2022 року Кабінет Міністрів України запустив у Дії онлайн-опитування громадян щодо легалізації носіння вогнепальної зброї цивільними особами. У ньому взяли участь понад 1 мільйон 700 користувачів застосунку, і як наслідок: 62 % учасників підтримали легалізацію зброї для особистого захисту; 19 % проти обігу зброї серед цивільного населення; 18 % підтримують варіант «для спеціальних потреб» [3].

Необхідно зазначити, що до лютого 2022 року механізм отримання дозволу на зброю регулювався двома наказами Міністерства внутрішніх справ України, а в березні 2022 року Міністерством внутрішніх справ України видано третій наказ за № 170 «Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану», яким було спрощено процедуру на період воєнного стану». Таким чином, наразі для цивільних осіб в Україні в умовах війни діє три механізми володіння вогнепальною зброєю.

23 червня 2023 року очільники МВС офіційно заявив про те, що в Україні повноцінно запрацював Єдиний реєстр зброї.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно: зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї (пункт 16); викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася (пункт 17) [5].

Виникає запитання – до повноважень якого органу віднесено право на ведення цього Реєстру? Відповідно до Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України 10 січня 2022 року № 2, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 січня 2022 року за № 90/37426, власником і розпорядником Єдиного реєстру зброї є держава в особі МВС, яке здійснює організаційне, методологічне та нормативно-правове забезпечення функціонування ЄРЗ, контроль за дотриманням вимог ведення ЄРЗ [8].

Список використаної літератури:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року №389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. 62 % українців виступили за обіг зброї для особистого захисту – опитування у «Дії». Суспільство. URL : <https://prm.ua/62-ukraintsi-vystupyly-za-obih-zbroi-dlia-osobystoho-zakhystu-opytuvannia-u-dii/>
4. Шевчук А., О. Бондарчук. Право на вогнепальну зброю: зміна парадигми поглядів на соціально-правову природу. С. 329-333. URL : <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/219/5183/11491-1?inline=1>
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>
7. Миронюк С. Особливості реалізації дозвільної та контрольної функції Національної поліції у сфері обігу вогнепальної зброї в умовах воєнного стану *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 28-34.
8. Про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів : Інструкція, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 р. № 622 з наступними змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>

Drahan O. V., Halunko V. V., Borodin I. L. Powers of law enforcement officers in the field of firearms circulation among civilians

The history of arms legislation in Ukraine has been going on since Ukraine gained its independence. The invasion of the territory of Ukraine has significantly changed the attitude of Ukrainians towards the right to arms. The number of those who support granting Ukrainian citizens the right to own firearms has more than doubled. The article analyses the current legislation of Ukraine on issues related to the circulation of firearms among civilians. Based on the results of the analysis, it is concluded that the regulatory legal acts governing the activities of the National Police of Ukraine in this area, in addition to the Laws and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, include orders of the National Police of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. These orders directly define the structural units of the police that deal with issues related to the circulation of firearms among civilians. Currently, the Verkhovna Rada of Ukraine has adopted in the first reading the draft Law of Ukraine 'On Amendments to the Law of Ukraine "On Ensuring the Participation of Civilians in the Defence of Ukraine" to improve the procedure for obtaining, declaring and handling firearms, submitted by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The article also examines the powers of the National Police officers in the area of firearms trafficking based on the current legislation. In particular, the author points out various forms of police activity in the area of firearms circulation among civilians, the status and prospects of their regulatory definition; identifies the legal grounds for firearms circulation under martial law with due regard for existing and prospective legislation; and defines the peculiarities of police control over firearms circulation under martial law.

The author analyses the current state of affairs and points out the need to improve the legal regulation of arms trafficking, taking into account international legal experience. Based on the study, the author expresses her own position on reforming the current legislation in this area. The article notes that Ukrainian scholars, considering the foreign experience of proper handling of weapons by citizens, conclude that legalisation of firearms or legalisation of the right to them is economically very beneficial, since it brings significant revenue to the State budget.

Key words: weapons, firearms, powers of law enforcement officers, National Police, licensing and control functions of the National Police, regulatory and legal regulation, and state budget revenue.

УДК342.7/9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.14>**А. А. Радчук**кандидат юридичних наук,
голова Одеського окружного адміністративного суду
ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В статті досліджено поняття адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців. Військовослужбовці відіграють ключову роль у забезпеченні суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України. Однак, в умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти, тероризм, гібридні загрози, важливо не лише забезпечити військовослужбовців необхідним озброєнням та обладнанням, але й створити ефективну систему адміністративно-правового забезпечення їх прав. Захист прав військовослужбовців – це не лише питання соціальної справедливості, але й запорука ефективної обороноздатності країни. Військовослужбовці повинні мати чітко визначені права та обов'язки, соціальні гарантії та механізми їх реалізації. Значна частина військовослужбовців в Україні бере участь у бойових діях на сході країни, що додатково підкреслює важливість забезпечення їх правового та соціального захисту. Крім того, підвищення ролі Збройних Сил України в системі національної безпеки вимагає вдосконалення законодавчої бази, яка регулює права та обов'язки військовослужбовців, а також забезпечує їхню правову та соціальну захищеність.

Зазначено, що відповідно до Конституції України, держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод своїх громадян, зокрема тих, хто служить у збройних силах. Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Це положення є основою для розвитку подальших нормативно-правових актів, які спрямовані на захист прав військовослужбовців.

Зроблено висновок, що адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців є комплексною системою, що включає нормативно-правове регулювання, соціальні гарантії та механізми реалізації прав. Відповідне законодавче забезпечення та реалізація адміністративно-правових норм сприяє ефективному функціонуванню Збройних Сил України та підвищенню їхньої боєздатності. Важливим є також подальше вдосконалення правового регулювання, що сприятиме підвищенню рівня соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей, а також забезпеченню правопорядку та національної безпеки в Україні.

Ключові слова: військовослужбовці, адміністративно-правове забезпечення, поняття, права, Збройні Сили України.

Актуальність дослідження. Забезпечення прав військовослужбовців важко переоцінити в сучасних умовах. Військовослужбовці відіграють ключову роль у забезпеченні суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України. Однак, в умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти, тероризм, гібридні загрози, важливо не лише забезпечити військовослужбовців необхідним озброєнням та обладнанням, але й створити ефективну систему адміністративно-правового забезпечення їх прав. Захист прав військовослужбовців – це не лише питання соціальної справедливості,

але й запорука ефективної обороноздатності країни. Військовослужбовці повинні мати чітко визначені права та обов'язки, соціальні гарантії та механізми їх реалізації. Значна частина військовослужбовців в Україні бере участь у бойових діях на сході країни, що додатково підкреслює важливість забезпечення їх правового та соціального захисту. Крім того, підвищення ролі Збройних Сил України в системі національної безпеки вимагає вдосконалення законодавчої бази, яка регулює права та обов'язки військовослужбовців, а також забезпечує їхню правову та соціальну захищеність.

Огляд останніх досліджень. В основу нашого дослідження лягли наукові дослідження таких науковців, як В. Авер'янова, О. Бандурка, Ю. Битяка, М. Беланюк, С. Беньковського, П. Богуцького, В. Галунько, І. Гибалюк, Б. Головка, І. Голосніченка, С. Гончарука, О. Гущина, Є. Додіна, К. Драмаренко, О. Зайчука, В. Зеленого, Р. Калюжного, Л. Кельмана, Л. Коваля, А. Комзюка, В. Колпакова, Т. Коломоець, В. Котюкф, І. Коржа, В. Курило, Д. Лук'яновф, Н. Матузовф, О. Негодченко, М. Остапенко, Н. Оніщенко, В. Пашинського, В. Петкова, В. Погорілко, П. Рабіновича, А. Селіванова, С. Скуріхіна, М. Хавронюка, Ю. Шайгородського, М. Шульги, В. Шульгіна, І. Шопіної, В. Яценка та інших. Однак, свою увагу звертали на загальні положення адміністративного, військового права, або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб дослідити та визначити поняття адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців.

Виклад основних положень. Відповідно до Конституції України, держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод своїх громадян, зокрема тих, хто служить у збройних силах. Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Це положення є основою для розвитку подальших нормативно-правових актів, які спрямовані на захист прав військовослужбовців.

Стаття 17 Конституції визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також

членів їхніх сімей [1]. Важливість цього положення полягає в тому, що воно не лише визначає основні функції Збройних Сил, але й встановлює обов'язок держави забезпечувати соціальний та правовий захист військовослужбовців. Тобто держава взяла на себе важливу функцію, як правовий захист військовослужбовців, який передбачає закріплення в законодавчих актах України прав та свобод військовослужбовців, їхніх обов'язків та відповідальності, соціальних пільг і гарантій, а також правовий механізм їх реалізації. Відповідно до статті 2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України [2].

Розглянемо хто відноситься до військовослужбовців. Відповідно до статті 1 закону України «Про Збройні Сили України», Збройні Сили України - це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [3]. Громадяни України, які проходять військову службу та службу у військовому резерві у Збройних Силах України, складають військову присягу на вірність Українському народові. Законодавець дозволяє проходити службу у ЗСУ іноземцям та особам без громадянства. При виконанні обов'язків служби військовослужбовці носять військову форму одягу, їм довічно встановлюється військове звання. Порядок позбавлення військового звання визначається законом.

До військовослужбовців відносяться: офіцери, прапорщики, мічмани, строкова служба, служба за контрактом ЗСУ, Державна прикордонна служба, Служба безпеки України, війська цивільної оборони, інші військові формування, які створено у відповідності до українського законодавства, жінки-військовослужбовці, а також курсанти військових навчальних закладів [4]. Енциклопедія сучасної України трактує поняття військовослужбовець, як громадянина, який проходить військову службу у збройних силах або інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства. В Україні

права, обов'язки і відповідальність, а також правові гарантії їх реалізації визначені Конституцією, Законами «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», статутами військовими. На військовослужбовця покладено загальні, посадові й спеціальні обов'язки, які окреслюють обсяги та межі практичного виконання функцій і завдань відповідно до займаної посади, передбачають додаткові права при перебуванні на бойовому чергуванні (бойовій службі), у добовому і гарнізон. нарядах, при ліквідації наслідків стихій. лих і в ін. надзвичайних обставинах [5]. Окрім того, відповідно до діючого законодавства національна гвардія України також є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройної агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [6]. Таким чином, військовослужбовцем є широкий спектр осіб, на яких поширює дію Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей», «Про Національну гвардію України» тощо.

Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами.

Одним з основних елементів адміністративно-правового забезпечення військової служби є визначення та регламентація прав та обов'язків військовослужбовців, що закріплено в нормативно-правових актах. Закон України «Про

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачає надання соціальних пільг, компенсацій та правових гарантій для військовослужбовців, які є необхідними для виконання їхніх службових обов'язків. З цього приводу В. Комзюк зазначив, що одним з основних елементів адміністративно-правового забезпечення військової служби у ЗСУ є визначення прав та обов'язків військовослужбовців, гарантій їх реалізації. Ці права та обов'язки визначаються Конституцією та законами України, статутами ЗСУ, правовими актами Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, Кабінету Міністрів України, органів військового управління та військовим командуванням в межах їх компетенції, посадовими інструкціями. До важливих елементів адміністративно-правового забезпечення військової служби відносяться гарантії соціального та правового захисту, фінансового та матеріального забезпечення військовослужбовців ЗСУ, які закріплені у Конституції та спеціальних законах України, які були наведені вище. Дуже важливим елементом адміністративно-правового забезпечення військової служби є встановлення відповідальності військовослужбовців ЗСУ за вчинення ними правопорушень у сфері військового обов'язку і військової служби, що регулюється нормами адміністративного права, а саме дисциплінарної і адміністративної відповідальності, а також заохочень [7]. Дійсно у зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації [2]. Держава гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів (стаття 19 Статуту внутрішньої служби) [8]. Однак, слід зазначити, що у своїй більшості виконання обов'язків військовослужбовцями відбувається в екстремальних умовах, тобто в умовах воєнного стану та ведення активних бойових дій, коли певним чином обмежуються права людини. Однак, слід погодитись із проф. М. Корнієнко, яким було зазначено, що права людини можуть бути обмежені (окрім тих, що не піддаються обмеженням відповідно до Конституції) лише протягом обмеженого часу і лише в тих межах, які не вплинуть на їх сутнісний зміст (виходячи з їх фундаментальності) [9]. Таким чином, система адміністративно-пра-

вового забезпечення прав військовослужбовців є багатогранною та включає численні елементи, які забезпечують реалізацію їх прав та обов'язків. Конституція України визначає основні права і свободи військовослужбовців. Захист суверенітету та територіальної цілісності України, що регламентується статтею 17 Конституції України, покладається на Збройні Сили України. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» забезпечує соціальні пільги, компенсації та правові гарантії для військовослужбовців і членів їхніх сімей, що є необхідним для ефективного виконання службових обов'язків. Важливими аспектами цього закону є фінансове та матеріальне забезпечення військовослужбовців, яке сприяє підвищенню їх мотивації та боєздатності. Особливу увагу слід приділити адміністративній та дисциплінарній відповідальності військовослужбовців, що регулюється нормативно-правовими актами. Встановлення чітких механізмів відповідальності сприяє підтриманню дисципліни та правопорядку у Збройних Силах України.

Висновок. Таким чином, адміністративно-правове забезпечення прав військовослужбовців є комплексною системою, що включає нормативно-правове регулювання, соціальні гарантії та механізми реалізації прав. Відповідне законодавче забезпечення та реалізація адміністративно-правових норм сприяє ефективному функціонуванню Збройних Сил України та підвищенню їхньої боєздатності. Важливим є також подальше вдосконалення правового регулювання, що сприятиме підвищенню рівня соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей, а також забезпеченню правопорядку та національної безпеки в Україні.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
3. Про збройні сили України. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
4. Вікіпедія. URL. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%96%D0%B2
5. Енциклопедія сучасної України. URL. <https://esu.com.ua/article-34490>
6. Про національну гвардію України. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
7. Комзюк В. Т., Адміністративно-правове забезпечення військової служби у Збройних силах України. С.87-96. URL. https://eprints.cdu.edu.ua/2386/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%A7%D0%9D%D0%A3_2019%20%281%29-87-96.pdf
8. Лукічов В., Арнаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців. ОБСЄ. Довідник.2020. 68с
9. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27–31

Radchuk A. A. The concept and content of the administrative and legal provision of the rights of military servants

The article examines the concept of administrative and legal protection of the rights of military personnel. Military personnel play a key role in ensuring the sovereignty, territorial integrity and national security of Ukraine. However, in the conditions of modern challenges, such as armed conflicts, terrorism, hybrid threats, it is important not only to provide military personnel with the necessary weapons and equipment, but also to create an effective system of administrative and legal protection of their rights. Protecting the rights of servicemen is not only a matter of social justice, but also a guarantee of the country's effective defense capability. Military personnel must have clearly defined rights and obligations, social guarantees and mechanisms for their implementation. A significant part of military personnel in Ukraine takes part in hostilities in the east of the country, which further emphasizes the importance of ensuring their legal and social protection. In addition, increasing the role of the Armed Forces of Ukraine in the national security system requires the improvement of the legal framework that regulates the rights and duties of military personnel, as well as ensures their legal and social security.

It was noted that according to the Constitution of Ukraine, the state is responsible for ensuring the rights and freedoms of its citizens, in particular those who serve in the armed forces. Article 3 of the Constitution of Ukraine defines that a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized as the highest social value in Ukraine. Human rights and freedoms and their guarantees determine the content and direction of state activity. The state is responsible to the people for its activities. Affirmation and provision of human rights and freedoms is the main duty of the state. This provision is the basis for the development of further legal acts aimed at protecting the rights of military personnel.

It was concluded that the administrative and legal provision of the rights of military personnel is a complex system that includes regulatory and legal regulation, social guarantees and mechanisms for the realization of rights. Appropriate legislative support and implementation of administrative and legal norms contribute to the effective functioning of the Armed Forces of Ukraine and increase their combat capability. It is also important to further improve legal regulation, which will contribute to increasing the level of social protection of servicemen and their families, as well as ensuring law and order and national security in Ukraine.

Key words: *military personnel, administrative and legal support, concept, rights, Armed Forces of Ukraine.*

Л. М. Силенко

директор

ТОВ «Юридична фірма «Право та справедливість»

ORCID ID: 0009-0007-4753-7074

МІСЦЕ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Визначено, що ритуальні послуги охоплюють широкий спектр завдань, включно з підготовкою та утриманням місць поховання, організацією похоронних процесій, виготовленням і реалізацією предметів ритуальної належності, а також забезпеченням належних умов для відспівування і поховання померлих. Функціонування таких служб регулюється законодавством, забезпечує рівний доступ до послуг для всіх членів громади і сприяє підтриманню суспільної гідності та поваги до померлих.

Ритуальні послуги, надані ритуальними службами, які створені органами місцевого самоврядування, можна аргументовано вважати публічними послугами з кількох важливих причин: 1) управління публічними ресурсами. Ритуальні служби, створені місцевим самоврядуванням, фінансуються і керуються за рахунок публічних коштів, отриманих з місцевих бюджетів. Ці ресурси походять від громадян у формі податків та інших платежів, що робить їх відповідальними перед громадськістю за якість і доступність послуг; 2) виконання публічних функцій. Органи місцевого самоврядування, створюючи ритуальні служби, виконують публічні функції, що визначені законодавством. Вони забезпечують реалізацію прав громадян на гідне поховання, згідно із культурними, релігійними стандартами та законодавчими нормами; 3) регуляторна роль держави. Управління і контроль за дотриманням стандартів і норм в ритуальних послугах покладається на органи місцевого самоврядування. Це включає забезпечення дотримання санітарних і екологічних стандартів, що є ключовим аспектом захисту громадського здоров'я; 4) забезпечення загального доступу та рівності. Ритуальні послуги, які надаються через місцеві органи самоврядування, забезпечують рівний доступ до послуг для всіх членів громади, незалежно від їх соціально-економічного стану. Це сприяє соціальній справедливості та рівності; 5) захист прав споживачів. Публічний характер ритуальних послуг, наданих через місцеве самоврядування, гарантує захист прав споживачів. Громадяни мають можливість звертатися зі скаргами та пропозиціями до органів місцевого самоврядування, що забезпечує відкритість та підзвітність послуг; 6) соціальна відповідальність. Надання ритуальних послуг через публічні інституції підтримує соціальну стабільність та гармонію, забезпечуючи важливі культурні та традиційні потреби населення у складні часи, такі як втрата близьких.

Наведено визначення поняття «ритуальні послуги» – це категорія публічних послуг, які надаються ритуальними службами, створеними органами місцевого самоврядування, для забезпечення організації та проведення похоронних церемоній відповідно до культурних, релігійних та соціальних традицій суспільства.

Ключові слова: ритуальні послуги, публічні послуги, поховання, правове регулювання, військові почесні, меморіал, жертви війни, репатріація, місце поховання, державні гарантії, компенсації сім'ям, пам'ятники.

Постановка проблеми. Ритуальні послуги займають важливе місце в системі публічних послуг, яке впливає з фундаментальної ролі цих послуг у суспільстві. Даний вид послуг мають соціальний компонент, адже ритуальні послуги є невід'ємною частиною життя кожної спільноти, забезпечуючи гідне проведення похоронних та поминальних церемоній. Вони

відіграють ключову роль у задоволенні культурних, релігійних та особистих потреб членів спільноти у важкі моменти втрати близьких. Етичний аспект – гідне відношення до померлих відображає етичні норми та цінності суспільства. Ритуальні послуги дозволяють забезпечити належне поведіння з останками, відповідно до культурних та релігійних вимог, що

є важливим аспектом підтримки громадського морального кодексу.

В рамках публічних послуг, ритуальні послуги регулюються законодавством, яке встановлює стандарти для управління кладовищами, крематоріями та іншими похоронними послугами. Це забезпечує захист прав споживачів та гарантує належну якість послуг. Ефективне управління ритуальними послугами має також важливе значення для охорони навколишнього середовища, зокрема у плані контролю за використанням і збереженням земельних ресурсів та зменшення екологічного впливу процесів кремації та поховання.

Таким чином, ритуальні послуги у системі публічних послуг є складною багатогранною діяльністю, що вимагає злагодженої роботи урядових структур на різних рівнях, врахування різноманітних аспектів від культурної чутливості до інфраструктурного планування.

Метою статті є визначення місця ритуальних послуг в системі публічних послуг.

Стан дослідження. Окремі питання проблем правового регулювання поховання загиблих унаслідок воєнних дій в Україні були предметом дослідження: М. Михайліченко, О. Александренко та В. Веселовська, Н. Калкутіна, Х. Мазуренко та Я. Онищук, А. Наумов та ін.

Виклад основного матеріалу. Одним з завдань органів місцевого самоврядування та їх виконавчі органи в межах своєї компетенції є створення ритуальних служб – спеціалізованих комунальних підприємств, що створюються органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом, з метою здійснення організації поховання померлих і надання ритуальних послуг, передбачених необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг, реалізації предметів ритуальної належності. Ритуальні служби можуть також надавати ритуальні послуги, не передбачені необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг та реалізації предметів ритуальної належності, виготовляти предмети ритуальної належності. Тарифи щодо оплати таких послуг та предметів ритуальної належності встановлюються в межах, визначених законодавством, виконавчим органом сільської, селищної, міської ради [1].

Згідно п. 291.7. Податкового кодексу України ритуальні послуги віднесено до побутових послуг, які надаються населенню першою та другою групами платників єдиного податку [3]. Під побутовою послугою законодавець про-

понує розуміти вид господарської діяльності, що провадиться виконавцем за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих побутових потреб як в об'єкті надання побутових послуг, так і поза його межами [2].

Не дивлячись на те, що Податковий кодекс України відносить ритуальні послуги саме до побутових послуг в Правилах побутового обслуговування населення, які визначають основні вимоги до побутового обслуговування населення і встановлюють особливості регулювання відносин між споживачем та виконавцем у наданні побутових послуг на території України не віднесено ритуальні послуги до побутових. На нашу думку, ритуальні послуги не можна відносити до побутових з наступних підстав:

- ритуальні послуги мають суспільне значення, яке виходить за рамки звичайного побутового обслуговування. Вони забезпечують виконання культурних, релігійних та соціальних обрядів, пов'язаних з прощанням із померлим, що має велике значення для суспільства в цілому та для підтримання культурних традицій;

- держава відіграє вирішальну роль у регулюванні ритуальних послуг через законодавство, стандарти та ліцензування, що підкреслює їх публічний характер і відмінність від звичайних побутових послуг, які часто регулюються менш строго;

- ритуальні послуги тісно пов'язані з виконанням релігійних обрядів і культурних традицій, що вимагає спеціальних знань і навичок, в той час як побутові послуги зазвичай мають менш складний та особистісний характер;

- ритуальні послуги включають в себе роботу, яка вимагає високого рівня етичного та емоційного залучення, в той час як побутові послуги зазвичай обмежені виконанням технічних чи рутинних завдань;

- забезпечення ритуальних послуг вимагає спеціального підходу, оскільки вони безпосередньо пов'язані з процесами трауру та втрати в сім'ях, що знову ж таки піднімає їх значення далеко за межі звичайних побутових послуг.

Суб'єктом отримання ритуальної послуги є особа, яка зобов'язалася поховати померлого, на підставі свідоцтва про смерть звертається до сільського голови або ритуальної служби з приводу укладення відповідного договору-замовлення на організацію та проведення поховання. Ця особа має право вибирати виконавців послуг серед суб'єктів господарської діяльності, які уклали договори із сільським головою або ритуальною службою про надання

цих послуг. Ритуальні послуги надаються за плату згідно з договором-замовленням, крім випадків, передбачених законом [1].

Виконавець може надавати ритуальні послуги, визначені необхідним мінімальним переліком окремих видів ритуальних послуг: 1) оформлення договору-замовлення на організацію та проведення поховання; 2) оформлення свідоцтва про поховання; 3) копання могили (викопування могили ручним або механізованим способом, опускання труни з тілом померлого в могилу, закопування могили, формування намогильного насипу та одноразове прибирання території біля могили); 4) монтаж та демонтаж намогильної споруди при організації підпоховання в існуючу могилу; 5) кремація тіл померлих; 6) поховання та підпоховання урни з прахом померлих у колумбарну нішу, в існуючу могилу, у землю; 7) зберігання урн з прахом померлих у крематорії; 8) організація відправлення труни з тілом чи урни з прахом померлого за межі України; 9) запаювання оцинкованої труни; 10) замощення урни з прахом померлого в колумбарну нішу [4].

Суб'єкти господарювання можуть самостійно на підставі звернення осіб, які зобов'язалися поховати померлого, виготовляти та реалізовувати предмети ритуальної належності, якщо вони відповідають вимогам нормативно-правових актів та затвердженій вартості, де це передбачено законодавством. Вартість послуг та предметів ритуальної належності визначається на принципах: доступності для кожного громадянина і рівності правових гарантій; визначення економічної обґрунтованості, планово-розрахункової собівартості та рентабельності при затвердженні ціни; відповідальності виконавчих органів сільських, селищних та міських рад та органів виконавчої влади за встановлені ними ціни; відкритості, доступності та прозорості структури ціни; оплати тільки тих послуг, що відповідають вимогам нормативно-правових актів [1].

Таким чином, ритуальні послуги, надані ритуальними службами, які створені органами місцевого самоврядування, можна аргументовано вважати публічними послугами з кількох важливих причин:

1) управління публічними ресурсами. Ритуальні служби, створені місцевим самоврядуванням, фінансуються і керуються за рахунок публічних коштів, отриманих з місцевих бюджетів. Ці ресурси походять від громадян у формі податків та інших платежів, що робить їх від-

повідальними перед громадськістю за якість і доступність послуг;

2) виконання публічних функцій. Органи місцевого самоврядування, створюючи ритуальні служби, виконують публічні функції, що визначені законодавством. Вони забезпечують реалізацію прав громадян на гідне поховання, згідно із культурними, релігійними стандартами та законодавчими нормами;

3) регуляторна роль держави. Управління і контроль за дотриманням стандартів і норм в ритуальних послугах покладається на органи місцевого самоврядування. Це включає забезпечення дотримання санітарних і екологічних стандартів, що є ключовим аспектом захисту громадського здоров'я;

4) забезпечення загального доступу та рівності. Ритуальні послуги, які надаються через місцеві органи самоврядування, забезпечують рівний доступ до послуг для всіх членів громади, незалежно від їх соціально-економічного стану. Це сприяє соціальній справедливості та рівності;

5) захист прав споживачів. Публічний характер ритуальних послуг, наданих через місцеве самоврядування, гарантує захист прав споживачів. Громадяни мають можливість звертатися зі скаргами та пропозиціями до органів місцевого самоврядування, що забезпечує відкритість та підзвітність послуг;

6) соціальна відповідальність. Надання ритуальних послуг через публічні інституції підтримує соціальну стабільність та гармонію, забезпечуючи важливі культурні та традиційні потреби населення у складні часи, такі як втрата близьких.

Отже, ритуальні послуги, надані органами місцевого самоврядування, несуть публічний характер, оскільки вони спрямовані на задоволення фундаментальних суспільних потреб, регулюються державою та фінансуються з публічних джерел, що забезпечує загальний доступ та високий стандарт обслуговування.

Ритуальні послуги – це категорія публічних послуг, які надаються ритуальними службами, створеними органами місцевого самоврядування, для забезпечення організації та проведення похоронних церемоній відповідно до культурних, релігійних та соціальних традицій суспільства.

Ці послуги охоплюють широкий спектр завдань, включно з підготовкою та утриманням місць поховання, організацією похоронних процесій, виготовленням і реалізацією предметів ритуальної належності, а також забез-

печенням належних умов для відспівування і поховання померлих. Функціонування таких служб регулюється законодавством, забезпечує рівний доступ до послуг для всіх членів громади і сприяє підтриманню суспільної гідності та поваги до померлих.

Список використаної літератури:

1. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10 липня 2003 року № 1102-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2004. № 7. Ст.47.
2. Про затвердження Правил побутового обслуговування населення: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 червня 2023 р. № 614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2023-%D0%BF#Text>
3. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
4. Необхідний мінімальний перелік окремих видів ритуальних послуг: затв. Наказом Держжитлокомунгоспу України від 19.11.2003 р. № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-04#Text>

Silenko L. M. The place of ritual services in the system of public services

It is defined that funeral services cover a wide range of tasks, including the preparation and maintenance of burial sites, the organization of funeral processions, the manufacture and sale of items of ritual belonging, as well as the provision of proper conditions for the funeral and burial of the deceased. The functioning of such services is regulated by legislation, ensures equal access to services for all members of the community and contributes to the maintenance of public dignity and respect for the deceased.

Ritual services provided by ritual services, which are established by local self-government bodies, can arguably be considered public services for several important reasons: 1) management of public resources. Funeral services created by local governments are financed and managed from public funds received from local budgets. These resources come from citizens in the form of taxes and other payments, which makes them accountable to the public for the quality and availability of services; 2) performance of public functions. Local self-government bodies, creating ritual services, perform public functions defined by legislation. They ensure the realization of citizens' rights to a dignified burial, in accordance with cultural, religious standards and legislative norms; 3) regulatory role of the state. Management and control over compliance with standards and norms in ritual services is entrusted to local self-government bodies. This includes ensuring compliance with sanitary and environmental standards, which is a key aspect of public health protection; 4) ensuring general access and equality. Ritual services, which are provided through local self-government bodies, ensure equal access to services for all members of the community, regardless of their socio-economic status. It promotes social justice and equality; 5) protection of consumer rights. The public nature of ritual services provided through local self-government guarantees the protection of consumer rights. Citizens have the opportunity to address complaints and suggestions to local self-government bodies, which ensures openness and accountability of services; 6) social responsibility. The provision of funeral services through public institutions supports social stability and harmony by meeting important cultural and traditional needs of the population during difficult times such as bereavement.

The definition of the term "ritual services" is provided – this is a category of public services provided by ritual services created by local self-government bodies to ensure the organization and conduct of funeral ceremonies in accordance with the cultural, religious and social traditions of society.

Key words: funeral services, public services, burial, legal regulation, military honors, memorial, victims of war, repatriation, place of burial, state guarantees, compensations to families, monuments.

В. В. Пилип

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено дослідженню адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави. Зазначено, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є багаторівневою та складною базовою категорією. Залежно від ступеня персоніфікації запропоновано розрізняти три види адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства: загальний (характеризує їх адміністративно-правовий стан у публічному управлінні в цілому), спеціальний (визначає адміністративно-правовий стан з урахуванням їх належності до тієї чи іншої організаційно-правової форми) та особливий (визначає адміністративно-правовий стан як суб'єктів певних адміністративно-правових відносин і відображає ті особливості, які характеризують їх становище у певній сфері публічного управління, наприклад, у сфері правоохоронної діяльності). Констатовано, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства в сфері правоохоронної політики держави є особливим адміністративно-правовим статусом, який визначає адміністративно-правове становище інституту громадянського суспільства як суб'єкта адміністративно-правових відносин у сфері правоохоронної діяльності. Зауважено, що адміністративно-правовий статус характеризує інститут громадянського суспільства через його права, обов'язки, правообмеження та вимоги у якості суб'єкта адміністративного права і забезпечує участь в суспільних відносинах, які виникають у зв'язку із забезпеченням формування та реалізації правоохоронними органами державної політики в сфері правоохоронної діяльності. З'ясовано, що головною метою правообмежень участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики є забезпечення національної безпеки та ефективного функціонування органів державної влади, встановлення правових перепон можливому зловживанню правами з боку інститутів громадянського суспільства, у тому числі й у правоохоронній сфері. Визначено, що вимога як елемент адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства являє собою односторонній владний припис кількісного або якісного характеру, якому повинен відповідати таке публічне утворення як інститут громадянського суспільства.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, інститути громадянського суспільства, правоохоронна політика, правоохоронна діяльність, права, обов'язки, правообмеження, вимоги до інститутів громадянського суспільства.

Постановка проблеми. Адміністративно – правовий статус є одним з головних засобів впливу адміністративного права на суспільні відносини і стосовно до інститутів громадянського суспільства як колективних суб'єктів являє собою врегульоване нормами адміністративного права правове становище таких суб'єктів в їхніх відносинах з представниками публічної адміністрації, у тому числі й правоохоронними органами.

Не дивлячись на численні наукові дослідження із питань адміністративно-правового

статусу інститутів громадянського суспільства різних організаційно-правових форм, єдиного розуміння цього поняття не сформовано. Водночас, це питання має важливе науково-практичне значення, особливо – з огляду на реформаційні процеси, що зараз відбуваються в Україні. Реформування правоохоронної сфери в Україні вимагає партнерських взаємовідносин інститутів громадянського суспільства з правоохоронними органами, що, по факту, сконцентовано довкола удосконалення зако-

нодавства, пов'язаного з регулюванням саме адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою адміністративно-правового статусу займалися провідні вчені-правники, зокрема: В.Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Безпалова, В.Галунько, З.Гладун, І. Голосніченко, В. Горшенев, Є. Додін, Р. Калюжний, Коваль, С.Ківалов, В. Колпаков, О.Остапенко, В. Селіванов, С. Стеценко, О. Скакун, Х.Ярмакі та ін. Проте, на сьогоднішній день відсутні наукові розробки, присвячені комплексному аналізу адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави.

Мета статті – дослідити та визначити зміст адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства у сфері правоохоронної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Адміністративно-правовий статус є галузевим правовим статусом, який характеризує основні засади участі особи у якості суб'єкта адміністративного права або адміністративно-правових відносин. Так, один з головних фундаторів української науки адміністративного права В.Б. Авер'янов у своїх наукових працях зазначав, що поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [1, с. 97]. Зазначене вбачається за можливе екстраполювати і на адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства. Відповідно, можна сказати, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є різновидом галузевого правового статусу (поряд із конституційним, цивільно-правовим тощо).

Разом з тим, адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є багаторівневою та складною базовою категорією. Залежно від ступеня персоніфікації пропонуємо розрізняти три види адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства: загальний (характеризує їх адміністративно-правовий стан у публічному

управлінні в цілому), спеціальний (визначає адміністративно-правовий стан з урахуванням їх належності до тієї чи іншої організаційно-правової форми) та особливий (визначає адміністративно-правовий стан як суб'єктів певних адміністративно-правових відносин і відображає ті особливості, які характеризують їх становище у певній сфері публічного управління, наприклад, у сфері правоохоронної діяльності).

Правова регламентація загального адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства здійснюється законодавством України, що закріплює засади і регулює участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема Указом Президента України від 15 вересня 2005 р. № 1276 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378 «Деякі питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035, Порядком сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. №976 й іншими нормативно-правовими актами.

Крім загального адміністративно-правового статусу в науці адміністративного права виділяють спеціальний та індивідуальний адміністративно-правовий статус. Так, Н. Пушкарьова слушно наголошує, що спеціальний (родовий статус) відображає особливості правового становища певних суб'єктів або їх категорій. Він базується на загальному, хоча детальніше характеризує додаткові права, обов'язки та пільги, передбачені для певної категорії суб'єктів [2, с. 197]. Екстраполюючи зазначене на інститути громадянського суспільства, вважаємо, що адміністративно-правовий статус такої організації доповнюється спеціальним статусом у межах адміністративного права. Попри те, що адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства є галузевим, він також структурно залежить від особливостей організаційно-правової форми такої організації. Так, система інститутів громадянського суспільства поєднує в собі різних суб'єктів: громадські організації, благодійні організації, медіа, громадські

формування тощо. Тому змістове наповнення та структурна побудова адміністративно-правового статусу певного інституту громадянського суспільства варіюється залежно від того, чи це є статусом громадської організації, недержавного медіа, волонтерської організації тощо. Адже інститути громадянського суспільства різних організаційно-правових форм характеризуються, наприклад, різними процедурами їх створення, різною правовою природою їхніх прав та обов'язків, призначенням і роллю у системі адміністративно-правових відносин.

Значну роль у встановленні спеціального адміністративно-правового статусу відіграють спеціальні законодавчі акти, що визначають особливості правового стану конкретної організаційно-правової форми інституту громадянського суспільства. Наприклад, закони України: «Про громадські об'єднання», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про медіа» тощо. Тому правова регламентація даного статусу визначається не тільки загальними нормами законодавства, які регулюють участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики в цілому, а й нормами спеціальних законів.

Особливий адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства визначається на основі адміністративно-правового становища інституту як суб'єкта певних адміністративно-правових відносин. Цей статус включає в себе всі особливі та специфічні права і обов'язки інституту громадянського суспільства в окремих сферах, галузях і сферах діяльності органів публічного адміністрування, які застосовуються в адміністративно-правових відносинах. Тобто відображає ті особливості, які характеризують становище інституту громадянського суспільства у певній сфері публічного управління і складається з системи додаткових прав, обов'язків і гарантій, обумовлених обставинами їх участі в управлінні певними державними справами. Наприклад, дослідження інтеграції інститутів громадянського суспільства у процес формування та реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності в Україні показало наявність особливих прав

і обов'язків інститутів громадянського суспільства, які вони можуть реалізувати виключно у правоохоронній сфері.

Складовими даного статусу є: права і обов'язки інститутів громадянського суспільства в цілому; права і обов'язки, особливості реалізації яких залежать від організаційно-правової форми інституту громадянського суспільства; а також визначені права і обов'язки, що виникають у інституту внаслідок вступу в певні адміністративні правовідносини, які пов'язані з конкретною сферою публічного управління, де реалізується мета діяльності інституту громадянського суспільства – участь в управлінні державними справами, наприклад, правоохоронній діяльності. При цьому в механізмі правового регулювання беруть участь: норми загального законодавства, які регулюють участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики; норми окремих спеціальних законів, які визначають правовий статус певної організаційно-правової форми інституту громадянського суспільства; а також норми окремих підзаконних нормативно-правових актів певних відомств, наприклад, накази МВС України тощо.

Разом з тим, правовий статус є категорією не тільки багатоаспектною, а й багатоелементною. Аналіз законодавства у сфері участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики в сфері правоохоронної діяльності веде до висновку, що адміністративно-правовий статус інституту громадянського суспільства становлять права та обов'язки, правообмеження, вимоги.

Права і обов'язки є основним вихідним елементом системи права. Нічого важливішого в структурі права немає. Система прав і обов'язків – серцевина, центр правової сфери, тут лежить ключ до вирішення основних юридичних проблем [3]. Права та обов'язки інституту громадянського суспільства опосередковують його зв'язки між суспільством та інститутом, органами публічної адміністрації та інститутом. Щодо адміністративно-правового статусу інститутів громадянського суспільства в сфері правоохоронної діяльності, то мова йде про права та обов'язки інститутів громадянського суспільства, які опосередковують їх зв'язки з правоохоронними органами і обмежуються відносинами, пов'язаними з формуванням та реалізацією державної політики в сфері правоохоронної діяльності.

Як зазначає С. Братусь [4], суб'єктивне право – це, по суті, міра можливої або доз-

воленої поведінки, її детальна характеристика передбачає виділення конкретних прав: 1) право вимагати; 2) право на позитивні дії; 3) праводомагання.

Право вимагати має забезпечити виконання або дотримання юридичного обов'язку іншою особою. Цьому праву кореспондуються юридичні обов'язки [5]. Прикладом права вимагати у правоохоронній сфері є право інституту громадянського суспільства на отримання публічної інформації у правоохоронних органів. Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» обов'язком розпорядників інформації є надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом, а, відповідно, інститут громадянського суспільства як запитувач інформації, має право вимагати виконання такого обов'язку від правоохоронних органів.

Право на активні дії означає можливість особи самій вчиняти юридично значимі дії. Це право має бути поєднане із правом вимагати від інших осіб утримання від певних дій і, таким чином, воно пов'язується із юридичними обов'язками. У правоохоронній сфері право на активні дії проявляється у проведенні інститутами громадянського суспільства таких заходів як: громадська експертиза, зокрема антикорупційна та інша експертиза законів та проєктів законів, дій і рішень правоохоронних органів; моніторинг діяльності правоохоронних органів; участь громадських формувань в охороні громадського порядку та державного кордону; громадські розслідування фактів порушень прав людини правоохоронними органами; аналіз стану з правами людини у правоохоронній діяльності; поширення інформації про права людини; правове виховання; участь в спеціальних комісіях та процедурі атестування (переатестації) працівників поліції тощо.

Праводомагання виражається у можливості привести до дії апарат державного примусу проти зобов'язаної особи. Це право виникає у правовідносинах не з самого початку формування, а включається у випадку наявності додаткових чинників (невиконання обов'язків) до складу суб'єктивного права для забезпечення правового впливу на порушника юридичного обов'язку. Таким чином, праводомагання є тією ланкою, яка зв'язує регулятивні і охоронні правовідносини [5]. Щодо проблематики нашого дослідження, то інститути громадянського суспільства реалізують право домагання, наприклад, шляхом звернення за

захистом своїх прав до відповідних органів державної влади або суду, у тому числі у зв'язку з протиправною діяльністю, бездіяльністю або незаконним рішенням правоохоронних органів.

Суб'єктивний обов'язок інституту громадянського суспільства характеризується такими рисами, що мають прямий кореспондуючий зв'язок із відповідними ознаками суб'єктивного права інституту, а саме: є індивідуально-визначеним обсягом суспільно-необхідної юридичної поведінки в сфері правоохоронної діяльності; обсяг суспільно-необхідної поведінки визначається залежно від адміністративної правосуб'єктності інституту громадянського суспільства та виду організаційно-правової форми; покладання на інститут громадянського суспільства певних зобов'язань та вимог пов'язане із наданням суб'єктивного права іншому учаснику адміністративних правовідносин в сфері правоохоронної діяльності і полягає у необхідності здійснення певних дій, необхідності утримання від здійснення певних дій, або у необхідності вимоги здійснення або не здійснення певних дій від інших осіб; виконання суспільно-необхідної поведінки інституту громадянського суспільства в сфері правоохоронної діяльності забезпечується в передбачених законом випадках заходами адміністративного примусу.

Щодо такого елементу адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства як правообмеження, то сучасний рівень розробленості проблематики обмеження прав і свобод дає достатні підстави означити такі основні сутнісні ознаки змісту поняття правообмеження людини: 1) обмеження є винятком (виключенням) із загальної сукупності прав і свобод людини, що належать (або наданих) їй. Таке виключення, тобто кількісне зменшення вже належних людині прав і свобод, відбувається в силу різних об'єктивних чи суб'єктивних обставин. Така ситуація виникає при знаходженні особи в установі виконання покарань після винесення судом обвинувального вироку; 2) правове обмеження має місце, коли відбувається погіршення юридичного становища, що виявилось у зменшенні можливих варіантів поведінки; 3) обмеження являє собою звуження обсягу і (або) змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів. Деякі вчені розглядають правообмеження у широкому (доктринальному) розумінні як сукупність обмежень, заборон, вимог та приписів, встановлених законом,

так і у вузькому (нормативному) розумінні – як обмеження.

Варто погодитися з О.Ф. Скакун, що свобода особи полягає у можливості робити все, що не приносить шкоди іншій особі; межі свободи можуть бути визначені законом, який відповідає праву, а право є міра свободи; допустимі обмеження прав (виключно з метою сприяння досягненню загального добробуту в демократичному суспільстві) [6, с. 410,412]. Особливо це актуально для публічних правовідносин, особливо, у правоохоронній сфері. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти правовідносин, їх особливості створення та функціонування зумовлюють необхідність встановлення певного державно-правового режиму, який, з одного боку, виокремив би їх з інших видів публічної діяльності як особливого виду, а з іншого – забезпечив би їх організацію і функціонування відповідно до поставленої мети – забезпечувати участь громадян в управлінні державними справами. Не даремно, відповідно до ч. 1 ст. 36 Конституції України, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації можуть бути обмежені в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Це правообмеження може досягатись шляхом встановлення в держави законного інтересу та охоронюваного законом інтересу лише щодо наслідків діяння (дій чи бездіяльності), які загрожують національній безпеці, громадському порядку та в інших випадках, встановлених у ч. 1 ст. 36 Конституції України. У випадку якщо право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації буде обмежуватись в особи до виникнення таких наслідків, воно буде порушувати принципи верховенства права, законності. Держава повинна запроваджувати обмеження цих прав у визначених законом випадках, які розкривають наслідки такого діяння.

Ці норми Конституції України знайшли своє відображення у законах, що встановлюють правовий статус інституту громадянського суспільства певної організаційно-правової форми. Наприклад, обмеження щодо діяльності громадських об'єднань встановлені статтею 4 Закону України «Про громадські об'єднання». У статті 4 Закону України «Про медіа» встановлені обмеження в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для

захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Отже, головною метою правообмежень участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики є забезпечення національної безпеки та ефективного функціонування органів державної влади, встановлення правових перепон можливому зловживанню правами з боку інститутів громадянського суспільства.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства є вимоги. На нашу думку, вимога як елемент адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства являє собою односторонній владний припис кількісного або якісного характеру, якому повинне відповідати таке публічне утворення як інститут громадянського суспільства.

Виключні правила регулювання правового статусу інституту громадянського суспільства закріплено у ряді міжнародних актів: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007), прийнятих 10 жовтня 2007 р., Фундаментальних принципах щодо статусу неурядових організацій в Європі від 16 квітня 2003 р., з урахуванням та на основі прав і свобод людини і громадянина тощо.

Відповідно до Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі, які були схвалені 16 квітня 2003 року Комітетом Міністрів Ради Європи [7], неурядові організації повинні відповідати таким вимогам: 1) добровільність (voluntary); 2) відсутність управління з боку органів публічної адміністрації (non-government); 3) неприбутковий характер (non-profit). Також неурядові організації не включають організації, що діють як політичні партії. [7].

Зазначені вимоги є основними, яким повинен відповідати будь-який інститут громадянського суспільства незалежно від його організаційно-правової форми. Їх головною метою є становлення обов'язкових на рівні законодавства кількісних або якісних приписів щодо створення та діяльності інституту громадянського суспільства. За відсутності відповідності публічного утворення хоча б одній з цих вимог, таке утворення не буде вважатися інститутом громадянського суспільства.

Висновки і пропозиції. Адміністративно-правовий статус інститутів громадянського

суспільства в сфері правоохоронної політики держави є особливим адміністративно-правовим статусом, який визначає адміністративно-правове становище інституту громадянського суспільства як суб'єкта адміністративно-правових відносин у сфері правоохоронної діяльності. Адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства визначається цілями й завданнями їх суспільної діяльності, виконуваної соціальної функції і становить відповідну сукупність правових можливостей, міру свободи поведінки інститутів в суспільному житті і діяльності. Водночас, враховуючи велике значення результату діяльності інститутів громадянського суспільства та їхній вплив на діяльність органів публічного адміністрування та управління державними справами в цілому, держава визначає коло суб'єктів, які можуть реалізовувати право громадян брати участь в управлінні державними справами через визначення вимог до цих організацій шляхом встановлення односторонніх приписів кількісного та якісного характеру щодо їхньої організації діяльності. Разом з тим, специфіка суспільної діяльності інститутів громадянського суспільства вимагає певних правообмежень, пов'язаних із заборонаю діяльності щодо зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підризу її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганди війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення тощо. Встановлення правових перепон обумовлено можливим зловживанням правами з боку інсти-

тутів громадянського суспільства. Крім того, специфіка адміністративно-правового статусу інституту громадянського суспільства значною мірою визначається особливостями відповідної управлінської сфери, в якій вони здійснюють свою діяльність, наприклад, правоохоронна сфера.

Список використаної літератури:

1. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. У 2-х томах. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: Юрид. думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 2005. 536 с.
2. Пушкарьова Н.Ф. Поняття та види спеціального адміністративно-правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 68. С. 195–199. DOI:<https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.33>.
3. Єфімов С.С. Правовий статус громадян у контексті адміністративної діяльності Національної поліції. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 4 (6). С. 25-30.
4. Братусь, С. Н.. Субъекты гражданского права. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. 367 с.
5. Карпенко К.К. Елементи адміністративно-правового статусу суб'єктів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2017. Випуск 4. С.77-90
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х.: Консум, 2000. 704 с.
7. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі: схвалені Комітетом Міністрів Ради Європи 16 квітня 2003 року. / База даних «Законодавство України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_209. (дата звернення: 26.06.2023).

Pylyp V. V. Administrative and legal status of civil society institutions in the sphere of law enforcement policy of the state

The article is devoted to the study of the administrative and legal status of institutions of civil society in the sphere of law enforcement policy of the state. It is noted that the administrative-legal status of civil society institutions is a multi-level and complex basic category. Depending on the degree of personification, it is proposed to distinguish between three types of administrative-legal status of institutions of civil society: general (characterizes their administrative-legal status in public administration as a whole), special (determines the administrative-legal status taking into account their belonging to one or another organizational-legal form) and special (defines the administrative-legal status as subjects of certain administrative-legal relations and reflects those features that characterize their position in a certain sphere of public administration, for example, in the sphere of law enforcement activities). It was established that the administrative-legal status of civil society institutions in the sphere of law enforcement policy of the state is a special administrative-legal status that determines the administrative-legal position of the civil society institute as a subject of administrative-legal relations in the sphere of law enforcement activities. It is noted that the administrative-legal status characterizes the institution of civil society through its rights, obligations, legal restrictions and requirements as a subject of administrative law and ensures participation in social relations that arise in connection with ensuring the formation and implementation by law enforcement bodies

of the state policies in the field of law enforcement. It has been found that the main purpose of legal restrictions on the participation of civil society institutions in the formation and implementation of state policy is to ensure national security and the effective functioning of public authorities, to establish legal barriers to the possible abuse of rights by civil society institutions, including in the law enforcement sphere. It was determined that the requirement as an element of the administrative and legal status of the institution of civil society is a unilateral authoritative prescription of a quantitative or qualitative nature, to which such a public entity as an institution of civil society must comply.

Key words: *administrative and legal status, institutions of civil society, law enforcement policy, law enforcement activity, rights, duties, legal restrictions, requirements for institutions of civil society.*

УДК 341.456

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.17>

Г. М. Стріяшко

к.ю.н., доцент,
методист вищої категорії відділу програм підвищення кваліфікації,
Інститут післядипломної освіти та підвищення кваліфікації
Державного податкового університету
ORCID ID: 0009-0002-1768-5889

А. В. Замрига

к.е.н., д.ю.н., доцент,
професор кафедри
публічного та міжнародного права,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
ORCID ID: 0000-0001-8919-6633

ФУНКЦІЇ ДЕПАРТАМЕНТУ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Розкрито функції Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва.

Систематизовано основні види функцій Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва, що включають: 1) організація та координація співпраці між правоохоронними органами України та міжнародними партнерами, такими як Інтерпол, Європол та інші компетентні органи іноземних держав, для ефективної протидії транснаціональній злочинності; збір, обробка, аналіз та обмін оперативною інформацією з питань міжнародної злочинності, розшуку осіб, незаконного обігу наркотиків, торгівлі людьми та інших загроз, що впливають на національну і міжнародну безпеку; представлення інтересів України в міжнародних правоохоронних організаціях, таких як Інтерпол та Європол, участь у міжнародних конференціях, робочих групах та інших заходах, що сприяють розвитку міжнародної співпраці у сфері безпеки; організація і проведення міжнародних розшукових заходів, спільних операцій з іншими країнами для встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, викраденого майна, запобігання та розслідування злочинів, що мають міжнародний характер; надання методичної та консультативної допомоги національним правоохоронним органам з питань міжнародного поліцейського співробітництва, розробка рекомендацій щодо застосування міжнародних стандартів у боротьбі з злочинністю, а також підвищення кваліфікації співробітників.

Визначено, що функції Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва - це сукупність завдань і повноважень, які здійснює цей підрозділ Національної поліції України для координації взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями, такими як Інтерпол та Європол, а також із компетентними органами іноземних держав. Ці функції включають реалізацію державної політики у сфері протидії транснаціональній злочинності, забезпечення обміну оперативною інформацією, координацію міжнародних розслідувань, організацію спільних операцій, надання правової допомоги, а також представлення інтересів України в міжнародних правоохоронних структурах для ефективної боротьби зі злочинами, що мають міжнародний характер.

Ключові слова: НЦБ Інтерпол, міжнародні акти, МОКП Інтерпол, кримінальна поліція, правове регулювання, співпраця правоохоронних органів та Інтерполу, співпраця щодо боротьби з тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими міжнародними злочинами, Департамент міжнародного поліцейського співробітництва.

Постановка проблеми. Департамент міжнародного поліцейського співробітництва (ДМПС) є спеціалізованим структурним підрозділом у системі правоохоронних органів України,

який відповідає за організацію та координацію взаємодії з міжнародними правоохоронними органами та організаціями у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, терориз-

мом та іншими правопорушеннями. По суті та з огляду на його завдання та функції даний структурний підрозділ Національної поліції є НЦБ Інтерполу в Україні.

Метою статті є розкриття функцій НЦБ Інтерполу в Україні.

Стан дослідження. Питання правового забезпечення діяльності підрозділів НЦБ Інтерпол були предметом дослідження В.А. Бабич, О.М. Бандурки, Я.М. Бельсона, І.П. Блищенко, С.В.Бородіна, В.М. Волженкина, О.І. Виноградової, Л.Н. Галенської, В.П. Зіміна, Г.В. Ігнатенко, І.І. Карпеца, М.О. Корнієнко, В.Н. Кудрявцевої, В.С. Кузьмичова, О.І. Леженіна, Є.Г. Ляхова, В.В. Меркушина та ін.

Виклад основного матеріалу. Функція (лат. *functio* – діяльність, виконання) – стала сукупність однорідних спеціалізованих робіт (дій, операцій), здатність реалізації яких підтримується в організації, обов'язок (іноді – здатність) оператора (технічного об'єкта або людини) виконувати яку-небудь операцію [2, с.745].

Департамент міжнародного поліцейського співробітництва як НЦБ Інтерполу в Україні є центром координації та забезпечення взаємодії органів правопорядку та інших органів державної влади України з компетентними органами іноземних держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу.

Департамент міжнародного поліцейського співробітництва у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами, нормативно-правовими актами міжнародних організацій поліції, членом яких є Україна [1].

Функції Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України визначаються основними завданнями, покладеними на цей підрозділ:

1) реалізація державної політики у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю. Департамент відповідає за розробку та впровадження ефективних стратегій і тактик протидії злочинності, яка має міжнародний або транснаціональний характер, таких як торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, тероризм,

кіберзлочини та корупція. Це передбачає тісну взаємодію з іншими підрозділами Національної поліції, державними установами та міжнародними партнерами для запобігання, виявлення і розслідування злочинів, що мають вплив на національну безпеку України та міжнародну стабільність;

2) забезпечення представництва України в Інтерполі та Європолі - Департамент виступає як офіційний представник України в міжнародних правоохоронних організаціях, таких як Інтерпол і Європол. Це включає участь у роботі комітетів, робочих груп, координаційних і аналітичних центрів, а також в реалізації міжнародних операцій, спрямованих на боротьбу з транснаціональною злочинністю. Представництво України в цих організаціях сприяє активному обміну інформацією, ресурсами та кращими практиками між українськими правоохоронними органами та їхніми закордонними колегами;

3) координація та організація співпраці з міжнародними партнерами. Департамент забезпечує координацію та організацію співпраці між українськими органами правопорядку та компетентними органами іноземних держав у боротьбі з міжнародною злочинністю. Він використовує можливості Інтерполу, Європолу та інших міжнародних організацій для оперативного обміну інформацією, спільного розслідування кримінальних справ, а також проведення міжнародних поліцейських операцій. Департамент відповідає за взаємодію з дипломатичними місіями, міжнародними організаціями та неурядовими структурами для підвищення ефективності правоохоронної діяльності;

4) розробка та впровадження міжнародних ініціатив у сфері правопорядку - Департамент бере участь у розробці та реалізації міжнародних програм і проектів, спрямованих на зміцнення міжнародної безпеки та правопорядку. Це включає організацію спільних навчань, обмін досвідом, підготовку та підвищення кваліфікації українських правоохоронців у співпраці з міжнародними партнерами, а також участь у програмах технічної допомоги та фінансування;

5) забезпечення оперативного обміну інформацією та підтримки розслідувань. Департамент виконує функцію центрального контактного пункту для оперативного обміну інформацією між правоохоронними органами України та їхніми міжнародними партнерами. Він забезпечує швидкий доступ до інформаційних баз Інтерполу та Європолу, використання спеціальних інструментів, таких як «червоні

повідомлення» Інтерполу для міжнародного розшуку, координацію екстрадиційних процедур і правову підтримку в межах міжнародного правового співробітництва;

6) інтеграція національної правоохоронної системи у світову спільноту: Департамент працює над інтеграцією національної системи правоохоронних органів у світову правоохоронну спільноту, що передбачає адаптацію українського законодавства до міжнародних стандартів та впровадження передових методів і технологій у роботу Національної поліції України. Це сприяє підвищенню рівня правової безпеки, захисту прав і свобод громадян, а також покращенню міжнародного іміджу України як надійного партнера в боротьбі з глобальними загрозами;

7) аналіз міжнародних загроз та розробка контрзаходів. Департамент здійснює аналіз тенденцій у розвитку міжнародної злочинності, прогнозування можливих загроз на національному та міжнародному рівнях. На основі цих даних розробляються та впроваджуються заходи для запобігання новим формам злочинності та мінімізації ризиків для національної безпеки.

Таким чином, завдання Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України є багатоаспектними і охоплюють весь спектр повноважень, пов'язаних із забезпеченням ефективної боротьби з міжнародною злочинністю, посиленням міжнародної співпраці та впровадженням сучасних стандартів у правоохоронну діяльність України.

Згідно положення про Департамент міжнародного поліцейського співробітництва до його функцій належить:

1) бере участь у визначенні ключових напрямків державної політики щодо взаємодії Національної поліції України з компетентними органами іноземних держав, а також з міжнародними організаціями, такими як Інтерпол та Європол. Це включає розробку стратегій та ініціатив для ефективної координації у боротьбі з міжнародною злочинністю, встановлення пріоритетів у співпраці з міжнародними партнерами, підготовку відповідних нормативно-правових актів, а також створення умов для оперативного обміну інформацією та спільного проведення розслідувань, що забезпечує інтеграцію національної правоохоронної системи в глобальний правопорядок;

2) організовує та координує діяльність представників Національної поліції України, які працюють у складі закордонних дипломатичних

місій та міжнародних організацій. Це включає управління їхньою роботою, забезпечення взаємодії з іноземними правоохоронними органами, участь у спільних операціях, обмін оперативною інформацією та реалізацію міжнародних ініціатив у сфері безпеки. Завдяки цьому відбувається ефективне представництво інтересів України на міжнародному рівні та зміцнення співпраці з іноземними партнерами у сфері протидії транснаціональній злочинності;

3) забезпечує розвиток та зміцнення співпраці з представниками правоохоронних органів іноземних держав, акредитованих в Україні, а також з міжнародними організаціями, що функціонують у країні. Це передбачає регулярні зустрічі, обмін досвідом та інформацією, спільні тренінги та заходи, спрямовані на підвищення ефективності взаємодії у боротьбі з міжнародною злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими правопорушеннями. Завдяки цьому забезпечується поглиблення співпраці, формуються надійні зв'язки та координація дій у сфері правоохоронної діяльності, що сприяє зміцненню національної та міжнародної безпеки;

4) здійснює співпрацю з дипломатичними представництвами України за кордоном та іноземними дипломатичними місіями в Україні з метою обміну інформацією, координації дій та проведення спільних заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю міжнародного характеру. Це включає організацію взаємодії у сфері розслідування злочинів, попередження терористичних загроз, протидії торгівлі людьми, незаконному обігу наркотиків та інших видів транснаціональної злочинності. Така співпраця сприяє оперативному реагуванню на загрози, підвищенню ефективності правоохоронної діяльності та зміцненню міжнародних відносин у сфері безпеки;

5) готує та подає керівництву Національної поліції України пропозиції щодо відрядження співробітників НПУ для роботи в Генеральному секретаріаті Інтерполу та Європолу. Це дозволяє забезпечити присутність українських представників у ключових міжнародних правоохоронних структурах, сприяє більш ефективній координації спільних операцій, обміну інформацією та участі України у глобальних ініціативах з протидії транснаціональній злочинності. Такі пропозиції включають обґрунтування необхідності направлення, вибір кандидатів та визначення їхніх функціональних обов'язків у міжнародних організаціях;

6) виконує функції Національного центрального бюро (НЦБ) Інтерполу та Національного контактного пункту (НКП) Європолу в Україні, що передбачає координацію та організацію співпраці між українськими правоохоронними органами та міжнародними партнерами у боротьбі з транснаціональною злочинністю. Це включає обмін оперативною інформацією, оголошення міжнародного розшуку підозрюваних, координацію міжнародних операцій, взаємодію з Генеральним секретаріатом Інтерполу та офісами Європолу, а також реалізацію спільних заходів з попередження та розслідування злочинів, що мають міжнародний характер. Такі повноваження дозволяють оперативно реагувати на глобальні загрози, забезпечуючи ефективну комунікацію між правоохоронними структурами України та їхніми міжнародними колегами;

7) контролює дотримання органами правопорядку та іншими органами державної влади України порядок міжнародного співробітництва каналами Інтерполу та Європолу, що впливають із членства України в Інтерполі, та виконання зобов'язань за Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво, уживає заходів щодо усунення виявлених порушень;

8) організовує участь офіційних делегацій, представників органів правопорядку та інших органів державної влади України в сесіях Генеральної Асамблеї Інтерполу, Європейської регіональної конференції Інтерполу, інших заходах Інтерполу та Європолу;

9) організовує участь представників органів правопорядку та інших органів державної влади України в навчальних програмах та заходах, які проводяться компетентними органами іноземних держав, Інтерполом та Європолом;

10) здійснює обмін інформацією з Генеральним секретаріатом Інтерполу, Європолом, органами правопорядку та іншими органами державної влади України, а також з компетентними органами іноземних держав з питань боротьби зі злочинністю;

11) отримує від компетентних органів іноземних держав запити про проведення перевірок, оперативно-розшукових та інших заходів на території України і організовує їх виконання органами правопорядку та іншими органами державної влади України;

12) здійснює інформування компетентних органів іноземних держав про результати виконання запитів, надісланих ними до українських правоохоронних органів та інших органів дер-

жавної влади. Це передбачає надання інформації щодо проведених слідчих дій, оперативних заходів чи адміністративних процедур, які були виконані на запит іноземних партнерів у рамках міжнародного співробітництва. Така діяльність сприяє ефективному обміну інформацією, прозорості співпраці та забезпечує належну комунікацію між Україною та іноземними державами у боротьбі з міжнародною злочинністю, а також підвищує рівень довіри та взаємодії між правоохоронними органами різних країн;

13) надсилає до компетентних органів іноземних держав запити, отримані від українських правоохоронних органів та інших державних установ, щодо проведення на території цих країн необхідних перевірок, оперативно-розшукових або інших заходів, пов'язаних із розслідуванням злочинів чи вирішенням правових питань. Це може включати, наприклад, запити на збір доказів, розшук осіб, обшуки, перевірку фінансових операцій або будь-які інші дії, які потребують залучення іноземних правоохоронних органів. Така взаємодія є важливою частиною міжнародної правової допомоги та забезпечує ефективне співробітництво між державами у розслідуванні злочинів, що мають міжнародний характер, сприяє реалізації спільних заходів та підвищує загальний рівень безпеки;

14) повідомляє правоохоронні органи та інші державні установи України про результати виконання їхніх запитів, надісланих до компетентних органів іноземних держав. Це включає передачу інформації щодо проведених розшукових, слідчих або інших заходів, здійснених на території іноземних країн на запит української сторони. Таке інформування дозволяє українським органам своєчасно отримувати необхідні дані, результати перевірок або докази, що сприяють ефективному розслідуванню злочинів, прийняттю управлінських рішень або вирішенню інших правових питань на національному рівні. Це забезпечує оперативну комунікацію та тісну співпрацю між Україною та міжнародними партнерами у сфері правоохоронної діяльності;

15) надсилає до Європолу запити органів правопорядку та інших органів державної влади України з питань, визначених Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво, та інформує їх про результати виконання;

16) організовує та координує за запитами органів правопорядку України міжнародний розшук підозрюваних, обвинувачених (підсудних) та засуджених осіб, які переховуються від орга-

нів досудового слідства, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а також осіб, зниклих безвісти;

17) звертається до Генерального секретаріату Інтерполу з клопотанням про публікацію циркулярних повідомлень, які є офіційними сповіщеннями для правоохоронних органів усіх країн-членів Інтерполу. Такі повідомлення можуть містити інформацію про розшук осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, зниклих безвісти, викрадені культурні цінності, транспортні засоби або інші об'єкти. Публікація таких повідомлень дозволяє оперативно поширити важливу інформацію серед міжнародної спільноти, що значно підвищує ефективність розшукових заходів та сприяє розслідуванню злочинів, які мають міжнародний характер;

18) організовує та координує за запитами компетентних органів іноземних держав розшук на території України осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а також осіб, що пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом;

19) організовує прийом-передачу осіб, стосовно яких Генеральною прокуратурою України або Міністерством юстиції України прийнято рішення про задоволення клопотань компетентних органів іноземних держав щодо видачі (екстрадиції), тимчасової видачі, транзитного переміщення або передачі для подальшого відбування призначеного покарання;

20) організовує прийом-передачу та конвоювання осіб, стосовно яких компетентними органами іноземних держав прийнято рішення про задоволення клопотань Генеральної прокуратури України або Міністерства юстиції України щодо видачі (екстрадиції), тимчасової видачі, транзитного переміщення або передачі для подальшого відбування призначеного покарання;

21) організовує та здійснює обмін інформацією між українськими правоохоронними органами, іншими державними установами та компетентними органами іноземних держав, а також з Генеральним секретаріатом Інтерполу щодо ідентифікації невідомих осіб і невпізнаних трупів. Це включає обмін даними про зовнішні ознаки, відбитки пальців, генетичний матеріал (ДНК), фотографії та іншу інформацію, яка може допомогти в ідентифікації. Така співпраця є важливою для встановлення особи загиблих, пошуку зниклих безвісти, розкриття злочинів та вирішення гуманітарних питань на міжна-

родному рівні. Завдяки оперативній взаємодії значно підвищується ефективність розслідувань і швидкість встановлення осіб, що сприяє правовій визначеності та забезпеченню правопорядку;

22) передає органам державної влади України та державним органам іноземних держав клопотання про взяття під варту або затримання особи, щодо якої буде направлено запит про видачу, а також про надання взаємної допомоги в кримінальних провадженнях у випадках, передбачених міжнародними договорами України;

23) ініціює проведення розшукових заходів на території іноземних держав для виявлення та повернення викраденого майна, яке може включати транспортні засоби, культурні цінності, обладнання чи інші цінні об'єкти, що були незаконно вивезені за межі України. Це передбачає направлення запитів до компетентних органів іноземних держав через міжнародні канали, такі як Інтерпол, з наданням інформації про обставини злочину, опис викраденого майна та можливі місця його знаходження. Така ініціатива дозволяє залучити міжнародні правоохоронні структури до пошуку і повернення викрадених об'єктів, забезпечуючи ефективну взаємодію між країнами у боротьбі з майновими злочинами та сприяючи захисту прав власників;

24) організовує та координує міжнародну співпрацю для забезпечення публічної безпеки та порядку під час підготовки та проведення міжнародних масових заходів, таких як спортивні змагання, культурні фестивалі, політичні та економічні саміти. Це включає взаємодію з правоохоронними органами інших держав, обмін інформацією про потенційні загрози, розробку спільних планів безпеки, організацію спільних оперативних штабів та обмін досвідом щодо методів забезпечення громадського порядку. Така співпраця дозволяє ефективно реагувати на можливі виклики, запобігати терористичним та іншим протиправним діям, забезпечуючи безпеку учасників та гостей масових заходів;

25) здійснює обмін інформацією з розвідувальними органами України для ефективної протидії злочинності, зокрема з питань, що стосуються транснаціональних злочинних угруповань, тероризму, незаконного обігу зброї та наркотиків, а також інших загроз національній безпеці. Це передбачає оперативне надання і отримання відомостей про злочинну діяльність, потенційні ризики та загрози, які можуть вплинути на безпеку країни, з метою їх

виявлення, запобігання та розслідування. Така взаємодія сприяє покращенню координації дій між правоохоронними та розвідувальними органами, підвищуючи ефективність боротьби з організованою злочинністю та забезпечуючи надійний захист державних інтересів;

26) отримує доступ до інформаційних систем та баз даних правоохоронних органів і інших державних установ України згідно з встановленими процедурами, що дозволяє використовувати ці ресурси у своїй діяльності для виконання завдань з протидії злочинності. Це включає доступ до реєстрів, баз даних про кримінальні правопорушення, транспортні засоби, міграційні потоки, фінансові операції, а також інші інформаційні ресурси, необхідні для ефективного розслідування злочинів, ідентифікації підозрюваних осіб та встановлення їхнього місцезнаходження. Використання цих даних дозволяє підвищити точність і швидкість реагування на загрози, покращити координацію між різними відомствами та забезпечити оперативну взаємодію в межах правової системи України;

27) здійснює доступ до інформаційних систем та баз даних Генерального секретаріату Інтерполу та Європолу, використовуючи їх для оперативного отримання і обробки даних про міжнародні розшуки, кримінальні справи, підозрюваних осіб, викрадене майно та інші аспекти транснаціональної злочинності. Він також організовує та забезпечує надання такого доступу іншим правоохоронним органам і державним установам України, дотримуючись встановлених процедур і вимог безпеки. Це сприяє ефективному обміну інформацією, полегшує розслідування злочинів, забезпечує швидке реагування на міжнародні запити та дозволяє українським органам правопорядку користуватися сучасними інформаційними ресурсами для боротьби з міжнародною злочинністю;

28) відповідає за наповнення баз даних Інтерполу та Європолу інформацією, отриманою від українських правоохоронних органів та інших державних установ. Це включає

передачу відомостей про розшукуваних осіб, викрадене майно, незаконні фінансові операції, діяльність злочинних угруповань, а також інші дані, які можуть бути корисними для міжнародного співтовариства у боротьбі зі злочинністю. Така інформація використовується для оперативного обміну між країнами-членами Інтерполу та Європолу, сприяє ефективній координації міжнародних розшукових заходів, розслідувань та спільних операцій, а також підвищує загальну безпеку шляхом залучення глобальних ресурсів для вирішення питань, що стосуються міжнародної злочинності;

29) виконує в межах повноважень інші функції, що належать до його компетенції.

Отже, функції Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва - це сукупність завдань і повноважень, які здійснює цей підрозділ Національної поліції України для координації взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями, такими як Інтерпол та Європол, а також із компетентними органами іноземних держав. Ці функції включають реалізацію державної політики у сфері протидії транснаціональній злочинності, забезпечення обміну оперативною інформацією, координацію міжнародних розслідувань, організацію спільних операцій, надання правової допомоги, а також представлення інтересів України в міжнародних правоохоронних структурах для ефективної боротьби зі злочинами, що мають міжнародний характер.

Список використаної літератури:

1. Положення про Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України. Наказ Національної поліції України від 06 лютого 2018 року № 111 (зі змінами) (у редакції наказу Національної поліції України від 28 квітня 2023 року № 347).
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

Striashko H. M., Zamryha A. V. Functions of the Department of International Police Cooperation

The functions of the Department of International Police Cooperation are disclosed.

Systematized, the main types of functions of the Department of International Police Cooperation include: 1) organization and coordination of cooperation between law enforcement agencies of Ukraine and international partners, such as Interpol, Europol and other competent bodies of foreign countries, to effectively combat transnational crime; collection, processing, analysis and exchange of operational information on international crime, wanted persons, illegal drug trafficking, human trafficking and other threats affecting national and international security; representation of Ukraine's

interests in international law enforcement organizations, such as Interpol and Europol, participation in international conferences, working groups and other events contributing to the development of international cooperation in the field of security; organization and conduct of international search operations, joint operations with other countries to establish the location of wanted persons, stolen property, prevention and investigation of crimes of an international nature; provision of methodical and advisory assistance to national law enforcement agencies on issues of international police cooperation, development of recommendations on the application of international standards in the fight against crime, as well as improving the qualifications of employees.

It was determined that the functions of the Department of International Police Cooperation are a set of tasks and powers performed by this unit of the National Police of Ukraine to coordinate interaction with international law enforcement organizations, such as Interpol and Europol, as well as with competent bodies of foreign countries. These functions include the implementation of state policy in the field of combating transnational crime, ensuring the exchange of operational information, coordinating international investigations, organizing joint operations, providing legal assistance, as well as representing the interests of Ukraine in international law enforcement structures for effective combating crimes of an international nature.

Key words: *NCB Interpol, international acts, MOKP Interpol, criminal police, legal regulation, cooperation of law enforcement agencies and Interpol, cooperation in the fight against terrorism, illegal drug trafficking and other international crimes, Department of International Police Cooperation.*

Б. В. Білий

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ ТА УЧАСТЬ В ОСТАННІХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті розкрито мобілізацію як державно-оборонний процес комплексної підготовки та переведення національної економіки, системи управління органами державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, а також Збройних Сил України та інших військових формувань у режим функціонування в умовах особливого періоду або воєнного часу. Мобілізація охоплює планування, організацію та реалізацію заходів для забезпечення готовності державних та громадських інституцій до реагування на загрози національній безпеці, забезпечення обороноздатності країни, а також підтримання громадського порядку та життєзабезпечення населення. Сформовано наступні види адміністративних процедур у сфері мобілізації, з участю органів місцевого самоврядування: – планування мобілізаційних заходів; – організація мобілізаційної підготовки; – оповіщення населення про мобілізацію та забезпечення прибуття громадян; – бронювання військовозобов'язаних; – забезпечення інформаційної взаємодії; – переведення підприємств на особливий режим роботи; – контроль та моніторинг виконання мобілізаційних завдань. З'ясовано, що законодавчі зміни у сфері мобілізації в Україні, що відбуваються в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації, демонструють посилення ролі органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій у процесах мобілізації, що стають центральними елементами адміністративної процедури на регіональному рівні, відповідальними за організацію оповіщення призовників, підготовку мобілізаційних ресурсів, а також забезпечення техніки та матеріальних засобів для Збройних Сил України. Визначено адміністративні процедури у сфері мобілізації як нормативно врегульовані, послідовні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що спрямовані на планування, організацію, забезпечення, контроль та моніторинг мобілізаційної підготовки та мобілізації з метою забезпечення ефективної мобілізаційної готовності держави для захисту її суверенітету та територіальної цілісності в умовах загроз або військового конфлікту.

Ключові слова: адміністративне право, децентралізація, захист держави, взаємодія, виконавчі органи, національна безпека, оборонна робота, органи місцевого самоврядування, повноваження, територіальна оборона, військове управління.

Актуальність теми. Одним із ключових викликів для органів місцевого самоврядування є матеріально-технічне забезпечення оборонних заходів. Багато громад стикаються з браком фінансування на створення запасів продовольства, медикаментів, засобів індивідуального захисту та іншої необхідної техніки. Це суттєво обмежує їхню здатність оперативно реагувати на надзвичайні ситуації військового характеру та організовувати оборону на територіях громад.

Ще однією проблемою є недостатня кількість підготовленого персоналу для виконання оборонних функцій на місцях, що вимагає тісної співпраці з центральною владою та міжнарод-

ними партнерами для залучення додаткових ресурсів та підготовки кадрів, здатних ефективно виконувати оборонні завдання, в тому числі, в умовах загальної мобілізації.

Огляд останніх досліджень. В сучасних реаліях багато науковців вивчають роль місцевого самоврядування у контексті зміцнення національної обороноздатності, зокрема: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, Н. Біла-Савченко, Л. Васильченко, В. Воронкова, В. Гарашук, В. Гонцарук, В. Зуй, С. Ківалов, І. Коліушко, М. Кравчук, В. Куйбіда, І. Пастух, А. Пухтецька, В. Селезньов, А. Селіванов, Ю. Шемшученко, В. Шкарупа, В. Тимошук та інші.

Однак, проблеми практичних аспектів діяльності органів місцевого самоврядування в умовах новітніх викликів зумовлюють необхідність виявлення та формування більш ефективних правових засад органів місцевого самоврядування в системі суб'єктів забезпечення роботи оборонної галузі.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі правових засад та виявлення проблемних аспектів у взаємодії місцевих органів із державними структурами, проаналізувати адміністративні процедури у сфері мобілізації та участь в останніх органів місцевого самоврядування.

Виклад основних положень. Згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано [4].

Система мобілізації, як і будь-яка інша система, має задовольняти низку вимог (умов):

- мати причинно-наслідкові зв'язки між елементами системи, передусім між керуючою підсистемою та керованими об'єктами;
- бути динамічною, тобто здатною до змін, переходити з одного якісного стану в інший, залишаючись системою;
- мати в системі параметр, впливаючи на який можна змінювати перебіг процесу;
- бути здатною не лише реагувати на управлінські впливи, а й посилювати їх;
- мати можливість забезпечувати передачу в системі мобілізації керівної інформації, а також накопичувати і перетворювати інформацію як засіб управління системою;
- бути цілісною, без чого неможливі контроль та управління [7, с. 15].

На наш погляд, мобілізація – це державно-оборонний процес комплексної підготовки та переведення національної економіки, системи управління органами державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, а також Збройних Сил України та інших військових формувань у режим функціонування в умовах особливого періоду або воєнного часу. Мобілізація охоплює планування, організацію та реалізацію заходів для забезпечення готовності державних та громадських

інституцій до реагування на загрози національній безпеці, забезпечення обороноздатності країни, а також підтримання громадського порядку та життєзабезпечення населення.

З моменту оголошення мобілізації (крім цільової) чи введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях настає особливий період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій [4].

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, Указом Президента України від №69/2022 постановлено оголошення та проведення загальної мобілізації. Тим же Указом Президента України №69/2022 було постановлено місцевим органам виконавчої влади у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, за участю органів місцевого самоврядування та із залученням підприємств, установ та організацій усіх форм власності, фізичних осіб – підприємців організувати та забезпечити в установленому порядку:

- 1) своєчасне оповіщення і прибуття громадян, які призиваються на військову службу, прибуття техніки на збірні пункти та у військові частини;
- 2) здійснення призову військовозобов'язаних, резервістів на військову службу, їх доставки до військових частин та установ Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших військових формувань України;
- 3) виділення тимчасово будівель, споруд, земельних ділянок, транспортних та інших матеріально-технічних засобів, надання послуг Збройним Силам України, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України та іншим військовим формуванням України відповідно до мобілізаційних планів [8].

У зв'язку з триваючою військовою агресією російської федерації проти України, нарощування

зусиль агресора щодо подальшого захоплення території нашої держави, постало питання щодо удосконалення механізмів проведення заходів мобілізації для залучення більшої кількості населення бажаного стати на захист суверенітету і територіальної цілісності України, а також забезпечення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів та удосконалення окремих питань проходження військової служби [6]. У зв'язку з чим, депутатами було розроблено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX з метою законодавчого удосконалення процедур проведення заходів мобілізації, удосконалення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, соціального захисту військовослужбовців, а також окремих питань проходження військової служби для покращення якості підбору особового складу під час доукомплектування бойових підрозділів для відсічі збройної агресії проти України. Завданням Закону № 3633-IX стало уточнення питань військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, посилення соціального захисту військовослужбовців під час отримання медичної допомоги та після звільнення з полону, уточнення обов'язків органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій, військових адміністрацій, підприємств, установ і організацій та громадян України під час проведення мобілізації, уточнення підстав для надання відстрочки та звільнення від призову на військову службу, а також підстав для звільнення з військової служби під час дії воєнного стану [6].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX внесено низку змін, зокрема, закріплено, що одним із повноважень органів місцевого самоврядування в галузі оборонної роботи є здійснення під час мобілізації своєчасного оповіщення і забезпечення прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації, транспортних засобів та техніки на збірні пункти та у військові частини у порядку, визначеному Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», шляхом вжиття відповідних інформаційних та організаційно-технічних заходів [3; 5].

Отже, законодавчі зміни у сфері мобілізації в Україні, що відбуваються в умовах три-

ваючої збройної агресії Російської Федерації, демонструють посилення ролі органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій у процесах мобілізації, що стають центральними елементами адміністративної процедури на регіональному рівні, відповідальними за організацію оповіщення призовників, підготовку мобілізаційних ресурсів, а також забезпечення техніки та матеріальних засобів для Збройних Сил України.

Згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII виконавчі органи сільських, селищних, міських рад: планують, організовують і забезпечують мобілізаційну підготовку та мобілізацію на території відповідних населених пунктів; беруть участь у формуванні проектів основних показників мобілізаційного плану; розробляють мобілізаційні плани, довготермінові і річні програми мобілізаційної підготовки; забезпечують на території відповідних населених пунктів виконання мобілізаційних завдань (замовлень) підприємствами, установами і організаціями, які залучаються ними до виконання цих завдань (замовлень); здійснюють під час оголошення мобілізації заходи щодо переведення підприємств, установ і організацій, які знаходяться на території відповідних населених пунктів, на роботу в умовах особливого періоду; доводять розпорядження про виконання мобілізаційних завдань (замовлень) до підприємств, установ і організацій, які знаходяться на території відповідних населених пунктів і залучаються до виконання мобілізаційних завдань (замовлень), та укладають з ними договори (контракти); керують та здійснюють контроль за мобілізаційною підготовкою підприємств, установ і організацій, які залучаються ними до виконання мобілізаційних завдань (замовлень); здійснюють контроль за створенням, зберіганням та обслуговуванням мобілізаційного резерву матеріально-технічних і сировинних ресурсів на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у комунальній власності або залучаються ними до виконання мобілізаційних завдань (замовлень); у разі ліквідації (реорганізації) підприємств, установ і організацій, що перебувають у комунальній власності і яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення) або які залучаються до їх виконання, здійснюють заходи щодо передачі таких завдань (замовлень) іншим підприємствам, установам і організаціям, які знаходяться на території відповідних насе-

них пунктів, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; здійснюють під час мобілізації в установленому порядку своєчасне оповіщення та забезпечують прибуття громадян, які залучаються до виконання обов'язку щодо мобілізації, транспортних засобів та техніки на збірні пункти та у військові частини; забезпечують на території відповідних населених пунктів ведення персонально-первинного військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час і надання звітності щодо бронювання військовозобов'язаних у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; забезпечують надання територіальним центрам комплектування та соціальної підтримки, Центральному управлінню та/або регіональним органам Служби безпеки України, відповідним підрозділам розвідувальних органів України відомостей про реєстрацію, банкрутство (ліквідацію) підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління, згідно із законодавством; сприяють територіальним центрам комплектування та соціальної підтримки, Центральному управлінню та/або регіональним органам Служби безпеки України, відповідним підрозділам розвідувальних органів України у їхній роботі в мирний час та в особливий період; одержують від місцевих органів виконавчої влади необхідну інформацію про характер мобілізаційних завдань (замовлень), встановлених підприємствам, установам і організаціям, які знаходяться на території відповідних населених пунктів, з метою планування раціонального використання людських і матеріальних ресурсів під час мобілізації та у воєнний час; вирішують разом з місцевими органами виконавчої влади питання щодо виконання мобілізаційних завдань (замовлень) підприємствами, установами і організаціями, що перебувають у комунальній власності або залучаються ними до виконання цих завдань (замовлень), у разі втрати зв'язку із зазначеними підприємствами, установами і організаціями під час мобілізації та у воєнний час; забезпечують на території відповідних населених пунктів виконання законів України та інших нормативно-правових актів з питань мобілізаційної підготовки та мобілізації [4].

При цьому, мобілізаційна підготовка держави є функцією держави, а не окремого державного органа, виконується всіма чи багатьма органами, належить до блоку оборонних функцій, тобто функцій захисту суверенітету й територі-

альної цілісності України. Оборонні можливості держави прямо залежать від рівня її мобілізаційних спроможностей та бойової могутності Збройних Сил [9, с. 13–19].

Мобілізаційне планування (вид планування) охоплює розробку мобілізаційного плану України, мобілізаційних планів Збройних Сил, інших військових формувань, мобілізаційного плану національної економіки та її галузей, мобілізаційних планів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, які залучаються до виконання мобілізаційних завдань, розробку інших документів, передбачених нормативно-правовими актами [9, с. 13–19].

Організація здійснення заходів з мобілізаційної підготовки та мобілізації і контроль за здійсненням цих заходів в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення), покладаються на їх мобілізаційні підрозділи або призначених працівників з питань мобілізаційної роботи. Мобілізаційні підрозділи та працівники з питань мобілізаційної роботи підпорядковуються безпосередньо керівникам відповідних органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій [4].

Для організації та забезпечення виконання законодавства у сфері оборони, розробки мобілізаційних планів, документів мобілізаційного планування, планів забезпечення Збройних Сил України за напрямками діяльності, контролю за їх виконанням у центральних та інших органах виконавчої влади, місцевих державних адміністраціях, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях мають бути створені повноцінні мобілізаційні органи (підрозділи). Їх структура і штати визначаються, виходячи з характеру та обсягу мобілізаційних завдань (замовлень) або завдань з мобілізаційної роботи [9, с. 13–19].

Окрім того, здійснення контролю за станом мобілізаційної підготовки та рівнем мобілізаційної готовності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій, для яких встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), забезпечується керівником відповідного органу державної влади, іншого державного органу, органу місцевого самоврядування, а також підприємств, установ і організацій [4].

Загалом, можна сформулювати наступні види адміністративних процедур у сфері мобілізації, з участю органів місцевого самоврядування:

- планування мобілізаційних заходів;
- організація мобілізаційної підготовки;
- оповіщення населення про мобілізацію та забезпечення прибуття громадян;
- бронювання військовозобов'язаних;
- забезпечення інформаційної взаємодії;
- переведення підприємств на особливий режим роботи;
- контроль та моніторинг виконання мобілізаційних завдань.

Отже, адміністративні процедури у сфері мобілізації – це нормативно врегульовані, послідовні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що спрямовані на планування, організацію, забезпечення, контроль та моніторинг мобілізаційної підготовки та мобілізації з метою забезпечення ефективної мобілізаційної готовності держави для захисту її суверенітету та територіальної цілісності в умовах загрози або військового конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24.
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 19. Ст. 78.
6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку № 10449-3 від 05.02.2024. *Верховна Рада України*: офіційний веб-сайт. 2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43644>
7. Ширалієв Р. Ш. Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 10-17.
8. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України №69/2022. Президент України: офіційний веб-сайт. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>
9. Волотівський П. Б. Мобілізаційна підготовка та мобілізація – важливі складові організації оборони України. *Наука і оборона*. 2019. № 4. С. 13–19.

Bilyi B. V. Administrative procedures in the field of mobilization and participation in last local government bodies

The article describes mobilization as a state-defense process of comprehensive preparation and transfer of the national economy, the management system of state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, as well as the Armed Forces of Ukraine and other military formations into the mode of functioning in conditions of a special period or war time Mobilization covers the planning, organization and implementation of measures to ensure the readiness of state and public institutions to respond to threats to national security, ensuring the country's defense capability, as well as maintaining public order and livelihoods of the population. The following types of administrative procedures in the field of mobilization have been formed, with the participation of local self-government bodies: – planning of mobilization measures; – organization of mobilization training; - notification of the population about mobilization and ensuring the arrival of citizens; - reservation of conscripts; - provision of information interaction; – transfer of enterprises to a special mode of operation; - control and monitoring of the implementation of mobilization tasks. It was found that the legislative changes in the field of mobilization in Ukraine, taking place in the conditions of the ongoing armed aggression of the Russian Federation, demonstrate the strengthening of the role of local self-government bodies and local state administrations in mobilization processes, which become central elements of the administrative procedure at the regional level, responsible for organizing notification of conscripts, preparation of mobilization resources, as well as provision of equipment and material means for the Armed Forces of Ukraine. Administrative procedures in the field of mobilization are defined as normatively regulated, consistent actions of state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations aimed at planning, organization, provision, control and monitoring of mobilization preparation and mobilization in order to ensure effective mobilization readiness of the state for protection of its sovereignty and territorial integrity in conditions of threats or military conflict.

Key words: administrative law, decentralization, defense of the state, interaction, executive bodies, national security, defense work, local self-government bodies, powers, territorial defense, military administration.

УДК 005.334.2:[323:351.862.4]-048.23(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.19>

М. М. Зінорук

аспірант кафедри приватного та публічного права,
Київський національний університет технологій та дизайну

БЕЗПЕКОВИЙ ДИСКУРС В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто безпековий дискурс як ключовий елемент реалізації державної безпекової політики України, що формується у відповідь на сучасні глобальні виклики. Автор акцентує на важливості міждисциплінарного підходу до аналізу безпекового дискурсу, зокрема, його правових, соціальних, лінгвістичних та політичних аспектів. Визначено, що безпековий дискурс відіграє центральну роль у формуванні суспільних уявлень про загрози та мобілізації ресурсів для їх подолання.

Стаття обґрунтовує необхідність використання дискурсивного аналізу в державній політиці, зокрема, для легітимації надзвичайних заходів, мобілізації громадянськості та формування стратегічних наративів. Окрема увага приділяється тому, як стратегічні комунікації впливають на державну безпекову політику та допомагають структурувати її ключові цілі.

Визначено основні ознаки безпекового дискурсу, серед яких: аксіологічність, безпековість, глобальність, динамічність, ідеологічна забарвленість, інституційність, інтертекстуальність, комунікативність та телеологічність. Ці ознаки дозволяють глибше розуміти структуру дискурсу та його вплив на суспільну свідомість.

Автор пропонує типологізацію безпекового дискурсу, виділяючи його когнітивні, соціальні, функціональні та ідеологічні критерії. Це дозволяє глибше розуміти структуру дискурсу та його вплив на суспільну свідомість. Стаття також звертається до прикладів маніпулятивних наративів, таких як пропаганда РФ під час війни проти України, підкреслюючи їхню роль у формуванні симулятивної реальності.

Висновується, що безпековий дискурс є важливим інструментом забезпечення національних інтересів України та адаптації суспільних структур до нових глобальних загроз.

Ключові слова: державна безпека, безпековий дискурс, правове регулювання державної безпеки, державна безпекова політика, стратегічні комунікації, стратегічний наратив, легітимація, загроза, інституційна система

Вступ. У сучасному світі безпека стала центральним питанням, що охоплює численні аспекти життя суспільства, від національної оборони до міжнародних відносин, економічної стабільності та соціальної гармонії. Зростання глобальних загроз, таких як тероризм, кібератаки, кліматичні зміни, геополітична нестабільність, пандемії, підкреслило необхідність перегляду традиційних підходів до безпеки. Безпека більше не може розглядатися виключно як військовий або політичний феномен; вона охоплює широкий спектр соціальних, економічних, культурних і навіть технологічних аспектів.

У цьому контексті виникає потреба у вивченні безпекового дискурсу – особливого виду комунікації, що концентрується на питаннях безпеки і формує суспільну думку та чинить вплив на прийняття політичних рішень. Безпековий дискурс є ключовим інструментом, через який

суспільство і держава взаємодіють у питаннях, пов'язаних із загрозами, небезпеками та їх подоланням через формування та реалізацію відповідної безпекової політики. Він формує уявлення про те, що є загрозою, як на неї слід реагувати, які заходи необхідні для забезпечення безпеки, і яким чином ці заходи легітимізуються у політичному та соціальному контексті.

Однак, попри значну кількість наукових праць, присвячених безпеці у широкому розумінні, поняття „**безпековий дискурс**” залишається недостатньо вивченим. Існуючі дослідження часто зосереджуються на окремих аспектах, таких як правовий, політичний, лінгвістичний, соціальний, комунікаційний тощо, залишаючи поза увагою комплексний характер безпекового дискурсу. Це призводить до певного обмеження у розумінні того, як безпековий дискурс впливає на формування державної політики та суспільної свідомості.

З огляду на це, виникає необхідність у глибшому розумінні і систематичному підході до вивчення безпекового дискурсу, який би об'єднував різні наукові парадигми та методологічні підходи на засадах міждисциплінарного підходу. Ця стаття має на меті заповнити наявну наукову прогалину, пропонуючи комплексний аналіз поняття безпекового дискурсу, його структури та змісту, а також оцінюючи його роль у сучасних умовах глобальної нестабільності.

Викладення матеріалу. Для розуміння сутності безпекового дискурсу необхідно почати з аналізу самого поняття дискурсу, яке має багатовимірний характер і трактується по-різному в різних наукових підходах.

Поняття „дискурс” є одним із центральних у сучасній соціолінгвістиці, лінгвістиці, соціології, правознавстві та політології. Незважаючи на різноманітність підходів, кожне визначення вносить важливий внесок у розуміння цього багатогранного явища. Нижче наведено найбільш репрезентативні, на наш погляд, визначення поняття „дискурс”, що використовуються в науковій літературі.

Л. Піхтовнікова вважає, що дискурс як комплексне явище, що поєднує текст і контекст, у якому цей текст функціонує. Карасик акцентує увагу на когнітивних і комунікативних аспектах дискурсу, що дозволяють аналізувати його як процес і як результат, підкреслюючи важливість контексту, в якому відбувається комунікація [1].

В. Ліпкан розглядає дискурс як система комунікації, що включає вербальні та невербальні елементи, спрямована на вплив на соціальну реальність. Даний вчений розглядає дискурс як інструмент, за допомогою якого створюються і підтримуються соціальні структури та відносини [2].

Ю. Бобир визначає поняття **безпекового дискурсу** в якості інституційного типу дискурсу, як професійно-орієнтовану комунікативну взаємодію в рамках інститутів безпеки, що передбачає використання комунікантами фахової мови, характерної для професійної діяльності органів безпеки, та дотримання ними статусно-рольових правил мовленнєвої поведінки, зумовлених специфікою безпекової діяльності [3, с. 35].

Г. Дворецька крізь призму соціології розглядає дискурс як динамічний процес формування знань і переконань через мову. Дана дослідниця вбачає у дискурсі механізм, через який мова впливає на формування і зміну соціальних реалій, адаптуючи їх до нових умов. Метою існування інститутів безпеки є задоволення потреби

людини і суспільства в безпеці, їх захист від різних видів загроз. Особливості суспільних інститутів відображаються в дискурсі й відповідних текстах, які його представляють. Відтак характеристики безпекового дискурсу як інституційного залежать від ознак інститутів безпеки як суспільних інститутів. Важливими аспектами виступають інтертекстуальність та інтердискурсивність [4].

М. Копитко інтерпретує дискурс як інституційну практику, яка формує нормативні уявлення у суспільстві, наголошуючи, що дискурс не лише відображає соціальні реалії, але й активно їх формує через інституційні механізми. Ця думка може бути корисною в рамках розроблення безпекового дискурсу, адже нами робиться наголос на проактивній політиці та вжитті випереджувальних заходів, які унеможливають трансформації чинників різної природи у загрози та небезпеки. Ю. Ільків своє чергою розуміє дискурс як механізм впливу на інтерпретацію соціальних подій, акцентуючи увагу на тому, як дискурс формує уявлення про події та явища, впливаючи на те, як їх сприймає суспільство [5]. У даному ракурсі показовим виступає пропаганда, дезінформація та інші заходи в рамках реалізації стратегічних комунікацій, коли за допомогою війни, наприклад, РФ намагається змінити уявлення власного суспільства про необхідність „визволення російськомовного населення від гніту бандерівців”.

Н. Литвиненко, досліджуючи медичний дискурс інтерпретує його як інструмент соціальної комунікації, що формує суспільну свідомість. Дослідник вбачає в ньому процес, через який суспільство спілкується та обмінюється ідеями, формуючи загальні уявлення про реальність. Таким чином, поняття дискурсу формується крізь комунікаційну парадигму [6]. Розвиваючи дані думки інші автори, ґрунтуючись на прагмалінгвістичній парадигмі зауважують на багатоаспектний та міждисциплінарний характер прагмалінгвістики, а також суттєвий прагматичний потенціал медичної комунікації, вказуючи на таке важливе завдання сучасної науки про мову як детальне й комплексне дослідження лінгвопрагматичних параметрів відповідних усних і письмових жанрів, об'єднаних в наступні групи медичного дискурсу: медико-науковий, медико-масмедійний, медико-юридичний, медико-комерційний та медична документація [7, с. 30].

Ж.Ф. Ліотар розглядав дискурс як мовну практику, спрямовану на встановлення та під-

тримку певних соціальних відносин; як засіб комунікації, що підтримує владу та структури в суспільстві. Ж.-Ф. Ліотар у праці «La condition postmoderne» («Постмодерна ситуація», Париж, 1979) терміном «модерн» позначив філософське мислення, націлене на обґрунтування, виправдання (легітимацію), різного роду метадискурсів. У своїй концепції наративної легітимації знання дослідник майже постулює імперативність симулякрів, визначаючи істинність силою аргументів та переконливості. За таких умов певним чином дане вчення лягло в основу сучасної пропаганди, масштабної дезінформації, різноманітних інформаційно-психологічних операцій в рамках стратегічних комунікацій.

У модерних способах мислення дискурсу властива схильність розглядати свій спосіб мовлення як «єдино правильний», на противагу іншим, що оголошуються суб'єктивними. Так, зокрема, при війні окремі уряди держав почасти застосовують обмеження конституційних прав і свобод людини з огляду на: „суспільну необхідність“, „інтереси національної безпеки“ тощо. Однак саме таке обмеження і є наслідком постмодерних алюзій, коли відбувається відсилання на значущість і пріоритет інституційного дискурсу в цілому, нівелюючи різноманітні варіації персональних дискурсів. Постмодерну ситуацію Ж.-Ф. Ліотар визначав як заперечення правомірності чи легітимності метадискурсів. У загальному дискурсі під впливом постмодернізму стали визначати як просторово і часово локалізоване індивідуальне чи колективне мовлення. Відтак дискурс визначають як мовлення від імені „я“ („ми“»), яке відбувається „тут“ і „тепер“ [7]. Таким чином, унаочнюється імплементація теорії постмодерну в медійну діяльність через реалізацію безпекового дискурсу, що унаочнюється через реалізацію концепції стратегічних комунікацій і державну інформаційну політику, зокрема в частині синхронізації ключових наративів щодо війни РФ проти України.

М. Фуко досліджував різноманітні метадискурси, які набувають характеру „археології“ та „генеалогії“. Даний дослідник вбачав дискурс як систему знання, що формується через взаємодію влади і знання, впливаючи на соціальні практики та уявлення, підкреслюючи, що дискурс є одним із головних інструментів влади у формуванні соціальної реальності. М. Фуко вбачав у кожній претензії на загальну значущість потяг до влади. Натомість написання „великих“ історій, у яких історики, вдаючись до синтезу, „ув'язують“ історичні події та періоди,

М. Фуко схильний до трактування того, щоб історію розглядати як поєднання різних історій, зосереджуючи свою увагу на з'ясуванні кожної з них [8]. Назагал приєднуємося до думки дослідників, які визначають, що саме Мішелю Фуко та Жаку Деріді належить ідея „текстуалізації“ – бачення світу через текст [10, с. 15].

Таким чином відбувається формування фундаменту для наративного аналізу і формування стратегічного наративу. Поява нових подій значно редукує безпековий дискурс, уводячи в історію розповіді не існуючі віртуальні „історичні факти“, які існують лише в процесі розповіді, а образ яких формується у свідомості реципієнтів інформації. Одним із яскравих прикладів стало нав'язування думки про „братерські народи“, яку педалювали російські ЗМІ напередодні війни проти України, „історичну пов'язаність“, „мовну та культурну ідентичність“, необхідність „денацифікації України“, „загрозу з боку НАТО“ тощо. Але примітним було те, що все це відбувалось в контексті реалізації *безпекового дискурсу*, адже мало на меті підміну реальності, індоктринацію деструктивних та хибних наративів, формування суспільної свідомості, в якій образи наратора ставала реальними, а реальність та історичні факти піддавалися остракізму, симулякризації та забуттю. Ціла соціальна система опинилась внаслідок реалізованого безпекового дискурсу РФ в симулятивній реальності, що нівелювало можливість та знизило потенціал соціальної системи до самокорекції алгоритмів соціального управління, свідомого аналізу подій в світі, а також прогнозування тенденцій майбутнього РФ.

На ці тенденції звертав свого часу увагу і Ю. Габермас, відзначаючи на складність за умов симулякризації виявлення смислів у динаміці [9].

О. Романюк виділяє телевізійний дискурс як спосіб взаємодії, при цьому наголошуючи, що жанрове розмаїття телевізійного дискурсу залишається актуальним, адже телевізійний дискурс безперечно взаємодіє з поняттями стилю, норми літературної мови і мовленнєвого спілкування, але представляє свій власний рівень з відповідними структурами і формами, в центрі якого перебуває мова не тільки у діалогічному контексті комунікативної ситуації, а й у контексті національно-мовленнєвої, соціальної і духовної культури [11].

Безпосередньо безпековий дискурс виступає предметом досліджень Ю. Загуменної, яка розглядає передумови виникнення безпекового дискурсу в історії політико-правової думки як

„сукупність соціальних і гносеологічних умов, що уможливили появу (виникнення) першопочаткових раціональних уявлень про співвідношення безпеки й небезпеки в житті людини, їх походження, засоби забезпечення безпеки й суб'єктів, здатних її забезпечити, задля подальшого розвитку цих уявлень у розвиткові політико-правових учень (доктрин) наступних історичних періодів” [12, с. 70]. На наш погляд, такі твердження є схоластичними, адже авторкиня плутає поняття інтересів безпеки, як усвідомлених людиною життєво важливих потреб, і поняття дискурсу як складної комунікативної практики. Більше того, безпековий дискурс виникає разом із державою, як ключовим комунікантом і суб'єктом забезпечення та реалізації інтересів безпеки. Адже і Б. Спіноза і Дж. Локк наголошували свого часу на тому, що потреба в безпеці стала однією з рушійних сил утворення держави. Тож основою виникнення безпекового дискурсу виступає не класична дихотомія : безпека – небезпека, а саме комунікативна ситуація, яка складається в процесі формування та усвідомлення людиною власних незадоволених потреб в безпеці і здатностей, потенціалу та реальних можливостей певних інституційних структур в їх реалізації.

Причиною таких висновків з боку Ю. Загуменної, виступає опосередкування власної наукової позиції ортодоксальною парадигмою, за якої визначення поняття „безпеки” відбувається через формулу „стан захищеності людини від внутрішніх і зовнішніх загроз”.

Для наукового спростування та доведення логічної нікчемності даної формули наведемо простий приклад: під час війни РФ проти України у Львові відчуття „стану захищеності” у пересічних громадян було набагато вище, ніж у жителів Харкова. Однак влучання ракет або рештків безпілотників і загибель цивільного населення одразу нівелюють це „відчуття стану захищеності”. Більше того, за даного підходу важко зрозуміти, яким чином в рамках безпекового дискурсу людина як його ключовий, за задумом Ю. Загуменної, суб'єкт реалізує власні інтереси в безпеці. Безпека не є самоціллю, а здебільшого виступає в рамках безпекового дискурсу інструментом реалізації влади, а не лише потреб людини. Зокрема в роботі Дж. Остіна відзначається, що безпека є соціальним дискурсом, що виник внаслідок соціалізації. Схвалення та прийняття акту сек'юритизації громадськістю (цільовою аудиторією) є обов'язковим, адже легітимізує її та заходи, які будуть при-

йняті задля відновлення стану безпеки. Сек'юритизація є практичним втіленням ключового для дискурс-аналізу поняття: тотожності мовленнєвого акту та дії [13, с. 96]. У цьому аспекті безпековий дискурс більше тяжіє саме до державної безпеки [14], ніж національної.

На наш погляд, доцільно виходити із проактивного підходу, безпекознавчої парадигми, розробленої професором В. Ліпканом і його науковою школою, в рамках якої безпека виступає активним процесом, зміст якого описується свідомим та цілеспрямованим управлінням загрозами та небезпеками, за якого створюються достатні та необхідні умови для реалізації національних інтересів [15-18].

Під час цього процесу і формується безпековий дискурс, який за сучасних умов чинить суттєвий вплив на забезпечення безпеки. Ба більше, переконані, що нині саме безпековий дискурс визначає зміст державної безпекової політики, оскільки, наслідуючи тенденцію постпозитивізму, в його рамках відображено об'єкт-суб'єктну взаємодію, а також суб'єктивну рефлексію реальності суб'єктами безпекової політики. Звідси також формуємо важливий висновок про детермінацію безпекового дискурсу і стратегічного [19], в тому числі й аналітичного наративу [20]. Ці питання ґрунтовно розглянуто в роботах О. Мандзюка [21-22], адже за допомогою аналітичного наративу відбувається конструювання самоідентичності інших осіб, підтримка їх цілісності у когнітивному континуумі, визначається зміст і мета впливу, а відтак, унаочнюється потреба у розумінні та порізненні стратегічних наративів, що спрямовані на якісні зміни соціальної системи та інших метанаративів поза стратегічного контексту.

Аналогічний підхід можна відстежити і в роботах Копенгагенської школи, в дослідженнях яких стверджується, що за допомогою мовленнєвого акта актор переносить проблему із рівня буденності до рівня екзистенційних загроз [23].

Безперечно, що формування безпекового дискурсу варто інтерпретувати як закономірний результат трансформації соціально-правових та політичних систем, необхідність дотримання безпекового балансу між інституційними структурами та громадянським суспільством, між інституційною системою і наднаціональними корпораціями.

Тут корисними можуть стати напрацювання Р. Кеохейна, котрий запропонував підходи до формування нової методології, яка відповідала б принципам постпозитивного знання і нада-

вала змогу досліджувати ті аспекти взаємодій, які не піддаються верифікації. Зокрема даний автор відзначав на інтерпретаційний характер рефлексіоністських теорій, через їхній акцент на текстовій інтерпретації, що спрямована на досягнення розуміння сенсів, контекстів і семіотики безпекових процесів і виступає метою пізнання постпозитивізму [24].

Оскільки тема дискурсу не є предметом цього дослідження, нами було продемонстровано різноманітні підходи до розуміння дискурсу з метою виділення тих його ознак, що описують **сучасний безпековий дискурс**.

Висновуємо, що кожен автор по-різному здійснює типологію дискурсу, пристосовуючи її до предмета власного дослідження. У даному контексті можна погодитись із думкою М. Йоргенсена та Л. Філіпса, які відзначають, що питання визначення меж дискурсу стратегічно детерміновані цілями дослідження, через що останні закладають певну дистанцію дослідника щодо предмета, впливаючи таким чином безпосередньо на інтерпретацію кожного дискурсу [25, с. 232].

Так, відомий дослідник Дж. Най, який запропонував власний варіант теорії „м'якої / розумної сили” [26], будучи теоретиком неолібералізму, стверджував про перехід до несилових форм взаємодії, на підставі чого прогнозував боротьбу реальностей та історій, змагання наративів. Однак, помилковість припущень даного автора стала явною 8 серпня 2008 року, коли РФ здійснила агресію проти Грузії, анексувавши частину її територій. „М'яка сила” стала черговою теорією віддаленою від практики міжнародних відносин, так само як і плюралізм наративів став лише наслідком послуговування неолібералізмом і насправді не був реалізований на практиці. Дані питання носять методологічний характер, адже розуміння корінь формування та реалізації безпекового дискурсу на сучасному етапі сприятимуть правильному вибору механізму правового регулювання державної безпекової політики.

Попри розбіжності в підходах, більшість авторів об'єднані спільним розумінням дискурсу як динамічного, впливового і комунікативного феномену, що формує соціальну реальність і впливає на політичні та соціальні процеси, практику правозастосування. Відмінності в їхніх підходах відображають різні наукові парадигми, але всі вони визнають, що дискурс відіграє ключову роль у формуванні суспільних уявлень і норм.

Підбиваючи підсумок наведеним визначенням можемо висновувати, що більшість авторів виходять із бінарної опозиції дискурсу як лінгвістичного явища, виділяючи два основні типи: 1) індивідуально-орієнтований – персональний; 2) статусно-орієнтований – інституційний.

Автори, котрі безпосередньо досліджували безпековий дискурс, інтерпретують його в якості інституційного дискурсу, наголошуючи на необхідності з'ясування наступних *питань*:

- місце безпекового дискурсу у системі інституційного дискурсу;
- мовні та позамовні ознаки безпекового дискурсу;
- синтез лінгвістичних, екстралінгвістичних й прагматичних особливостей безпекового дискурсу як складового інституційного дискурсу;
- жанрова палітра безпекового дискурсу крізь призму: 1) складових інституційного дискурсу; 2) стратегічних комунікацій; 3) ідеологію державності;
- інтеграція на основі лінгвопрагматичного підходу безпекової, мілітарної, етатичної, комунікативної та когнітивної парадигми;
- дослідження функціонування мовних одиниць у комунікативному процесі, із врахуванням людського фактора й комунікативного контексту;
- необхідність здійснення лінгвопрагматичного аналізу безпекового дискурсу з огляду на його прагматичний потенціал і роль держави у реалізації безпекових потреб та інтересів людини і суспільства.

Екстраполюючи дослідження різних авторів [27-30] можемо виділити **ознаки безпекового дискурсу**:

- **аксіологічність** – проголошення найвищими цінностями життя і здоров'я людини, безпеку соціальної та інституційної систем;
- **безпековість** – безпековий дискурс відіграє ключову роль у процесі безпековості – інтерпретації будь-яких питань крізь призму безпекознавчої парадигми, трансформації певного кола питань до категорії „безпекових”, що надає їм пріоритетний статус у політичному порядку денному та легітимізує використання надзвичайних заходів, обґрунтовуючи це необхідністю досягнення стратегічних цілей;
- **глобальність** – безпековий дискурс має глобальний вимір, оскільки багато сучасних загроз мають транскордонний характер. Це вимагає координації міждержавних зусиль і створення міжнародних коаліцій для реагування на ці загрози

- **детермінація** – чітко визначені умови актуалізації безпекового дискурсу: мета соціальної системи, стратегія її досягнення, державна політика та стратегіями впливу на суспільство через стратегічні комунікації;

- **динамічність** – дискурс є динамічним процесом, який змінюється і адаптується до нових соціальних умов, трансформації суспільних відносин, кіберглобалізації, нових загроз і небезпек. Він постійно змінюється у відповідь на нові виклики та загрози, зумовлюючи тим самим наукове завдання щодо встановлення періодизації безпекових дискурсів. Він постійно адаптується до нових реалій і умов, що робить його надзвичайно гнучким інструментом у руках політиків та різноманітних інституцій, тим самим стимулюючи розвиток безпекового законодавства;

- **ідеологічна забарвленість** – дискурс завжди відображає та підтримує певні ідеологічні позиції, формуючи суспільні норми та цінності, створюючи необхідні умови для соціальної підтримки та легітимації тих чи інших безпекових заходів (наприклад: широкомасштабна пропаганда в РФ перед війною проти України, створення образу ворога, підміна історії тощо). В його рамках відбувається визначення пріоритетності та значущості, ідентифікації та визнання екзистенційності загроз та напрямів реагування;

- **інституціональність** – будучи елементом інституційного дискурсу, реалізується в рамках як конкретних інституційних структур, так і в рамках недержавних або квазівійськових формувань під управлінням (відкритим чи прихованим) державних структур (діяльність різноманітних ПВК), що забезпечує його вплив на формування нормативних уявлень у різних суспільствах. Визначальним є те, він формується в межах цих інституцій і відображає їхні інтереси та стратегії;

- **інтерактивність** – дискурс є процесом взаємодії між учасниками комунікації, що включає обмін інформацією, значеннями, смислами, інтерпретаціями, образами, реальностями;

- **інтертекстуальність**: дискурс складається з текстів та висловлювань, що взаємодіють між собою, створюючи мережу історій, значень та смислів, яка підтримує певну ідеологічну або соціальну структуру, а також інституційну систему. Ця інтертекстуальність дозволяє інтегрувати різні точки зору і створювати комплексні наративи про загрози та безпеку;

- **комунікативність** – безпековий дискурс становить процес комунікації між суб'єктами,

який включає як вербальні, так і невербальні засоби передачі інформації, що дозволяє досягти максимального впливу на різні аудиторії. Саме тому він включає як потреби конкретної людини в безпеці, так і діяльність відповідних соціальних систем із їхнього задоволення, і також забезпечення безпеки себе самої, що виходить за горизонти винятково захисту, а й охоплює активні заходи щодо впливу на інших суб'єктів соціальних відносин у власних інтересах. Також в рамках даного дискурсу відбувається реалізація системи мовленнєвих стратегій, в рамках нарації;

- **культурність** – культурні особливості значно впливають на формування безпекового дискурсу. В різних культурах одні й ті самі загрози можуть сприйматися по-різному, що вимагає адаптації дискурсу до специфічних умов;

- **легітимація влади** – безпековий дискурс використовується для легітимації влади, особливо у кризові періоди. Він дозволяє виправдати застосування надзвичайних заходів та посилення контролю з боку держави, впровадження окремих правових режимів, які звужують права людини;

- **медіатизація** – сучасний безпековий дискурс значною мірою медіатизований. Медіа відіграють ключову роль у формуванні уявлень про загрози та впливі на громадську думку.

- **мобілізаційність** – безпековий дискурс мобілізує ресурси суспільства для протидії загрозам. Це може включати мобілізацію військових сил, економічних ресурсів, громадської підтримки тощо;

- **нормативність** – безпековий дискурс формує та підтримує, а також здійснюється відповідно до норм права, які регулюють суспільні відносини. Це можуть бути як норми права, так і соціальні норми, звичаї, очікування щодо поведінки в кризових ситуаціях;

- **процесуальність** – дискурс розглядається як динамічний процес, що включає як вироблення, так і інтерпретацію текстів і смислів, їхню індоктринацію в семіотичну систему інших організаційних структур, громадянського суспільства;

- **Регулятивність** – безпековий дискурс виконує регулятивну функцію, встановлюючи рамки, в межах яких можуть відбуватися соціальні та політичні дії. Він визначає, які заходи є допустимими, а які – ні, у контексті реалізації державної безпекової політики.

- **соціальна конструкція** – безпековий фор-

мує та відображає соціальну реальність або її симулякри, впливаючи на те, як суспільство сприймає певні події та явища, які з них уявляє в якості загроз і які інструменти вирішення цих питань визнаються допустимими. Це можуть бути як реальні загрози, так і сконструйовані у свідомості суспільства через медіа та інші комунікаційні канали;

- *стратегічність* – відповідність дискурсу стратегії розвитку держави, імплементованої в актах стратегічної правотворчості та операціоналізованої в рамках стратегем [31-32]¹ як напрямів державної безпекової політики за конкретними сферами життєдіяльності;

- *сугестивність*: безпековий дискурс має здатність впливати на соціальні та політичні процеси, політичні рішення та громадську думку, визначаючи порядок денний і формулюючи уявлення про важливі суспільні питання, моделюючи реальність за допомогою соціального інжинірингу, а також створюючи симулякри, формуючи симулятивну реальність. Через цей дискурс державні інституції можуть мобілізувати ресурси, легітимізувати надзвичайні заходи (в тому числі обґрунтувавши необхідність звуження прав людини) та формувати уявлення про необхідність тих чи інших дій, формулюючи базу для суспільної підтримки цих заходів (на прикладі України: підвищення податків, збільшення військового збору);

- *телеологічність* – конкретна комунікативна **мета**, що полягає у формуванні в об'єкта впливу у переконаності в необхідності реалізації тих чи інших безпекових заходів та політик;

Наведені ознаки формують комплексне розуміння безпекового дискурсу як інструменту, що не тільки відображає, але й активно формує суспільні уявлення про безпеку і загрози. Вони підкреслюють його важливість у сучасному світі, де питання безпеки набувають дедалі більшого значення в умовах глобалізації та зростання міжнародних загроз, триваючої війни РФ проти нашої держави.

На підставі сформульованих нами ознак визначимо базові критерії для типологізації безпекового дискурсу. Адже типологізація дискурсу є важливим аспектом його дослідження, оскільки уможливорює розподілити різні форми дискурсу на категорії за певними критеріями,

що сприяє кращому розумінню їхньої природи та функцій.

Пропонується кілька основних критеріїв, які може бути покладено в основу типологізації безпекового дискурсу:

1) **соціальні критерії**: передбачають розподіл безпекового дискурсу на основі їхнього зв'язку з різними соціальними групами або інституціями. Наприклад, можна виділити політико-безпековий дискурс, юридико-безпековий дискурс, медіадискурс, кібербезпековий дискурс, безпекознавчий дискурс тощо. Кожен з них відображає специфіку взаємодії в межах певної соціальної структури або групи;

2) **когнітивні критерії**: дискурс може бути типологізований на основі когнітивних процесів, які він відображає. Це можуть бути дискурси, пов'язані з певними способами мислення, пізнання або прийняття рішень, такі як науковий дискурс, релігійний дискурс, філософський дискурс тощо;

3) **функціональні критерії**: за цими критеріями безпековий дискурс класифікуються за його функцією у суспільстві. Наприклад, дискурс може бути інформативним, персуазивним (переконливим), забезпечувальним, комунікативним, освітнім, правоохоронним тощо. Функціональний підхід дозволяє визначити, яким чином безпековий дискурс сприяє виконанню певних соціальних завдань і реалізації функцій держави;

4) **ідеологічні критерії**: безпекові дискурси можуть бути типологізовані за ідеологічними ознаками, тобто на основі того, які ідеології вони підтримують або пропагують. Наприклад, можна виділити ліберальний дискурс, консервативний дискурс, мілітарний дискурс тощо. Ідеологічний підхід дозволяє зрозуміти, як дискурс формує і підтримує певні системи цінностей і переконань у суспільстві, а також якими силами та засобами будуть оперувати інституційна система для його реалізації власної стратегії.

На основі цих критеріїв можна побудувати складні системи типологізації, що дозволяють чітко розрізняти різні види дискурсу. Одним із таких специфічних видів є безпековий дискурс, який вимагає особливої уваги з огляду на його роль у формуванні державної безпекової політики та впливу на суспільну свідомість.

Таким чином, безпековий дискурс є не просто засобом комунікації, а важливим інструментом впливу на суспільні уявлення про загрози і способи їх подолання. Його значення виходить за межі традиційних політичних дискурсів,

¹ Ліпкан В. А. Стратегема: політичний зміст поняття. Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 25 квітня 2024 року. Частина 1. Кропивницький, 2024. С. 41–45.

оскільки він безпосередньо впливає на питання виживання та стабільності суспільства, стійкого розвитку держави, функціонування ефективної правової системи.

Таким чином висновуємо, що безпековий дискурс посідає особливе місце в системі типологізації дискурсів, оскільки стосується фундаментальних питань ефективного існування суспільства. Безпековий дискурс – це тип інституційного дискурсу, який концентрується на питаннях безпеки, завчасної ідентифікації загроз та небезпек, визначенні заходів для їхнього усунення та легітимації відповідних політичних та інших системних рішень, які усвідомлені і сприймаються відповідними цільовими аудиторіями в рамках реалізації стратегічного курсу держави, що сприятимуть забезпеченню стабільності та стійкого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Піхтовнікова Л. С. Стилістика і синергетика дискурсу / Шевченко І. С., Морозова О. І. // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / [Безугла Л. Р., Бондаренко В. Є., Донець П. М., Мартинюк А. П., Морозова О. І. та ін.] ; під загальн. ред. Шевченко І. С. Харків : Константа, 2005. С. 29-35.
2. Ліпкан В. А., Попова Т. В. Стратегічні комунікації : *словник*, за заг. ред. доктора юридичних наук В. А. Ліпкана. Київ : ФОП Ліпкан О.С., 2016. 416 с.
3. Бобир Ю. В. Безпековий дискурс у соціолінгвістичній парадигмі. *STUDIA LINGUISTICA*, 2021. Vol. 18 : 24-38. <https://doi.org/10.17721/StudLing2021.18.24-38>
4. Дворецька, Г. В. Соціологія : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2002. 472 с.
5. Копитко М. І., Ільків, Ю. І. Основи безпекової діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4 (60). С. 195–201, doi: 10.31732/2663-2209-2020-60-195-201.
6. Литвиненко Н. П. Сучасний український медичний дискурс : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2010. 35 с. ; Литвиненко Н. П. Український медичний дискурс : монографія. Харків, 2009. 302 с.
7. Полюк І. С., Бонгдар Л. В., Рибчук О. С. Лінгвопрагматичний аспект дослідження медичного дискурсу . *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72) № 1 Ч. 2 2022. С. 26-31.
8. Дискурс / В. С. Лісовий // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24374>.
9. Дискурс / В. С. Лісовий // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24374>.
10. Юзик А. Особливості сучасного безпекового дискурсу у міжнародних відносинах. *Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія*. С. 14-18.
11. Романюк О. Телевізійний дискурс як інтерактивний спосіб мовленнєвої взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2018. Вип. 1 (39). С. 86-89.
12. Загуменна Ю. О. Передумови виникнення безпекового дискурсу в історії політико-правової думки. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 70-76.
13. Austin J. L. *How to do Things with Words* Harward: Cambridge University Press, 1972. 168 p.
14. Діордіца І.В. Актуальні питання забезпечення державної безпеки України крізь призму муніципальної та освітньої реформи у воєнний та післявоєнний час. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 340-343. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/81>.
15. Ліпкан В. А. Безпекознавство : навчальний посібник. Київ : Вид-во Європ. ун-та, 2003. 208 с.
16. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія. Київ : Текст, 2003. 600 с.
17. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України : монографія. Київ : Текст, 2005. 350 с.
18. Ліпкан В. А. Політичні засади геостратегії сучасної Української Держави : *монографія*. Одеса : Видавничий дім „Гельветика”, 2024. 830 с
19. Мандзюк О. А. Засади розроблення стратегічного наративу. *Публічне адміністрування в умовах змін та перетворень: проблеми організації та правового забезпечення : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 травня 2017 р.* Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 91–93.
20. Мандзюк О. А. Підходи до побудови аналітичного наративу в рамках теорії стратегічних комунікацій. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, м. Одеса, 2017 р.* Одеса : Одесь-

- кий регіональний інститут державного управління при Національній академії державного управління при Президентові України, 2017. С. 273–274.
21. Мандзюк О. А. Наратив як метатеоретична парадигма. Інформаційна безпека: європейські орієнтири та перспективи для України : матеріали III Міжнародного науково-практичного круглого столу, м. Харків, 25 листопада 2016 р. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016. С. 69–72.
 22. Мандзюк О. А. Аналітична діяльність в Україні: адміністративно-правові засади регулювання : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 488 с.
 23. Weaver O. The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate. *International Theory: Positivism and Beyond*. Cambridge University Press, 1996. P. 149–185. URL: <https://www.scribd.com/doc/141010566/1-The-Rise-and-Fall-of-the-Interparadigm-Debate-OLE-WAEVER>.
 24. Keohane R. International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*. 1988. Vol. 32, no. 4. P. 379–396. URL: <https://www.jstor.org/stable/2600589>.
 25. Jorgensen M., Phillips L. *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage Publications, 2002. 229 p.
 26. Nye, Joseph (November 29, 2007). «Smart Power». *The Huffington Post*. Archived from the original on October 7, 2017. Retrieved March 23, 2021.
 27. Полюк І. С., Бонгдар Л. В., Рибчук О. С. Лінгво-прагматичний аспект дослідження медичного дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72) № 1 Ч. 2 2022. С. 26–31.
 28. Кашишин Н. Є. Дипломатичний дискурс як вид інституційного дискурсу. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Вип. 153. С. 232–235.
 29. Єрченко О. В. Структурно композиційні та лінгвокогнітивні принципи наукової медичної статті та анотації : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.04. Львів, 2015. 269 с.
 30. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики : підручник*. Київ : Академія, 2004. 344 с.
 31. Ліпкан В. А. Стратегема: політичний зміст поняття. *Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 25 квітня 2024 року. Частина 1*. Кропивницький, 2024. С. 41–45.
 32. Ліпкан В. А. Стратегія державної інфраструктурної політики України : *словник*. Київ : В. А. Ліпкан, 2023. 252 с.

Zinoruk M. M. Security discourse in the context of the implementation of the state security policy of Ukraine

The article examines security discourse as a key element in the implementation of Ukraine's state security policy, formed in response to modern global challenges. The author emphasizes the importance of an interdisciplinary approach to the analysis of security discourse, particularly its legal, social, linguistic, and political aspects. It is established that security discourse plays a central role in shaping public perceptions of threats and mobilizing resources to address them.

The article justifies the necessity of using discourse analysis in state policy, particularly for the legitimization of emergency measures, the mobilization of the public, and the formation of strategic narratives. Special attention is paid to how strategic communications influence state security policy and help structure its key objectives.

The main characteristics of security discourse are identified, including axiological significance, a security-centric focus, global scope, dynamic nature, ideological orientation, institutional framework, intertextuality, communicativeness, and teleological orientation. These features allow for a deeper understanding of the discourse structure and its impact on public consciousness.

The author proposes a typology of security discourse, highlighting its cognitive, social, functional, and ideological criteria. This approach allows for a more profound understanding of the discourse's structure and its influence on public consciousness. The article also addresses examples of manipulative narratives, such as Russian propaganda during the war against Ukraine, emphasizing their role in shaping a simulated reality.

It is concluded that security discourse is a crucial tool for ensuring Ukraine's national interests and adapting social structures to new global threats.

Key words: state security, security discourse, legal regulation of state security, state security policy, strategic communications, strategic narrative, legitimation, threat, institutional system

Б. М. Семенко

кандидат юридичних наук, адвокат

ORCID ID: 0009-0000-6058-2565

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Стаття присвячена дослідженню сучасних трендів правового регулювання оподаткування в країнах Європейського Союзу та оцінці їхнього впливу на економічну стабільність і соціальну справедливість. Особлива увага приділяється гармонізації податкової політики, оподаткуванню цифрових послуг, впровадженню «зелених» податків і боротьбі з агресивною податковою оптимізацією. Ці питання стають ключовими в умовах глобалізації та цифровізації економіки, що вимагають адаптації податкових систем для ефективного функціонування в нових умовах. Дослідження також спрямоване на вивчення потенціалу використання досвіду ЄС для податкових реформ в Україні.

Виявлено, що гармонізація податкової політики в рамках ЄС сприяє усуненню податкових бар'єрів для підприємств, спрощує торговельні операції та стимулює інтеграцію економік держав-членів. Завдяки впровадженню єдиних стандартів, таких як Директива про ПДВ та Директива щодо уникнення податкових ухилень (ATAD), вдалося значно зменшити можливості для агресивної податкової оптимізації. Гармонізовані правила також забезпечують прозорість і передбачуваність податкових зобов'язань для бізнесу.

Досліджено сучасні виклики, пов'язані з оподаткуванням цифрової економіки. Такі корпорації, як Google, Facebook і Amazon, завдяки своїй глобальній діяльності можуть мінімізувати податкові зобов'язання, що ставить місцеві компанії в нерівні умови. Це створює проблеми для національних податкових систем, які не можуть ефективно оподатковувати цифрові послуги через відсутність фізичної присутності таких компаній. ЄС уже впроваджує цифрові податки (Digital Services Tax) у деяких країнах-членах, таких як Франція та Італія, але процес зустрічає міжнародний опір, зокрема з боку Сполучених Штатів, що ускладнює досягнення глобальної угоди.

Заслужовує уваги досвід ЄС у впровадженні «зелених» податків, спрямованих на підтримку екологічних ініціатив та стимулювання бізнесу до екологічно відповідальної діяльності. Податки на викиди, енергоспоживання та інші заходи стимулюють сталий розвиток і допомагають зменшити шкідливий вплив на довкілля. Такі країни, як Німеччина, Швеція та Данія, демонструють позитивні приклади використання екологічного оподаткування, яке, крім того, є важливим джерелом поповнення державних бюджетів.

Ключові слова: податки, оподаткування, зарубіжний досвід, адміністрування податків, економічна стабільність, фіскальна система, регулювання оподаткування, правове регулювання оподаткування.

Обґрунтування актуальності теми дослідження Правове регулювання оподаткування є одним із ключових інструментів економічної політики кожної держави. В умовах сучасної глобалізації та цифровізації економіки виникає потреба в адаптації податкових систем до нових викликів, пов'язаних із транснаціональним бізнесом, цифровими технологіями та сталим розвитком. Європейський Союз, як один із провідних економічних блоків у світі, постійно вдосконалює податкове законодавство для забезпечення ефективної податкової системи, здатної реагувати на сучасні виклики.

Питання гармонізації податкової політики в ЄС набуває особливого значення у зв'язку з необхідністю забезпечення єдиного ринку та уникнення податкових «оазисів», що дозволяють ухилятися від сплати податків. Актуальними є також проблеми оподаткування цифрової економіки, що виникають через транснаціональну природу цифрових гігантів, таких як Google та Amazon, які можуть отримувати значні доходи в одній країні, сплачуючи мінімальні податки в іншій.

Проблематика з'ясування сучасних трендів правового регулювання оподаткування в кра-

інах ЄС є особливо актуальною для України, яка прагне гармонізувати своє законодавство з європейським та впровадити ефективні механізми для боротьби з податковими правопорушеннями, стимулювання економіки та забезпечення сталого розвитку. Зазначене й обумовлює актуальність та своєчасність дослідження.

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій у правовому регулюванні оподаткування в країнах Європейського Союзу та оцінка їх впливу на економічний розвиток, соціальну справедливість і стабільність державних фінансів.

Огляд останніх досліджень і публікацій Особливостям правового регулювання оподаткування в країнах ЄС присвячували свою увагу як закордонні, так і вітчизняні дослідники, зокрема: О. В. Білаш, М. Г. Волощук, Я. В. Греца, Т. О. Карабін, М. П. Кучерявенко, Я. В. Лазур, М. В. Менджул, О. О. Петріченко, І. В. Скороход та інші. Проте, висока динаміка сучасних процесів глобалізації та цифровізації, екологічні ініціативи та проблеми у галузі безпеки, що загострюються, в тому числі, війною в Україні, обумовлюють потребу нових досліджень проблематики сучасних тенденцій у правовому регулюванні оподаткування в країнах Європейського Союзу.

Основний зміст дослідження. Правова основа податкових систем Європейського Союзу є надзвичайно важливою для гармонізації податкових політик держав-членів і забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку. Вона включає низку директив, регламентів та інших правових актів, спрямованих на координацію податкових систем різних країн, усунення податкових перешкод та запобігання уникненню оподаткування.

Одним із ключових елементів правової основи є Директива про ПДВ (Директива Ради 2006/112/ЄС) [1], яка встановлює спільну систему податку на додану вартість для всіх держав-членів. Ця директива визначає загальні правила щодо нарахування та сплати ПДВ, а також встановлює мінімальні ставки податку, які країни-члени повинні дотримуватись. Це дозволяє зберігати стабільність ринку, запобігати податковому арбітражу та створює передумови для забезпечення рівних умов конкуренції.

Також важливою є Директива Ради 2011/96/ЄС про спільну систему оподаткування для материнських та дочірніх компаній різних держав-членів [2]. Вона має на меті уникнення подвійного оподаткування дивідендів, що сплачуються між компаніями всередині ЄС, і є важ-

ливим інструментом для забезпечення вільного руху капіталу та функціонування єдиного ринку. Ця директива допомагає запобігти надмірному податковому навантаженню на транснаціональні корпорації, водночас забезпечуючи можливість для національних урядів отримувати доходи від діяльності цих компаній.

Ще одним важливим актом є Директива Ради 2016/1164/ЄС, яка спрямована на запобігання ухиленню від сплати податків та агресивній податковій оптимізації [3]. Вона встановлює заходи для боротьби з агресивними схемами ухилення від оподаткування, такими як «перекладання» прибутків між країнами з метою зменшення податкового навантаження. Ця директива є частиною загальної стратегії ЄС щодо зміцнення боротьби з ухиленням від сплати податків, зокрема у світлі ініціатив ОЕСР з протидії розмиванню податкової бази та переміщенню прибутків (BEPS).

Не можна оминати увагою і Директиву 2014/107/ЄС, яка стосується автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки з метою боротьби з ухиленням від сплати податків [4]. Вона передбачає обов'язковий обмін фінансовою інформацією між податковими органами держав-членів, що дозволяє ефективніше відстежувати активи громадян ЄС та запобігати ухиленню від сплати податків. Це забезпечує прозорість та допомагає країнам-членам збільшувати свої податкові надходження.

Окрім згаданих директив, важливу роль відіграють також регламенти ЄС. Наприклад, Регламент (ЄС) № 904/2010 Про адміністративне співробітництво та боротьбу з шахрайством у сфері ПДВ, встановлює механізми співпраці між податковими органами держав-членів для виявлення та припинення податкових шахрайств у межах єдиного ринку [5]. Цей регламент підвищує ефективність боротьби з ухиленням від сплати податків, зокрема через шахрайські схеми ПДВ.

Загалом, правова основа податкових систем ЄС спрямована на забезпечення справедливості та ефективності податкової системи в умовах інтегрованої економіки. Вона забезпечує рівні умови для бізнесу, підтримує єдиний ринок, сприяє зменшенню податкових зловживань та ухилення від сплати податків. Гармонізація податкового законодавства, не лише забезпечує державам-членам право на здійснення власної податкової політики, але й дозволяє ЄС координувати спільні зусилля у боротьбі

з податковими правопорушеннями та шахрайством.

Гармонізація податкової політики в Європейському Союзі відіграє ключову роль у сприянні усуненню податкових бар'єрів для підприємств і забезпеченні ефективного функціонування єдиного ринку. Основна мета гармонізації – створення умов, за яких компанії з різних країн-членів ЄС можуть вільно вести свою діяльність, не стикаючись з нерівними податковими вимогами або складнощами через різницю в податкових системах. Це важливо для забезпечення рівних умов конкуренції та стимулювання економічної інтеграції всередині Союзу.

Одним із ключових аспектів гармонізації є створення спільних правил для оподаткування таких важливих сфер, як податок на додану вартість (ПДВ), корпоративний податок та оподаткування доходів. Завдяки цьому підприємства, що здійснюють транснаціональні операції, можуть уникати подвійного оподаткування або надмірних адміністративних труднощів, пов'язаних із дотриманням податкового законодавства різних країн. Наприклад, запровадження спільної системи ПДВ у ЄС дозволило значно спростити торговельні відносини між країнами-членами, оскільки тепер правила щодо ПДВ є уніфікованими, що зменшує ризик для підприємств зіткнутися з різними вимогами щодо розміру ставок або процесу звітування.

Гармонізація також сприяє зменшенню податкового арбітражу, коли підприємства намагаються переміщувати свої прибутки до країн із нижчими податковими ставками для мінімізації своїх зобов'язань перед державою [6]. Спільні підходи до оподаткування доходів та боротьби з агресивною податковою оптимізацією, як-от впровадження директиви ATAD, допомагають запобігти таким практикам. Це, в свою чергу, підтримує стійкість національних податкових систем і забезпечує рівномірний розподіл податкових надходжень серед держав-членів ЄС.

Крім того, гармонізація оподаткування в ЄС є важливою для забезпечення прозорості та передбачуваності податкових зобов'язань підприємств, що діють у декількох країнах. Це допомагає знизити адміністративні витрати, пов'язані з податковою звітністю, зокрема завдяки автоматичному обміну податковою інформацією між державами-членами. Гармонізовані правила дозволяють підприємствам не тільки краще планувати свої фінансові операції, але й уникати непорозумінь або конфліктів із податковими органами різних країн.

Спільний консолідований податковий режим для компаній (CCCTB – Common Consolidated Corporate Tax Base) [7] є однією з найбільш амбітних реформ Європейського Союзу, спрямованих на гармонізацію корпоративного оподаткування. Його метою є створення єдиної системи для визначення оподатковуваної бази підприємств, що здійснюють діяльність у кількох державах-членах ЄС, та усунення різниць у національних податкових системах, які можуть спричиняти податкову конкуренцію та арбітраж.

У рамках цієї «реформи CCCTB» передбачається, що великі корпорації, які мають діяльність у різних країнах ЄС, повинні сплачувати податки за єдиними правилами на рівні всього Союзу, а не дотримуватися різних національних систем. Основний принцип цієї системи полягає у тому, що всі доходи компанії в межах ЄС об'єднуються (консоліднуються), а потім розподіляються між країнами, де компанія веде свою діяльність, на основі таких показників, як обсяг продажів, капітал і кількість працівників [8].

Цей підхід дозволяє значно спростити процес звітування для міжнародних компаній, які часто стикаються з подвійним оподаткуванням або, навпаки, з можливістю уникнення сплати податків шляхом перенесення прибутків до країн із нижчими податковими ставками. Впровадження CCCTB також дозволяє ефективніше боротися з агресивною податковою оптимізацією, оскільки зменшується можливість використання складних податкових схем для штучного зменшення податкової бази.

Прикладом успішної практики впровадження елементів CCCTB є реформування податкових систем в деяких країнах ЄС, таких як Нідерланди та Ірландія. Обидві країни відомі як привабливі для транснаціональних корпорацій через свої податкові пільги, однак під тиском ЄС вони були змушені адаптувати своє законодавство, аби відповідати новим стандартам прозорості та запобігання уникненню оподаткування. Так, Нідерланди почали впроваджувати заходи щодо обмеження схем, які дозволяли компаніям використовувати механізми з підставними компаніями для мінімізації податкових зобов'язань. Подібні заходи були впроваджені і в Ірландії, де раніше існувала можливість значного зниження податків для технологічних гігантів за рахунок переказу прибутків через дочірні компанії.

Реформа CCCTB також має позитивний вплив на прозорість у податковій сфері. Впровадження консолідованої податкової бази полегшує процес контролю за транснаціональ-

ними компаніями і робить податкові зобов'язання більш прозорими та передбачуваними. Це, у свою чергу, сприяє створенню рівних умов для бізнесу та запобігає недобросовісній конкуренції, заснованій на податкових перевагах.

Варто враховувати, що сучасні податкові тренди в Європейському Союзі, зокрема гармонізація податкового законодавства, впровадження цифрових податків та заходи для боротьби з ухиленням від сплати податків, мають значний вплив на економічну стабільність та соціальну справедливість у країнах-членах. Одним із основних досягнень цих реформ є покращення прозорості та справедливості податкових систем, що сприяє більш ефективному розподілу податкових надходжень та зменшенню податкових «лазівок», які раніше використовували великі корпорації для мінімізації своїх податкових зобов'язань. Сучасне регулювання оподаткування цифрових послуг стикається з численними викликами, особливо у зв'язку з діяльністю транснаціональних корпорацій, таких як Google, Facebook, Amazon. Традиційні податкові системи, розроблені для фізичних товарів і послуг, часто не здатні ефективно обкладати податками цифрові компанії, які можуть отримувати значні прибутки в одній країні, але фізично не мати там присутності. Це дозволяє таким компаніям мінімізувати свої податкові зобов'язання, що створює нерівні умови для конкуренції з місцевим бізнесом.

Основна проблема полягає в тому, що національні податкові закони більшості країн все ще базуються на фізичній присутності підприємства, тоді як цифрові компанії можуть надавати послуги взагалі без створення офісів чи виробничих потужностей [9]. Це ускладнює з'ясування того, де саме створюється додана вартість і відповідно - де саме повинні сплачуватися податки. Наприклад, Facebook може отримувати доходи від реклами у країні, де не має офіційного представництва, але сплачувати мінімальні податки в іншій країні, де податкове навантаження нижче.

Ще одним викликом є агресивна податкова оптимізація, коли цифрові гіганти використовують складні схеми для перенесення своїх прибутків до юрисдикцій з низькими податковими ставками або вільними від податків територіями. Це призводить до того, що країни, в яких цифрові компанії фактично отримують прибутки, втрачають значні податкові надходження.

Європейський Союз та інші міжнародні організації уже давно працюють над вирішенням

цієї проблеми, запроваджуючи нові податкові правила для цифрових компаній. Одним із таких кроків стало запровадження так званого «цифрового податку» (Digital Services Tax) [10] у деяких країнах ЄС, таких як Франція та Італія. Однак, це рішення стикається з опором як з боку самих компаній, так і деяких країн (таких, як США), що ускладнює досягнення глобальної домовленості.

Завдяки гармонізації податкової політики та запровадженню спільних директив, таких як ATAD (Anti-Tax Avoidance Directive), вдалося зменшити можливості для агресивної податкової оптимізації, яка завдавала шкоди національним економікам. Це сприяє збільшенню надходжень до бюджетів країн-членів, що, у свою чергу, дозволяє урядам інвестувати більше коштів у соціальні програми, інфраструктуру та інші пріоритетні напрямки.

Окрім цього, впровадження так званих «зелених податків» (зазвичай так тлумачаться податки на викиди та інші екологічні збори) допомагає не тільки зменшити негативний вплив на довкілля, але й сприяє сталому розвитку. Країни, що активно застосовують ці податки, такі як Швеція та Німеччина, демонструють приклад того, як податкові заходи можуть бути інструментом для досягнення економічної стабільності та соціальної відповідальності.

Проте, відкритим залишається питання соціальної справедливості. Попри позитивні зміни, нерівність у доходах між різними верствами населення в деяких країнах ЄС залишається високою. Це підкреслює необхідність подальших реформ у напрямку прогресивного оподаткування та збалансованого розподілу податкового навантаження між підприємствами та громадянами.

Україна має хороший приклад для запозичення досвіду Європейського Союзу, у сфері податкових реформ. По-перше, одним із головних напрямків реформ має бути гармонізація українського податкового законодавства з європейськими стандартами, що сприятиме полегшенню інтеграційних процесів та покращенню умов для міжнародної торгівлі й інвестицій. Це дозволить усунути податкові бар'єри для бізнесу, знизити адміністративні витрати й стимулювати розвиток малого та середнього підприємництва. Також, варто приділити увагу боротьбі з ухиленням від сплати податків та агресивною податковою оптимізацією. Впровадження директив, подібних до ATAD (Anti-Tax Avoidance Directive) в Україні, могло б значно посилити контроль над

транснаціональними компаніями та запобігти втратам державного бюджету, через складні схеми мінімізації податків.

Загалом, аналіз досвіду ЄС свідчить, що реформи податкової системи повинні сприяти не тільки збільшенню бюджетних надходжень, а й забезпеченню прозорості, справедливості та стійкості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтверджують, що сучасні тренди правового регулювання оподаткування в країнах Європейського Союзу мають значний вплив на економічну стабільність, соціальну справедливість та ефективність функціонування єдиного ринку. Гармонізація податкових систем у рамках ЄС, впровадження цифрових податків, боротьба з агресивною податковою оптимізацією, а також екологічне оподаткування відіграють ключову роль у забезпеченні рівних умов для бізнесу, підвищенні прозорості податкових зобов'язань та стимулюванні сталого розвитку. Важливим досягненням є створення спільних стандартів, які знижують адміністративні витрати для підприємств, запобігають податковому арбітражу та сприяють зростанню бюджетних надходжень, що дозволяє державам інвестувати в соціальні програми та екологічні ініціативи.

Проте, незважаючи на позитивні зрушення, залишаються невирішеними проблеми, пов'язані з оподаткуванням транснаціональних цифрових корпорацій. Недосконалість сучасних підходів до визначення оподатковуваної бази для таких компаній призводить до несправедливого розподілу податкових зобов'язань, що особливо гостро відчувається в країнах, де цифрові гіганти отримують великі доходи, але не сплачують відповідні податки. У цьому контексті необхідно продовжувати дослідження з метою вдосконалення механізмів оподаткування цифрової економіки та досягнення глобальної домовленості щодо цифрових податків.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш глибокому вивченні впливу нових податкових інструментів на економіку окремих країн та регіонів, зокрема в контексті змін, що відбуваються під впливом цифровізації та глобалізації. Крім того, актуальними залишаються питання соціальної справедливості в оподаткуванні та можливості впровадження прогресивних податкових ставок для зменшення нерівності. Також слід звернути увагу на роль екологічного оподаткування у стимулюванні сталого розвитку, зокрема на ефективність

«зелених» податків у різних країнах. Для України подальші дослідження доцільно зосередити на адаптації найкращих європейських практик до національних умов, з метою створення ефективної та прозорої податкової системи, яка сприятиме економічному зростанню, забезпеченню соціальної рівності та розвитку екологічно відповідальної економіки.

Список використаної літератури:

1. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value-added tax. *Official Journal of the European Union*, L 347, 11.12.2006, pp. 1-118. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006L0112>.
2. Council Directive 2011/96/EU of 30 November 2011 on the common system of taxation applicable in the case of parent companies and subsidiaries of different Member States (recast). *Official Journal of the European Union*, L 345, 29.12.2011, pp. 8-16. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0096>.
3. Council Directive (EU) 2016/1164 of 12 July 2016 laying down rules against tax avoidance practices that directly affect the functioning of the internal market. *Official Journal of the European Union*, L 193, 19.7.2016, pp. 1-14. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L1164>.
4. Council Directive 2014/107/EU of 9 December 2014 amending Directive 2011/16/EU as regards mandatory automatic exchange of information in the field of taxation. *Official Journal of the European Union*, L 359, 16.12.2014, pp. 1-29. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0107>.
5. Council Regulation (EU) No 904/2010 of 7 October 2010 on administrative cooperation and combating fraud in the field of value added tax. *Official Journal of the European Union*, L 268, 12.10.2010, pp. 1-18. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010R0904>.
6. Белік І. Б. Міжнародно-правовий досвід оподаткування електронної комерції. *Форум права*. 2021. № 2. С. 49–54.
7. Proposal for a Council Directive on a Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB). *Official Journal of the European Union*, 16 March 2011. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM>
8. Clemens Fuest, The European Commission's proposal for a common consolidated corporate tax base, *Oxford Review of Economic Policy*, Oxford University Press and Oxford Review of Economic Policy Limited, 2008, vol. 24 (4), p. 725.

9. Матвейчук Л. О. Інформаційні технології і системи в державному управлінні оподаткуванням. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2016. № 1. С. 77-84.
10. Kim, Y. R. (Christine). Digital Services Tax: A

Cross-border Variation of Consumption Tax Debate. *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*. 2019. 112, 1–63. <https://www.jstor.org/stable/27067489>

Semenko B. M. Current trends in legal regulation of taxation: experience of the EU countries

The article is devoted to the study of current trends in legal regulation of taxation in the European Union and assessment of their impact on economic stability and social justice. Particular attention is paid to the harmonization of tax policy, taxation of digital services, introduction of “green” taxes and the fight against aggressive tax optimization. These issues are becoming key in the context of globalization and digitalization of the economy, which require the adaptation of tax systems to function effectively in the new environment. The study also aims to explore the potential of using the EU experience for tax reforms in Ukraine.

It is found that the harmonization of tax policy within the EU helps to eliminate tax barriers for businesses, simplifies trade operations and stimulates the integration of member states' economies. The introduction of common standards, such as the VAT Directive and the Anti-Tax Avoidance Directive (ATAD), has significantly reduced the scope for aggressive tax optimization. Harmonized rules also ensure transparency and predictability of tax liabilities for businesses.

Modern challenges related to the taxation of the digital economy are explored. Corporations such as Google, Facebook, and Amazon, due to their global operations, can minimize tax liabilities, which puts local companies in an unequal position. This creates problems for national tax systems that cannot effectively tax digital services due to the lack of physical presence of such companies. The EU is already implementing Digital Services Taxes in some member states, such as France and Italy, but the process is facing international resistance, particularly from the United States, which makes it difficult to reach a global agreement.

The EU's experience in implementing “green” taxes aimed at supporting environmental initiatives and encouraging businesses to engage in environmentally responsible activities is noteworthy. Taxes on emissions, energy consumption, and other measures stimulate sustainable development and help reduce harmful environmental impact. Countries such as Germany, Sweden, and Denmark demonstrate positive examples of the use of environmental taxation, which is also an important source of revenue for state budgets.

Key words: taxes, taxation, foreign experience, tax administration, economic stability, fiscal system, tax regulation, legal regulation of taxation.

УДК 351.745

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.2.21>

В. В. Тильчик,

доктор юридичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-5964-3439

В. В. Галуцько,

доктор юридичних наук, професор, академік Академії АПН,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін,
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія».
ORCID ID: 0000-0003-1619-5028

І. О. Харь,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу аспірантури та докторантури
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-7676-8273

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ЕКОНОМІЧНІЙ ТА ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРАХ В КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Стаття присвячена повноваженням правоохоронних органів щодо протидії мінізації економіки, корупції як загроз інформаційній безпеці в Україні. З метою з'ясування повноважень правоохоронних органів в сфері протидії корупції, мінізації економіки та забезпечення інформаційної та економічної безпеки держави, автори роблять аналіз визначення поняття «тіньова економіка», «інформаційна безпека», «корупція» звертаючись при цьому до юридичної та економічної літератури.

Автори статті звертаються до визначення системи правоохоронних органів та їх повноважень через ті завдання, які виконуються цими правоохоронними органами згідно чинного законодавства та в світлі захисту інформаційної безпеки України та протидії корупції.

В статті з'ясовується питання діяльності правоохоронних органів, яка спрямована на протидію мінізації економіки, корупції як загроз економічній та інформаційній безпеці України.

Констатується суб'єктна приналежність правоохоронних органів щодо забезпечення економічної, інформаційної безпеки держави, а також протидії мінізації економіки та корупції. Автори з'ясовують властивості правоохоронної діяльності взагалі та констатують, що до цих властивостей варто додати повноваження із забезпечення економічної, інформаційної безпеки країни.

З метою розкриття повноважень правоохоронних органів в сфері детинізації економіки, захисту інформації та протидії корупції автори статті звертаються до законодавчого емпіричного блоку. Перш-за все, автори зосереджують увагу на секторі безпеки і оборони, та перелічують ті державні органи, які входять до складу означеного сектору.

В подальшому, автори статті вдаються до аналізу повноважень кожного з перелічених правоохоронних органів держави, покликаних сприяти детинізації економіки України.

З метою надання характеристики мети та завдань правоохоронних органів, що здійснюють повноваження протидії тінізації економічного сектору, корупції та захисту формаційної безпеки щодо убезпечення економічного блоку держави, автори статті вдаються до аналізу кожного з перелічених органів, яким притаманні правоохоронні функції в означеній сфері, це : Національна поліція України, Служба безпеки України, Державна податкова служба України та Державна митна служба України, органи прокуратури, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України.

Автори статті роблять висновок щодо компетенції та повноважень означених органів та їх можливості суттєво впливати на реальне забезпечення належного функціонування економічної складової держави, а також ефективно протидіяти тінізації економічного сектору держави.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правова форма, правоохоронні органи, повноваження працівника правоохоронного органу, тіньова економіка, тінізація економіки, інформаційна безпека, захист інформації, інформаційні відносини, інформаційні загрози, кібербезпека, корупція, протидія корупції.

Постановка проблеми. Економічна складова України протягом останніх багатьох років характеризувалася і продовжує характеризуватися значним зростанням тінізації економіки як основи для криміналізації суспільства, корупції, хабарництва в економічній, політичній та соціальній сферах [1; 2, с. 107].

Тіньовий сектор економіки України є одним з найбільших перешкод для розвитку національної конкурентоспроможності, підвищення соціального рівня життя населення та інтеграційним процесам України до Європейського Союзу. На думку Суворової С.Г. та Кульганик О.М. під час повномасштабного вторгнення росії в Україну розмір тіньової економіки не зменшився, бо за різними оцінками цей розмір залишається на рівні 20–30% ВВП. Це свідчить про активну криміналізацію економічних процесів, високий рівень корумпованості органів державної влади та низьку правову та податкову культуру юридичних і фізичних осіб [3, с. с. 168].

Отже, боротьба з тіньовим сектором економіки є необхідною умовою дотримання фінансових інтересів держави, крім того, що це є й умовою забезпечення законності та правопорядку в країні, тим більше під час війни росії проти України. З метою боротьби з правопорушеннями в економічній сфері держави, зокрема з тінізацією економіки, існує цілий спектр правоохоронних органів, завданням яких є боротьба з блоком правопорушень, що посягають на функціонування економіки країни [4, с. 98].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням тінізації економіки України та повноваженням правоохоронних органів у боротьбі з цим негативним явищем приділяли увагу такі вітчизняні дослідники, як: В. Базилевич, О. Барановський, З. Варналій, О. Власюк, В. Геець, А. Гончарук, М. Єрмошенко, Я. Жаліло,

А. Золковер, Т. Ковальчук, О. Люльов, С. Леонов, І. Лютий, В. Мандибура, А. Мокій, І. Мазур, В. Мунтіян, В. Предборський, І. Тивончук, І. Тютюник, М. Флейчук, С. Юрій, О. Ярова та інші. Питанню повноважень правоохоронних органів у боротьбі з тіньовим сектором економіки приділяли увагу науковці, зокрема: А. Детюк, М. Ковалів, А. Куліш, А. Кучук, С. Кременчуцький, М. Мельник, О. Музичук, В. Тацій, М. Хавронюк та ін.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі з економічного напрямку снує визначення такого поняття як «тіньова економіка». І.Г. Савченко та А.Є. Іорданов вважають, що це «економічна діяльність, яка не відображається в обліку та звітності суб'єктів підприємницької діяльності, а також не враховується і не контролюється державними органами і (або) спрямована на отримання неконтрольованого державою доходу, шляхом порушення чинного законодавства, від якої держава не одержує податкових надходжень», що безумовно шкодить економіці України, зокрема в умовах повномасштабного військового вторгнення росії. [2, с. 107].

З числа всіх існуючих державних структур, на які покладається обов'язок протидії тінізації економіки України, безумовно виступають правоохоронні органи із забезпечення економічної безпеки країни.

Як стверджують Ю.В. Гаруст та В.І. Мельник «правоохоронні органи символізують присутність держави в нашому повсякденному житті, її здатність втрутитися і захистити, коли такий захист потрібен. Вони можуть бути також символом цілісності суспільства і його відданості цінностям честі, обов'язку, уособлюють монополію держави на застосування примусу, що, в свою чергу, є необхідною умовою забезпе-

чення ефективної дії права, а також покликані стримувати суспільство від вчинення злочинів, аморальних дій, злих намірів, змов та інших протиправних дій» [5, с. 12].

Правоохоронні органи це органи державної влади, що на підставі відповідного законодавства здійснюють правоохоронну діяльність.

Діяльність правоохоронних органів спрямована на забезпечення законності і правопорядку, захист прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження, припинення правопорушень, застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок [6].

Крім того, що правоохоронні органи України є суб'єктами забезпечення економічної безпеки держави, а також покликані протидіяти й тінізації економіки.

На думку науковці правоохоронна діяльність має певні властивості, а саме: 1) здійснюється спеціально уповноваженими органами; 2) реалізується при дотриманні встановленого порядку, певних правил і процедур; 3) у процесі її реалізації застосовуються заходи державної або суспільної дії з метою виявлення, попередження або припинення правопорушень; 4) націлена на охорону і захист прав у країні [5, с. 14], а також має ряд повноважень із забезпечення економічної безпеки країни.

Відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про національну безпеку» від 21.06.2018 № 2469-VIII до складу сектора безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [7]. Означені суб'єкти спрямовані на формування умов для належного функціонування всіх складових державної безпеки. Але, оцінюючи рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [8], можемо констатувати,

що державна безпека загалом включає в себе й економічну безпеку, до якої мають пряме долучення окремі з перелічених суб'єктів.

З числа існуючих правоохоронних органів у цьому контексті слід виділити *Національну поліцію України*, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII завданням якої є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [9].

Наступним правоохоронним органом, до повноважень якого входить забезпечення економічної безпеки України, а також, апіорі, й протидія тінізації економіки України є *Служба безпеки України*. Це підтверджується чч. 1,2, ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України», де зазначено, що Служба безпеки України відповідно до своїх основних завдань зобов'язана: 1) здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, *соціально-економічного будівництва*, науково-технічного прогресу, екології та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України; 2) здійснювати заходи контррозвідувального забезпечення дипломатичних представництв, консульських та інших державних установ, а також заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та *зовнішньоекономічної діяльності*, безпекою громадян України за кордоном [10].

До переліку правоохоронних органів, у повноваження яких входить забезпечення економічної безпеки держави, долучаються *Державна податкова служба України та Державна митна служба України*, які наділяються широким спектром повноважень щодо забезпечення економічної безпеки держави та протидії тінізації економіки [11]. Відповідно до ст. 3 Положення про Державну податкову службу України, основними завданнями ДПС є: 1) реалізація державної податкової політики, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом

та обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону. Основними ж завданнями Держмитслужби відповідно її повноважень щодо економічної безпеки держави є: 1) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі; 2) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил; 3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів.

У системі правоохоронних органів, які забезпечують економічну безпеку держави та покликані протидіяти тінізації економічного сектору України відповідно до свої повноважень, відводиться *органам прокуратури*. Зокрема відповідно до ст. 131-1 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР передбачено, що прокуратура, здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення, відповідно до закону, інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, визначеному законом [12]. Органи прокуратури беруть участь у забезпеченні економічної безпеки країни, а саме : організація та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти власності (ст. 191), а також стст. 358, 364, 366, 367 КК України та інші подібні протиправні діяння, передбачені КК України [13], об'єктом яких є економічні відносини, що охороняються державою.

Наступним правоохоронним органом, покликаним забезпечувати економічну безпеку України в сфері протидії тінізації економіки останньої, безумно є виступає *Національне антикорупційне бюро України*, завданням якого є «протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці» [14].

До переліку суб'єктів, що здійснюють правоохоронні функції з метою забезпечення економічної безпеки України в площині протидії тінізації економіки держави, необхідно віднести й *Державне бюро розслідувань*. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» вирішенням завдань ДБР є запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування: 1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу» [15], особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України; 2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; 3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених ст. 422 Кримінального кодексу України [16].

Що стосується повноважень *Бюро економічної безпеки України* у захисті економіки від кримінально-правових посягань, то за ним (як за правоохоронним органом) фактично закріплені всі норми Розділу VII Кримінального кодексу України. Але, щоб мати повну уяву сутності правоохоронної функції БЕБ, ми повинні виходити із положень Закону України «Про бюро економічної безпеки» які екстраполюють основні завдання БЕБ України на їх компетенцію, що як раз і є ключовим механізмом правоохоронної функції означеного органу.

Відповідно до п. 5 Постанови КМУ «Деякі питання організації діяльності Бюро економіч-

ної безпеки України», БЕБ виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції [17]. Відповідно до ч. 3 ст. 216 КПК України детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених стст. 199, 200, 201-1, 201-3, 201-4, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 КК України [13], тобто за детективами БЕБ закріплюється повноваження із розслідування правопорушень, предметом яких є злочинне посягання на відносини у сфері господарської діяльності.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна констатувати, що до основних правоохоронних органів, до повноважень та компетенції яких відноситься протидія тінізації економіки з метою забезпечення економічної безпеки держави, відноситься: Національна поліція України, Служба безпеки України, Державна податкова служба України та Державна митна служба України, органи прокуратури, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України.

Кожен із цих органів, в площині власної компетенції та повноважень, може суттєво впливати на реальне забезпечення належного функціонування економічної складової держави, а також ефективно протидіяти тінізації економічного сектору держави.

Список використаної літератури:

1. Савич О.В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. Електронний журнал «Ефективна економіка». № 2, 2015. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827>
2. Савченко І.Г., Іорданов А.Є. Тіньовий сектор економіки України: аналіз стану та напрями детінізації. Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. №3, 2012. С. 107-116.
3. Суворова С.Г., Кульганік О.М. Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання. Цифрова економіка та економічна безпека. №8 (08). 2023 р. С. 168-172
4. Терницький С.М. Бюро економічної безпеки України як правоохоронний орган у сфері захисту фінансових інтересів держави. Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації. Харків, 2022. С. 98-100.
5. Гаруст Ю.В., Мельник В.І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 256 с.
6. Правоохоронні органи. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
7. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
8. Стратегія національної безпеки України : Указ від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
9. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VII. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv/page>.
10. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
11. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : Постанова КМУ від 6 березня 2019 р. № 227. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n15>
12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
14. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
15. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
16. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
17. Про Бюро економічної безпеки України : Закону України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> .

Tylchuk V. V., Halunko V. V., Khar I. O. Law enforcement agencies as subjects of shaping the security environment in the economic and information spheres in the context of the fight against corruption

The article focuses on the powers of law enforcement agencies to counteract the shadow economy and corruption as threats to information security in Ukraine. In order to clarify the powers of law enforcement agencies in the field of combating corruption, shadow economy and ensuring

information and economic security of the State, the authors analyse the definition of the concepts of 'shadow economy', 'information security', 'corruption', referring to legal and economic literature.

The authors of the article address the definition of the system of law enforcement agencies and their powers through the tasks performed by these law enforcement agencies under current legislation and in the light of protection of information security of Ukraine and combating corruption.

The article examines the activities of law enforcement agencies aimed at combating the shadow economy and corruption as threats to Ukraine's economic and information security.

The article states that law enforcement agencies have the subjective responsibility for ensuring economic and information security of the State, as well as for combating the shadow economy and corruption. The authors identify the properties of law enforcement in general and state that these properties should include the powers to ensure economic and information security of the country.

In order to reveal the powers of law enforcement agencies in the field of de-shadowing of the economy, protection of information and combating corruption, the authors of the article turn to the legislative empirical block. First of all, the authors focus on the security and defence sector and list the state bodies that are part of this sector.

Subsequently, the authors analyse the powers of each of the listed law enforcement agencies of the State, which are designed to promote the de-shadowing of the Ukrainian economy.

With a view to characterising the purpose and tasks of law enforcement agencies exercising the powers of countering the shadowing of the economic sector, corruption and protection of formation security with regard to ensuring the economic bloc of the State, the authors of the article analyse each of the listed agencies which have law enforcement functions in this area, namely: The National Police of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine, the prosecutor's office, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the State Bureau of Investigation, and the Bureau of Economic Security of Ukraine.

The authors of the article conclude that these bodies have competence and powers and are able to significantly influence the actual proper functioning of the economic component of the State, as well as to effectively counteract the shadowing of the economic sector of the State.

Key words: administrative and legal support, administrative and legal form, law enforcement agencies, powers of a law enforcement officer, shadow economy, shadow economy, information security, information protection, information relations, information threats, cyber security, corruption, anti-corruption.

В. С. Бойков

аспірант відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID ID: 0009-0002-1677-0969

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ: АНТИЧНА ЕПОХА ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Статтю присвячено дослідженню генези правового регулювання договірних відносин подружжя в епоху античності. Походження шлюбного договору сягає далеко в історію, де цей інститут був нерозривно пов'язаний з релігійними віруваннями та розумінням ролі особистості у суспільстві. В ході дослідження з'ясовано, що первісні форми шлюбних договорів могли не мати сучасного юридичного оформлення, але вони відігравали важливу роль у регулюванні міжособистісних відносин, вказуючи на глибоке коріння правової думки та соціальної практики в історії людства.

З часом механізм шлюбних договорів еволюціонував, отримавши письмову фіксацію та різноманітні форми ритуального і формального оформлення. Ці договори почали документувати не тільки умови передачі майна, але й інші аспекти сімейних відносин, такі як обов'язки подружжя, умови виховання дітей, і навіть правила спадкування.

Незважаючи на обмежений правовий статус жінки в багатьох історичних та соціальних контекстах, шлюбні договори могли слугувати інструментом захисту її прав та інтересів, а також прав і інтересів дітей. Вони давали жінкам певні гарантії в майнових та сімейних відносинах, сприяючи тим самим їх соціальній стабільності та захисту від непередбачуваних обставин.

Таким чином, історичний розвиток шлюбного договору відображає трансформацію суспільних відносин, зміну ставлення до прав жінок і дітей, а також еволюцію правових систем від простих ритуальних норм до складних юридичних конструкцій.

Окремої уваги дослідників заслуговує історія традицій укладення шлюбних договорів на території сучасної України, що не лише становить культурно-історичне надбання, а й акцентуватиме увагу саме на вітчизняних національних особливостях цього інституту сімейного права.

Ключові слова: шлюбний договір, сімейне право, цивільне право, історія шлюбних договорів, цивільні правовідносини, історія сімейного права, права людини.

Актуальність теми дослідження. Історія домовленостей, пов'язаних з утворенням сім'ї, ймовірно, сягає тих часів, коли люди почали формувати стабільні подружжя, викликаючи у свідки такої угоди богів, сили природи або інші сили, які користувалися пошаною у відповідній культурі. Минали епохи, змінювалися умови життя, правила поведінки в суспільстві. Відбувалося реформи релігії та соціальних інститутів. Змінювалася роль кожного члена сім'ї та бачення цієї ролі людьми і суспільством в цілому.

Саме у античну епоху роль договірних відносин у шлюбному праві стає визначальною. У той період, починаючи з Месопотамії і закін-

чуючи Стародавнім Римом, закладалися підвалини для сучасного європейського права. І хоча з плином століть вони зазнали кардинальних змін, загальне уявлення про доцільність укладення договору, при вступі в шлюб, має тисячолітню історію.

Гострота проблематики дослідження історії виникнення та розвитку договірних відносин у сімейному праві пов'язана, серед іншого з євроінтеграційними та євроатлантичними прагненнями України. Недостатню поширеність цього інституту в Україні, певною мірою, можна пояснити упередженим ставленням та загальною необізнаністю пересічних українців щодо природи і ролі шлюбних договорів у сучасному

суспільстві. Зазначене й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні дослідники вже вивчали ряд питань, пов'язаних із правовим регулюванням шлюбних договорів. Зокрема, М. Байрачна досліджувала правову природу шлюбного договору, Л. Шевчук зосередив свої дослідження на регулюванні майнових відносин між подружжям під час розлучення через шлюбний договір. Інші дослідники, такі як Г. Гаро, А. Гриняк, Л. Єніна, В. Качур, І. Логвиненко, О. Розгон, В. Сучак, Я. Яцута також вносили свій вклад у вивчення цієї тематики.

Проте, дослідження генези правового регулювання інституту сім'ї в цілому та шлюбних договорів зокрема, дозволяє переосмислити їх сучасний стан і краще зрозуміти механізм реалізації прав учасників шлюбу.

Мета публікації: ретроспективний огляд генези правового регулювання договірних відносин подружжя в епохи Античності та Середньовіччя.

Основний зміст дослідження. В уявленні значної частки українців підписання договору, при вступі в шлюб, лишається дивиною [1]. Традиційне ставлення до шлюбу передбачає формування довірливих стосунків, і сам факт підписання договору для декого є свідченням «готовності до розлучення». При цьому, громадяни чомусь ігнорують поширеність договірних відносин у галузі господарювання, сміливо орендують житло і не менш сміливо беруть споживчі кредити (хоча відповідні договори характеризуються не нижчим ступенем невизначеності подій, і можуть передбачати дуже неприємні, чи й зовсім неприйнятні умови компенсації за їх порушення).

Не в останню чергу, такий стан справ пов'язаний із необізнаністю громадян щодо шлюбних договорів, поширеністю міфів та легенд, що характеризують такі договори як «віяння часу» і «нову, неприйнятну для нас моду». Дехто вбачає в цьому дискримінацію. Хоча, відповідно до Ст. 1 Конституції, Україна позиціонується не лише як «суверенна і незалежна, демократична», але і як «соціальна, правова держава», а Ст. 24 стверджує, що «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [2]. І саме інститут договору в усіх галузях права дозволяє реалізовувати ряд прав і свобод на практиці.

Головним аргументом, що розвіює міфи є факт, що такі договори були частиною нашої

історії, в тому чи іншому вигляді. І саме ця складова історії налічує тисячі років. Окремим проявом договірних відносин подружжя можна вважати шлюбний договір, відомий також як «передшлюбна угода». Зазвичай, він був правовим документом, який визначає розподіл активів та фінансові зобов'язання подружжя у випадку розлучення або розірвання шлюбу. Історія шлюбних договорів, як і інших інструментів сімейного права, сягає давніх часів і відображає зміну соціальних, економічних та культурних умов у різних суспільствах.

У численних державах античності практикувалося укладення майнових угод, які не лише супроводжували укладення шлюбу, але й сприяли його укріпленню. Такі документи були відомі у різних правових системах стародавнього світу, відображаючи їхні культурні та правові особливості.

У давній Месопотамії шлюбні договори мали юридичну силу та забезпечували захист прав жінок і дітей у шлюбі. Ці документи часто містили деталі про придане, яке батьки нареченої передавали нареченому, та вказівки щодо повернення приданого у разі розлучення [3]. Також вони могли визначати зобов'язання чоловіка утримувати дружину та дітей, особливо в аспектах забезпечення їжі, одягу та житла.

Взагалі, дослідження зазначеного періоду дозволяють розглянути еволюцію юридичного оформлення шлюбу як такого. У первісні періоди розвитку шумерської цивілізації спостерігається поступова консолідація патріархальних структур у суспільстві. Процес встановлення патріархату суттєво вплинув на релігійні уявлення та повсякденні аспекти життя. У релігійній ієрархії шумерів спостерігається домінування маскулінних божеств над фемінними, що відображає загальну тенденцію до зростання престижу богів-чоловіків [4]. Паралельно з цим, статус жінок у шумерському суспільстві починає посідати вторинну роль, що знайшло відображення у законодавчих актах тієї епохи. Такі зміни були особливо помітні у сфері шлюбних та сімейних відносин [3]. Відтак, у Шумеро-Акадській епосі шлюб набував глибокого сакрального сенсу, відображаючи культурні та релігійні вірування цивілізації.

Слід підкреслити, що встановлення шлюбних зв'язків здійснювалося на основі формальної угоди, укладеної між батьком або старшим братом нареченої (іноді матір'ю-вдовою) та нареченим чи його батьками за участі свідків. У вавилонську епоху участь нареченої у укладенні

договору була обов'язковою. Таким чином, легітимність шлюбу визнавалася тільки за наявності формалізованого договору, який зазвичай фіксувався у письмовій формі. Однак, у місті Ларса допускалася можливість укладення шлюбного контракту в усній формі. А згідно із законодавством Білалами, правителя Ешнуни, датованим серединою другого тисячоліття до нашої ери, якщо чоловік вступав у шлюб із дочкою громадянина без запиту згоди її батьків і без укладення формальної угоди або письмового договору, то навіть після року проживання разом такий союз не вважався законним шлюбом [5]. Це свідчить про значну юридичну важливість шлюбних договорів у древніх суспільствах, де вони виконували функції визначення сімейних відносин і передачі майнових прав.

У контексті ж Вавилону, наприклад, існувала можливість для жінки створити зі своїм майбутнім чоловіком договір, що виключав право чоловіка використовувати її майно, як засіб погашення боргових зобов'язань. Відтак, у цій державі були закладені основи захисту особистих та майнових прав жінок у шлюбі. Вавилонський шлюбний договір, зокрема, міг містити положення, які обмежували право чоловіка розпоряджатися майном дружини без її згоди, що було прогресивним кроком у захисті прав жінок того часу [6; 33]. І такий аспект вавилонського сімейного права є лише одним із прикладів того, як античні правові системи прагнули регулювати шлюбні відносини та забезпечувати баланс між правами та обов'язками подружніх пар.

Тобто, по суті, в період зростання ролі патріархальних традицій в усіх життєвих сферах Месопотамії, саме договірні відносини стали запорукою захисту прав жінок у шлюбі, при його укладенні та у випадку його розірвання.

В інших тогочасних цивілізаціях, таких як антична Греція та Рим, також існували свої унікальні форми шлюбних угод, які відігравали важливу роль у соціальному та економічному житті, сприяючи стабільності та передбачуваності у відносинах між подружжям.

У античній Греції шлюб був важливим інститутом, який забезпечував легітимність нащадків та передачу майна. Шлюбні угоди були поширеними, особливо в афінському суспільстві, де вони регулювались державою та законами. Шлюб укладався угодою між батьками нареченої та нареченого. Чоловік обирав собі дружину на основі трьох факторів: приданого (яке давав батько нареченої нареченому); її передбачуваної фертильності; її навичок (таких, як ткацтво).

Зазвичай, не було встановлених вікових обмежень для вступу в шлюб. Хоча, за винятком політичних шлюбів, дочекатися дитородного віку вважалося належною пристойністю. Багато дівчат виходили заміж до 14 або 16 років, тоді як чоловіки, зазвичай, одружувалися приблизно у 30 років [7].

При цьому, придане було не лише формою забезпечення добробуту дружини, але й засобом зміцнення альянсів між сім'ями. Тобто мова йшла про, по суті, господарські договори. Водночас, у шлюбному договорі могли бути визначені умови повернення приданого у випадку смерті чоловіка або розлучення, що слугувало захистом фінансових інтересів жінки [8]. Шлюбні угоди також могли включати положення про взаємні права та обов'язки подружжя, включаючи утримання дружини чоловіком та її обов'язок піклуватися про домашнє господарство та дітей.

У Римській імперії шлюб відіграв центральну роль у суспільному та політичному житті. Римські шлюбні угоди, відомі як «*sponsalia*», були угодами між сім'ями нареченого та нареченої, які встановлювали умови шлюбу. Вони могли включати домовленості про придане (*dos*), яке сім'я нареченої надавала чоловікові, та інші фінансові умови, пов'язані з майном і спадщиною.

Римське право розрізняло кілька форм шлюбу, зокрема «*cum manu*» та «*sine manu*». У шлюбі «*cum manu*» дружина переходила під юридичну владу чоловіка та його сім'ї, що включало право на її майно. У випадку «*sine manu*», дружина зберігала юридичну незалежність та контроль над своїм майном.

Шлюбні договори в Римі також могли включати умови, які визначали права та обов'язки подружжя, включаючи утримання, вірність та підтримку. Вони слугували не лише засобом захисту майнових прав, але й інструментом соціального регулювання, підтримуючи ідеали римської сімейної структури та цінності.

В римський період не лише підписувався шлюбний договір (лат. *pacta dotalia*), але і в ході ритуалу одруження, як і сьогодні пара вимовляла «так» і обмінювалася обручками [9]. Однією з ключових мотивацій для укладення шлюбу в античному світі було створення політичних альянсів. Численні історичні приклади, особливо з першого століття до нашої ери, свідчать про використання шлюбу як інструменту для зміцнення міждержавних та міжкланових зв'язків, де наречена часто функціонувала як

засіб забезпечення політичної стабільності і згуртованості. Для чоловіків, особливо тих, хто належав до верхівки суспільства, шлюб мав значення для підтримки та збереження їхнього багатства, соціального статусу та передачі цих атрибутів законним нащадкам. У цьому контексті, шлюб також надавав чоловіку право використовувати фінансову частину приданого дружини, а також розраховувати на фінансову підтримку з боку її родини, для просування власної політичної або соціальної кар'єри.

Функція народження законних нащадків була не менш важливою, оскільки вона забезпечувала продовження родової лінії та підтримку родинного статусу від покоління до покоління. В деяких випадках, щоб переконатися у фізіологічній здатності нареченої до дітонародження, батько нареченого міг навіть відправити повитуху або іншу відповідальну особу для огляду нареченої, що ще раз підкреслює стратегічне значення шлюбу в ті часи.

Найранніші зразки єврейських шлюбних контрактів, відомих як ктуби, були виявлені у військовій колонії євреїв на єгипетському острові Елефантина, датовані п'ятим століттям до нашої ери. Однак, структуру та зміст ктуби, як ми її знаємо сьогодні, було розроблено раввинами періоду Мішни та Талмуду на більш пізніх етапах. Основною ціллю, яку переслідували древні раввини, впроваджуючи цей документ, було забезпечення правових гарантій для жінок та ускладнення процедури розлучення, реагуючи на біблійні положення, які дозволяли чоловіку ініціювати розлучення без суттєвих перешкод.

Ктуба встановлювала не лише фінансові, але й соціальні зобов'язання, які наречений бере на себе, вступаючи у шлюб. Такі зобов'язання мали бути чітко визначені у відповідності з біблійними та талмудичними вказівками. Раввинська мудрість встановила, що шлюб без належно оформленої ктуби є неприпустимим, доходячи до того, що чоловік не має права проживати з дружиною навіть короткий час без наявності цього документа [10]. Таке положення підкреслює вагомість ктуби як юридичного та релігійного засобу захисту прав жінки у шлюбі в юдаїзмі.

Таким чином, Вже у античні часи більшість розвинених цивілізацій підійшли до необхідності використання шлюбних договорів, як інструменту юридичного захисту прав жінки та дітей, що було вкрай актуальним з огляду на тенденції до зміцнення партіархального ладу.

Шлюбні договори в середньовічній Європі були значущим елементом суспільного та правового порядку, оскільки шлюб часто переслідував не тільки особистісні, а й економічні цілі, зокрема - утворення союзів між родинами та передачу майна. Ключова особливість середньовічних шлюбних договорів полягала в тому, що вони були ретельно регульовані як церковними, так і світськими законами. Закони, що стосуються шлюбу, включали докладні положення про права на власність, а також умови щодо спадщини і дотацій, що виражалися в договорах. Ці угоди не лише врегульовували правові аспекти шлюбу, а й зіграли ключову роль у соціальній структурі, допомагаючи формувати альянси, які впливали на розподіл влади і багатства в середньовічному суспільстві.

Наукові дослідження вказують на те, що в цей період шлюб також міг бути інструментом соціального контролю, де церква і держава використовували шлюбні договори як засіб регулювання моральних і правових норм суспільства. Інтеграція канонічного і світського права в контексті шлюбу сприяла створенню довгострокової стабільності, забезпечуючи передачу влади та власності у відповідності з юридичними та релігійними принципами того часу [8]. Аналіз юридичних документів і рішень церковних судів, дозволяє глибше зрозуміти соціальні і правові аспекти середньовічного шлюбу. Так, наприклад у Англії в добу Тюдорів, шлюбні договори відігравали ключову роль у визначенні соціальних та правових структур. Ці договори не просто врегульовували особисті відносини між чоловіком та жінкою, але й ставили під контроль передачу майна та альянси між родинами, що часто було важливішим за власне шлюбні відносини.

Протягом пізнього (або ж високого) середньовіччя шлюб також був регульований церковними судами, які розглядали всі справи, пов'язані зі шлюбними порушеннями або розірваннями. Ануляція шлюбу допускалася, але потрібно було довести, що один із подружжя був недієздатний на момент весілля, або що шлюб є безплідним. Це особливо актуалізувалося у випадку Генріха VIII, який увійшов до історії передусім завдяки своїм численним шлюбами та розлученням, що спонукало до розриву з Римом і створення Церкви Англії.

Про те, щоб шлюб ґрунтувався на особистій прихильності - навіть не йшлося. Найчастіше шлюбна угода укладалася родинами для зміцнення політичних та економічних зв'язків.

І особливо гостро це відчувалося серед аристократії, де діти часто були заручені ще в дитинстві, як запорука для майбутнього одруження, що планувалося з розрахунком на найкраще поєднання статків і влади родини.

Зазначені практики не лише свідчать, якою мірою шлюб у пізньому середньовіччі відрізнявся від сучасних уявлень про романтичні стосунки, але й демонструють правову природу тогочасного шлюбного договору, який був правовим інструментом, що вирішував практичні питання спадкоємності, соціального статусу та економічної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Витоки шлюбного договору губляться в глибині століть. Цей інститут був тісно пов'язаний з релігійними уявленнями людей, і роллю людини в суспільстві. Разом з цими факторами, еволюціонував і сам механізм договорів, набувши письмової фіксації та певного ритуального, а згодом – формального оформлення. При цьому, навіть обмежений правовий статус жінки в суспільних відносинах не завжди був достатньою перепорою для таких угод. Навіть навпаки – шлюбні договори дозволяли захистити права жінки й дітей у складних ситуаціях.

Починаючи з античних часів і набувши розвитку в період середньовіччя, шлюбні договори могли включати умови, які визначали права та обов'язки подружжя, включаючи утримання, вірність та підтримку. Вони слугували не лише засобом захисту майнових прав, але й інструментом соціального регулювання та взаємодії родин (особливо – знатного походження).

Як результат – у більшості розвинених країн Світу на початку XXI століття, шлюбні угоди є доволі поширеною практикою, яка не викликає надмірних підозр чи суспільного осуду. Адже укладення такої угоди, в сучасному її вигляді, передусім, акцентує увагу на рівності сторін та їх взаємній повазі до інтересів одна одної.

Окремої уваги дослідників заслуговує історія традицій укладення шлюбних договорів на території сучасної України, що не лише становить культурно-історичне надбання, а й акцентуватиме увагу саме на вітчизняних національних особливостях цього інституту сімейного права.

Список використаної літератури:

1. Вся правда про шлюбний договір в Україні: як укласти, що прописати і скільки це коштує. 11 лютого 2021. *Український соціологічний портал*. URL : <https://usp-ltd.org/vsia-pravda-pro-shliubnyj-dohovir-v-ukraini-iak-uklasty-shcho-propysaty-i-skilky-tse-koshtuie/>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996. № 254к/96-ВР. *Офіційний Веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Lohvynenko, I. A. and Lohvynenko, Y. S. (2022) "The status of women in the Ancient East: peculiarities of marriage and family relations in Mesopotamia", *Law and Safety*, 85 (2), pp. 91-106. doi:10.32631/pb.2022.2.09.
4. Khof, R. (2009). Emergence and development of gender studies. In E. Shore, K. Khaider, G. Zvereva (Ed.), *Floor. Gender. Culture: German and Russian Studies* (31-60). RGGU.
5. De Graef, Katrien (2022). «The Middle East after the Fall of Ur: From Ešnunna and the Zagros to Susa». *The Oxford History of the Ancient Near East: Volume II*. New York: *Oxford University Press*. doi:10.1093/oso/9780190687571.003.0016. ISBN 0-19-068757-6.
6. Хома Н.М. Історія держави та права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Львів: *Новий світ-2000*., 2008. 480 с.
7. Pomeroy, Sarah B.; Burstein, Stanley M.; Donlan, Walter; Tolbert Roberts, Jennifer; Tandy, David W.; Tsouvala, Georgia (2019). *A Brief History of Ancient Greece: Politics, Society, and Culture*. New York, NY: *Oxford University Press*. ISBN 978-0190925307.
8. Apostolou, Menelaos. «Sexual Selection Under Parental Choice: Evidence From Sixteen Historical Societies.» *Evolutionary Psychology* 10.3 (2012): 504-518. Academic Search Complete. Web. 19 Mar. 2014.
9. Качур В.О., Союзи чоловіка і жінки у Стародавньому Римі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2012. Серія ПРАВО. Випуск 19. Том 1. С. 49-52.
10. Єврейські шлюбні контракти. *Збірка ктубот Львівської національної галереї мистецтв*. Віта Сусак (ред.), *Каталог виставки*. ЛНГМ та Центр міської історії (Львів, 2015)

Boikov V. S. The genesis of the legal regulation of the contractual marriage relationships: the Ancient Era and the Middle Ages

The article is devoted to the study of the genesis of the legal regulation of marital contractual relations in the era of antiquity. The origin of the marriage contract goes far back in history, where this institution was inextricably linked with religious beliefs and the understanding of the role of the individual in society. In the course of the research, it was found that the original forms of marriage contracts

may not have had a modern legal form, but they played an important role in regulating interpersonal relations, pointing to the deep roots of legal thought and social practice in the history of mankind.

Over time, the mechanism of marriage contracts evolved, receiving written fixation and various forms of ritual and formal registration. These contracts began to document not only the terms of the transfer of property, but also other aspects of family relations, such as the responsibilities of spouses, the terms of raising children, and even the rules of inheritance.

Despite the limited legal status of women in many historical and social contexts, marriage contracts could serve as a tool to protect her rights and interests, as well as the rights and interests of children. They gave women certain guarantees in property and family relations, thereby contributing to their social stability and protection from unforeseen circumstances.

Thus, the historical development of the marriage contract reflects the transformation of social relations, a change in attitudes towards the rights of women and children, as well as the evolution of legal systems from simple ritual norms to complex legal structures.

The history of the traditions of concluding marriage contracts in the territory of modern Ukraine deserves special attention of researchers, which not only constitutes a cultural and historical heritage, but also focuses attention on the domestic national features of this institution of family law.

Key words: *marriage contract, family law, civil law, civil legal relations, history of marriage contracts, history of family law, human rights.*

Р. І. Коваленко,кандидат юридичних наук,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу системи соціальної безпеки в Україні, її правових засад та викликів, з якими стикається держава в умовах сучасних соціально-економічних змін та євроінтеграційних процесів. Соціальна безпека розглядається як важливий компонент національної безпеки, зокрема через необхідність захисту громадян від соціальних ризиків, таких як бідність, безробіття, втрата працездатності та демографічні проблеми. У статті порівнюються підходи до соціальної безпеки в законах «Про основи національної безпеки України» (2003) та «Про національну безпеку України» (2018). Виявлено, що попередній закон приділяв значну увагу соціальним аспектам, детально визначаючи основні загрози у соціальній сфері, як-от погіршення соціально-економічного становища, безробіття, соціальна нерівність, трудова міграція та демографічні проблеми. Новий закон, ухвалений у 2018 році, має більш загальний характер, акцентуючи увагу на комплексному підході до національної безпеки, але приділяючи менше уваги соціальним питанням, що може призвести до розмивання фокусу на цих проблемах.

Автор наголошує на необхідності додаткового законодавчого регулювання соціальних аспектів безпеки, зокрема шляхом розробки нових нормативно-правових актів або внесення змін до чинних законів для підвищення ефективності системи соціального захисту. Важливим є забезпечення адресності соціальної допомоги та вдосконалення механізмів її надання, включаючи покращення системи оцінки доходів та призначення допомоги. У статті підкреслюється, що для ефективного захисту соціально вразливих категорій населення необхідно регулярно переглядати розміри соціальних виплат з урахуванням інфляції та економічних реалій. Недостатня увага до цих аспектів може послабити соціальну стабільність, що своєю чергою вплине на стійкість держави загалом.

Стаття робить висновок про необхідність посилення координації між державними відомствами для уникнення фрагментації політики у сфері соціальної безпеки та інтеграції соціальних питань у загальну стратегію національної безпеки України.

Ключові слова: соціальна безпека, національна безпека, соціальний захист, соціальні ризики, правове регулювання.

Постановка проблеми. Система соціальної безпеки в Україні є складною і багатогранною, і уряд активно працює над її реформуванням, зокрема, з метою гармонізації з європейськими стандартами. Зусилля спрямовані на спрощення процедур, підвищення доступності та відповідності вимогам ЄС. Однак, незважаючи на прогрес, залишаються проблеми з ефективним правовим регулюванням, особливо в частині комплексного підходу до соціального захисту громадян.

Соціальна безпека є однією з ключових функцій держави, спрямованою на захист громадян від соціальних ризиків та забезпечення гідного рівня життя. В Україні це питання набуває особливої актуальності через поточні соціально-е-

кономічні трансформації, демографічні виклики та процеси євроінтеграції. Для забезпечення стійкої та ефективної системи соціального захисту необхідно адаптувати законодавство до сучасних вимог, підвищувати рівень соціальних гарантій і забезпечувати їх фінансову стабільність, що сприятиме посиленню соціальної безпеки громадян.

Виклад основного матеріалу. Українське законодавство у сфері соціальної безпеки має розгалужену структуру, в основі якої лежить Конституція України. Вона проголошує людину найвищою соціальною цінністю і гарантує основні соціальні права. Стаття 46 забезпечує право громадян на соціальний захист у разі втрати працездатності, безробіття, ста-

рості та інших соціальних ризиків. Статті 47–49 гарантують право на житло, охорону здоров'я, медичну допомогу та безпечне довкілля. Ці конституційні норми забезпечують правову основу для побудови ефективної системи соціальної безпеки в Україні, яка доповнюється кодексами, законами, підзаконними актами та міжнародними договорами [1].

Конституція України закладає фундаментальні принципи соціальної безпеки, визнаючи людину, її права та безпеку найвищою соціальною цінністю. Вона забезпечує базові соціальні гарантії, зокрема право на соціальний захист у разі втрати працездатності, безробіття, старості та інших життєвих ситуацій, а також гарантує право на охорону здоров'я, медичну допомогу і гідний рівень життя. Ці конституційні положення є основою для подальшого розвитку законодавства у сфері соціальної безпеки, спрямованого на захист прав громадян і забезпечення їх соціальних потреб.

Незважаючи на розгалужену структуру законодавства України у сфері соціальної безпеки, існують значні виклики щодо ефективної реалізації цих норм. Основні проблеми включають недостатню координацію між різними законодавчими актами, що призводить до правової невизначеності та ускладнює їх виконання. Також існує потреба в удосконаленні механізмів реалізації конституційних соціальних гарантій, зокрема в сфері соціального захисту, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення. Важливим завданням є адаптація законодавства до сучасних соціально-економічних реалій, зокрема в умовах демографічних викликів та економічних змін. Це дозволить забезпечити більш ефективний захист громадян і відповідність національних стандартів до європейських норм.

Першим актом який слід дослідити в нашій сфері є Закон України «Про основи національної безпеки України» [2], хоча й втратив чинність, відігравав важливу роль у формуванні державної політики в сфері національної безпеки. Соціальна безпека, як одна зі складових національної безпеки, була важливим елементом цього акта, оскільки стабільність суспільства та добробут громадян безпосередньо впливають на стійкість держави. Закон визначав стратегічні цілі, пріоритети та механізми забезпечення соціальної безпеки, акцентуючи увагу на необхідності підтримки соціальної стабільності для забезпечення внутрішньої безпеки країни. Він також окреслював напрямки державної політики для мінімізації соціальних ризиків і під-

вищення рівня соціального захисту населення. Незважаючи на те, що цей закон уже не діє, його положення стали основою для подальшого розвитку концепцій національної та соціальної безпеки в Україні.

Стаття 3 цього закону визначала об'єкти національної безпеки, серед яких зазначалися людина і громадянин та їхні конституційні права і свободи, що свідчить про важливість захисту соціальних прав для стабільності держави. Хоча закон не давав чіткого визначення соціальної безпеки, його положення підкреслювали її роль у забезпеченні стійкості суспільства.

Стаття 6 окреслювала основні напрямки державної політики у сфері національної безпеки, особливу увагу приділяючи соціальній безпеці. Це включало забезпечення соціальної та політичної стабільності, підвищення рівня життя населення, соціальну справедливість та захист вразливих верств населення. Таким чином, Закон вказував на необхідність зміцнення соціальних прав та підтримки добробуту громадян як критично важливих елементів національної безпеки.

Закон України «Про основи національної безпеки України» детально описував загрози національній безпеці у соціальній та гуманітарній сферах. Серед основних загроз, зазначених у статті 7, були погіршення соціально-економічного становища, зростання бідності та соціальної нерівності, безробіття та трудова міграція, демографічна криза, погіршення стану здоров'я населення, зниження рівня освіти та культури. Ці загрози прямо впливають на соціальну стабільність і розвиток країни.

У статті 8 були передбачені заходи щодо нейтралізації цих загроз, які включали підвищення соціальної складової економічної політики. Основними пріоритетами були покращення рівня життя шляхом збільшення заробітної плати та своєчасної виплати соціальних допомог, зниження безробіття, підтримка вразливих верств населення, боротьба з бідністю та майновою нерівністю. Також наголошувалося на зміцненні демографічного потенціалу країни, створенні ефективної системи соціального захисту, охорони здоров'я, захисту прав дітей і цивільного населення під час конфліктів. Таким чином, закон орієнтувався на комплексний підхід до забезпечення соціальної безпеки як важливої складової національної безпеки.

Таким чином Закон України «Про основи національної безпеки України», який втратив чинності 08.07.2018 закладав правові засади державної

політики у сфері соціальної безпеки, визначаючи її як важливу складову національної безпеки. Він встановлював стратегічні цілі, пріоритети та механізми забезпечення соціальної безпеки, а також окреслював основні загрози та способи їх нейтралізації. Закон надавав правові підстави для розробки та реалізації комплексних заходів, спрямованих на підвищення рівня життя, соціальну стабільність і забезпечення соціальної справедливості в Україні. Незважаючи на втрату чинності, цей закон став важливою основою для подальшого розвитку національної політики у сфері соціальної безпеки.

Новий Закон України «Про національну безпеку України», прийнятий 21 червня 2018 року, замінив попередній акт і визначає загальні засади національної безпеки України. У Статті 1 закон дає визначення національної безпеки як захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз. Стаття 4 вказує, що державна політика в цій сфері охоплює такі напрямки, як воєнна, зовнішньополітична, державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, а також кібербезпека. Цей підхід підкреслює необхідність комплексного захисту національних інтересів через різні сфери державної діяльності, проте закон має більш загальний характер у порівнянні з попередніми, зосереджуючи увагу на стратегічних цілях і підходах [3].

Проаналізувавши Закон України «Про основи національної безпеки України» (2003) і порівнявши його з новим Законом «Про національну безпеку України» (2018), можна зробити висновок, що попередній закон більш детально розглядав соціальні аспекти безпеки. Він чітко визначав основні загрози в соціальній та гуманітарній сферах, такі як зростання бідності, безробіття, демографічні проблеми та погіршення здоров'я населення, і встановлював напрямки державної політики для їх нейтралізації. Натомість новий закон більше зосереджується на загальних стратегічних підходах і включає соціальну безпеку в більш загальний контекст національної безпеки, не надаючи їй такої детальної уваги, як це було в попередньому законі. Це відображає тенденцію до акценту на комплексній безпеці держави, але з меншою конкретикою щодо соціальних аспектів.

Таким чином, Закон «Про основи національної безпеки України» від 2003 року приділяв більше уваги соціальним аспектам безпеки,

чітко визначаючи загрози в соціальній сфері та встановлюючи конкретні напрями державної політики для їх вирішення. Він детально розглядав такі питання, як бідність, безробіття, демографічні виклики та погіршення здоров'я населення. Натомість новий Закон «Про національну безпеку України» від 2018 року має більш загальний характер і менше фокусується на конкретних соціальних питаннях, зосереджуючи увагу на загальній концепції національної безпеки, включаючи економічну, інформаційну та воєнну безпеку.

Зміна підходів до розуміння національної безпеки в Україні, що відображена в новому Законі «Про національну безпеку України» 2018 року, свідчить про прагнення до комплексного бачення безпеки, де соціальні аспекти інтегруються в загальну систему національної безпеки. Такий підхід має свої переваги, зокрема, охоплює широкий спектр загроз і підходів до їх нейтралізації. Однак, з іншого боку, менш детальна увага до соціальних аспектів створює ризики для належного регулювання соціальної безпеки, що може призвести до недостатнього врахування специфічних соціальних проблем, таких як бідність, безробіття чи демографічні виклики.

З нашої точки зору, такий підхід може мати негативні наслідки, оскільки відсутність чіткого акценту на соціальній безпеці ускладнює ефективне регулювання цієї сфери. Соціальна безпека є важливою складовою загальної безпеки держави, і її недостатнє врахування може призвести до погіршення добробуту населення, що, в свою чергу, впливає на стійкість держави загалом. Тому, для ефективної реалізації національної безпеки важливо зберігати баланс між комплексним підходом і чітким регулюванням окремих аспектів, включаючи соціальні питання.

Відсутність чіткого визначення соціальних загроз і напрямів державної політики у соціальній сфері в новому Законі «Про національну безпеку України» дійсно може призвести до низки проблем. Зокрема, це може сприяти розмиванню фокусу на соціальних питаннях і недостатній увазі з боку державних органів. Загальний характер закону не забезпечує чітких орієнтирів для розробки конкретних заходів у сфері соціальної безпеки, що створює ризик втрати конкретики в державній політиці. Відсутність чітко визначених соціальних загроз у законі може призвести до їх недооцінки під час формування стратегії національної безпеки, що

є небезпечним для стабільності та добробуту громадян.

Крім того, відсутність конкретних показників соціальної безпеки ускладнює моніторинг і оцінку ефективності державної політики у цій сфері, що може зробити контроль за реалізацією заходів менш прозорим і менш результативним. Менш детальне регулювання соціальних аспектів також послаблює правову основу для розробки відповідних програм і заходів, що може знизити їхню ефективність. Без чіткого визначення соціальної безпеки в законодавстві існує ризик, що політика у цій сфері буде фрагментованою, залежною від різних відомств і не буде належним чином пріоритетизованою в загальній системі національної безпеки.

Загальний характер нового Закону «Про національну безпеку України» дійсно може ускладнити координацію між різними відомствами в питаннях забезпечення соціальної безпеки. Відсутність конкретних механізмів і чітких напрямів державної політики щодо соціальних аспектів безпеки може призвести до недооцінки цих питань і зниження їхньої пріоритетності в загальній системі національної безпеки. Це може негативно вплинути на ефективність регулювання соціальної безпеки та реалізацію заходів, спрямованих на захист громадян від соціальних ризиків.

Для усунення цих недоліків та забезпечення належної уваги до соціальної безпеки, необхідно розробити додаткові нормативно-правові акти або внести зміни до існуючого законодавства. Це дозволить більш детально врегулювати питання соціальної безпеки, забезпечити чіткі показники ефективності та полегшити координацію між різними відомствами. Такі заходи допоможуть уникнути фрагментації політики у сфері соціальної безпеки та забезпечити її інтеграцію у загальну стратегію національної безпеки України.

Наступним нормативним актом, який створює фундаментальну правову основу для забезпечення соціальної безпеки в Україні, встановлюючи мінімальні стандарти соціального забезпечення та механізми їх реалізації є **Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»** [4]. є важливим елементом правової системи, що закладає фундамент для забезпечення соціальної безпеки в Україні. Він визначає ключові державні соціальні стандарти та гарантії, які спрямовані на забезпечення достатнього життєвого рівня для громадян. Закон охоплює

різні сфери життя, від доходів населення до культурних і спортивних послуг, забезпечуючи комплексний підхід до соціального захисту.

Водночас, закон має певні обмеження, такі як відсутність чітких механізмів регулярного перегляду соціальних стандартів та їх індексації відповідно до економічних змін. Він також фокусується на мінімальних стандартах, що може обмежувати можливості для підвищення якості життя понад цей мінімум. Незважаючи на це, закон закладає основи для подальшого розвитку соціальної політики, і його удосконалення могло б підвищити ефективність системи соціального захисту та забезпечити більшу адаптивність до сучасних викликів.

Зважаючи на ці фактори, для досягнення більш ефективної та гнучкої соціальної політики важливо розглянути можливість внесення змін до закону, спрямованих на підвищення його відповідності сучасним соціально-економічним реаліям.

Закони України «Про соціальні послуги»[5], «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»[6] і «Про прожитковий мінімум»[7] є ключовими нормативними актами, що формують правову базу соціальної безпеки в Україні. Вони спрямовані на забезпечення соціального захисту громадян, встановлюючи мінімальні стандарти, гарантії та механізми надання соціальних послуг, необхідних для підтримки населення в складних життєвих ситуаціях. Закон «Про соціальні послуги» регулює механізми надання допомоги людям, які перебувають у складних життєвих обставинах, акцентуючи на превентивному характері соціальних послуг. Закон «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлює мінімальні стандарти соціального захисту, які визначають базові соціальні гарантії, зокрема мінімальний розмір оплати праці, пенсій та інших виплат. Закон «Про прожитковий мінімум» регулює величину мінімальних засобів, необхідних для задоволення основних потреб громадян, що служить базою для розробки соціальних програм і виплат. Ці закони є взаємодоповнюючими елементами системи соціальної безпеки, забезпечуючи комплексний підхід до захисту населення. Однак їх ефективність залежить від належної практичної реалізації, зокрема адекватного фінансування, регулярного перегляду стандартів та відповідності до сучасних економічних реалій.

Ще одним із фундаментальних законів, які регулюють сферу соціальної безпеки слід виді-

лити **Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»**[8] є фундаментальним актом, що регулює правові, фінансові та організаційні аспекти соціального страхування, забезпечуючи захист громадян у разі настання страхових випадків, пов'язаних із втратою працездатності або нещасними випадками на виробництві. Закон визначає ключові терміни, механізми надання матеріальної допомоги та соціальних послуг, зокрема допомогу по тимчасовій непрацездатності, вагітності та пологах, а також страхування від нещасних випадків на виробництві. Важливою складовою закону є встановлення чіткого розміру страхових виплат, які визначаються залежно від ступеня втрати професійної працездатності та середнього заробітку застрахованої особи. Джерела фінансування системи формуються через страхові внески, фінансові санкції, благодійні внески та інші надходження. Закон гарантує соціальний захист громадян у разі виникнення соціальних ризиків, але для забезпечення його ефективності необхідно забезпечити адекватні розміри страхових виплат, стабільне фінансування системи та ефективне управління коштами Фонду соціального страхування. У зв'язку з економічними викликами та змінами на ринку праці система соціального страхування потребує постійної адаптації та вдосконалення, щоб залишатися актуальною та ефективною.

Наступними не мало важливими актами є ключовими є **Закони України «Про пенсійне забезпечення»**[9] та **«Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»**[10] є ключовими нормативно-правовими актами, що регулюють пенсійне забезпечення громадян. Вони встановлюють чіткі правила щодо призначення та виплати пенсій за віком, по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника. Водночас їх ефективність залежить від економічної ситуації та демографічних тенденцій, тому пенсійна система потребує постійного реформування для забезпечення її стійкості та справедливості. Закони «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [11] та «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [12] регулюють надання державної підтримки сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям, спрямованої на покриття витрат, пов'язаних із забезпеченням прожиткового мінімуму. Важливо, щоб ці закони постійно адаптувалися до змін соціально-економічних умов для ефективного захисту прав громадян та забезпечення соціальної безпеки.

Висновки і пропозиції. Закони, що регулюють підтримку вразливих категорій населення, таких як сім'ї з дітьми та малозабезпечені сім'ї, відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної безпеки, запобігаючи бідності та соціальному виключенню. Однак їх ефективність значною мірою залежить від того, наскільки адекватно розміри допомоги відповідають реальним потребам сімей. В умовах економічних викликів та інфляції важливо регулярно переглядати розміри допомоги, щоб забезпечити їхню відповідність сучасним економічним реаліям. Без цього соціальний захист може виявитися недостатнім для забезпечення гідного рівня життя вразливих верств населення. Закони, що забезпечують соціальний захист сімей з дітьми та малозабезпечених сімей, створюють важливу правову основу для соціальної безпеки. Однак для їх ефективної реалізації необхідно забезпечити адресність допомоги та вдосконалити механізми її надання, включаючи покращення системи оцінки доходів і процедур призначення допомоги. Постійний моніторинг та адаптація законів до соціально-економічних умов є ключовими для забезпечення їх актуальності й ефективності у підтримці вразливих категорій населення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409.
5. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 20. Ст. 73.
6. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409.
7. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 348.
8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46-47. Ст. 403.

9. Закон України "Про пенсійне забезпечення" від 05.11.1991 р. № 1788-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 3. Ст. 10.
10. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49-51. Ст. 376.
11. Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" від 21.11.1992 р. № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.
12. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям. Офіційний вебпортал парламенту України. Опубліковано 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

Kovalenko R. I. Problems of legal regulation of social security in the context of national security of Ukraine

The article is dedicated to the analysis of the social security system in Ukraine, its legal foundations, and the challenges faced by the state in the context of modern socio-economic changes and European integration processes. Social security is viewed as an important component of national security, particularly due to the need to protect citizens from social risks such as poverty, unemployment, loss of working capacity, and demographic issues. The article compares the approaches to social security in the «Law on the Foundations of National Security of Ukraine» (2003) and the «Law on National Security of Ukraine» (2018). It was found that the previous law paid significant attention to social aspects, clearly defining the main threats in the social sphere, such as the deterioration of socio-economic conditions, unemployment, social inequality, labor migration, and demographic problems. The new law, adopted in 2018, is more general, focusing on a comprehensive approach to national security, but paying less attention to social issues, which may lead to a dilution of focus on these problems.

The author emphasizes the need for additional legislative regulation of social security aspects, particularly through the development of new legal acts or amendments to existing laws to improve the effectiveness of the social protection system. Ensuring the targeting of social assistance and improving the mechanisms for its provision, including enhancing the system for assessing family incomes and assigning aid, is crucial. The article stresses that for effective protection of socially vulnerable groups, it is necessary to regularly review the amounts of social benefits, considering inflation and economic realities. Neglecting these aspects could weaken social stability, which, in turn, would affect the overall resilience of the state.

The article concludes on the necessity of strengthening coordination between government agencies to avoid fragmentation of policy in the social security sphere and to integrate social issues into the overall national security strategy of Ukraine.

Key words: social security, national security, social protection, social risks, legal regulation.

О. С. Форостянаспірант кафедри публічного
управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено переваги та недоліки адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Автором доводиться позиція про те, що міра застосування принципу верховенства права під час здійснення правоохоронної діяльності, в залежності від конкретного напрямку такої діяльності та відповідного структурного підрозділу різниця, що перш за все, може стати предметом адміністративно-правового регулювання у внутрішньо-організаційних управлінських відносинах, а також під час конкретного здійснення визначених поліцейських функцій. З позитивної точки зору слід характеризувати застосування принципу, за яким поліцейський зобов'язаний діяти виключно так, як прямо передбачено у законодавстві України, що в свою чергу забезпечує суспільство та конкретні особи від свавілля та необгрунтованого застосування державного примусу представника органу державної влади.

Виходячи із зазначеного, слід погодитися з позицією авторів, зокрема в тій частині, що визначення інституційної спроможності, щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина конкретними органами державної влади має відбуватися за чітко визначеним та логічно обгрунтованим алгоритмом. Крім цього, контекст забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині виконання Національної поліції України її завдань, а також реалізації функцій та повноважень, значно розширюється з урахуванням сучасних безпекових загроз, а також зростання кількості звернень громадян, з питань пов'язаних із протиправними посяганнями на їх права і свободи.

На думку автора, чільним необхідно зазначити, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, перш за все, має бути розглянуто крізь призму загальнодержавних тенденцій у цій сфері та чітко сформулюватись на рівні міжвідомчого нормативно-правового акту, що затвердив би стратегію чи концепцію даного процесу, а також механізм його адміністративно-правового впорядкування з метою якомога більш ефективного застосування сил і засобів органів державної влади для розв'язання вказаної проблеми.

Перспектива подальшого дослідження інституту адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану полягає в необхідності структурно-правового аналізу відповідного утворення, зокрема дослідження функцій і завдань вказаного виду правового регулювання.

Ключові слова: забезпечення прав людини, механізм регулювання, поліція, адміністративне право, правоохорона та правопорядок, внутрішньоорганізаційна діяльність, компетенція в умовах війни, правове регулювання, режим воєнного стану.

Актуальність тематики. Адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану суттєво трансформувалось, з урахуванням сучасних безпекових вимог та обставин, що висувають нові соціально-правові реалії у відносинах всередині суспільства.

В свою чергу, зазначені особливості та законодавчі й організаційно-управлінські новели мають, свої переваги та недоліки котрі можуть позитивно чи негативно впливати на основні аспекти функціонування як всієї національної поліції України так і діяльності за окремими напрямками. Стрімкість законодавчих змін, що

відбуваються в колі нормативно-правового забезпечення функціонування Національної поліції України, як одного з центральних органів виконавчої влади, що забезпечує дотримання прав і свобод людини і громадянина, а також правопорядок у суспільстві, зумовлюється динамікою трансформації суспільно-правових відносин котрі, в свою чергу, безпосередньо залежать від плинності та активності бойових дій, що відбуваються на території України, а також інших видів заходів забезпечення відсічі збройної агресії російської федерації.

Саме тому, надання змістовної та вичерпної оцінки всім перевагам та недолікам адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина та створення й підтримання атмосфери правопорядку в суспільстві, є одним із пріоритетних завдань цього дослідження й має бути проаналізовано якомога більш комплексно та структуровано. Крім цього, співвідношення інструментів адміністративно-правового регулювання правового статусу людини і громадянина та його взаємодії із суб'єктами органів державної влади, а також самого органу державної влади, так само складають об'єкт і предмет наукового інтересу, в контексті окресленого дослідження, оскільки вони є взаємозалежними з точки зору виконання поліцією покладених на неї функцій та обов'язків.

Метою статті є теоретико-правова характеристика переваг та недоліків адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Окреслення підходів до розуміння понятійно-категоріального апарату; 2. Обґрунтування сутності переваг і недоліків адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні; 3. Підведення науково обґрунтованих підсумків щодо оптимізації змістовного апарату інституту адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини, в сфері адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України.

Предметом дослідження є переваги та недоліки адміністративно-правового регулювання

діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу статті.

Сфера діяльності органів внутрішніх справ має складну структуру яка створюється державою для забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Вона має в собі ряд груп суспільних відносин, які пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини, убезпечення держави і суспільства від злочинів, інших посягань, соціальних загроз та визначає різні напрями діяльності органів внутрішніх справ в сфері реалізації основних прав людини і громадянина. Особливе місце серед завдань правоохоронної діяльності посідає захист прав та свобод людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки [1, с. 178]. Така діяльність базується на загальновизначених європейських стандартах, а тому при виконанні своїх обов'язків поліція повинна дотримуватись індивідуальних прав громадян, включаючи права і свободи людини, та не вчиняти свавільних або протиправних дій. Це є основоположним для розуміння верховенства права щодо значущості і для мети діяльності поліції в демократичній державі [2, с. 25]. Безперечно позитивним аспектом адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану є широко застосована практика використання загальних принципів і завдань діяльності, відповідним центральним органом виконавчої влади, в умовах відсутності чіткого законодавчого регулювання окремих напрямів і спектрів діяльності поліції. Водночас, враховуючи практику здійснення поліцейськими окремих видів повноважень за конкретними завданнями, що виникли під час ліквідації наслідків збройної агресії, а також кроки, щодо поновлення порушених прав і свобод людини і громадянина, в результаті дій агресора, мають бути сформовані логічні законодавчі пропозиції, щодо чіткого нормування а також визначення механізму стримування протидії у поліцейській діяльності за вказаним напрямом.

На сучасному етапі функціонування Національної поліції України надзвичайно важливим є питання пов'язане з нормативно-правовим забезпеченням її діяльності в умовах змінюваних соціальних потреб, що зумовлюються, перш за все швидким плином бойових дій.

Питання пов'язані з діяльністю Національної поліції України в межах заходів відсічі збройній агресії росії проти України, мають бути врегульовані на рівні законодавства України, оскільки

всі органи державної влади, діють виключно в межах і у спосіб визначені законодавством України, що унеможлиблює її діяльність за принципом «можна все, що не заборонено» й зобов'язує діяти виключно так, як прямо вказано законодавством України.

Варто відзначити, що в умовах введення воєнного стану особливого значення набуває завдання забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Безумовно, коли нормальне функціонування держави і суспільства стає неможливим, окремі права і свободи людини і громадянина зазнають певних обмежень. При цьому, застосовуючи обмеження прав і свобод людини, кожна країна керується нормами статті 29 Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлено законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [3]. Відповідно, слід зауважити, що зміст функціонування Національної поліції України безпосередньо полягає в необхідності коригування відповідних функціональних компонентів, релевантно із потребами суспільства та в умовах необхідності закріплення відповідних елементів у структурі правового статусу вказаного органу державної влади в нормативно-правовий (законодавчий) спосіб.

Низка вчених і дослідників, спираючись на норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» надають таке визначення поняттю «воєнний стан» [4]: «це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [5]. Відповідно, підвищення соціальної

напруги та потреба забезпечення більш глибокого та змістовного дотримання прав і свобод людини і громадянина не лише в контексті внутрішнього правопорядку, а й у розрізі убезпечення осіб і громадян від негативних наслідків збройної агресії рф потребує внутрішнього перерозподілу функцій і обов'язків органів і підрозділів Національної поліції України, а також додаткового наукового опрацювання проблемних питань функціонування зазначеного центрального органу виконавчої влади. Саме тому, над актуальним питанням є необхідність удосконалення організаційного та структурно-функціонального аспектів діяльності Національної поліції України крізь призму викликів військової агресії та активних євроінтеграційних намагань, що співмірно впливають на внутрішньодержавну безпекову політику.

Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні науковці пропонують розглядати у двох варіаціях: 1) як процес встановлення засад його функціональності, що репрезентується нормативним базисом для: відсічі збройній агресії; захисту національних інтересів і цінностей України; 2) як самостійний різновид діяльності органів державної влади, що передбачає втілення в правореалізацію охоронних, захисних, регулятивних та організаційних дій, спрямованих на виконання завдань правового режиму воєнного стану в умовах його введення [6]. Відповідно, належить підкреслити, що сучасний процес діяльності Національної поліції України так само характеризується наявністю двох аспектів: зовнішньоорганізаційного, що має чітке нормативне окреслення, а також внутрішньоуправлінського, що має обмежене організаційно-розпорядче закріплення. Ці інструменти, тією чи іншою мірою забезпечили поточну оптимізацію процесу діяльності відповідного центрального органу виконавчої влади, а також створили підґрунтя для подальшого пошуку шляхів трансформації його функціонування з урахуванням потреб суспільства та внесених у відповідні нормативно-правові акти змін.

Діяльність органів поліції під час дії правового режиму воєнного стану, на відміну від мирного часу, корегується залежно від тих завдань, що ставляться перед ними державою з метою протидії внутрішнім загрозам воєнного стану. Завдання та функції правоохоронних органів, у тому числі і органів Національної поліції можуть коригуватися відповідно до вимог, що

висуваються у конкретний період до цих органів, та з урахуванням загроз та небезпек, які на даний момент стоять на шляху до реального забезпечення законності та правопорядку в державі. Слід звернути увагу, що діяльність органів поліції в умовах правового режиму воєнного стану ускладнюється тим фактом, що поліцейські виконують покладені на них обов'язки в умовах підвищеного ризику, що одночасно супроводжується суттєвим емоційним хвилюванням [7]. Так, покладання обов'язків на поліцію, щодо здійснення досудового розслідування в складі спільних міжвідомчих слідчих груп (спільно зі Службою Безпеки України), а також додаткових обов'язків щодо роботи за напрямом призову на військову службу під час мобілізації (спільно з військовослужбовцями Збройних сил України) суттєво завантажило роботу, як слідчого апарату та патрульної поліції так і всіх інших структурних підрозділів загалом. Так, для більш якісного опрацювання цього питання та винесення низки пропозицій до законодавства України в сфері поліцейської діяльності слід виокремити окремі особливості, що були інтегровані в нормативно-правове забезпечення в період дії воєнного стану на території України.

До прикладу, статтю 8 Закону України «Про Національну поліцію» доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8], що екзистенційного розширило межі повноважень Національної поліції та уможливило внесення подальших змін до відповідного нормативно-правового комплексу в частині розширення кількості й різноманіття способів, методів і засобів у поліцейській діяльності з метою забезпечення правопорядку та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Крім цього, належить також зауважити на тому, що внесені до Законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» зміни, що спрямовані на оптимізацію діяльності поліції під час дії воєнного стану діють тимчасово, на зазначений період введення в Україні воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та 60 днів після цього. Аналогіч-

ними є конструкції, щодо застосування заохочень в поліції та можливість присвоєння чергового спеціального звання без встановлення термінів, достроково та на один ступінь вище від звання, передбаченого займаною штатною посадою, що позитивно впливає на адміністративно-управлінські спроможності керівництва Національної поліції України та відповідних органів і підрозділів поліції.

О.С. Юнін, посилаючись на законодавство слушно зауважує, що серед завдань таких формувань у взаємодії з Національною поліцією: брати участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій разом з Національною поліцією; брати участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах разом з Національною поліцією [9; 10]. На цьому прикладі дослідники вказують на особливості у взаємодії Національної поліції в питаннях забезпечення громадської безпеки і порядку, роботи на блокпостах тощо разом з воєнізованими підрозділами за умов національного спротиву, руху опору і воєнного стану. Так, в умовах запровадження воєнного стану поліцейські беруть участь у забезпеченні громадської безпеки і порядку в особливих умовах несення служби –це діяльність під час комендантського часу, коли відбуваються активні бойові дії (в рамках процесу деокупації територій); пошук зазначених вже диверсійних груп тощо. І все це відбувається у взаємодії з підрозділами, наприклад, Національної гвардії України, добровольчими формуваннями територіальних громад тощо [11, с.226]. Крім зазначеного слід зауважити на тому, що не лише поліцією забезпечується дотримання належного правового режиму на прилеглий до лінії бойового зіткнення території, а надання дозволу на перетин блокпостів, наближених до зазначеної території відноситься до компетенції Збройних сил України, тому необхідність налагодження ефективної взаємодії поліцейських, що виконують правоохоронні функції у вказаних районах є безперечною. При цьому, та значна частина поліцейських, що беруть безпосередню участь у забезпеченні відсічі збройної агресії росії проти України також потребують, в даному контексті, належного правового захисту та відлагодження системи взаємодії з підрозділами, силами та засобами військовослужбовців Збройних сил України, Національної гвардії

України, Державної прикордонної служби України тощо.

За твердженням Т. Гоббса, цінність збереження держави перевищує її недоліки, оскільки «скасування істотних прав верховної влади спричинило б розпад держави й повернення кожної людини до стану й нещастя війни всіх проти всіх (що було б найбільшим з усіх нещастя, які можуть статися в її житті), тому обов'язок суверена – утримати за собою ці права в повному обсязі. Отже, суверен чинить проти обов'язку, коли поступається іншому або зрікається будь-якого з цих прав... І хоча люди можуть уявляти, що така необмежена влада повинна вести до багатьох нерозумних наслідків, однак відсутність такої влади, а саме невпинна війна всіх проти всіх, веде до значно гірших наслідків. Стан людини в такому житті ніколи не буде вільним від негод, але найбільші негоди, які існують у будь-якій державі, завжди виникають через непокору підданих і через порушення договорів, від яких держави беруть свій початок. А якщо будь-хто, гадаючи, що верховна влада занадто велика, побажає обмежити її, то він повинен буде підкоритися владі, що може її обмежити, тобто визнати над собою більшу владу» [12, с. 105–106]. Наведена ідея взаємної відповідальності держави і особи в європейській політико-правовій думці за авторства Дашковської О.Р. чітко демонструє, що перевагою чіткого адміністративно-правового регулювання діяльності органів правопорядку, зокрема в умовах, коли можуть бути введені тимчасові обґрунтовані обмеження прав і свобод людини і громадянина, на період особливого часу, що об'єктивно спричиненим широкомасштабною збройною агресією, є об'єктивна та чітко визначена обмеженість повноважень та меж компетенції силових структур у взаєминах із представниками суспільства.

Варто наголосити на тому, що забезпечення принципу верховенства права в нашому суспільстві покладено на правоохоронну систему в тому числі і на органи поліції, завдання якої полягають у захисті проголошеного Конституцією України суспільного ладу держави, економічної та політичної систем, прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, суб'єктів усіх форм власності, економічної та територіальної цілісності України. Враховуючи вищезазначене можна дійти висновку, що поліція не є воєнізованим формуванням, і виконує лише виключно

сервісні функції щодо надання населенню відповідних послуг, які належать до сфери її діяльності. Таким чином, поліція здійснюючі покладені на неї державою функціональні обов'язки, відіграє ключову роль у підтриманні високого рівня правопорядку і законності в державі, що в свою чергу є важливою гарантією забезпечення прав і свобод людини та громадянина [13].

Висновки. Отже, слід підкреслити, що міра застосування принципу верховенства права під час здійснення правоохоронної діяльності, в залежності від конкретного напрямку такої діяльності та відповідного структурного підрозділу різниця, що перш за все, може стати предметом адміністративно-правового регулювання у внутрішньо-організаційних управлінських відносинах, а також під час конкретного здійснення визначених поліцейських функцій. З позитивної точки зору слід характеризувати застосування принципу, за яким поліцейський зобов'язаний діяти виключно так, як прямо передбачено у законодавстві України, що в свою чергу забезпечує суспільство та конкретно взятих осіб від свавілля та необґрунтованого застосування державного примусу представника органу державної влади.

Слід погодитися з позицією авторів, зокрема в тій частині, що визначення інституційної спроможності, щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина конкретними органами державної влади має відбуватися за чітко визначеним та логічно обґрунтованим алгоритмом. Крім цього, контекст забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, зокрема в частині виконання Національної поліції України її завдань, а також реалізації функцій та повноважень, значно розширюється з урахуванням сучасних безпекових загроз, а також зростання кількості звернень громадян, з питань пов'язаних із протиправними посяганнями на їх права і свободи.

Чільним необхідно зазначити, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану, перш за все, має бути розглянуто крізь призму загальнодержавних тенденцій у цій сфері та чітко сформулюватись на рівні міжвідомчого нормативно-правового акту, що затвердив би стратегію чи концепцію даного процесу, а також механізм його адміністративно-правового впорядкування з метою якомога більш ефективного застосування сил і засобів органів державної влади для розв'язання вказаної проблеми.

Список використаної літератури:

1. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика / відп. ред. Ю. І. Рима-ренко. Київ : КНТ, 2006. 740 с.
2. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Москаленко О. М., 2013. 588 с.
3. Левченко А. Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні. *COPERNICUS Political and Legal Studies* Vol. 1, Issue 2 (June 2022): pp. 86–95. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cpls/2/cpls209.pdf>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 31 грудня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Синявська, О. Ю., Повалена, М. В., & Носевич, Н. Р. (2023). Правовий режим воєнного стану: аналіз законодавства України. *Академічні візії*, (17). вилучено із <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/237>
6. Басс В.О., Корж-Ісаєва Т.Г., Правовий режим воєнного стану та його адміністративно-правове забезпечення в умовах повномасштабного збройного конфлікту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, № 5/2023. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/122.pdf
7. Адміністративна діяльність поліції в умовах воєнного стану. Кол.авт.: Безпалова О.І., Чижко К.О., Бахаєва А.С., Макаренко В.С. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ade7c3ca-f959-4b9b-97f6-f88adb1c903f/content>
8. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Положення про добровольчі формування територіальних громад: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021р. №1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>
10. Юнін О.С. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-95-100>
11. Афонін Д.С., Боксгорн А.В. Особливості забезпечення публічної безпеки і порядку національною поліцією України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 224–230
12. Дашковська О. Р. Ідея взаємної відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 105–113.
13. Кристіна Володимирівна Кисильова, Забезпечення органами поліції прав і свобод людини шляхом реалізації принципу верховенства права. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ad3c6fc7-120a-42c5-8b9c-6d5ed1960dcf/content>

Forostian O. S. Advantages and disadvantages of administrative and legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine under martial law

The article examines the advantages and disadvantages of administrative and legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine under the legal regime of martial law.

The author proves the position that the degree of application of the principle of the rule of law in the implementation of law enforcement activities, depending on the specific direction of such activity and the relevant structural unit, is the difference, which, first of all, can become the subject of administrative and legal regulation in internal organizational management relations, as well as during the specific implementation of certain police functions. From a positive point of view, it is necessary to characterize the application of the principle according to which a police officer is obliged to act exclusively as directly provided for in the legislation of Ukraine, which in turn protects society and specific individuals from arbitrariness and unjustified use of state coercion by a representative of a public authority.

Based on the above, it is necessary to agree with the position of the authors, in particular in the part that the determination of institutional capacity to ensure the rights and freedoms of man and citizen by specific public authorities should be carried out according to a clearly defined and logically justified algorithm. In addition, the context of ensuring human and civil rights and freedoms under martial law, in particular in terms of the implementation of the National Police of Ukraine's tasks, as well as the implementation of functions and powers, is significantly expanding, taking into account modern security threats, as well as the increase in the number of citizens' appeals on issues related to illegal encroachments on their rights and freedoms.

In the author's opinion, it should be noted that ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the conditions of the legal regime of martial law, first of all, should be considered through the prism of national trends in this area and clearly formulated at the level of an interdepartmental legal act that would approve the strategy or concept of this process, as well as the mechanism of its administrative and legal regulation in order to use the forces and means of state bodies as efficiently as possible. authorities to solve this problem.

Prospect for further research of the institute of administrative and legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine in the conditions of the legal regime of martial law lies in the need for structural and legal analysis of the relevant entity, in particular, the study of the functions and tasks of this type of legal regulation.

Key words: *ensuring human rights, regulatory mechanism, police, administrative law, law enforcement and law enforcement, internal organizational activities, competence in wartime, legal regulation, martial law regime.*

О. П. Огурцовкандидат юридичних наук, суддя,
Окружного адміністративного суду, м. Київ
ORCID ID: 0009-0002-1550-3973

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВІЙНИ, З ТОЧКИ ЗОРУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню особливостей захисту прав громадян у воєнний час крізь призму адміністративного права. Підкреслюється важлива роль адміністративного права у забезпеченні балансу між заходами національної безпеки та захистом прав особистості, особливо – в умовах конфлікту. Адміністративні рамки, створені на основі міжнародних і національних стандартів, слугують основою для правового нагляду, підзвітності та справедливого надання послуг. Це дослідження підкреслило складність впровадження адміністративних заходів, які відповідають правовим та етичним стандартам під час війни.

Виявлено важливість збереження судового нагляду за адміністративними діями навіть у воєнний час. Прикладом слугував Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який забезпечує надійну правову основу для захисту прав під час протидії загрозам безпеці. Такі механізми, як видача документів, що посвідчують особу внутрішньо переміщених осіб (ВПО), та правова допомога, забезпечують вразливим групам населення доступ до найважливіших соціальних і політичних прав. Ці заходи підкреслили адаптивність і стійкість адміністративного права у пом'якшенні негативних наслідків війни для цивільного населення.

Окремої уваги заслуговує дослідження співпраці між адміністративними органами та організаціями громадянського суспільства, що забезпечують подолання прогалів у спроможностях уряду. Неурядові організації (НУО) доповнюють зусилля держави, надаючи гуманітарну допомогу та контролюючи дотримання стандартів прав людини. Така взаємодія між міжнародними нормами та місцевими адміністративними практиками ілюструє необхідність скоординованих зусиль для досягнення балансу між безпекою та громадянськими свободами під час конфлікту.

Обґрунтовано перспективи зміцнення адміністративних систем для посилення захисту громадянських прав у воєнний час. Надано практичні рекомендації щодо покращення прозорості, підзвітності та інклюзивності в адміністративних структурах. Рекомендації для майбутніх досліджень включили в себе вивчення ролі цифрових інструментів в адміністративних процесах, порівняльні дослідження адміністративних практик воєнного часу в різних контекстах, а також довгостроковий вплив політики воєнного часу на постконфліктне відновлення.

Ключові слова: громадянські права, адміністративне право, національна безпека, судовий нагляд, внутрішньо переміщені особи, правова допомога, організації громадянського суспільства, гуманітарна допомога, міжнародні норми, прозорість, цифрові інструменти, права людини, надзвичайні ситуації, військовий стан.

Актуальність теми дослідження. Роль захисту прав громадян в умовах воєнних конфліктів набуває дедалі більшого практичного значення у контексті збільшення кількості збройних конфліктів, зокрема – війни, що триває в Україні. Такі конфлікти суттєво впливають на баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом основоположних прав громадян. При цьому, саме адміністративне право слугує правовою основою для реалізації

заходів воєнного часу, що робить критично важливим вивчення його ролі у забезпеченні прав та запобіганні зловживанням.

Під час війни держави часто вдаються до надзвичайних заходів, які можуть тимчасово обмежувати певні права, такі як свобода пересування, вираження поглядів і зібрань. Хоча ці заходи спрямовані на підтримання громадського порядку та національної безпеки, вони несуть ризик непропорційного або свавільного

застосування. Адміністративне право передбачає механізми нагляду, підзвітності та відшкодування, які гарантують, що обмеження прав відповідають принципам законності, необхідності та пропорційності. зазначене підкреслює важливість аналізу адміністративних інструментів та механізмів, які використовуються для захисту прав громадян під час надзвичайних ситуацій.

Ця тема є особливо актуальною з огляду на постійні виклики, з якими стикаються переміщені особи, біженці та інші вразливі групи населення під час конфліктів. Розуміння адміністративних процесів, які регулюють доступ до послуг, правового захисту та гуманітарної допомоги, має важливе значення для забезпечення справедливого ставлення. Крім того, дослідження підкреслює потребу в надійних механізмах нагляду, незалежних моніторингових органах і співпраці між адміністративними установами та громадянським суспільством для захисту людської гідності та демократичних принципів у воєнний час.

Метою дослідження є аналіз особливостей захисту прав громадян у воєнний час, з точки зору адміністративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці підкреслюють роль адміністративного права як основи для забезпечення балансу між заходами національної безпеки та правами людини. Міжнародні документи, такі як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, визначають основоположні принципи, тоді як національне законодавство (наприклад – Закон України «Про правовий режим воєнного стану»), окреслює конкретні адміністративні механізми. Існуючі дослідження висвітлюють проблеми дотримання громадянських свобод в умовах конфлікту, включаючи питання пропорційності, необхідності та недискримінації при застосуванні заходів безпеки (Примаков К. Ю., Бідняк С. С., Нашінець-Наумова А. Ю., Галунько В., Фелик В., Stone G. R., Капітан О., Руданецька О., Слободенюк Т. О., Левченко О., Jäger F., Sadat L. N., Kostić R). Деякі дослідження також вивчають роль судового нагляду у запобіганні зловживанню адміністративною владою та забезпеченні підзвітності. Водночас, висока динаміка процесів, що відбуваються в Україні і регіоні в цілому, обумовлюють потребу сучасних досліджень проблеми захисту прав громадян під час війни.

Основний зміст дослідження. Міжнародне право (зокрема – ті його галузі, що присвячені

дотриманню прав людини) забезпечує фундаментальну основу для захисту громадянських прав під час війни. Такі ключові документи, як Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ) [1] і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) [2], встановлюють принципи, якими керується держава в своїх діях, навіть під час надзвичайних ситуацій. Ці правові документи допускають тимчасові відступи від певних прав, але суворо регламентують умови, за яких такі відступи можуть відбуватися [3]. Необхідність і пропорційність цих заходів мають бути продемонстровані, гарантуючи, що вони є дійсно необхідними для забезпечення громадської безпеки і не перевищують того, що вимагається для досягнення цієї мети (зокрема – не використовуються з політичною метою).

Під час Другої світової війни різні уряди обмежували свободу вираження поглядів, щоб запобігти поширенню ворожої пропаганди. Ці заходи були виправдані, як необхідні для підтримання національної безпеки. Однак, у багатьох випадках, обмеження були вузько визначеними та обмеженими у часі, щоб запобігти надмірній шкоді демократичним принципам. Недискримінація є ще одним важливим принципом, який вимагає, щоб будь-які обмеження не були довільно спрямовані проти конкретних груп.

Національні правові системи часто включають спеціальні положення в адміністративному праві для вирішення проблем воєнного часу. Ці положення дозволяють урядам швидко реагувати на загрози, зберігаючи при цьому правовий нагляд для запобігання потенційним зловживанням. Повноваження у воєнний час зазвичай кодифікуються в указі про надзвичайний або воєнний стан, що надає адміністративним органам влади можливість запроваджувати заходи безпеки, такі як комендантська година, обмеження пересування або контроль за розподілом ресурсів [4]. Хоча ці заходи спрямовані на усунення безпосередніх загроз, вони підлягають конституційним гарантіям для забезпечення дотримання основоположних прав.

Україна розробила надійну правову базу для державного управління у воєнний час. Закон Про правовий режим воєнного стану [5] окреслює обсяг повноважень, наданих адміністративним органам, наголошуючи на захисті прав людини, де це можливо. Незважаючи на триваючий конфлікт, Україна зберегла судовий нагляд за адміністративними діями, що дозволяє громадянам оскаржувати рішення, які, на їхню

думку, порушують їхні права. Під час конфлікту на Донбасі органи місцевого самоврядування в Україні створили механізми для надання переміщеним особам документів, що посвідчують особу, та правової допомоги, гарантуючи, що їхні права на соціальні послуги та участь у політичному житті не були повністю обмежені.

Адміністративне право також сприяє координації між державними установами та організаціями громадянського суспільства для захисту прав у воєнний час. Неурядові організації часто доповнюють зусилля держави, надаючи гуманітарну допомогу та здійснюючи моніторинг дотримання прав людини. Взаємодія між міжнародними стандартами та національним законодавством підкреслює складність захисту прав громадян у воєнний час. У той час як міжнародні норми встановлюють загальні принципи, національні закони та адміністративні практики визначають їхню імплементацію [6]. Забезпечуючи прозорість адміністративних рішень, їхню обмеженість у часі та можливість перегляду, держави можуть досягти балансу між безпекою та правами людини навіть під тиском війни.

У свою чергу, адміністративні установи сприяють забезпеченню захисту прав громадян під час воєнного часу, впроваджуючи та контролюючи дотримання відповідних нормативно-правових актів. До їхніх обов'язків входить надання базових послуг постраждалому населенню, таких як доступ до охорони здоров'я, харчування та житла (особливо – для переміщених осіб). Ці послуги мають важливе значення для підтримки соціальної стабільності та забезпечення вразливих груп населення необхідною підтримкою під час кризових ситуацій. Під час сирійського конфлікту місцеві адміністративні ради створили центри екстреної медичної допомоги для надання медичної допомоги цивільному населенню в охоплених війною регіонах. Ці центри працювали в умовах значних ресурсних обмежень, але відіграли важливу роль у задоволенні нагальних потреб населення. На адміністративні органи також покладено завдання видавати документи, що посвідчують особу, та надавати правову допомогу громадянам, які можуть втратити доступ до своїх особистих документів через переміщення або знищення майна.

В Україні адміністративні органи запровадили мобільні пункти видачі паспортів для обслуговування внутрішньо переміщених осіб. Ця ініціатива забезпечила переміщеним особам доступ до основних послуг та реалізацію їхніх

виборчих прав, незважаючи на виклики, пов'язані з конфліктом, що триває. Ці дії підкреслюють життєво важливу роль адміністративних органів у пом'якшенні негативних наслідків війни для громадян.

Співпраця між адміністративними органами та організаціями громадянського суспільства має важливе значення для усунення прогалин у спроможності уряду під час воєнного часу. Неурядові організації (НУО) часто відіграють важливу роль у підтримці адміністративних зусиль шляхом надання гуманітарної допомоги, захисту прав людини та моніторингу дотримання міжнародних стандартів. Таке партнерство є особливо важливим, коли державні ресурси перевантажені або недоступні на територіях, що постраждали від конфлікту.

Організації громадянського суспільства також сприяють зміцненню потенціалу адміністративних органів через навчальні програми та технічну підтримку. Ефективність адміністративних механізмів у захисті прав громадян у воєнний час залежить від поєднання безпосереднього надання послуг, надійного нагляду та скоординованих зусиль з громадянським суспільством. Забезпечуючи прозорість, підзвітність та інклюзивність, адміністративні органи можуть відстоювати принципи правосуддя та прав людини навіть за найскладніших обставин. Захист прав громадян у воєнний час часто пов'язаний з балансуванням між національною безпекою і збереженням громадянських свобод. Уряди можуть надавати пріоритет заходам безпеки, які ненавмисно пригнічують індивідуальні свободи [7]. Обмеження свободи вираження поглядів є поширеним заходом, що застосовується для запобігання поширенню дезінформації, яка може підірвати громадську безпеку або військові операції.

Під час Другої світової війни деякі країни ввели сувору цензуру на газети і радіопередачі, щоб контролювати поширення чутливої інформації. Хоча ці дії були спрямовані на захист національних інтересів, вони також обмежували доступ громадян до незалежних джерел новин. Контроль за пересуванням, такий як комендантська година і контрольно-пропускні пункти, є ще одним заходом воєнного часу, який може суттєво вплинути на повсякденне життя цивільного населення. Ці обмеження, хоча і спрямовані на посилення безпеки, можуть обмежувати можливість людей отримати доступ до основних послуг або возз'єднатися з членами сім'ї.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) та біженці є одними з найбільш вразливих груп

під час збройних конфліктів. Ці групи населення часто мають труднощі з доступом до адміністративних послуг, включаючи документи, що посвідчують особу, охорону здоров'я та правовий захист. Втрата особистих документів через переміщення або знищення може призвести до того, що люди стають особами без громадянства і не можуть реалізувати свої права. В Україні багато ВПО зіткнулися з проблемами при отриманні нових документів, що посвідчують особу, на ранніх стадіях конфлікту на Донбасі. Ця проблема перешкоджала їхньому доступу до соціальних виплат або участі в демократичних процесах [8]. Біженці, які перетинають міжнародні кордони, часто стикаються з додатковими труднощами, такими як мовний бар'єр і складні юридичні процедури.

Війни створюють величезне навантаження на адміністративні системи, що часто призводить до затримок і неефективності надання послуг. Руйнування інфраструктури, нестача кваліфікованих кадрів і відволікання ресурсів на військові потреби – все це призводить до ослаблення адміністративної спроможності. Ці обмеження перешкоджають ефективному захисту прав громадян, особливо в таких сферах, як охорона здоров'я, житло та правова допомога [9]. Адміністративні затримки в охоплених війною регіонах також створюють значні затримки, залишаючи громадян без своєчасних засобів правового захисту від порушень їхніх прав.

Вирішення цих проблем вимагає комплексних стратегій, що поєднують пріоритети безпеки з механізмами захисту громадянських свобод, цільовою підтримкою переміщеного населення та зміцненням адміністративної інфраструктури. Усуваючи ці прогалини, уряди та міжнародні організації можуть покращити захист прав громадян під час збройних конфліктів.

Адміністративний підхід Німеччини під час Другої світової війни слугує історичним прикладом небезпеки, яку становить нерегульована державна влада у воєнний час. Нацистський режим централізував владу, оминаючи судовий нагляд та усуваючи перевірку адміністративних рішень. Ці дії призвели до широкомасштабних порушень прав людини, включно з систематичним придушенням свобод і переслідуванням вразливих груп населення [10]. Адміністративні органи діяли без підзвітності, надаючи пріоритет державним цілям над правами особистості, що свідчить про гостру потребу в механізмах нагляду, які б обмежували обсяг повноважень у воєнний час.

На противагу цьому, післявоєнний Нюрнберзький процес створив прецедент притягнення до відповідальності адміністративних та урядових діячів за їхні дії [11]. Цей судовий процес підкреслив важливість міжнародних стандартів і судового контролю у запобіганні та усуненні зловживань адміністративною владою. Уроки цього періоду підкреслюють, що неконтрольована адміністративна влада у воєнний час може призвести до значних порушень громадянських свобод і що судовий нагляд є важливим для підтримання балансу між безпекою і правами.

Постконфліктні адміністративні механізми, впроваджені в Боснії і Герцеговині, демонструють ефективність спільних підходів до захисту прав людини. Після підписання Дейтонської мирної угоди міжнародні організації, включаючи Організацію Об'єднаних Націй та Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, працювали разом з місцевою владою над відновленням адміністративних структур і створенням систем захисту прав людини [12]. У даному випадку, зусилля були зосереджені на створенні прозорих та інклюзивних адміністративних процесів для задоволення потреб переміщених осіб, меншин і жертв війни.

Однією з дієвих практик стало створення Офісу Верховного представника, який здійснював нагляд за впровадженням адміністративних реформ з метою забезпечення дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини. Місцеві органи влади були навчені вирішувати складні постконфліктні питання, такі як реституція майна та реінтеграція переміщеного населення [12]. Зокрема, повернення майна переміщеним сім'ям було полегшено саме за допомогою адміністративних механізмів, які надавали пріоритет справедливості та підзвітності. Такий підхід зменшив напруженість і сприяв довгостроковому примиренню. Іншою важливою ініціативою було запровадження інститутів омбудсмена, завданням яких був моніторинг адміністративних практик і розгляд скарг громадян. Ці інститути відіграли вирішальну роль у відновленні довіри між громадянськістю та адміністративними органами, забезпечивши ефективне реагування на порушення прав. В одному випадку омбудсмен сприяв вирішенню спору за участю переміщених осіб, які намагалися повернути собі будинки, зайняті під час конфлікту.

Отож, як історичні, так і сучасні приклади ілюструють, що захист прав під час воєнного стану

і після його закінчення, вимагає надійних адміністративних рамок, які включають судовий нагляд, міжнародне співробітництво та механізми розгляду скарг. Уроки, винесені з цих випадків, підкреслюють важливість надання пріоритету прозорості, підзвітності та інклюзивності в адміністративній практиці для ефективного захисту прав громадян під час конфлікту.

Незважаючи на значний прогрес, що спостерігається в багатьох регіонах, проблеми залишаються, зокрема, у вирішенні питань вразливості переміщеного населення, пом'якшенні обмежень адміністративної спроможності та забезпеченні того, щоб надзвичайні заходи не призводили до непропорційного обмеження свобод. Вирішення цих питань потребує не лише надійних правових та адміністративних механізмів, але й більшої уваги до прозорості, залучення громадян та міжнародної співпраці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Захист прав громадян у воєнний час є складним, але невід'ємним завданням держави, що вимагає дотримання тонкого балансу між забезпеченням національної безпеки та захистом основних свобод. Адміністративне право слугує важливою базою цього напрямку діяльності держави, пропонуючи механізми нагляду, підзвітності та справедливого розподілу ресурсів. Представлений аналіз висвітлює кілька ключових аспектів: основоположну роль міжнародних і національних правових стандартів, ключову функцію адміністративних органів, а також виклики, пов'язані із захистом прав в умовах конфлікту.

Вкрай важливим є дотримання принципів необхідності, пропорційності та недискримінації при здійсненні заходів у воєнний час. Історичні приклади, такі як зловживання влади Третього Рейху під час Другої Світової війни, демонструють небезпеку нерегульованої адміністративної влади, в той час як сучасні практики, такі як постконфліктні механізми в Боснії і Герцеговині, пропонують розуміння ролі співпраці та інституційних реформ у відновленні довіри та забезпеченні захисту прав. Ці приклади ілюструють необхідність інтеграції міжнародних стандартів з локальними адміністративними зусиллями для створення стійких систем захисту прав громадян.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері дуже широкі. У майбутніх дослідженнях можна було б вивчити ефективність конкретних адміністративних інновацій, таких як використання цифрових інструментів для верифікації особи та надання послуг у зонах конфлікту.

Крім того, порівняльний аналіз адміністративних практик у різних геополітичних контекстах може дати глибше розуміння найкращих практик та адаптованих рішень. Вивчення ролі державно-приватних партнерств у зміцненні адміністративної спроможності під час війни є ще одним перспективним напрямком досліджень. Нарешті, цілеспрямоване дослідження довгострокового впливу адміністративних заходів воєнного часу на постконфліктне відновлення і врядування, могло б зробити значний внесок як у наукову літературу, так і в розробку відповідної державної політики та практики її застосування.

Список використаної літератури:

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III). Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII № 2148-08, від 19.10.73р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Примаков, К. Ю., Бідняк, С. С.. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Науковий вісник Західноукраїнського національного університету*. 2022. № 4 (32). С. 132-136.
4. Jäger, F. Security vs. civil liberties: How citizens cope with threat, restriction, and ideology. *Frontiers in Political Science*, 2023. № 4.
5. Про правовий режим воєнного стану Закон України № 389-VIII, від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250.
6. Перелік українських неурядових організацій, які реалізують гуманітарні проекти за кошти міжнародних партнерів. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/diyalnist/bronyuvannya-gromadskyh-organizacij/perelik-ukrayinskyh-neuryadovyh-organizacij-yaki-realizuyut-gumanitarni-proyekty-za-koshty-mizhnarodnyh-partneriv/#>
7. Stone, G. R. National Security v. Civil Liberties. *California Law Review*, 2004. 95(6).
8. Капітан, О., Руданецька, О. Внутрішньо переміщені особи як особливий об'єкт соціального захисту України. *Юридичний науковий журнал*, 2024. № 11 (1). С. 41-50.
9. Слободенюк, Т. О. Модернізація національної системи надання адміністративних послуг в

- Україні, зумовлена російсько-українською війною. Розвиток економіки та управління. 2023. № 21(4). С. 8-15.
10. Левченко, О. Нацистська окупація України: плани та режим «нового порядку» (1941-1942 рр.). Актуальні проблеми історії Другої світової війни (1939-1945 рр.), 2015. № 1(1). С. 45-60.
11. Sadat, L. N. The Nuremberg Trial, Seventy Years Later. *Washington University Global Studies Law Review*. 2016 Vol. 15, No. 575.
12. Kostić, R. Ambivalent Peace: External Peacebuilding, Threatened Identity and Reconciliation in Bosnia and Herzegovina. Lund University, 2007. pp. 1-30.

Ogurtsov O. P. Peculiarities of the protection of civil rights during wartime: an administrative law perspective

The article is devoted to the study of the peculiarities of protection of citizens' rights in wartime through the prism of administrative law. The author emphasises the important role of administrative law in ensuring a balance between national security measures and protection of individual rights, especially in the context of conflict. Administrative frameworks based on international and national standards serve as the basis for legal oversight, accountability and equitable service delivery. This study has highlighted the complexity of implementing administrative measures that meet legal and ethical standards in times of war.

The importance of maintaining judicial oversight of administrative actions even in wartime was highlighted. An example was the Law of Ukraine 'On the Legal Regime of Martial Law', which provides a reliable legal basis for the protection of rights in countering security threats. Mechanisms such as the issuance of identity documents to internally displaced persons (IDPs) and legal aid ensure that vulnerable groups have access to essential social and political rights. These measures have highlighted the adaptability and resilience of administrative law in mitigating the negative effects of war on civilians.

The study of cooperation between administrative authorities and civil society organisations that fill gaps in government capacity deserves special attention. Non-governmental organisations (NGOs) complement the state's efforts by providing humanitarian aid and monitoring compliance with human rights standards. This interplay between international norms and local administrative practices illustrates the need for coordinated efforts to strike a balance between security and civil liberties in times of conflict.

The author substantiates the prospects for strengthening administrative systems to enhance the protection of civil rights in wartime. Practical recommendations for improving transparency, accountability and inclusiveness in administrative structures are provided. Recommendations for future research include exploring the role of digital tools in administrative processes, comparative studies of wartime administrative practices in different contexts, and the long-term impact of wartime policies on post-conflict reconstruction.

Key words: *civil rights, administrative law, national security, judicial oversight, internally displaced persons, legal aid, civil society organisations, humanitarian aid, international norms, transparency, digital tools, human rights, emergencies, military situation.*

М. В. Купцоваспірант кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРО ОКРЕМІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню окремих етапів розвитку адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні.

На думку автора нормотворчий процес повинен враховувати особливості етапів формування адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні, в тому числі з урахуванням національних інтересів. Автором запропонована періодизація, у відповідність до якої генезис і розвиток адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні складається з наступних чотирьох основних періодів. Радянський період становлення державних закупівель визначений у 1921-1991-х роках та який характеризується впровадженням адміністративно-планового підходу, окремі форми торгів в основному використовувалися лише в зовнішньоекономічній діяльності.

Визначений початковий період становлення нормативно-правового забезпечення закупівлі товарів (робіт, послуг) для державних потреб у незалежній Україні (1991-2000 роки), в якому на думку автора проглядалася позитивна тенденція захисту національного товаровиробника.

Автором виділений період становлення законодавчого рівня забезпечення закупівель товарів, робіт і послуг в Україні (2000-2014 роки), якому притаманні умови надання переваг тендерним пропозиціям вітчизняних виробників під час закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти та обмеження участі у процедурі закупівлі виключно вітчизняними виробниками у разі, коли очікувана вартість предмета закупівлі не перевищує визначених сум.

Поточним є період прискорення наближення законодавства України з питань державних закупівель, а в подальшому публічних закупівель до законодавства ЄС (2014-2024 роки), приймається установа, що заходи стосовно державних закупівель не повинні розроблятися, прийматися або застосовуватися в такий спосіб, щоб захищати вітчизняних постачальників, товарів або послуг, чи дискримінувати іноземних постачальників, товари або послуги.

Ключові слова: публічні закупівлі, тендерні закупівлі, державні закупівлі, інститут публічних закупівель, генезис і розвиток інституту публічних закупівель.

Постановка проблеми. Формування сучасного стану адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні проходило певними етапами, має історію свого розвитку, що необхідно враховувати під час нормотворчої діяльності. Визначальною характеристикою розвитку нормативно-правової бази будь-якої країни, економіка якої орієнтується на вільний ринок, є стан нормативно-правового забезпечення організації публічних закупівель товарів, робіт і послуг. Необхідність таких норм визначається тим, що у публічних закупівлях власником коштів платників податків (суспільних коштів) є держава, а розпорядження, використання вказаними коштами здійснюється

чиновниками. Відповідно принципи прозорості, недискримінації, які є основою для міжнародних правил закупівель, повинні бути відображені в національному законодавстві України, інакше вказані закупівлі можуть перетворитися на інструмент корупції [1].

При цьому нормотворчий процес повинен враховувати особливості етапів формування адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні, в тому числі з урахуванням національних інтересів.

Аналіз останніх наукових публікацій. Окремі питання генезису і розвитку інституту публічних закупівель в різні періоди були предметом досліджень таких вчених, як Д. О. Бонда-

ренка, М. П. Бублія, М. Галушак, В. М. Грищенко, В. П. Іорданова, В. Колотій, В. С. Константинової, В. П. Міняйла, Ю. О. Овrameць, О. О. Підмогильного, Г. І. Пінькаса, В. Пила, О. А. Поліводського, Р. Б. Прилуцького, І. П. Сафонова, О. Г. Турченка, Н. Б. Ткаченка, С. П. Ткачука, С. Філоненка, О. Шатковського та інших. Однак проблема періодизації окремих етапів розвитку адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель продовжує мати місце, що потребує продовження подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті - дослідити окремі етапи розвитку адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним з етапів становлення адміністративно-правового регулювання інституту державних закупівель в Україні є радянський період. Аналізуючи вказаний період становлення державних закупівель (1921-1991 роки), зазначимо, що після Жовтневого перевороту 1917 року радянська влада обрала курс на побудову суспільного ладу, який не передбачає ринкових відносин. Події 1917 року ліквідували саму необхідність державних закупівель [2, с. 30]. Зазначений період характеризується зміною методів господарської діяльності, впровадженням адміністративно-планового підходу. При цьому в перші роки радянської влади, особливо в часи НЕПу, ще існували окремі види торгів, зокрема, аукціонних. В подальшому потреба в них відпала, і така форма торгівлі в основному використовувалася лише в зовнішньоекономічній діяльності [3, с. 65]. Вказаний період розпочинається тим, що 30 вересня 1921 року було затверджено Положення про державні підряди та постачання. В подальшому декретом від 27 липня 1923 року було затверджено нове Положення про державні підряди та постачання, яке передбачало, що договори на суму в сто тисяч рублів підлягали утвердженню відповідним народним комісаром, а договори, укладені місцевими органами, необхідно було затвердити президентом відповідного губернського виконавчого комітету [4].

Надалі у 1930 році радянська держава перейшла на адміністративно-планову систему господарювання. Відповідно система закупівель на основі конкурентної змагальності припинила існування. У СРСР в період планової економіки державні замовлення і закупівлі розглядалися як планові завдання, вбудовані в загальну систему планування. У радянській системі

господарювання реалізація великих державних замовлень на виробництво продукції, товарів, послуг здійснювалася через державний план СРСР, а також державні плани союзних республік. На основі цих документів приймалися галузеві та регіональні плани, а також плани виробничих підприємств та організацій. Забезпечення суб'єктів виробничо-економічної діяльності матеріально-технічними ресурсами здійснювалося через Державний комітет СРСР по матеріально-технічному забезпеченню шляхом включення заявок споживачів цих ресурсів в плани матеріально-технічного постачання. Договори, контракти між товаровиробниками, постачальниками, споживачами базувалися на основі планів. Вільні угоди (ринкові договори купівлі-продажу) допускалися лише як доповнення до плану і тільки для нестратегічних товарів відносно невеликих обсягів закупівель, поставок [2, с. 36-37].

З початком так званої «перебудови» в СРСР у 1980-х роках відбувся новий етап розвитку держави з елементами ринкової економіки. Існуюча система постачання та збуту не відповідала вимогам розвитку держави, відповідно здійснюються заходи впровадження елементів ринкових відносин. Нововведеннями передбачається, що все, що вироблялося понад держзамовлення, можна було реалізувати за вільними цінами.

З отриманням незалежності Україною у 1991-му році почало формуватися національне законодавство. У перший рік незалежності України закупівель як таких ще не було, на той час існували «державні замовлення», як і наприкінці існування СРСР [5].

Так, пунктом 1 Указу Президента України «Про державне замовлення в Україні» від 04 травня 1992 року № 289/92 було встановлено, що державне замовлення на поставку продукції (виконання робіт, послуг) повинне забезпечувати першочергові потреби України відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку, визначених ВРУ. Для його виконання держава виділяє фінансові та матеріально-технічні ресурси. Державне замовлення формується в межах коштів Державного бюджету України і доводиться підприємствам і організаціям усіх форм власності. На час переходу економіки України до ринкових відносин державне замовлення є обов'язковим до виконання за умови компенсації замовником витрат на виробництво. Пункт 2 цього Указу вказував, що основним документом, який визначає права

та обов'язки сторін по виконанню державного замовлення, включаючи умови підготовки і організації виробництва продукції (робіт, послуг), є державний договір (контракт) [6]. Надалі прийнято Концепцію державного замовлення, якою визначено, що державне замовлення є складовою частиною системи економічних методів державного регулювання на час переходу до ринкових відносин [7]. Формується нормативне закріплення можливості участі у тендерах іноземних підприємств [8]. Здійснюється унормування порядку організації та проведення міжнародних конкурсів (тендерів) на укладання контрактів на користування надрами [9].

Також можна відмітити, що в початковий період становлення незалежності України проглядалася позитивна на наш погляд тенденція захисту національного товаровиробника. Так, постановою КМУ від 20 липня 1996 року № 786 було затверджено Положення про Міжвідомчу комісію з питань регулювання закупівлі товарів (робіт, послуг) для державних потреб. Одними із завдань Комісії були: розгляд пропозицій міністерств та відомств щодо використання коштів Державного бюджету України і позабюджетних коштів, які виділяються на закупівлю товарів (робіт, послуг) для державних потреб, на придбання товарів (робіт, послуг) іноземного походження і прийняття попереднього рішення щодо доцільності використання зазначених коштів; підготовка пропозицій щодо організації виробництва на вітчизняних підприємствах імпортозамінних товарів (робіт, послуг); участь у підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів з питань захисту вітчизняних виробників та стимулювання виробництва товарів (виконання робіт, надання послуг) на українських підприємствах. Вказана комісія мала складати висновки щодо можливості закупівлі товарів (робіт, послуг) іноземного походження без проведення торгів (тендерів), передбачених законодавством [10].

Постановою КМУ від 28 червня 1997 року № 694 було затверджено Положення про порядок організації та проведення торгів (тендерів) у сфері державних закупівель товарів (робіт, послуг), у якому визначено, що метою організації торгів є підвищення ефективності державних закупівель. Положенням визначено, що метою організації торгів є підвищення ефективності державних закупівель, раціональне використання коштів, забезпечення оптимального рівня цін та найсприятливіших умов реалізації договорів (контрактів), недопущення надхо-

дження на ринок України неякісної продукції, запобігання економічно необґрунтованому завищенню цін на товари (роботи, послуги) [11].

Особливістю законодавства про державні закупівлі періоду, що розглядається, є підтримання національного виробника, яка на наш погляд дуже позитивна, та продовжує мати місце в подальшому. Наприклад п. 1 постанови КМУ від 15 червня 1999 року № 1043 передбачав, що центральним та місцевим органам виконавчої влади, установам та організаціям, що належать до сфери їх управління та фінансуються з державного бюджету, оновлення парку автомобілів потрібно було здійснювати виключно автомобілями, що вироблялися українськими підприємствами усіх форм власності, з дотриманням вимог постанови КМУ від 28 червня 1997 року № 694 «Про організацію та проведення торгів (тендерів) у сфері державних закупівель товарів (робіт, послуг)» [12].

Запроваджується проведення конкурсів (тендерів) в окремих галузях промисловості, господарської діяльності, наприклад, проведення конкурсів (тендерів) у будівництві [13]. Приймаються заходи щодо запобігання економічним зловживанням розпорядниками бюджетних коштів, створюються постійно діючі тендерні комітети для здійсненні закупівель за рахунок коштів державного бюджету, іноземних кредитів [14].

Новий етап розвитку інституту публічних закупівель пов'язаний з переходом на рівень нормативно-правового забезпечення вказаної діяльності Законами України. 22 лютого 2000 року було прийнято Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», який встановлював засади здійснення процедур закупівель за рахунок державних коштів. Створюється конкурентне середовище у сфері державних закупівель, умови запобігання проявам корупції у цій сфері [15].

Потрібно відмітити, що лінія захисту національного виробника також в подальшому продовжувала мати місце також на початку 2000-х років, у тому числі при здійсненні закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти. Так, постановою КМУ від 11 квітня 2001 року № 347 затверджено Порядок захисту вітчизняного ринку у разі закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти. Пункт 1 вказаного Порядку визначав загальні умови надання переваг тендерним пропозиціям вітчизняних виробників під час закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти та обмеження участі у процедурі

закупівлі виключно вітчизняними виробниками у разі, коли очікувана вартість предмета закупівлі не перевищує суми, еквівалентні: для товарів - 200 тис. євро, послуг - 300 тис. євро, робіт - 4 млн. євро. Пункт 2 передбачав, що замовник обмежував участь у процедурі закупівлі виключно вітчизняними виробниками, якщо предметом закупівлі є товари, роботи чи послуги, зазначені у додатку 1 до вказаного Порядку [16].

Затверджується Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС [17], а також Стратегія розвитку системи державних закупівель на 2005-2010 роки [18], запроваджується проведення державних закупівель із залученням мережі Інтернет. Так, п.п. 1 п. 1 постанови КМУ від 27 січня 2006 року № 73 передбачав, що оголошення про проведення відкритих і двоступеневих торгів, торгів із зменшенням ціни (редукцію), інформація про результати проведення таких торгів і торгів з обмеженою участю та про здійснення попередньої кваліфікації учасників обов'язково публікувалися замовником у Віснику державних закупівель чи інформаційному бюлетені Тендерної палати України, а у разі потреби – в інших друкованих виданнях та Інтернет [19].

Після революції гідності 2013-2014 років в Україні почався період прискорення наближення законодавства України з питань державних закупівель, а в подальшому публічних закупівель до законодавства ЄС. 16 вересня 2014 року було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, у відповідність з якою Україна зобов'язалася забезпечувати адаптацію свого до законодавства ЄС [20].

З 1 січня 2016 року на підставі тимчасового застосування Розділу IV Угоди про асоціацію між Україною та ЄС діє поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС [21]. Окремим блоком формується порядок здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для потреб оборони. Так, 12 травня 2016 року прийнято ЗУ «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони» [22].

Надалі збройна агресія РФ та введення воєнного стану потягнули за собою внесення змін у забезпечення сфери публічних закупівель, у тому числі фактичну відмову від проведення

закупівель шляхом застосування конкурентних процедур [23]. Подальше часткове повернення до прозорих та конкурентних процедур публічних закупівель було визначено з прийняттям постанови КМУ від 12 жовтня 2022 року № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених ЗУ «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [24].

Було схвалено «Стратегію реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки», у якій зазначено, що однією з основних проблем є необхідність в подальшій гармонізації законодавства України з директивами ЄС щодо публічних закупівель [25].

Висновки і пропозиції. Таким чином генезис і розвиток адміністративно-правового регулювання інституту публічних закупівель в Україні на наш погляд складається з наступних періодів:

- радянський період становлення державних закупівель (1921-1991 роки), який характеризується впровадженням адміністративно-планового підходу, окремі форми торгів в основному використовувалися лише в зовнішньоекономічній діяльності;

- початковий період становлення нормативно-правового забезпечення закупівлі товарів (робіт, послуг) для державних потреб у незалежній Україні (1991-2000 роки), в якому проглядалася позитивна тенденція захисту національного товаровиробника;

- період становлення законодавчого рівня забезпечення закупівель товарів, робіт і послуг в Україні (2000-2014 роки), якому притаманні умови надання переваг тендерним пропозиціям вітчизняних виробників під час закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти та обмеження участі у процедурі закупівлі виключно вітчизняними виробниками у разі, коли очікувана вартість предмета закупівлі не перевищує визначених сум;

- період прискорення наближення законодавства України з питань державних закупівель, а в подальшому публічних закупівель до законодавства ЄС (2014-2024 роки), приймається установка, що заходи стосовно державних закупівель не повинні розроблятися, прийматися або застосовуватися в такий спосіб, щоб захищати вітчизняних постачальників, товарів або послуг, чи дискримінувати іноземних постачальників, товари або послуги.

Список використаної літератури:

1. Від еволюції до революції. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vid-evolyuciyi-do-revolyciyi.html/>
2. Оврамець Ю. О. Адміністративно-правові процедури публічних закупівель в Україні : дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023. 282 с.
3. Бондаренко Д. О. Походження цивільно-правових термінів «торги» і «тендер» та їх сучасне тлумачення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 33. С. 353–358. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2006_33_54
4. Положення про державні підряди та постачання : затверджене декретом Ради Народних Комісарів СРСР від 27 лип. 1923 р. URL : <https://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex17055.htm>
5. Машина часу : 30 років публічних закупівель. URL : <https://ti-ukraine.org/blogs/mashyna-chasu-30-rokiv-publichnyh-zakupivel/>
6. Про державне замовлення в Україні : Указ Президента України 04 трав. 1992 р. № 289/92. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/289/92#Text>
7. Про Концепцію державного замовлення : постанова Кабінету Міністрів України 21 лип. 1992 р. № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-92-%D0%BF#Text>
8. Положення про порядок організації та проведення міжнародних торгів (тендерів) в Україні: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 21 жов. 1993 р. № 871. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-93-%D0%BF#Text>
9. Порядок укладення контрактів на користування надрами за участю іноземних юридичних осіб і громадян : затв. пост. Кабінету Міністрів України від 27 лист. 1995 р. № 948. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-95-%D0%BF#Text>
10. Положення про Міжвідомчу комісію з питань регулювання закупівлі товарів (робіт, послуг) для державних потреб : затв. пост. Кабінету Міністрів України від 20 лип. 1996 р. № 786. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/786-96-%D0%BF#Text>
11. Положення про порядок організації та проведення торгів (тендерів) у сфері державних закупівель товарів (робіт, послуг) : затв. пост. Кабінету Міністрів України від 28 черв. 1997 р. № 694. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/694-97-%D0%BF#Text>
12. Про оновлення парку автомобілів центральними та місцевими органами виконавчої влади, установами та організаціями, що належать до сфери їх управління та фінансуються з державного бюджету : пост. Кабінету Міністрів України від 15 черв. 1999 р. № 1043. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1043-99-%D0%BF#Text>
13. Положення про проведення конкурсів (тендерів) у будівництві : затв. пост. Кабінету Міністрів України від 09 січ. 1996 р. № 25. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2087-98-%D0%BF#Text>
14. Про внесення змін і доповнень до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо державних закупівель товарів (робіт, послуг) : пост. Кабінету Міністрів України від 22 лист. 1999 р. № 2113. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-99-%D0%BF#Text>
15. Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти : Закон України від 22 лют. 2000 р. № 1490-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-14#Text>
16. Порядок захисту вітчизняного ринку у разі закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти : затв. пост. Кабінету Міністрів України від 11 квіт. 2001 р. № 347. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347-2001-%D0%BF#Text>
17. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1629-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
18. Стратегія розвитку системи державних закупівель на 2005-2010 роки : пост. Кабінету Міністрів України від 21 груд. 2005 р. № 1257. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1257-2005-%D0%BF#Text>
19. Про особливості закупівлі товарів, робіт і послуг державними (казенними) підприємствами та господарськими товариствами, в статутному фонді яких державна частка перевищує 50 відсотків : пост. Кабінету Міністрів України від 27 січ. 2006 р. № 73. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73-2006-%D0%BF#Text>
20. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
21. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Представництво України при Європейському Союзі : веб-портал. URL: <https://ukraine.eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelo-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/zona-vilnoyi-torgivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes> (дата звернення 08.12.2024).
22. Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони : Закон України від 12 трав. 2016 р. № 1356-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19#Text>
23. Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України

від 28 лют. 2022 р. № 169. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text>
24. Особливості здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : затв. постановою

Кабінету Міністрів України від 12 трав. 2023 р. № 1178. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>
25. Стратегія реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки : схвал. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2024 р. № 76-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-%D1%80#Text>

Kuptsov M. V. On individual stages of development of administrative and legal regulation of the institution of public procurement in Ukraine

The article is devoted to the study of individual stages of development of administrative and legal regulation of the institute of public procurement in Ukraine.

In the author's opinion, the normative process should take into account the peculiarities of the stages of formation of administrative and legal regulation of the institute of public procurement in Ukraine, including taking into account national interests. The author proposed a periodization, in accordance with which the genesis and development of administrative and legal regulation of the institute of public procurement in Ukraine consists of the following four main periods. The Soviet period of formation of public procurement is defined in 1921-1991 and is characterized by the introduction of an administrative-planning approach, certain forms of bidding were mainly used only in foreign economic activity.

The initial period of formation of regulatory and legal support for the procurement of goods (works, services) for state needs in independent Ukraine (1991-2000) is determined, in which, in the author's opinion, a positive trend of protection of the national commodity producer was visible.

The author highlights the period of the formation of the legislative level of procurement of goods, works and services in Ukraine (2000-2014), which is characterized by the conditions of granting preferences to tender offers of domestic producers during the procurement of goods, works and services for public funds and limiting participation in the procurement procedure exclusively by domestic producers in the event that the expected cost of the procurement does not exceed certain amounts.

The current period is the acceleration of the approximation of Ukrainian legislation on public procurement, and subsequently public procurement, to EU legislation (2014-2024), the assumption is made that measures regarding public procurement should not be developed, adopted or applied in such a way as to protect domestic suppliers, goods or services, or discriminate against foreign suppliers, goods or services.

Key words: *public procurement, tender procurement, state procurement, the institution of public procurement, the genesis and development of the institution of public procurement.*

В. А. Мазійчук

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

СПЕЦІАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЯК УМОВА НАБУТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІ

У статті акцентується увага на тому, що неповноважність Вищої ради правосуддя у 2022–2024 рр., зокрема, й у поєднанні з неповноважністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, унеможливила забезпечення засад функціонування судової влади в частині формування високопрофесійного та доброчесного корпусу суддів шляхом призначення суддів на посаду. Як наслідок, враховуючи не здійснення цими органами спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді, завдання стосовно забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод людини через формування доброчесного, високопрофесійного та незалежного корпусу суддів – не досягнута.

Зазначається, що спеціальна перевірка як один з інструментів раннього запобігання корупції в судових органах проводиться з метою: комплексного вивчення достовірності інформації про особу, яка претендує на зайняття відповідної посади; виявлення обмежень, пов'язаних із суддівською діяльністю; підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад у судових органах; недопущення призначення на посади суддів осіб, які систематично порушували правила професійної етики; встановлення відповідності рівня життя кандидатів наявному в них і членів їхньої сім'ї майну й одержаним ними, згідно з декларацією, доходам тощо.

Виокремлюються особливості, які притаманні процедурі проходження спеціальної перевірки кандидатами на посаду судді: зокрема, обов'язковість надання кандидатом при поданні заяви про участь у конкурсі письмової згоди на проведення спеціальної перевірки відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; не може бути суддею особа, яка відмовляється від процедури спеціальної перевірки під час проходження конкурсних процедур; є критерієм для прийняття остаточного рішення про призначення (обрання) або про відмову в призначенні (обранні) на посаду.

Ключові слова: перевірка, контроль, умова, обмеження, несумісність, кандидат, суддя, корупція, запобігання, протидія.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [11], на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови.

В механізмі з'ясування цих та інших відомостей щодо кандидатів на посаду судді, а відтак і в ранньому запобіганні та протидії корупції в судових органах, одне з чільних місць посідає спеціальна перевірка, будучи одночасно спеціальним і комплексним засобом (формою)

контролю. Термін «перевіряти» в загальній системі запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, є визначальним «коригувальним» інструментом стану та поведінки відповідного суб'єкта, адже «виявляючи відхилення та їх причини, працівники контролю визначають шляхи коригування організації об'єкта управління, способів впливу на об'єкт з метою подолання відхилень, усунення перешкод на шляху оптимального функціонування системи» [1, с. 28].

Відповідної мети можна досягти, передусім, завдяки застосуванню можливостей контролю, оскільки його соціальна функція полягає у забезпеченні джерела інформації про поточні процеси, підтриманні законності, дисципліни, порядку та організованості, захисті свободи та дотриманні прав громадян. Контроль і нагляд,

за своєю суттю, є різними правовими категоріями. Контроль виступає як організаційно-правовий засіб забезпечення законності та дисципліни, що включає спостереження та перевірку правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності дій вимогам чинного законодавства, з можливістю втручання в оперативно-господарську діяльність для усунення виявлених недоліків та притягнення порушників до відповідальності. Нагляд також є організаційно-правовим засобом забезпечення законності та дисципліни, але його особливістю є виявлення та попередження правопорушень щодо організаційно не підпорядкованих об'єктів [4, с. 30].

У правничій літературі контроль зазвичай визначають як систему спостереження та перевірки процесу функціонування і фактичного стану об'єкта управління. Метою цього є оцінка обґрунтованості та ефективності прийнятих управлінських рішень та результатів їх реалізації, виявлення відхилень від поставлених вимог, усунення негативних наслідків їх виконання та інформування про це компетентних органів [3; 2, с. 106–107].

Як відомо, процес відбору на посаду судді проходить відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» і включає наступні етапи: 1) оголошення конкурсу на посаду судді; 2) подання заяв та документів особами, які бажають стати суддями, для участі в конкурсі; 3) допуск до участі в конкурсі на посаду судді; 4) складання кваліфікаційного іспиту; 5) проведення спеціальної перевірки, передбаченої цим Законом; 6) оцінка особистих морально-психологічних якостей кандидатів на посаду судді (якщо це визначено необхідним Вищою кваліфікаційною комісією суддів України); 7) затвердження рейтингу кандидатів на посаду судді; 8) внесення кандидатів на посаду судді до резерву для заповнення вакантних посад суддів [11].

Під час добору на посади використовуються інструменти контролю відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» для попередження та врегулювання конфлікту інтересів. Це досягається шляхом застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідних завдань, здійсненням певних дій або прийняттям рішень під наглядом. Однією з форм такого контролю є перевірка, яку проводить працівник, призначений керівником органу, підприємства, установи чи організації. Цей працівник оцінює стан і результати виконання

завдань, дій, а також зміст рішень або проєктів рішень, що приймаються чи розробляються особою або відповідним колегіальним органом у питаннях, пов'язаних із предметом конфлікту інтересів [6].

У Законі України «Про запобігання корупції» значна увага приділяється фінансовому контролю, зокрема обов'язковому щорічному поданню до 1 квітня декларації на офіційному веб-сайті Національного агентства. Це стосується осіб, які виконують функції держави або місцевого самоврядування, за попередній рік. Також важливо інформувати про відкриття валютних рахунків у банках-нерезидентах, забезпечувати перевірку своєчасності подання декларацій, правильності та повноти їх заповнення, а також здійснювати логічний та арифметичний контроль.

Особливу увагу приділяють спеціальній перевірці осіб, які претендують на посади з підвищеним корупційним ризиком або відповідальні посади. Ця перевірка включає:

1) Державна судова адміністрація перевіряє наявність інформації в Єдиному державному реєстрі судових рішень щодо кримінальної відповідальності претендента.

2) МВС перевіряє наявність судимості та її погашення.

3) Мін'юст перевіряє наявність у претендента корпоративних прав.

4) Мін'юст також перевіряє наявність інформації в Єдиному державному реєстрі осіб, що підлягають положенням Закону України «Про очищення влади».

5) Національне агентство перевіряє інформацію про корупційні правопорушення претендента та достовірність його декларації.

6) Міністерство охорони здоров'я перевіряє стан здоров'я претендента, зокрема щодо обліку в психоневрологічних або наркологічних закладах.

7) Міністерство освіти і науки перевіряє освіту, науковий ступінь та вчене звання претендента.

8) СБУ перевіряє допуск до державної таємниці та виконання військового обов'язку.

9) Міноборони перевіряє виконання військового обов'язку (для військовослужбовців ЗСУ) та інші військові зобов'язання.

10) Служба зовнішньої розвідки перевіряє виконання військового обов'язку для військовозобов'язаних в їх облік [9].

Окрім вище зазначеного, слід додати, що джерелами отримання інформації для іден-

тифікації корупційних ризиків кандидатів на посаду судді є:

- інтерв'ювання (соціологічне опитування), анкетування (в тому числі анонімне) працівників юридичної особи, а також представників громадськості, які взаємодіяли (взаємодіють) з юридичною особою, зокрема з використанням електронної пошти, мережі Інтернет, телефону тощо;

- публікації в медіа та соціальних мережах;
- інформація з відкритих реєстрів;

Таким чином, перевірка як оціночна діяльність передбачає встановлення відповідності (невідповідності) об'єкта контролю певним критеріям. Відсутність перевірки, її результатів унеможливорює застосування заходів контролю [14, с. 75]. Юридична особа має право самостійно встановлювати порядок проведення планових і позапланових перевірок діяльності своїх працівників, визначати процедуру експертизи документів, а також запроваджувати додаткові форми нагляду та контролю за дотриманням антикорупційної програми, враховуючи специфіку своєї діяльності. Аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики свідчить, що практична реалізація контрольних повноважень органами та посадовими особами у сфері запобігання та протидії корупції в судових органах України здійснюється через різноманітні форми. Ці форми визначаються як «регламентовані законодавством організаційні й тактичні методи з'ясування даних, що включають як відкриті, так і приховані заходи, спрямовані на отримання початкової інформації про причетність особи до протиправних дій, її перевірку, аналіз та прийняття відповідного рішення» [13].

У рамках антикорупційного законодавства спеціальна перевірка запроваджена з метою підвищення якості відбору кандидатів на посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Це стосується і суддів, до яких висувають підвищені моральні вимоги, враховуючи особливу довіру з боку суспільства та відповідальність їхніх функцій. Тому наявність повної, об'єктивної та достовірної інформації про претендента на відповідну посаду є важливою передумовою для набуття статусу судді.

Однак ситуація в судовій системі є неоднозначною. Повністю викоринити корупцію серед працівників судових органів поки що не вдалося, а вжиті антикорупційні заходи залишаються фрагментарними, що негативно впливає на імідж судової системи України. Це також

пов'язано з недостатньою увагою законодавця та суб'єктів правозастосування до належної організації і проведення спеціальних перевірок кандидатів на відповідні посади.

Слід зазначити, що спеціальна перевірка кандидатів на посади, пов'язані з виконанням функцій держави, не є новелою українського законодавства. Такий антикорупційний захід було введено ще до прийняття Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» [7]. До 1 січня 2012 року подібна перевірка проводилася для значно меншої кількості посад. Відповідно до Порядку проведення обов'язкової спеціальної перевірки відомостей, які подають кандидати на зайняття посад державних службовців, затвердженого Президентом України у 2001 році, обов'язкова спеціальна перевірка здійснювалася стосовно кандидатів на посади, призначення або погодження яких здійснюється Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Головою Адміністрації Президента України, або Керівником Державного управління справами. Зокрема, перевірялися відомості, які кандидат на посаду повідомляв про себе, зазначені у деклараціях про доходи, зобов'язання фінансового характеру та майновий стан кандидата і членів його сім'ї, а також дотримання кандидатом вимог, встановлених законодавством про державну службу, боротьбу з корупцією та державну таємницю [10; 2, с. 110].

З прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» названий захід було вдосконалено та відповідно оновлено і розширено переліки посад, які передбачають зайняття відповідального та особливо відповідального становища (примітка до ст. 56) і службових осіб, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище (примітка до ст. 50) [6], зокрема, це стосується:

- члена, дисциплінарного інспектора Вищої ради правосуддя;
- керівника служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступника;
- члена, інспектора Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- суддів, прокурорів, слідчих і дізнавачів, керівників, заступників керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, їх апаратів та самостійних структурних підрозділів, керівників, заступників керівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, юрисдикція яких поширюється на територію однієї або кількох областей, Автономної Республіки Крим, міст

Києва або Севастополя, керівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, юрисдикція яких поширюється на територію одного або кількох районів, міста республіканського в Автономній Республіці Крим або обласного значення, району в місті, міста районного значення [6]. Інакше кажучи, можна виокремити дві категорії осіб, які підлягають спеціальній перевірці: 1) особи, які претендують на зайняття посад, що передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища; 2) особи, які претендують на зайняття посад з підвищеним корупційним ризиком.

У процесі спеціальної перевірки, яка є обов'язковою умовою для набуття суддями відповідного правового статусу, ключову роль відіграє порядок її здійснення, визначений Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Щодо претендентів на посади члена Вищої ради правосуддя та члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, обрання яких відбувається через з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, всеукраїнську конференцію прокурорів, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, організація спеціальної перевірки покладається на секретаріат Вищої ради правосуддя та секретаріат Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідно.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює рішення про допуск до спеціальної перевірки стосовно всіх кандидатів на посаду судді, які успішно склали кваліфікаційний іспит. Якщо декілька кандидатів набрали однакову кількість балів, до спеціальної перевірки допускаються всі такі кандидати. Після прийняття рішення про допуск кандидатів до спеціальної перевірки, Вища кваліфікаційна комісія суддів України направляє запити до уповноважених державних органів для перевірки інформації про відповідність кандидатів вимогам, визначеним цим Законом, та достовірність наданих документів. Перелік уповноважених державних органів, терміни та вимоги до інформації, яка повинна бути надана або отримана, визначаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з урахуванням інформації, що міститься в досьє кандидатів на посаду судді. У разі проведення Комісією перевірки інформації через електронну взаємодію з автоматизованими інформаційними та довідковими системами, реєстрами та банками даних, які адмініструються органами державної влади,

іншими державними органами або органами місцевого самоврядування, запити до відповідних органів не надсилаються. Для формування досьє кандидата на посаду судді та проведення спеціальної перевірки, Вища кваліфікаційна комісія суддів України також має право безкоштовно отримувати інформацію про кандидата та членів його родини або близьких осіб у порядку, передбаченому ст. 86 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [11].

Подача декларації в установленому законом порядку до призначення або обрання є обов'язком особи, яка претендує на відповідну посаду в судових органах. Декларація повинна бути подана за попередній рік і містити достовірні відомості. Достовірність відомостей визначається їх відповідністю дійсності, якщо Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) не встановило недостовірності задекларованих даних у порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання корупції», шляхом здійснення контролю та повної перевірки декларації. Недостовірність задекларованих відомостей означає невідповідність дійсності даних, зазначених у декларації, що встановлюється на основі інформації, отриманої в результаті контролю та повної перевірки декларації [9].

Необхідно підкреслити, що остаточне рішення щодо призначення (обрання) або відмови у призначенні (обранні) на посаду, яка пов'язана з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, не може бути ухвалене до завершення спеціальної перевірки. Вища кваліфікаційна комісія суддів України визначає результати спеціальної перевірки під час засідань колегій. З моменту оприлюднення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про допуск кандидатів на посаду судді до спеціальної перевірки, будь-які особи мають право подавати до Комісії інформацію та матеріали щодо невідповідності певного кандидата вимогам, встановленим цим Законом. Вища кваліфікаційна комісія суддів України має право врахувати таку інформацію та матеріали під час відбору на посаду судді. Інформація та матеріали, отримані від анонімних джерел, а також ті, джерела яких неможливо встановити, не розглядаються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. У разі отримання інформації, що може свідчити про невідповідність кандидата на посаду судді вимогам, встановленим цим Законом, колегія Комісії проводить перевірку цієї інформації та розглядає її на засіданні із запрошенням відповідного кандидата. Кандидат має

право ознайомитися з цією інформацією, надавати пояснення та докази для її спростування. Якщо за результатами перевірки встановлено, що така інформація є обґрунтованою, колегія Вищої кваліфікаційної комісії суддів України ухвалює вмотивоване рішення про невідповідність кандидата вимогам, встановленим цим Законом, та припинення його подальшої участі у відборі на посаду судді [11].

У разі виявлення розбіжностей у поданих претендентом на посаду автобіографії та/або декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за результатами спеціальної перевірки, претенденту повідомляється про це та надається можливість протягом п'яти робочих днів подати письмове пояснення або виправити виявлені розбіжності [9].

Письмові пояснення кандидата на посаду подаються посадовій особі або органу, що відповідає за організацію спеціальної перевірки, і повинні стосуватися обставин, які спричинили виявлені розбіжності в поданих кандидатом автобіографії та/або декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за попередній рік. До цих пояснень додаються копії підтверджуючих документів [9].

Безперечно, із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суттєвих змін зазнала не лише сучасна судова система, а й правовий статус судді. Наукова література містить багато підходів до визначення правового статусу особи. Учені вкладають у нього різний зміст, проте більш загальним є визначення статусу як «становище однієї особи або групи осіб щодо іншої особи або групи, яке визначається за критеріями, що є важливими для такої соціальної групи» [5, с. 130; 12, с. 27].

У подальшому процесі набуття статусу судді необхідно дотримуватися певних вимог щодо несумісності, зокрема:

- зайняття посади судді є несумісним із обійманням посад в інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також з представницьким мандатом. Це також несумісно з обмеженнями, які забороняють особі обіймати посади, що підпадають під процедуру очищення влади, як визначено Законом України «Про очищення влади»;

- суддя не може поєднувати свою діяльність з підприємницькою чи адвокатською діяльністю, займати інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (за винятком викладацької, наукової чи творчої), а також входити до

керівних органів чи наглядових рад підприємств або організацій, що мають на меті отримання прибутку;

- особи, які володіють акціями або іншими корпоративними правами, чи мають інші майнові інтереси у діяльності юридичних осіб, що націлені на отримання прибутку, зобов'язані передати такі акції (корпоративні права) або інші відповідні права в управління незалежній третій особі (без права давати їй інструкції щодо розпорядження цими акціями, корпоративними або іншими правами, або щодо реалізації прав, які з них виникають) на час перебування на посаді судді;

- суддя не може бути членом політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Також, перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації [11].

Суддя повинен дотримуватися вимог щодо несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції. Відраджень на роботу до Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України, Ради суддів України не вважається сумісництвом [11].

Отже, підсумовуючи проведений аналіз спеціальної перевірки як умови набуття правового статусу судді та одного з елементів раннього запобігання і протидії корупції в судових органах, встановлено, що метою спеціальної перевірки є всебічне вивчення інформації про особу, яка прагне зайняти відповідну посаду, та підвищення якості відбору кандидатів на посади в судових органах України.

Висновки. Охарактеризовано спеціальну перевірку як один з елементів механізму раннього запобігання та протидії корупції в судових органах, який проводиться з відповідною метою. На підставі аналізу законодавства та з'ясування сутності спеціальної перевірки під останньою запропоновано щодо перевірки кандидата на посаду в судових органах України вважати особливий юридичний інструмент комплексного вивчення відомостей про особу, яка бажає обіймати відповідну посаду в судових органах, що слугує невід'ємною умовою набуття нею правового статусу судді. Акцентовано увагу на можливості розширення переліку відомостей, що підлягають встановленню під час спеціальної перевірки, зокрема про притяг-

нення особи до дисциплінарної відповідальності, зміну нею громадянства в минулому, відомості про близьких осіб кандидата тощо.

Список використаної літератури:

1. Галімішина Г. В. Державний контроль на автомобільному транспорті в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2010. 245 с.
2. Луговий В. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 279 с.
3. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2000. 240 с.
4. Методичні рекомендації щодо організації роботи із запобігання корупції юридичних осіб, що належать до сфери управління МВС. Київ, 2019. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/metodichka_antikorupc_ua_nfoteh.pdf
5. Нікуліна А. Г. Сутність та особливості адміністративно-правового статусу органів досудового розслідування Національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 128–132.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
7. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квіт. 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.
8. Про затвердження порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 10 лют. 2017 року № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0201-17>.
9. Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2015 р. № 171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/171-2015-%D0%BF>.
10. Про обов'язкову спеціальну перевірку відомостей, що подають кандидати на зайняття посад державних службовців: Указ Президента України від 19 лист. 2001 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1098/2001>.
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print>
12. Соціологія : навч. посіб. / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. Київ : Кондор, 2009. 550 с.
13. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 276 с.
14. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (загальнотеоретичні питання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 195 с.

Maziichuk V. A. Special check as a condition of acquisition legal status of a judge

The article focuses on the fact that the incompleteness of the High Council of Justice in 2022-2024, in particular, and in combination with the incompleteness of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine, made it impossible to ensure the principles of the functioning of the judiciary in terms of the formation of a highly professional and virtuous corps of judges by appointing judges to the post. As a result, taking into account that these bodies do not carry out a special audit of candidates for the post of judge, the task of ensuring the rule of law and protecting human rights and freedoms through the formation of a virtuous, highly professional and independent corps of judges has not been achieved.

It is noted that a special check as one of the tools for early prevention of corruption in the judiciary is carried out with the aim of: a comprehensive study of the reliability of information about the person applying for the relevant position; identification of restrictions related to judicial activities; improving the quality of selection of candidates for positions in the judiciary; preventing the appointment of persons who systematically violated the rules of professional ethics; establishing the conformity of the standard of living of candidates to the property available to them and members of their family and received by them, according to the declaration, income, etc.

The features that are inherent in the procedure for passing a special check by candidates for the position of a judge are singled out: in particular, the mandatory provision by the candidate when submitting an application for participation in the competition of written consent to conduct a special check in accordance with the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges"; a person who refuses the special verification procedure during the competitive procedures cannot be a judge; is the criterion for making a final decision on the appointment (election) or refusal to appoint (elected) to the post.

Key words: verification, control, condition, limitation, incompatibility, candidate, judge, corruption, prevention, counteraction.

